

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Геолого-географічний факультет
Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
Студентське наукове товариство геолого-географічного факультету
Харківська обласна станція юних туристів

РЕГІОН - 2011:

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

МАТЕРІАЛИ

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ, АСПІРАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ**

(14–15 квітня 2011 року, м. Харків)

Харків
2011

Редакційна колегія: **Л. М. Немець**, д. геогр. н., проф. (голова редакційної колегії), **К. А. Немець**, д. геогр. н., проф. (співголова редакційної колегії), **Мезенцев К. В.** д. геогр. н., проф. (співголова редакційної колегії), **В. А. Редіна**, к. пед. н., доц., **Ю. Ю. Заволока**, к. геогр. н., доц., **Ю. І. Кандиба**, к. геогр. н., доц., **Н. В. Грищенко**, зав. лаб., **Л. В. Ключко**, к. геогр. н., доц., **Г. О. Кулєшова**, к. геогр. н., ст. викл., **І. І. Кучер**, асп., **С. А. Отечко**, асп., **Н. В. Моштаківа**, асп., **К. Ю. Сегіда**, асп., голова студентського наукового товариства геолого-географічного факультету.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, пл. Свободи, 4, м. Харків, 61077, к. 3-62, тел. 8(057) 707-52-74, e-mail: konfregion@yandex.ru.

Затверджено до друку рішенням вченої ради геолого-географічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 5 від 18.03.2011 р.).

Регіон-2011: суспільно-географічні аспекти: матеріали науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів та студентів з міжнародною участю (м. Харків, 14-15 квітня 2011 р. / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 227 с.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

ISBN 978-966-623-742-5

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, оформлення, 2011

З М І С Т

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

Бідак В.Я.

Економічні аспекти соціодемографічних ризиків трудової міграції населення регіонів України 8

Бура І.В.

Українці Білорусі: демогеографічний аналіз 10

Дудкіна Г.Є.

Інвестування в основний капітал у Луганській області 14

Заставецька Л.Б., Ткач І.Д.

Активізація неаграрних видів діяльності як напрямок розвитку сільських поселень різних функціональних типів 17

Игнатенко С.А.

Проблеми бедности сельского населения Белгородской области 20

Кучер І.І.

Протиріччя міжнародної економічної інтеграції 23

Лихневская Н.В.

Оценка эколого-хозяйственного состояния Белгородской агломерации 24

Моштаківа Н.В.

Особливості територіальної організації сфери культури Луганської області 27

Отечко С.А.

Міжнародні транспортні коридори в межах Харківської області 33

Полякова К.А.

Суспільно-географічні аспекти розвитку малого підприємництва в прикордонних районах Харківської області 37

Попова Ю.Д.

Уровень развития урбогеосистемы Белгородской области 42

Сегіда К.Ю.

Обґрунтування суспільно-географічних особливостей демографічного розвитку Харківського регіону на основі застосування комплексного індикатора 45

СЕКЦІЯ 1

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. ПРИКЛАДНІ РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Богородецька О. І.

Парадипломатія як об'єкт вивчення політичної регіоналістики 50

Воробйова Г.О.

Сучасні соціально-економічні проблеми розвитку сільського господарства Харківського регіону 52

Деловая Е.В.

Качество и уровень жизни сельского населения Белгородской области 54

Діденко О.О. Особливості сільськогосподарського виробництва Золочівського району Харківської області	57
Закутня К.В., Немець О.К. Деякі аспекти суспільно-географічного дослідження інноваційно- інвестиційної діяльності України	60
Кисіль І.О. Територіальні особливості автомобільної мережі України	63
Кобилін П.О., Ключко Л.В. Історико-географічні особливості розвитку медичної системи міста Харкова в другій половині XIX – початку XX століття	65
Коробка Н. Д. Територіальні особливості ринку зерна у Харківській області	69
Креховецький В.В. Основні показники характеристики транспортної системи регіону	72
Лимар Т. В. Особливості розвитку сфери освіти Золочівського району Харківської області	75
Мазурова А.В. До питання дослідження іміджу міста	77
Мисюкевич. А.В. Теоретичні аспекти дослідження якості життя населення у суспільній географії	79
Ница О. С. До питання дослідження суспільно-географічних аспектів культурної спадщини Харківського регіону	82
Озерська Т.В. Теоретичні основи районного планування	84
Пасальська К. Л. Транскордонна діяльність Польщі на прикладі співробітництва з Україною	87
Плахотник А. В. Техногенна безпека життєдіяльності населення як напрям суспільно- географічного дослідження	90
Савченко І.А. Особливості електорального потенціалу та електоральної активності населення Волинської області	92
Сайчук В. С. Суспільно-географічне прогнозування розвитку системи розселення Хмельницької області	95
Синиця Ю.П. Регіональні особливості діяльності компанії «НІБУЛОН» на ринку сільськогосподарських культур України	98
Телебєнєва Є. Ю. Виробничі та економічні зв'язки ВАТ «ККЗ «Центрокуз»	102
Теслюк Р. Т. Суспільно-географічна класифікація чинників якості життя населення	104

Широких Е.С.	
Снежный покров г. Белгород как индикатор состояния атмосферы	107
Якименко І.А.	
Регіональні особливості співробітництва України з країнами Європейського Союзу	110

СЕКЦІЯ 2 ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА СУМІЖНИХ ТЕРИТОРІЙ

Алутіна О.М.	
Аналіз нетрадиційних форм сімейних відносин в економічно розвинених країнах світу	114
Гризун А.В.	
Демографічні аспекти проблем відтворення трудового потенціалу України	117
Грищенко В.В.	
Сучасні тенденції міграційних процесів Харківського регіону	119
Забірченко О.А.	
Особливості соціально-демографічної ситуації в Донецькій області	123
Зубкова І.В.	
Геодемографический анализ цыганского населения Украины	126
Калетинська А.Є.	
Наслідки змін у трендах народжуваності на майбутню чисельність населення України.....	129
Ковальчук І.П.	
Часово-територіальні особливості динаміки населення Волинської області	131
Лещенко Є.О.	
Структурні чинники процесу народжуваності Полтавської області	134
Ліхван В.Ф., Ключко Л.В.	
Динаміка зміни соціальної безпеки населення Східного регіону України за останні 5 років	137
Малыхина К.Г.	
Разработка эколого-градостроительной концепции городской среды (на примере г. Белгорода)	140
Піняк З.М.	
Міграції населення та їх вплив на формування структури розселення регіонів України	143
Полякова Т.А.	
Рождаемость и брачный рынок г. Белгорода: современное состояние, тенденции и перспективы развития	146
Растворова М.О.	
Епідемія туберкульозу як фактор впливу на демографічну ситуацію в Україні	149
Яновська О.О.	
Територіальні особливості зайнятості населення в Україні	152

Сегіда К.Ю.

Суспільно-географічні особливості, проблеми та перспективи демографічного розвитку Харківського регіону 156

СЕКЦІЯ 3

РЕГІОНАЛЬНЕ КРАЄЗНАВСТВО І ТУРИЗМ

Брацьо О.В.

Топоніміка як важлива складова краєзнавства на Закарпатті 160

Григорян Л.С.

Рекреационные природные ресурсы на территории Центрального Черноземья 162

Діброва Л.В.

Рекреаційний потенціал Балаклійського району 165

Дударчук К.Д.

Духовні святині як об'єкти сакрального туризму 167

Кібіч А.Д., Гаращук М.М.

Перспективні напрями розвитку туризму буковинської Гуцульщини 169

Мельченко К.В.

Архітектурні пам'ятки Харкова як об'єкт туристсько-екскурсійної діяльності 172

Остап'юк Н.І.

Економічна діагностика трансформаційних процесів туристичного ринку Прикарпаття 174

Писарєв Д.М.

Розробка моделі електронного атласу транспортної мережі Харкова 177

Симанькова Е.Г.

Создание нового музея «почтовой службы Смоленщины» 178

Скабара Р.М.

Туристичні ресурси Хмельницької області: потенціал та перспективні напрями використання 181

Старордубцев А.С.

Рекреаційне районування 183

Тодоров В.І.

Видатні уродженці Дунай-Дністровського межиріччя як чинник розвитку туристичного господарства 186

Федотова Л.В.

Розробка туристичних маршрутів у місті Харкові в програмі підготовки до Євро-2012 188

Чебаненко О.М.

Становлення української греко-католицької церкви та її внесок в культуру України 191

Шишка І.В.

Подієвий туризм та перспективи його розвитку в Україні 193

СЕКЦІЯ 4

РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Агаркова О.С.

Рыночные институты как фактор развития НТП 195

Бабаєв М.А.	
Застосування комплексної еколого-енергетичної оцінки агротехнологій в контексті сталого землекористування	197
Барченко В.Н., Биньковская О.В.	
Регламентация мероприятий, направленных на повышение эффективности государственного управления охраной и использованием водных ресурсов в Белгородской области	199
Белоусова Л.И.	
Техногенез и развитие экзогенных геологических процессов на территории Белгородской области	201
Ванда І.В.	
Транскордонне співробітництво при вирішенні суспільно-географічних проблем розвитку території (на матеріалах Яворівського району Львівської області)	205
Голозубова О.О.	
Заболевания детского населения органами дыхания и качество среды обитания Белгородская область	207
.....	
Закалюжная С.В., Соловьев А.Б.	
Экологические аспекты развития интенсивного свиноводства в Белгородской области	210
Кашик О.В.	
Проблеми природно-техногенної безпеки Тернопільської області	213
Ключенко А.Г.	
Формирование экологического каркаса Белгородского района	216
Мозговая О.М.	
Организация территории агроландшафта с учетом энергопотенциала органического вещества почвы	218
Павлюк М.С.	
Соціальний аспект природоохоронних територій Харківської області	220
Філюк С.М., Шикеринець В.В.	
Характеристика природно-рекреаційних туристичних ресурсів Івано-Франківської області	224

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

УДК 331.556.4:314:330.131.7(477)

Бідак В.Я.

Інститут регіональних досліджень НАН України, м. Львів

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІОДЕМОГРАФІЧНИХ РИЗИКІВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Статистичні дані стосовно міграційної активності громадян країни та її регіонів переконливо свідчать про тривалий період скорочення її обсягів у результаті посиленого виїзду в трудову міграцію. І лише, починаючи з 2005 року, має місце незначний міграційний приріст населення країни та деяких регіонів. В найбільшій мірі це стосується м. Києва, Одеської, Харківської, Київської областей та АР Крим.

Однак ці зрушення все ще не стали характерними для Львівської, як і інших областей Карпатського регіону (за винятком Чернівецької обл.). Так наприклад, якщо у 2007 р. населення України внаслідок переважання імміграції над еміграцією зросло на 16,8 тис., в 2008 р. – на 14,9 тис., а в 2009 р. – на 13,4 тис. осіб, то у Львівській області сальдо міграції продовжувало залишатись від'ємним, досягаючи у відповідних роках 1,2; 0,7; 0,5 тис. осіб [1; 2]. Збереження переважання еміграції в області, незважаючи на радикальне зменшення її обсягів, підтверджує факт продовження втрати людського потенціалу, а отже створює істотні труднощі на шляху вирішення в регіоні актуальних для нього соціально-економічних проблем.

Оскільки, явище міграції загалом виступає складним соціально-демографічним процесом, пов'язаним із територіальним переміщенням населення в процесі пошуку гідних умов життя та праці, воно супроводжується появою ризиків у сфері політичного, економічного, соціального, психологічного, правового, культурного, конфесійного середовища існування особи, а відтак породжує гострі потреби соціального захисту її прав в умовах поглиблення кризового стану соціально-демографічної та економічної ситуації на різних рівнях функціонування суспільної системи.

З метою виявлення і аналізу різних аспектів міграційної активності населення регіону (в якості інструментарію використано експертний запитальник «Трудова міграція українського населення») здійснено комплексне дослідження (2010-2011 рр.) причин зовнішньої трудової міграції українських заробітчан, а також викликаних цим процесом ризиків. Ареал розселення експертів-мігрантів на поточний момент виявився наступним: Італія – 58 осіб, США – 9, Португалія – 3, Хорватія, Російська Федерація та Чехія – по 2, Німеччина, Великобританія та Нова Зеландія – по одній особі. Серед мігрантів із Західного регіону домінували особи жіночої статі, працездатного віку, переважно заміжні, з вищою або професійно-технічною освітою. Більшість заробітчан (76,62%) мала легалі-

зований статус перебування за кордоном, в той час як не набула цього статусу майже чверть (23,38%) респондентів.

Першочергову в науковому плані значущість становить розподіл відповідей експертів з ключового питання запитальника, скерованого на виявлення особистих цілей перебування у трудовій міграції. Серед спонукальних причин, що змусили респондентів емігрувати, домінують передовсім причини економічного характеру, а саме: - потреба покращання матеріального стану (понад три чверті опитаних з числа тих, що дали відповідь на поставлене питання); - недостатній рівень оплати праці в країні (регіоні) за відповідну роботу (близько 65% підтвердженень); - відсутність прийнятної на Батьківщині праці та - високий рівень безробіття (майже 42%). Одночасно певну, але значно меншу роль відіграли такі спонукальні чинники як: - дискомфорт від загальної економічної нестабільності та корупції в Україні; - відсутність нормального житла чи необхідність покращання житлових умов; - необхідність позбутися надмірних боргових та кредитних зобов'язань. Всього на ці чинники як визначальні у прийнятті рішення щодо виїзду у закордонну трудову міграцію вказали від майже 21 до 9% респондентів. Іншу групу склали соціальні міграційні мотиви виїзду: - відчуття власної соціальної незахищеності (біля 17% відповідей); - бажання підвищити свій соціальний статус, авторитет, престиж (6,5% підтвердженень). Деяку роль відігравали також суто психологічні міграційні мотиви, пов'язані з: - набуттям чи удосконаленням нового трудового, життєвого досвіду та культури виробництва, - можливістю кращої самореалізації, а також - з бажанням жити в іншій країні, - створити сім'ю з громадянами зарубіжних країн, - бажанням досягнути вищої якості життя, - потребою інтелектуально-духовного розвитку, - розширенням культурних обривів та ін. В цілому кожен з цих чинників набрав не більше 4% підтвердженень.

Одним з ключових завдань дослідження було детальніше виявлення і аналіз ризиків, які пов'язані з процесом трудової міграції. У зв'язку з цим респондентам пропонувалось свою оцінку цієї проблеми розділити на дві позиції: а) ризики, що виникають в країні перебування трудового мігранта; і б) ризики, що виникають на тимчасово чи постійно залишеній Батьківщині. До ризиків, які найбільше хвилюють респондентів в країнах еміграції, належать чинники: - втрата працездатності, загалом здоров'я; - ризик втрати теперішньої роботи, - ризик депортації. Про найбільшу значущість цих груп ризиків з даного питання висловились 92,31% мігрантів. Від тих респондентів, що найбільше стурбовані втратою працездатності і здоров'я, одержано біля 72% підтвердженень, ще близько 44% підтвердженень стосуються занепокоєння можливістю втрати свого місця праці і 18% відповідей – ризику депортації.

Стосовно занепокоєння емігрантів ситуацією в країні, виявилось наступне. Найчастіше заробітчани із Західного регіону непокоїть чинник хвороби дітей, онуків, а також старших членів родини (дідусів, бабусь), які залишились вдома. Цей чинник відзначили 41,18% експертів з числа тих, що дали відповіді (87,18%). 38,24% респондентів також гостро турбує ризик появи у дітей, залишених без належного батьківського контролю та опіки, негативних нахилів та залежностей, проявів ризикованих пограничних станів аж до девіантної поведін-

нки. Ще 29,41% респондентів прямо вказали на втрату в умовах трудового еміграційного перебування виховних впливів на підростаюче покоління, а 23,53% – особливо наголошують на ризику дитячої бездоглядності, що виявляється в “нецільовому” використанні пересланих грошей. До числа найбільш проблем, що виникають на залишеній Батьківщині, респонденти відносять також ризик розпаду сім’ї. На цей чинник посиляється більше п’ятої частини заробітчан (20,59% підтверджень). Більшість мігрантів оцінюють вплив тривалої трудової еміграції на стан їх сімей негативно, з них вкрай негативно – 24,0%, переважно негативно – 56,0%.

Загалом, у контексті сучасної кризової ситуації в державі, реальна участь значних верств українських громадян в закордонній трудовій міграції (тимчасовій або стаціонарній) виступає як форма активного і достатньо радикального самозахисту фахівцями власного професіоналізму від блокуючих його негативних соціально-економічних чинників. Наміри “виведення” свого професійного потенціалу (в т.ч. інтелектуальної, творчої, організаторської компонент) на зарубіжні ринки праці здебільшого зумовлюються сподіваннями мігрантів на діючі там гарантії ефективного використання робочої сили з порівняно адекватною винагородою її затрат, забезпеченням умов для професійного зростання та набуття досвіду життєдіяльності в системі розвинутіших ринкових відносин. Явище трудової міграції в цілому, а інтелектуальної зокрема, стає особливо гострим індикатором реагування працеактивного населення на економічні, політичні, етносоціальні [3] зміни в регіональних суспільних системах і диктує об’єктивну необхідність підвищення ефективності реалізації міграційної політики на різних рівнях державного інституційного управління, а також фокусування уваги фахівців як до міжнародних, так і до регіональних її проблем.

Список використаних джерел: 1. Статистичний збірник “Регіони України” 2009. Част.І. – Київ.: Держкомстат України, 2009. - С.123-124; 2. Статистичний щорічник України за 2009 рік. - Київ: Держкомстат України, 2010.- С. 353; 3. Міграційні процеси в Україні: сучасні виклики та регіональна специфіка. Наукова доповідь за матеріалами круглого столу “Проблеми захисту прав мігрантів в умовах сучасної кризи: макроекономічні та регіональні аспекти” / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Наук. ред. У.Я. Садова. – Львів: ІРД НАН України, 2009. – 45 с.

УДК 911.3:312.9(476=161.2)

Бура І.В.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Романів О.Я.
Міжнародний економіко-гуманітарний ун-т ім. акад. С. Дем’янука, м. Рівне*

УКРАЇНЦІ БІЛОРУСІ: ДЕМОГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Сучасна етнонаціональна структура населення Білорусі сформувалася під впливом географічних, історичних, соціально-економічних, політичних та етні-

чних факторів. Протягом історії існування білоруського етносу білоруси заселяли свою етнічну територію компактним ареалом. Поряд із корінною національністю на території країни здавна проживали росіяни, українці, поляки, латиші, литовці, тобто, представники народів, які жили у безпосередньому сусідстві. Особливістю національного складу населення Білорусі є його багатонаціональність. За даними перепису населення 2009 року, у Білорусі проживають представники понад 130 національностей, серед яких – українці.

За Ф. Клімчуком, І. Гунчик та Ю. Баженовим, у Білорусі проживають як діаспорні, так і автохтонні українці. Зокрема, автохтонні українці живуть в Гомельській області і на Берестейщині. За даними 1926 року на території нинішніх Брагинського і Наровлянського районів Гомельської області українці становили 16,2% і 13,1% населення [1]. Дослідження демогеографічних характеристик українців Білорусі проводили І. Винниченко, Ф. Заставний, окремі питання етногеографії висвітлені у працях М. Дністрянського, Ф. Клімчука, С. Макарчука, І. Ровенчака й інших вчених. Після проведеного у 2009 році перепису населення [3], з'явилася можливість прослідкувати останні тенденції у зміні демографічного становища українців Білорусі.

Білорусь належить до групи країн, де найбільшими за кількістю населення є 3-5 етносів, а корінний посідає найвищу частку – 83,7%. Другою за чисельністю національністю є росіяни (8,3%), третьою – поляки (3,1%), четвертою – українці (1,7%). На решту національних меншин припадає по менш як 1%. За даними перепису 2009 року в Білорусі проживає 158,7 тис. українців. Порівняно із попереднім переписом населення, чисельність і частка українського населення скоротилися. Якщо оцінити ретроспективні дані, то помітимо, що до 1989 року відбувалося постійне зростання питомої ваги українців. Так, у 1959 році їх було 1,7%, а уже у 1989 році – 2,9% (рис. 1). Та починаючи з 90-х років, чисельність українців у Білорусі почала зменшуватися. Це пов'язане не настільки із поверненням їх в Україну, як із асиміляцією.

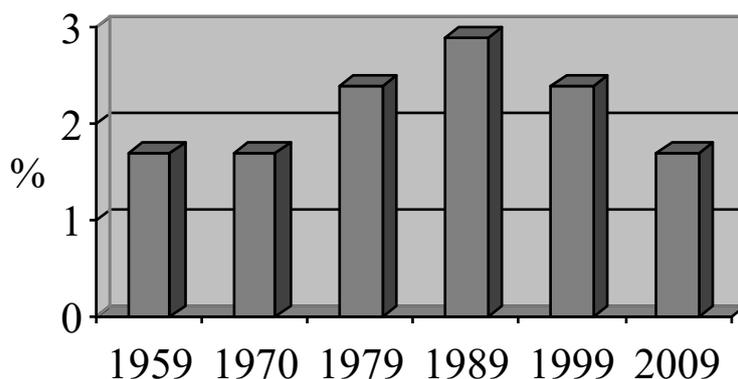

Рис. 1. Частка українців у структурі населення Білорусі за даними переписів

Компактні поселення українців здавна виникали у південних районах Білорусі. Найчисельніша українська громада мешкала в околицях м. Кобрин Брестської області [2]. Більшість українців є міськими жителями. Зараз найбільша

концентрація українців характерна для Брестської (2,9%) та Гомельської (2,2%) областей. Найбільше українців у Кам'янецькому (7,4%), Малоритському (7,2%), Брестському (6,9%), Кобринському (4,5%), Жабинківському (4,3%) районах та місті Брест (4,2%). В північних і центральних областях українців мало, у 27 районах їх менше 1%.

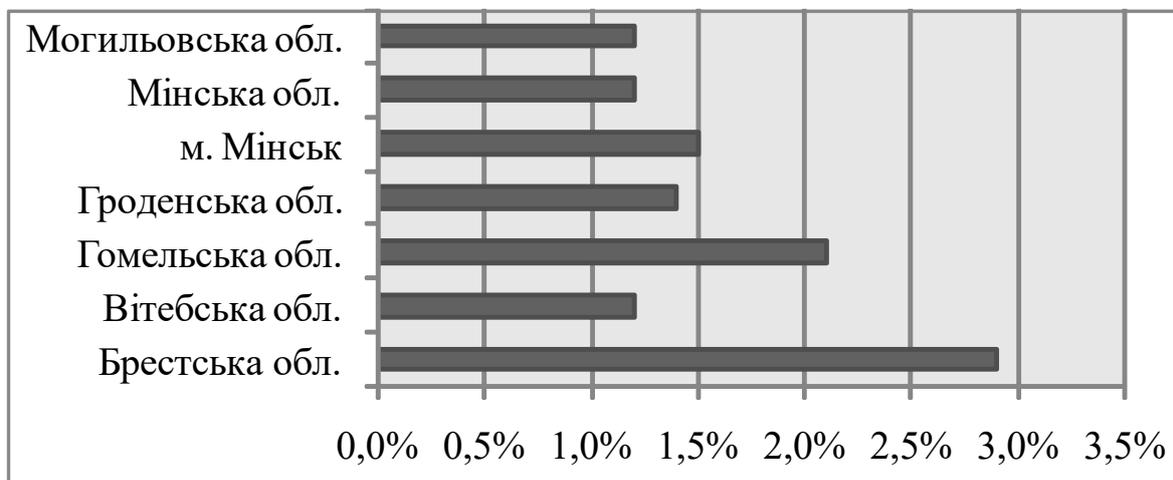

Рис. 2. Частка українців у населенні регіонів Білорусі за переписом 2009 року

Для статевої структури українців Білорусі характерним є переважання кількості жінок над чоловіками, як серед міського, так і серед сільського населення. Зокрема, за переписом 2009 року на 1000 жінок-українок припадало 822 чоловіки-українці. Хоча до 1989 року серед українців переважали чоловіки.

У 1959-1999 роках значна частка українців (40-50%) рідною називали українську мову. Проте мовна близькість з росіянами і білорусами, русифікація суспільного життя створила передумови асиміляції українців у білоруському середовищі. Так, у 2009 році серед всього українського населення країни лише 29,2% рідною мовою назвали мову своєї національності і 69,8% вказали мови інших народів (білоруського – 7,9%, російського – 61,2%) (рис. 3). Причому, серед міських жителів більше, тих, хто вказав рідною російську мову.

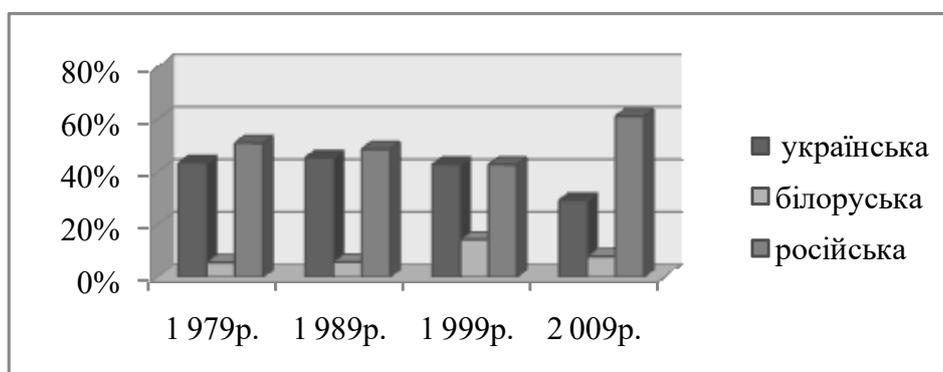

Рис. 3. Рідна мова українців Білорусі за даними переписів

Суттєві відмінності спостерігаються між представниками різних національностей за рівнем освіти. Серед росіян та українців частка осіб із вищою освітою переважає цей показник у білорусів (табл. 1). Причому, рівень освіти чоло-

вічого населення вищий: 540 осіб з 1000 чоловіків-українців мають вищу освіту, на противагу 455 осіб з 1000 жінок-українок.

У віковій структурі українців переважають особи працездатного віку (60,9%). Цей показник дещо нижчий, порівняно з білорусами (61,7%), але вищий, порівняно з росіянами Білорусі (59,8%). Низька частка дітей характерна для всіх найчисельніших національних груп, що мешкають на території Білорусі. Українців у віці молодше працездатного лише 3,8%, хоча у 1999 році таких було у 2,5 рази більше (9,7%). Натомість, осіб старше працездатного віку стало більше (рис. 4).

Таблиця 1

Населення окремих національностей за рівнем освіти (%)

Національність	Рівень освіти		
	Вища	Середня спеціальна	Професійно-технічна
Білоруси	16,8	25,9	11
Росіяни	31,2	27,8	9,2
Поляки	13,4	26,8	9,1
Українці	25,9	29,4	10,1

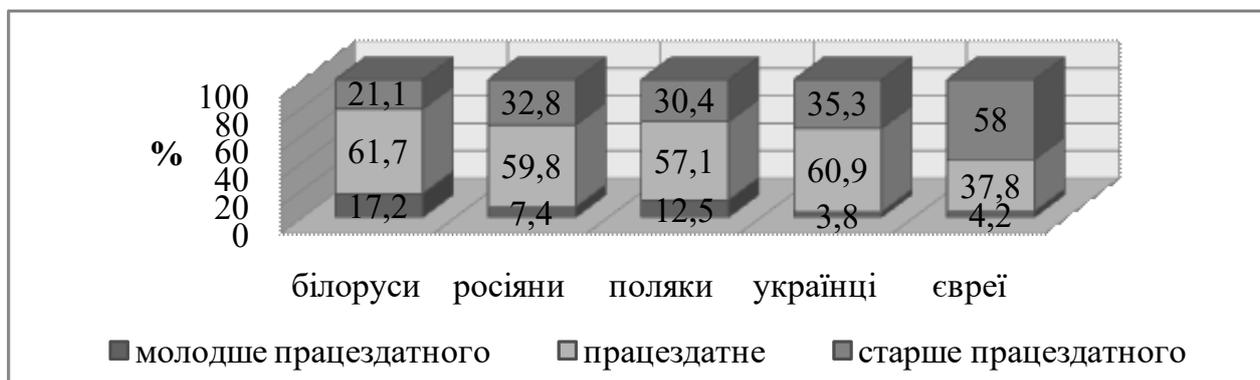

Рис. 4. Вікова структура населення окремих національностей Білорусі

Отже, українці у демографічній структурі сучасної Білорусі займають вагоме, четверте, місце після білорусів, росіян та поляків. Сконцентровані вони переважно у прикордонних з Україною регіонах (Брестська, Гомельська області), де становлять близько 2-3%. Відмінною рисою є русифікація українського населення. Для українців Білорусі характерна не лише депопуляція, а й старіння населення. Причому, ці негативні процеси мають більшу глибину та інтенсивність, ніж для представників інших національних меншин.

Список використаних джерел: 1. Клімчук Ф., Гунчык І., Бажэнаў Ю. *Українці//Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т.6.Ч.1 - Мн.:БелЭн, 2001. - С.573.* 2. Макаруч С. А. *Етнічна історія України: Навч. посіб. - К.: Знання, 2008. - 471 с.* 3. *Перепись населення - 2009. Статистические публикации. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://belstat.gov.by/homep/ru/perepic/2009/itogi1.php> - Дата доступа: 10.12.2010*

ІНВЕСТИВАННЯ В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ У ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Інвестиції, у першу чергу реальні, відіграють винятково важливу роль в економіці як країни загалом, так і будь-якого регіону зокрема, оскільки вони виступають основою для систематичного відновлення основних виробничих фондів підприємства і здійснення політики розширеного відтворення, прискорення НТП й поліпшення якості продукції, структурної перебудови суспільного виробництва із балансованого розвитку всіх галузей народного господарства, створення необхідної сировинної бази виробництва, вирішення чи пом'якшення проблеми безробіття, відіграють важливу роль у соціальному розвитку певних територій [1].

Інвестиційна сфера України сьогодні характеризується різким падінням обсягів діяльності, низькими темпами освоєння інвестицій та введенням виробничих потужностей, зростанням обсягів незавершеного будівництва, погіршенням інвестиційного клімату. Посилюється територіальна диференціація у розміщенні інвестицій в основний капітал (ІОК) між індустріальними, аграрними та індустріально-аграрними регіонами країни.

Луганська область відноситься до індустріально розвинутих регіонів України. Але існують внутрішні диспропорції розвитку, що пояснюються різною спеціалізацією регіонів області. Традиційно південь є промисловим, а північ – аграрною частиною Луганщини. Саме на території півдня області розташовані депресивні міста та селища міського типу, які внаслідок закриття головних підприємств (добувної промисловості, машинобудування, хімічної галузі) втратили містоформуєчу базу. У сучасних умовах для збалансованого розвитку області є важливим розвиток інвестиційної сфери, вчасності одного із важливих її сегментів ринку капітальних інвестицій.

Метою нашої статті є дослідження особливостей інвестування в основний капітал та їх впливу на регіональний розвиток Луганщини.

У 2009 р. в економіку Луганської області було спрямовано 56463,1 млн. грн. капітальних інвестицій, із них в матеріальні активи 55825,4 млн. грн. (або 98,9 %), а в нематеріальні активи 637,7 млн. грн. (або 1,1%). Інвестиції в основний капітал склали 4377,5 млн. грн., що на 55,7% менше ніж у 2008 р. У загальному обсязі капітальних інвестицій у матеріальні активи ІОК становлять 77,5 % (у капітальне будівництво – 29,9 %, придбання машин та обладнання, інвентар та транспортні засоби – 46,2 %, землю – 0,1 %, існуючі будівлі та споруди – 1,3 %). У структурі капітальних інвестицій Луганської області також 15,4 % становили інвестиції на поліпшення об'єктів (капітальний ремонт, модифікацію, модернізацію), на придбання та створення інших

необоротних матеріальних активів витрачено 4,0 %, на нові будівлі, споруди, об'єкти незавершеного будівництва – 0,3 %, довгострокові біологічні активи тваринництва – 0,1 % [3].

Щодо джерел фінансування інвестицій в основний капітал, то за період дослідження з 2001 р. по 2009. р у Луганській області відбувся деякий перерозподіл впливу та ролі основних груп інвесторів. Частка коштів з державного бюджету у структурі ІОК за джерелами фінансування зменшилась майже вдвічі з 18,9 % до 10,6 % відповідно. Водночас зросла питома вага інвестицій в основний капітал за рахунок кредитів банків з 2,0 % (2001 р.) до 10,3 % (2009 р.). Основним джерелом ІОК залишаються власні кошти підприємств та організацій. Їх питома вага становить 72,3 %. Значення прямих іноземних інвестицій як джерела фінансування ІОК в цілому стабільно незначне – 1,4% [3].

За видами економічної діяльності (див. рис. 1) найвагомішу частку (66,9 %) усіх інвестицій в основний капітал спрямовано у розвиток промислового виробництва, з них 47,5 % освоєно на підприємствах добувної промисловості. Зокрема, підприємствами з добування паливно-енергетичних корисних копалин використано 99,6 % усіх вкладень в добувну промисловість, з яких 72,4 % становили витрати на придбання машин, обладнання, інструменту, інвентарю, транспортних засобів.

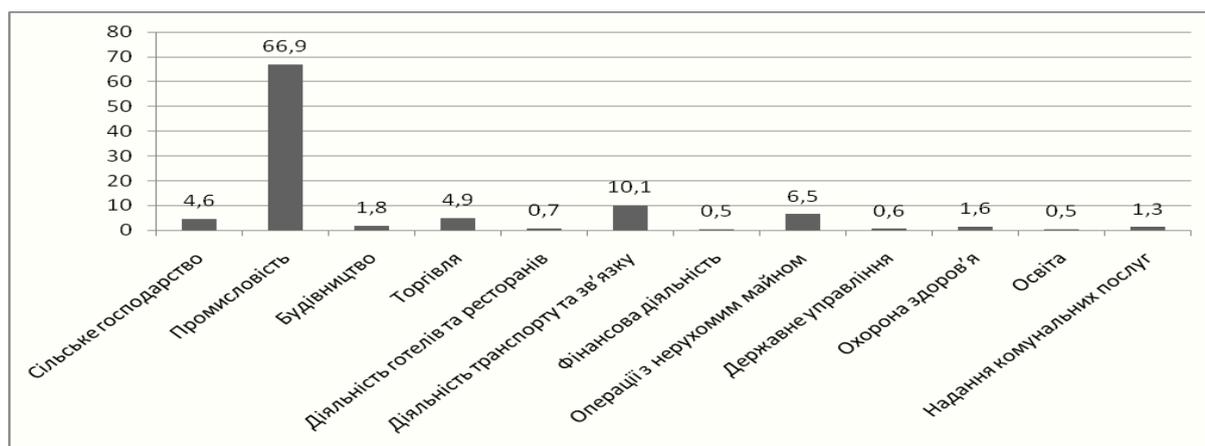

Рис. 1. Структура інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності у Луганській області за 2009 р., у відсотках до загального обсягу (за даними [3])

У цілому в добувній промисловості освоєно інвестицій в основний капітал на 17,5 % менше, ніж у 2008 році. Найвищі темпи зростання інвестицій досягнуто на підприємствах з оренди машин та устаткування; прокату побутових виробів і предметів особистого вжитку (у 2,1 рази), з охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – на 22,6 %, додаткових транспортних послуг та допоміжних операцій – на 15,7 % [3].

Підприємствами транспорту та зв'язку освоєно 10,1 % усіх інвестицій в основний капітал. З них 42,5 % обсягів використано на переоснащення, будівництво об'єктів транспорту (автомобільного, включаючи автодороги та інші дорожні споруди, залізничного, трубопровідного) та 57,5 % – пошти та зв'язку. При цьому інвестиції у розвиток транспорту та зв'язку зменшилися порівняно з

2008 роком на 30,0 % [2].

Щодо територіальної структури залучення ІОК у 2009 р., то найбільша частка інвестицій спрямована у міста Луганськ (26,6 %), Алчевськ (16,8 %), Свердловськ (10,9 %), Краснодон (8,7 %), Ровеньки (5,7 %), Лисичанськ (4,4 %), тобто у найбільш розвинуті багатогалузеві промислові центри та центри вугільної промисловості Луганщини. Але приросту інвестицій в основний капітал досягнуто у 2009 р. тільки у місті Свердловськ (186,5% до 2008 року) за рахунок вкладань у добувну промисловість. Лідерами по залученню ІОК на душу населення за адміністративно-територіальними одиницями також є міста Алчевськ (6470,5 грн.), Свердловськ (4759,3 грн.) та Краснодон (3572,2 грн.) [4].

Згідно „Програми соціального і економічного розвитку Луганської області на 2010 рік” найбільш важливими для розвитку області у 2009 році були такі інвестиційні проекти:

- здійснення Програми розвитку та реконструкції підприємства ВАТ «Алчевський коксохімзавод» – 86,3 млн. грн.;
- здійснення Програми розвитку та реконструкції підприємства ВАТ «Алчевський металургійний комбінат» – 583,3 млн. грн.;
- інвестиційна програма підтримки у працевдатному стані електричних мереж і енергоустаткування ТОВ «Луганське енергетичне об'єднання» - 147,1 млн. грн.

На ВАТ «Алчевський металургійний комбінат» розроблена інвестиційна програма, яка направлена на реконструкцію та модернізацію підприємства і розроблена на період 2004-2014 роки. У 2010 році заплановано освоєння інвестицій у сумі 1290,8 млн. грн.

ТНК-ВР на проекти по модернізації Лисичанського НПЗ та підвищення якості виділяє більше ніж 65 млн. дол. США. Зокрема, будуть реконструйовані установки гідроочищення дизельного палива. Загальні вкладення в ЗАТ «ЛІНІК» заплановані на рівні 856 млн. грн.

ЗАТ «Сєверодонецьке об'єднання Азот» розроблений проект «Відновлення роботи виробництва поліетилену з біосировини» відповідно до цього заплановані капітальні інвестиції в сумі 2120 млн. грн. [2].

Висновок. У 2009 р. спостерігається суттєве падіння обсягів інвестицій в основний капітал у Луганській області, що пов'язано з кризовими явищами в економіці країни. Основним джерелом фінансування ІОК залишаються власні кошти підприємств. Водночас відбувається зменшення частки фінансування за рахунок державного та місцевого бюджетів, що також негативно впливає на економічний розвиток регіону. Найвагоміша частка інвестицій в основний капітал у Луганській області спрямована на підтримку існуючого виробництва добувної промисловості та модернізацію діяльності транспорту та зв'язку. Щодо територіальних особливостей розміщення капітальних інвестицій, слід зазначити, по-перше значну привабливість великих міст для інвесторів, по-друге впровадження окремих інвестиційних проектів у ряді невеликих міст Луганщини. Таким чином, інвестиційна привабливість області для потенційних інвесторів є недостатньою внаслідок високого ступеню енергоємності регіональної економіки і зношеності основних фондів.

Список використаних джерел: 1. Запотоцький С., Зубченко Н. Інвестиційний процес як чинник забезпечення конкурентоспроможності регіону /С. Запотоцький, Н. Зубченко // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / [Ред. кол.: С. І. Іщук (відп. ред.) та ін.] – 2011. – Вип. 62. – С. 47-55; 2. Програма соціального і економічного розвитку Луганської області на 2010 рік. - Режим доступу: <http://www.loga.gov.ua/>; 3. Статистичний щорічник Луганської області за 2009 рік / За ред. С.Г. Пілієва – Луганськ: Головне управління статистики у Луганській області, 2009. – 509 с.; 4. Експрес-випуск. Головне управління статистики у Луганській області. Капітальні інвестиції за 2009 р. – Режим доступу: <http://www.lugastat.lg.ua/>

УДК 911.373 (477)

Заставецька Л.Б., Ткач І.Д.

*Науковий керівник: канд. екон. наук., проф. Качан Є.П.
Тернопільський національний економічний університет*

АКТИВІЗАЦІЯ НЕАГРАРНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК НАПРЯМОК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ РІЗНИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТИПІВ

В умовах трансформації суспільства, що відбувається сьогодні, проходять зміни в усіх сферах життєдіяльності населення, в соціально-економічному розвитку регіонів на всіх рівнях. Найбільш повно вони проявляються на локальному рівні, особливо у депресивних та давньосовоєних агропромислових регіонах, де тривала деградація сільських поселень, посилення диспропорцій регіонального розвитку, що відбуваються з кінця ХХ ст., зумовлюють необхідність розробки заходів із стимулювання соціально-економічного розвитку населених пунктів.

Тернопільська область, яка належить до давньоосвоєних агропромислових районів, відзначається густою мережею сільських населених пунктів (в 1,6 раза більше населених пунктів на 1000 км², ніж в середньому по Україні), переважно невеликих (до 500 жит.). Саме це зумовило в основному русальну діяльність місцевих жителів, що в свою чергу значно вплинуло на формування, величину і функціонування сільських поселень регіону.

Тривалий час розвиток сіл ототожнювався із сільським господарством, в результаті чого переважна більшість сільських поселень регіону відносяться до монофункціональних сільськогосподарських поселень (табл. 1).

В умовах трансформації суспільства села, що відносяться до другого і третього типів є поодинокими, а четвертого типу – розміщені навколо м. Тернополя. Такі райони як Чортківський, Кременецького, Тербовлянський, Підволочиський, Козівський та Бережанський відзначаються порівняно більшою кількістю сільських поселень другого типу, а Борщівський, Бучацький, Бережанський та Тербовлянський – третього типу. Найбільш однорідними за функціональними типами сільських поселень є Підгаєцький, Шумський, Монастириський, Зборівський, та Гусятинський райони (в них переважають села першого типу), які від

значаються найнижчим рівнем соціально-економічного розвитку в регіоні.

Таблиця 1

Функціональні типи сільських поселень Тернопільської області на 1.01.2009 р.*

Райони	Всього	Функціональні типи сільських поселень			
		сільськогосподарські поселення	сільськогосподарські поселення, в яких є переробка сільськогосподарської сировини чи виробництво будматеріалів, сфера послуг має міжпоселенське значення	сільські поселення – рекреаційні центри	приміські села
По області	1023	888	57	40	39
Бережанський	56	47	3	4	2
Борщівський	70	60	3	5	2
Бучацький	57	49	1	4	3
Гусятинський	61	55	2	3	1
Заліщицький	53	49	1	3	1
Збаразький	75	70	1	1	3
Зборівський	90	83	3	2	2
Козівський	53	48	4	-	1
Кременецький	68	62	4	1	1
Лановецький	52	46	3	1	2
Монастириський	46	41	3	2	-
Підволочиський	60	50	6	2	2
Підгаєцький	36	31	3	-	2
Теребовлянський	75	59	10	4	2
Тернопільський	56	38	3	3	12
Чортківський	55	45	5	2	3
Шумський	60	55	2	3	-

*Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Така структура функціональних типів сільських поселень свідчить про особливе значення сільського господарства у життєдіяльності мешканців сільських територій. З огляду на те, що в області більшу частину продукції виробляють господарства населення (69,8%), які обмежено формують економічну базу сільських поселень, але є основою життя і добробуту великої кількості сільських мешканців, необхідними є підтримка забезпечення таких господарств технікою, їх кооперація, створення можливостей для реалізації надлишкової сільськогосподарської продукції та інші заходи, а також створення, реформування і подальший розвиток великотоварних сільськогосподарських підприємств, підтримка фермерських господарств.

В таких умовах надзвичайно важливим є питання підвищення зайнятості населення сільських поселень в не аграрних видах діяльності, що забезпечить диверсифікацію доходів сільських жителів і зменшить їх залежність від сезон-

ності сільського господарства, дозволить рівномірніше впродовж року зайняти сільське населення, забезпечити його товарами народного споживання.

Сьогодні, на зміну аграрно-галузевої парадигмі, поступово приходять концепції багатofункціональності села [2, с. 150]. Згідно з нею, для відновлення сіл, збереження їх від занепаду необхідний сталий розвиток виробничої бази, підвищення якості життя сільського населення, підвищення його життєвих стандартів (М.І. Долішній (2002), В.О. Джаман, А.І. Доценко, Я. Олійник і А. Степаненко (2003), В.В. Юрчишин (2007), М.О. Барановський, І.В. Прокопа (2008) та ін.). Така концепція передбачає як поліфункціональність сільських територій, так і їх різнопрофільність (економіка, рекреація, сфера послуг та ін.), різноплановість сільської економіки та деаграризацію сільської місцевості.

Впровадження нових форм і видів виробничої діяльності у селах регіону має здійснюватись, виходячи із ресурсного потенціалу території (людського, поселенського, природного та ін.), особливостей розміщення поселення, його теперішніх функцій, з врахуванням традиційних занять його жителів, їх кваліфікації і бажання. Для Тернопільської області це може бути переробка сільськогосподарської сировини, виробництво будівельних матеріалів, зелений (аграрний і екологічний), сакральний, спортивний та інші види туризму, підприємництво у сфері послуг, розвиток народних промислів, розвиток транспорту та зв'язку, сфери послуг та ін.

Для можливості реалізації цих напрямків розвитку сільських територій необхідним є вдосконалення геопросторових форм організації суспільства, що може бути досягнуто внаслідок проведення адміністративно-територіальної реформи. При цьому на органи державної влади і місцевого самоврядування повинно бути покладене завдання стимулювання розвитку неаграрних видів діяльності в селах. При цьому необхідно уникати підтримки розвитку лише т. зв. “перспективних” сіл, але спрямовувати ресурси на розвиток неаграрної зайнятості у депресивні поселення, т. зв. “периферійні”, що мають низький рівень підготовки робочої сили, недосконалі умови для переробки продукції та маркетингу [3, с. 118]. Застосування в умовах реформування кластерного підходу до нової територіальної організації економіки та розселення повинне стати важливою передумовою оптимізації управління як на регіональному, так на локальному рівнях, підвищення і урівноваження рівня життя людей на території окремої громади.

Отже, подолання негативних тенденцій у розселенні, демографічному, соціальному і економічному розвитку поселень, їх функціонування в нових умовах, можливі тільки за умови проведення зваженої регіональної політики.

Список використаних джерел: 1. Населення Тернопільської області : [статистичний збірник] / За ред. Н. С. Дідуник. – Тернопіль : Головне управління статистики у Тернопільській області, 2009. – 209 с.; 2. Калугина З. И. Контуры будущей сибирской деревни / З. И. Калугина, О. П. Фадеева // Регион : Экономика и социология. – 2006. – № 4. – С. 141–158.; 3. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 117–121.

Игнатенко С.А.
Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. Чугунова Н.В.
Национальный исследовательский университет «БелГУ»

ПРОБЛЕМЫ БЕДНОСТИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ.

Актуальность темы исследования обусловлена необходимостью выявления масштабов бедности и определения возможных путей ее преодоления в сельской местности. После развала административно-командной экономики бедность в России стала общепризнанной реальностью. В отечественных и зарубежных научных кругах ведутся дискуссии о том, как правильно измерять уровень бедности и какие аспекты бедности необходимо изучать. В общей проблеме бедности в России проблема бедности сельского населения выделяется как более острая и требующая больших усилий для решения [1]. Бедность сельских жителей - это и бедность с точки зрения уровня доходов, и бедность из-за недостаточного доступа к базовым общественным социальным услугам, и бедность как следствие узости жизненных возможностей [1].

Объектом исследования служит бедность населения категории уровень и качество жизни населения. *Предметом* исследования являются индикаторы бедности населения их территориальная дифференциация в Белгородской области. *Цель исследования* заключалась в оценке бедности населения, определении глубины явления и вариантов повышения уровня жизни.

В селе наблюдается парадоксальная ситуация, когда, прежде всего трансфертные поступления в семейный бюджет - в большей степени пенсии - определяют уровень благосостояния домохозяйства. Даже при условии, что средний размер пенсии в селе ниже, чем в городе, существенная часть сельских пенсионеров, в отличие от городских, формирует высокодоходные слои населения. Установленный размер пенсии и регулярность ее выплат, а также отсутствие прямой иждивенческой нагрузки определяют материальное положение пенсионеров села более устойчивым по сравнению с трудоспособными жителями. Многие сельские домохозяйства поставлены в условия, когда, лишь трансфертные поступления обеспечивают стабильный приток в домохозяйство “живых денег”[1].

Особенность российской сельской бедности в том, что это бедность работающих людей. Проблема бедности возникла из-за низких заработных плат в сельской местности, которые являются главным источником доходов. К категории бедным в России относят семьи, душевой денежный доход которых ниже величины прожиточного уровня. Наиболее информативным показателем уровня жизни населения, оценки бедности, является денежный доход на душу населения. По данным Федеральной службы государственной статистики по Белгородской области, денежный доход в среднем на одного члена домохозяйства в се-

льской местности в 2009 году сложился в размере 6,8 тыс. рублей в месяц, что на 17,0% ниже дохода в городской местности [2]. Наибольшие социальные слои, представленные в категории бедных – это занятые в сельском хозяйстве и в бюджетной сфере, поскольку по официальным данным Государственной статистики Белгородской области зарплата в этих секторах самая низкая, в 4 – 4,5 раза ниже, чем в финансовой деятельности, в черной металлургии [3].

Поскольку почти половина населения Белгородской области живет на зарплату от наемного труда, то её величина имеет первостепенное значение для уровня и качества жизни. И для индустриального и постиндустриального общества величина заработной плат наемного персонала является важнейшим социально – экономическим фактором. Крайне важна достойная оплата труда, позволяющая удовлетворить потребность работника и его семьи, обеспечивающая расширенное воспроизводство рабочей силы и высокое качество трудовой жизни [3].

Наш анализ официальных статданных по Белгородской области показал, что в сельском хозяйстве занято 47, 1 тыс. человек, т.е. 20% от занятого населения области. Отличительной особенностью уровня оплаты сельского труда является преобладание районов с заработной платой ниже средней по области – очень далекой от достойной оплаты. Выявлено, что в большинстве своем это районы, в которых ведется интенсивное сельское хозяйство. Для определения уровня заработной платы и его территориальных различий нами были использованы сравнительно-географический и типологические методы. На основе полученных данных мы построили картосхему с использованием ГИС-технологий (см. рис. 1).

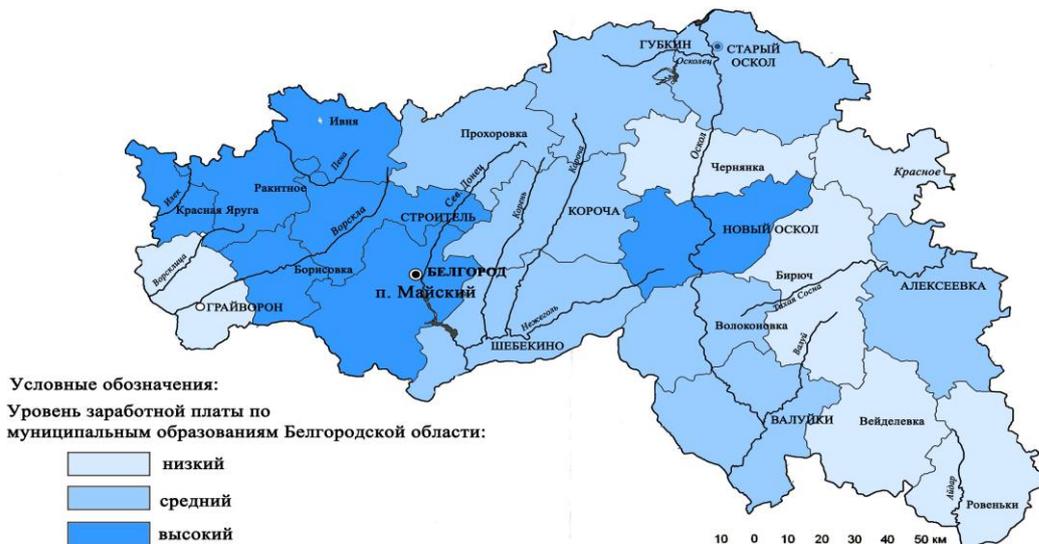

Рис. 1 Уровень заработной платы по муниципальным образованиям Белгородской области

Наибольшие заработные платы в сельской местности в Белгородском, Новооскольском, Ивнянском, Краснояружском и Ракитянском районах. Такая ситуация сложилась в результате развития в этих районах интенсивного животноводства. Эти районы явились первыми, где был реализован национальный проект «развития АПК». Но социологический опрос населения показал, что люди работают на животноводческих комплексах в силу отсутствия иных сфер приложения труда: заработная плата ниже средней по области, при высоких требованиях к работающим, интенсивности труда, а условия труда часто не соответствуют санитарно-гигиеническим требованиям. Не отвечает стандартам и соотношение минимальной и средней заработной платы. Оно достигает в отдельных районах 10 %, в то время как МОТ рекомендует, чтобы этот показатель составлял 50%, а Евросоюз - 60 % [3].

Вследствие структурного кризиса АПК происходит отток работников с крупных и средних сельскохозяйственных предприятий и растет несельскохозяйственная и нерегистрируемая занятость сельских жителей. Следует иметь в виду, что официальный рынок труда в сельской местности значительно уже, чем в городе. Чтобы найти приличную по оплате труда официальную работу, сельские жители тратят больше времени, чем горожане. Около половины безработных ищут работу более года. И это не удивительно, так как на селе работы нет, а поиски работы в городе затруднены отдаленностью многих сельских поселений и от рынков труда, и от службы занятости.

Для эффективного и устойчивого развития сельской местности и агропромышленного производства, обеспечения продовольственной безопасности страны, повышения уровня жизни населения необходимо создание для сельского населения адекватных условий жизнедеятельности: восстановление и развитие инфраструктуры сельских территорий, которые будут привлекательны для молодежи; создание новых, экологически чистых рабочих мест; существенное повышение заработной платы; развитие сервисных услуг.

Список использованных источников: 1. Овчинцева, Л.М. Особенности сельской бедности // Л.М. Овчинцева // Отечественные записки, 2004 г. № 1, 30 с. 2. Основные показатели социально-экономического положения муниципальных районов и городских округов Белгородской области. Стат. сб. / Белгородстат – 2009- 280 с. 3. Чугунова, Н.В. Результаты и прогнозы территориальной дифференциации демографического и социально – экономического развития изменяющейся России (на примере Белгородской области): моногр. /Н.В.Чугунова. Белгород: Изд-во БелГУ, 2009. – 192 с.

ПРОТИРІЧЧЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Економічна інтеграція є наслідком поглиблення міжнародного територіального поділу праці. На певному етапі розвитку цього процесу економічні стосунки між країнами світу характеризуються вже не тільки торговельними, але й тісними виробничими, фінансовими зв'язками. Економічна інтеграція – це об'єктивний процес інтернаціоналізації господарської діяльності, зближення та поглиблення взаємодії окремих національних економік [1, с. 233]. Економіки окремих країн, що спеціалізуються на певних видах товарів та послуг, водночас взаємодоповнюються у системі міжнародної економічної інтеграції.

Наразі економічна інтеграція відбувається під впливом великої кількості, як об'єктивних так і суб'єктивних факторів, серед яких найбільш впливовими є глобалізація та регіоналізація.

Глобалізація – це процес глобального географічного поширення якогонебудь явища у міжнародному масштабі. Кількість країн, що залучаються до процесу глобалізації, весь час збільшується. У міжнародній економіці зростає роль транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій (СОТ, МВФ, СБ та ін.), регіональних інтеграційних об'єднань, «світових» міст. Сьогодні глобалізація світової економіки найкраще репрезентована СОТ, яку деякі дослідники називають «світовим міністерством економіки».

Паралельно регіоналізація відбувається не двох рівнях: на макрорівні та мікрорівні.

На макрорівні регіоналізації частина державних функцій переходить на більш високий ієрархічний рівень до регіональних організацій. Тобто, у міжнародних відносинах в якості самостійних суб'єктів виступають регіональні організації. По цьому шляху йде «Єдина Європа», тож можливо, що у майбутньому дана практика набуде поширення у світі, а регіональні об'єднання замінять національні країни на міжнародній арені (ЄС, НАФТА, АСЕАН та ін.) [2, с. 3]. Показовим є використання єдиної валюти країнами, що входять до одного регіону. Наприклад євро в ЄС, франк СФА в Західній та Центральній Африці та ін.

На мікрорівні (державному) регіоналізації простежується тенденція до розширення прав субнаціональних територіальних громад (регіональних, муніципальних і провінційних), доходить навіть до введення «регіональних грошей» в окремо взятому регіоні країни (шотландський фунт у Шотландії, менський фунт – о. Мен (Манин), гернський фунт – о. Гернсі, джерський фунт – о. Джерсі, хімгауери – Баварія та ін.) або в окремо взятому районі міста (берлінер – Пренцлауер Берг у Берліні). У розвинутих країнах субнаціональні громади вже стали самостійними гравцями у міжнародній конкуренції, а їх економічний вплив можна

порівняти з окремими країнами. Наприклад, Техас та Каліфорнія у США, Шотландія у Великобританії, Сянган в КНР, Баварія у ФРН, Квебек у Канаді та ін.

Водночас з набуттям більш значного впливу окремих регіонів країн у світі окремі міста мають міжнародний вплив. Це явище отримало назву «світове місто». Вперше термін «світове місто» ввів британський урбаніст П. Геддес у праці «Еволюція міст» у 1915 р. До світових міст можна віднести Лондон, Нью-Йорк, Москву, Токіо, Сінгапур та ін.

Зазначені вище на перший погляд два взаємопротилежні процеси – глобалізація та регіоналізація насправді є складовими єдиного процесу – формування глобального гео економічного простору, а сучасну «балканізацію» у світі можна пояснити гаслом лідера повстання метисів у 1885 р. на південному заході Канади Луї Давида Ріеля: «відокремлюємося, щоб об'єднатися».

Глобалізація посилює роль регіональних факторів у суспільному розвитку. У світовій гео економічній системі намітилися тенденції формування регіональних економічних угруповань, що використовують місцеві етнокультурні та інші особливості в якості фундаменту нових стратегій розвитку. У міжнародних економічних відносинах перевагу здобувають ті країни, які здатні створити баланс між процесами глобалізації і регіоналізації [2, с. 3].

Список використаних джерел: 1. Міжнародна економіка. Навчальний посібник / За ред. Козака Ю.Г., Новацького В.М. – К.: Центр навчальної літератури, Видавництво «АртЕк», 2002. – 436 с. 2. Регионоведение: Учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 350300 „Регионоведение”, 350200 „Международные отношения” / В.А. Дергачев, Л.Б. Вардомский. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2004. – 463с.

УДК 911.3.470.325

Лихневская Н.В.

Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. Чугунова Н.В.

Белгородский государственный университет

ОЦЕНКА ЭКОЛОГО-ХОЗЯЙСТВЕННОГО СОСТОЯНИЯ БЕЛГОРОДСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ

Интенсификация хозяйственной деятельности, широкие масштабы сведения лесов, рост площадей обрабатываемых земель, урбанизация и другие формы трансформации естественных природных ландшафтов за последнее столетие существенно изменили экологическое состояние территории.

В настоящее время интенсивное антропогенное воздействие на природную среду отмечается в ряде экономически наиболее развитых регионах Российской Федерации, в том числе, Белгородской области. Наиболее изменены природные ландшафты на территориях современных городов и городских агломераций. Города становятся средой жизни всевозрастающего числа людей. В настоящее время 73 % населения России сосредоточено в городах. В агломерации прожи-

вает примерно 66,6 млн. чел. (45,1% всего населения России) [2]. В Белгородской области уровень урбанизации ниже, чем в РФ – 66%, но вокруг ее областного центра интенсивно формируется городская агломерация [3].

Объект исследования – территория Белгородской агломерации; **предмет** – геоэкологическое состояние ландшафтов Белгородской агломерации. **Цель исследования** – оценка степени антропогенной преобразованности территории агломерации. **Задачи исследования:** освоение методики оценки эколого-хозяйственного состояния исследуемой территории; расчёт коэффициента относительной напряженности эколого-хозяйственного состояния земель агломерации; анализ полученных результатов, определение рекомендаций оптимизации развития территории городской агломерации.

В нашем исследовании была проведена оценка напряженности эколого-хозяйственного состояния административных и природных районов Белгородской агломерации путем сопоставления уровня антропогенной нагрузки с существующим состоянием ландшафтов и их компонентов с последующим районированием территории по интенсивности воздействия.

Для анализа экологического состояния муниципальных и природных районов наиболее приемлема методика, предложенная Б.И. Кочуровым [1].

Уровень и направленность антропогенного воздействия, степень устойчивости ландшафтов на разные виды антропогенной нагрузки в этой методике оцениваются в характеристиках эколого-хозяйственного состояния (ЭХС) территории. Анализ ЭХС позволяет судить о состоянии территории для дальнейшей интенсификации промышленного, сельскохозяйственного производства, лесного хозяйства, создания особо охраняемых природных территорий. Эколого-хозяйственный баланс территории есть сбалансированное состояние различных поселений на территории с учетом потенциальных и реальных возможностей природы, что обеспечивает устойчивое развитие природы и общества, воспроизводство природных ресурсов и не вызывает экологические изменения и последствия [1].

Для определения степени антропогенной преобразованности (АП) земель вводятся экспертные балльные оценки. Каждый вид земель с учетом его экологического состояния получает соответствующий балл, после чего земли объединяются в однородные группы: от АП, минимальной на землях естественных урочищ, до максимальной АП – на землях, занятых промышленностью, транспортом (табл. 1.).

В целом, эколого-хозяйственное состояние территории в наибольшей степени характеризуется коэффициентом относительной напряженности, т.к. при этом охватывается вся рассматриваемая территория. Коэффициент *относительной напряженности эколого-хозяйственного состояния земель* (K_o) в большей мере отражает среднюю преобразованность территории, так как учитывает соотношение всех видов угодий в районе, рассчитывается по формуле:

$$K_o = ((S_i \times k_6) + (S_i \times k_5) + (S_i \times k_4)) / ((S_i \times k_1) + (S_i \times k_2) + (S_i \times k_3)),$$

где S_i – площадь i -го вида угодья, 1 - 6 – весовые коэффициенты преобразованности i -го вида угодья.

Снижение напряженности ситуации уменьшает значение коэффициентов, а

при K_0 равном или близком к 1,0, напряженность ЭХС территории оказывается сбалансированной по степени АП и потенциалу устойчивости природы. Проведенные нами расчеты показали, что на территории Белгородской агломерации напряженность ЭХС сбалансирована по степени антропогенной преобразованности и потенциалу устойчивости природы только в части поселений Белгородского, Ракитянского и Шебекинского районов (см. рис. 1).

Таблица 1

Классификация земель по степени антропогенной преобразованности

Степень АП	Балл	Виды и категории земель
Высшая	6	Земли промышленности, транспорта, городов, инфраструктуры, нарушенные
Очень высокая	5	Орошаемые и осушаемые пахотные
Высокая	4	Пахотные, интенсивных рубок, осушаемые и орошаемые пастбищные и сенокосные
Средняя	3	Многолетние насаждения
Низкая	2	Сенокосы и пастбища естественные, леса ограниченного использования
Очень низкая	1	Природоохранные, неиспользуемые земли, болота

Источник: №1

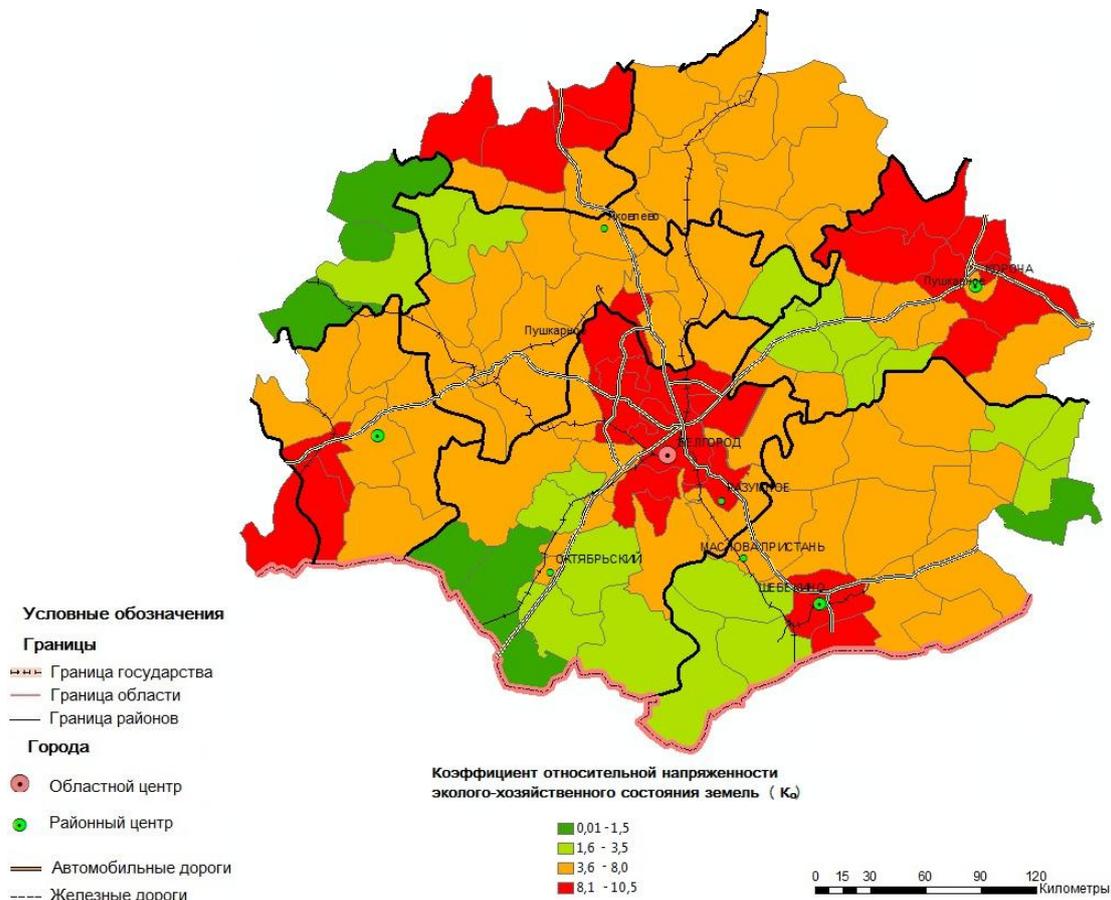

Рис. 1. Напряженность эколого-хозяйственного состояния Белгородской агломерации по коэффициенту относительной напряженности (разработано автором на основе источников №№ 3, 4, 5).

Анализ современного состояния природных ландшафтов с применением этих показателей позволяет сделать вывод о неблагоприятной ситуации природно-антропогенной ситуации в большинстве сельских поселений агломерации (K_0 1,6 – 3,5) в урбанизированных районах и районах с высокой сельскохозяйственной нагрузкой.

Антропогенные нагрузки, как показало исследование, превышают установленные нормативные величины и экологические требования. Проведение природоохранных мероприятий позволит улучшить экологическую ситуацию и, прежде всего, в агломерации необходимо уменьшить площадь сельскохозяйственных земель и увеличить площадь особо охраняемых территорий.

Список использованных источников: 1. Кочуров, Б. И. Геоэкология: экодиагностика и эколого-хозяйственный баланс территории.- Смоленск: СГУ, 1999. — 154 с; 2. Лаппо, Г. М., Полян, П.М. Городские агломерации России // www.demoscope.ru. Режим доступа: <http://www.demoscope.ru/weekly/2010/0407/tema03.php&text>; 3. Лихневская, Н. В. Антропогенная нагрузка в деурбанистической структуре Белгородской агломерации // III Всероссийская научно-практическая конференция молодых ученых «Геоэкология и рациональное природопользование». Г. Белгород, 19-22 октября 2009 г. тез. докл. - г. Белгород, 2009 г.; 4. Лихневская, Н. В. Экодемографические проблемы Белгородской градосистемы // География, геоэкология и геология: опыт научных исследований. VII Международная научная конференция студентов, аспирантов и молодых ученых г. Днепрпетровск, 11 – 14 мая 2010 г. тез. докл. г. Днепрпетровск, 2010. – с. 199 – 200.; 5. Федеральная служба государственной статистики. Белгородская область // <http://www.gks.ru>. Режим доступа: <http://www.gks.ru/dbscripts/munst/munst14/DBInet.cgi#1>

УДК 911.3:008

Моштакowa Н. В.

*керівник – д-р геогр. наук, професор Немець Л.М.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СФЕРИ КУЛЬТУРИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Концепцію просторової організації суспільства сформував у 1970-х рр. американський географ Р. Морілл. З того часу дане поняття швидко й конструктивно поширилося серед географів і на сьогоднішній день вже має статус базової категорії суспільної географії [6]. Сучасні суспільні географи вивчають територіальну організацію як суспільства в цілому, так і окремих її складових – природно-ресурсного середовища, населення, виробництва, соціальної сфери, в т. ч. і сфери культури (СК). Незважаючи на досить інтенсивні геокультурні дослідження в Україні останнім часом, питання територіальної організації СК, її особливостей, закономірностей, проблем, шляхів удосконалення, особливо на регіональному рівні, залишаються недостатньо дослідженими і тому потребують поглибленого вивчення

Під територіальною організацією СК ми розуміємо закономірний науково-обґрунтований процес розміщення організацій, підприємств, установ та закладів культури, формування та функціонування їх просторових асоціацій та системних утворень, об'єднаних в одне ціле комплексом різнопланових зв'язків, у тісній взаємодії з територіальними системами розселення і виробництва під впливом переважно соціально-економічних чинників та географічних і просторово-часових координат [за 1, 3, 7, 8 та ін.].

Теоретичні засади територіальної організації сфери послуг, до якої відносяться і СК, були закладені у 30-х рр. ХХ ст. В. Кристаллером та А. Льюшем у теорії центральних місць. Згідно з цією теорією, територіальна організація СК представляє собою систему локальних (пункти, центри, вузли культурного обслуговування) і регіональних (райони культурного обслуговування) територіальних елементів СК та їхніх зон обслуговування, що утворюють територіальні системи культурного обслуговування (КО) різних ієрархічних рангів. Загальними принципами територіальної організації СК, згідно теорії центральних місць, є такі:

- 1) чим більшим є населений пункт (територіальний елемент СК), тим більше в ньому організацій, підприємств, установ та закладів культури;
- 2) із зростанням населення поселення збільшується і набір (перелік) послуг культурного й інформаційного призначення, але таке збільшення йде за низхідною, дедалі повільніше;
- 3) культурні послуги вищих рангів можна зустріти лише у великих населених пунктах, які являють собою територіальні елементи СК вищих рангів;
- 4) існує ієрархія територіальних елементів СК за такою схемою:
 - а) найвищий ранг має тільки один територіальний елемент СК;
 - б) територіальних елементів СК вищих рангів небагато;
 - в) кількість територіальних елементів СК кожного наступного (нижчого) рангу зростає, орієнтовано, у 6 разів;
 - г) територіальні елементи СК даного рангу мають весь перелік культурних послуг територіальних елементів СК всіх попередніх (нижчих) рангів;
- 5) із зростанням населення даного населеного пункту розвиток його СК всезростаючою мірою визначатиметься культурними й інформаційними потребами населення самого поселення, а не його оточення;
- 6) з розвитком продуктивних сил регіону кількість територіальних елементів СК нижчих рангів має тенденцію до скорочення [1, 6, 9].

На основі аналізу цілого ряду показників розвитку різних галузей СК Луганщини (бібліотечної, музейної, клубної, архівної, театральної, циркової, кінообслуговування тощо), враховуючи кількість населення та адміністративно-територіальний статус населених пунктів, були виділені наступні локальні територіальні елементи СК області:

- вузли КО – це 14 міст обласного підпорядкування;
- центри КО, якими є адміністративні центри районів (районів 18, але центрами культурного обслуговування є 15 населених пунктів, тому що 3-ма райцентрами є міста обласного підпорядкування);

- пункти КО – всі інші населені пункти, які мають хоча б один заклад культури (їх 532, в т. ч. 415 сільських поселень, 100 селищ міського типу і 17 міст районного підпорядкування).

Територіальні елементи СК області разом з відповідними зонами КО утворюють територіальні системи КО різних ієрархічних рангів – локальні (елементарні, кущові, районні, внутрішньобласні, окружні), регіональні (обласні, міжобласні), національні [2, 8]:

1. Системи КО VII рангу (елементарні системи), які забезпечують повсякденне культурне обслуговування населення та надають найпростіші види культурних послуг. Вони включають в кращому випадку бібліотеку і (або) заклад культури клубного типу та обмежені одним сільським населеним пунктом. В Луганській області розташовано 782 сільських населених пунктів, з них тільки 415 (53,1 %) мають заклади культури, тому є елементарними системами КО (рис. 1).

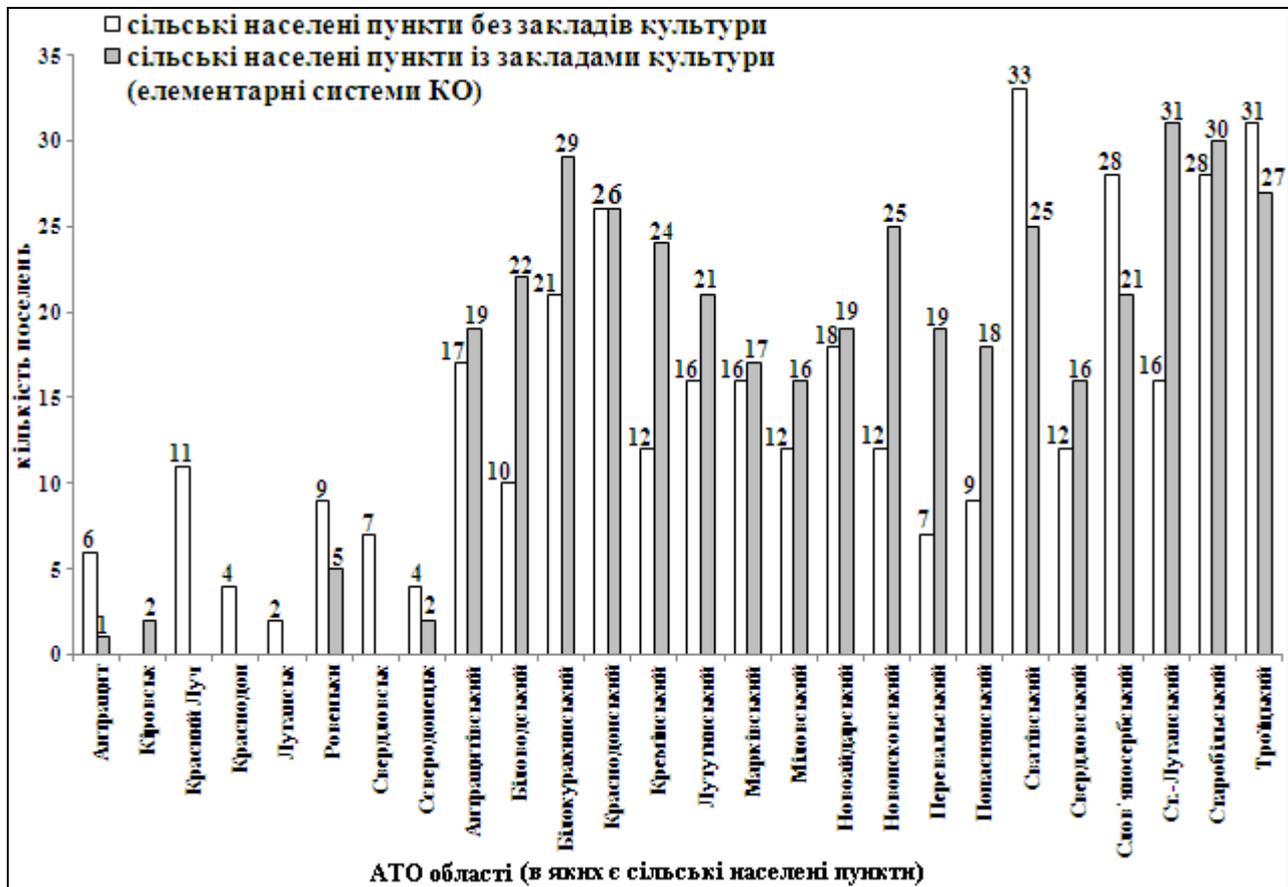

Рис. 1. Елементарні системи КО по містах і районах Луганської області [4]

2. Системи КО VI рангу (кущові системи), які забезпечують періодичне культурне обслуговування та надають більший перелік культурних послуг населенню. Ці системи складаються зі всіх населених пунктів, що входять до складу однієї сільської, селищної або міської ради. Крім того, до кущових систем КО Луганщини нами віднесено й одиночні смт та міста. Забезпечуючи культурне обслуговування тільки власного населення, вони мають досить розвинену культурну інфраструктуру, тому не можуть бути віднесені до елементарних систем КО.

тарних систем КО. Всього на території Луганської області розташовано 291 кушова система КО, яка включає 9 міських, 63 селищних та 164 сільських рад, а також 55 одиночних міських поселень (з них 28 міст і 27 смт). Серед усіх населених пунктів регіону до складу кушових систем КО не входять 42 одиночних села, оскільки вони надають культурні послуги тільки своєму власному населенню, не мають розвинуеного комплексу закладів культури на своїй території, тому є тільки елементарними системами КО;

3. **Системи КО V рангу** (районні системи, загальна кількість яких в Луганській області складає 18). Культурними центрами районних систем є районні центри, що надають більш повний та складний перелік культурних послуг населенню в порівнянні з елементарними та кушовими системами КО (періодичні й епізодичні культурні послуги).
4. **Системи КО IV рангу** (внутрішньообласні системи). На території Луганської області можна виділити 14 таких внутрішньообласних систем з центрами в містах обласного підпорядкування.
5. **Системи КО III рангу** (окружні системи). Вони забезпечують періодичне й епізодичне культурне обслуговування населення. Ядрами цих систем є міські агломерації Луганщини (їх 6) та м. Старобільськ. В області можна виділити одну центральну та дві периферійні окружні системи КО: Луганська з центром в м. Луганськ, яка складається з Луганської агломерації та прилеглих територій Слов'яносербського, Станично-Луганського, Краснодонського і Лутугинського районів; Південно-Західна (частково Кременський, Попаснянський, Перевальський, Антрацитівський, Свердловський та Краснодонський райони), яка представляє собою майже суцільну урбанізовану зону, що складається з Лисичансько-Рубіжанської, Стаханово-Алчевської, Краснолуцько-Антрацитівської, Свердловсько-Ровеньківської та Краснодонської міських агломерацій з прилеглими територіями; Північна (Старобільська), у складі якої сільські райони області – Троїцький, Сватівський, Новопсковський, Міловський, Біловодський, Білокуракинський, Марківський, Старобільський з центром в м. Старобільськ.
6. **Системи КО II рангу** – обласна система, що включає всю територію Луганської області. Центром системи є м. Луганськ, який забезпечує епізодичне культурне обслуговування населення області та надає найбільш складний та повний перелік культурних послуг. Так, в Луганську на 1. 01. 2009 р. було розташовано 3 професійних театрів, 49 музеїв (5 державних, 16 громадських, 28 при навчальних закладах), 12 закладів клубного типу, 184 бібліотеки (29 державних, 11 профспілкових, 36 науково-технічних, 4 медичних, 93 при навчальних закладах, 11 інших відомств), 3 кінотеатри і 1 кінозал, філармонія, цирк, 9 шкіл естетичного виховання, 1 парк культури і відпочинку, 4 теле- і 9 радіомовників, 4 провайдерів програмної послуги, 2 архівні установи тощо [5].
7. **Системи КО I рангу** (міжобласна система). Луганська область входить до складу Східної (Донецької) міжобласної системи з центром в м. Донецьк. Поряд з Донецьком вищим культурним центром для жителів Луганської області є також Харків, який за переліком культурних функцій значно випереджає, а

за транспортною доступністю не поступається Донецьку.

8. Загальнодержавна (національна, всеукраїнська) система КО з центром в м. Київ.

Дослідження територіальної організації СК Луганської області дало можливість виділити основні її недоліки. Перш за все це ексцентричність положення головного вузла КО регіону – м. Луганськ, що розташований на південний схід від географічного центру області – смт. Новоайдар. Даний факт ускладнює територіальну доступність жителів північних та північно-західних районів до культурних послуг вищого рангу. Деяку компенсацію епізодичних послуг культурного й інформаційного призначення віддаленим районам області забезпечує центр КО – м. Старобільськ. Але сила його впливу на дані території залишається недостатньою.

В результаті в межах області формується буферна зона (Кремінський, Старобільський, Марківський і Міловський райони) та периферійні території (Троїцький, Сватівський, Білокуракинський і Новопсковський райони).

Такі територіальні диспропорції вимагають удосконалення територіальної організації СК області. На нашу думку доцільним є підвищення значення м. Старобільськ в культурному обслуговуванні жителів північних районів шляхом перетворення його з центру на вузол КО та збільшення зони впливу, а також покращення транспортної інфраструктури даних районів. Таке перетворення полягає в створенні в місті закладів культури, що надаватимуть послуги вищого рангу [1].

Серед інших центрів КО Луганщини особливої уваги потребують селища міського типу – центри адміністративних районів (Троїцьке, Білокуракине, Новопсков, Марківка, Мілове, Новоайдар, Біловодськ, Слов'яносербськ, Станиця Луганська), які характеризуються недостатнім розвитком СК за рахунок слабого фінансування. Це вимагає оновлення існуючих об'єктів культурної інфраструктури та створення нових відповідно до потреб населення, розширення асортименту і покращення якості надання послуг [1].

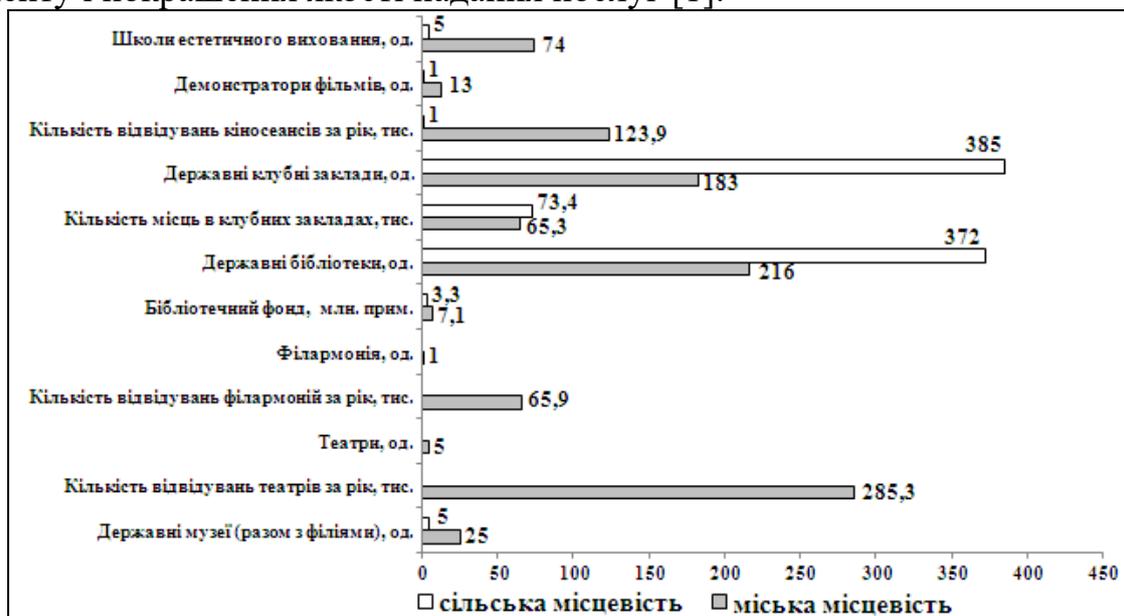

Рис. 2. Забезпеченість міської та сільської місцевостей Луганської області закладами культури в 2008 р. [5]

Першочергового вирішення як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні потребує проблема значної диспропорції забезпеченості закладами культури міської та сільської місцевості області (рис. 2). Так, із 782-х сільських населених пунктів Луганщини 367 поселень взагалі не мають жодного закладу культури.

З рис. 2 видно, що міське населення Луганської області в порівнянні із сільськими жителями значно краще забезпечена закладами культури. Так, у міських населених пунктах розташовано 100 % театрів і концертних організацій (філармоній); 83,3 % державних музеїв; 92,9 % демонстраторів фільмів; 93,7 % шкіл естетичного виховання; 36,7 % бібліотек, але в них зосереджено 68,0 % бібліотечного фонду області. Водночас, незважаючи на те, що розвиток і підтримка культури на селі є одним із пріоритетних завдань державної культурної політики України, стан СК та рівень культурного обслуговування сільських жителів залишається вкрай незадовільним. Єдиними закладами культури, за кількістю яких сільська місцевість випереджає міську, є клубні заклади та державні бібліотеки. На 1. 01. 2009 р. в сільських населених пунктах було розташовано 67,8 % клубів, на які припадало 52,9 % загальних місць у них. Проте, діяльність клубних закладів залежить не стільки від їх числа та кількості посадкових місць, скільки від якості заходів, що ними проводяться (концерти, тематичні вечори, спектаклі, заняття в гуртках тощо). Хоча за кількістю державних бібліотек сільські населені пункти і не поступаються міським, бібліотечний фонд їх значно менший (32,0 %) і застарілий. Крім того, слід мати на увазі той факт, що в багатьох селах бібліотеки існують лише формально, оскільки населення їх практично не відвідує з багатьох причин (наявність власної бібліотеки, застарілий репертуар бібліотечного фонду, який не поповнювався багато років, зниження потреби в читанні книжок у зв'язку з наявністю інших джерел інформації, зміни культурних пріоритетів населення тощо).

Список використаних джерел: 1. Заптоцька І. В. Територіальна організація соціальної сфери Черкаської області та основні напрямки її вдосконалення: дис. ... кандидата геогр. наук: 11.00.02 / Ірина Василівна Заптоцька. – Київ, 2007. – 220 с.; 2. Корнус А. О. Територіальна організація соціально-культурного обслуговування населення Сумської області / А. О. Корнус, О. Г. Корнус // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наук. праць. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 6 (1). – 220 с. – с. 98-106; 3. Немець Л. М. Медична галузь Харківської області: територіальні особливості, проблеми та шляхи вдосконалення (суспільно-географічні аспекти): [монографія] / Немець Л. М., Баркова Г. А., Немець К. А. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 224 с.; 4. Статистичний щорічник Луганської області за 2008 р.: в 2-х ч. / [за ред. С. Г. Пілієва]. – Луганськ: Головне управління статистики у Луганській області, 2009; 5. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: [підруч. для студ. геогр. спец. вищ. навч. закл.] / Олександр Григорович Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.; 6. Флінта Н. І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області) / дис. ... кандидата геогр. наук: 11.00.02 / Наталія Іванівна Флінта. – Київ, 2005. – 197 с.; 7. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: [підруч.] / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 444 с.; 8. Юрковський В. М. Географія сфери обслуговування / Віктор Минович Юрковський. – К.: УМК ВО, 1989. – 82 с.

МІЖНАРОДНІ ТРАНСПОРТНІ КОРИДОРИ В МЕЖАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У зв'язку з сучасними процесами глобалізації і регіоналізації все більшого значення набуває будівництво та розвиток міжнародних транспортних коридорів (МТК), які виступають фундаментом успішної світогосподарської інтеграції, забезпечуючи міжнародні потоки матеріальних і людських ресурсів.

Міжнародний транспортний коридор - це комплекс наземних та водних транспортних магістралей з відповідною інфраструктурою на визначеному напрямку, включаючи допоміжні споруди, під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні та пасажирські термінали, устаткування для управління рухом, організаційно-технічних заходів, законодавчих та нормативних актів, які забезпечують перевезення вантажів та пасажирів на рівні, що відповідає вимогам Європейського Співтовариства [1].

Територією Харківської області проходять:

- автомобільні транспортні коридори, що реконструюються (*Європа - Азія*: Краківець – Львів – Рівне – Житомир – Київ – Полтава – Харків – Дебальцево – Ізварине);
- автомобільні транспортні коридори, намічені для будівництва (*Північ - Південь*: Харків – Полтава – Кременчук – Кіровоград – Одеса);
- залізничні транспортні коридори, що реконструюються (*ЧЕС*: Рені – Ізмаїл – Одеса – Колосівка – Помічна – Знам'янка – Дніпропетровськ – Ясинувата – Квашине, Харків – Синельникове – Джанкой (Керч, Феодосія) – Сімферополь - (Євпаторія), Колосівка – Миколаїв – Херсон – Чаплине – Бердянськ, Донецьк – Маріуполь (рис. 1.).

Крім того, одне з відгалужень коридору «Транссиб» перетинає Харківську область: Курган – Самара – Харків – Київ, хоча основний напрямок коридору: Берлін (Німеччина) – Варшава (Польща) – Мінськ (Білорусь) – Москва – Єкатеринбург - Владивосток/Находка.

Оскільки Харківська область має вихід до державного кордону з Російською Федерацією, то доречним буде розглянути україно-російські відносини у транспортній сфері. Основою для двосторонніх українсько-російських міждержавних домовленостей у сфері транспорту є ряд угод, які визначають принципи формування спільного транспортного простору і взаємодії держав - учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі транспортної політики, проведення узгодженої політики у визначенні транспортних тарифів.

Вже розроблено концепцію розвитку міжнародних транспортних коридорів, що пролягають територією України і Росії, якою передбачено з'єднання Критсь-

ри обмежують швидкість руху автомобільного транспорту. Негативно впливає і лімітування ваги автомобіля до 36 т (з 1999 р. - 38 т) через низьку якість дорожнього покриття та обмеження навантаження на автомобільні мости. Крім того, вітчизняні автошляхи істотно відрізняються від західноєвропейських нерозвиненістю дорожньої інфраструктури.

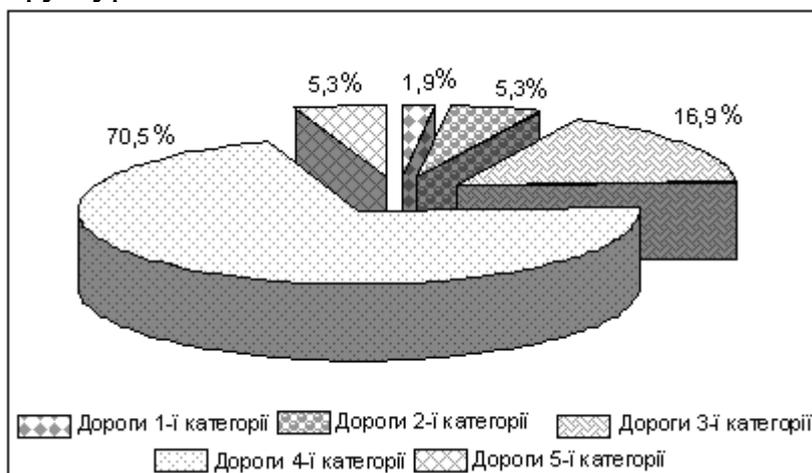

Рис. 2. Структура автомобільних доріг за категоріями [3]

МТК пролягають шляхами першої категорії (М - магістральні) та другої категорії (Р - республіканські). Пропускна спроможність цих шляхів становить: першої категорії - 14 тис., другої - 6-14 тис. автомобілів на добу. Найбільша інтенсивність руху на автомобільних шляхах поблизу великих міст та біля великих прикордонних пунктів - 15-20 тис. автотранспортних засобів (АТЗ) на добу, середня інтенсивність руху на автомобільних магістралях країни - 6-14 тис. АТЗ на добу. Міжнародні транспортні коридори за своєї значущості для міжнародного сполучення автомобільним транспортом поділено на три категорії.

Найнапруженішими за інтенсивністю руху пасажирських автотранспортних засобів (від 7 до 15 тис. АТЗ на добу) в межах Харківської області вважають транспортний коридор *Європа-Азія*: Чоп – Ужгород – Мукачево – Стрий – Львів – Рівне – Житомир – Київ з *відгалуженнями* на Чернігів – Нові Яриловичі – Бачівськ – Полтаву – Харків – Дебальцеве – Довжанськ та на Харків – Готівку. Цей напрямок належать до *першої категорії (черги)* розбудови інфраструктури об'єктів автодорожнього сервісу за експортом транспортних послуг у сфері міжнародних зв'язків, що здійснюються автомобільним транспортом.

Для перевезення вантажів у міжнародному сполученні використовують ті самі транспортні коридори, що й для перевезення пасажирів, але їхня категорійність щодо інтенсивності руху і потужності вантажопотоків та розбудови об'єктів автодорожнього сервісу істотно відрізняються.

Однією із центральних проблем залізничних МТК є низька швидкість руху потягів. Програма організації швидкісного руху на головних магістралях України має на меті збільшити швидкість пасажирських потягів до 200 км/год. У 2002 р. почав курсувати швидкісний пасажирський потяг Київ - Харків.

Станції на межі з близьким зарубіжжям - Білоруссю, Росією і Молдовою отримали статус прикордонних, при цьому не маючи достатніх умов для виконання

прикордонної передавальної роботи. З країнами СНД існує 33 залізничних переходи, в тому числі з Росією (в межах Харківської області): Одноробівка – Хотміжськ, Козача Лопань – Червоний Хутір, Вовчанськ – Нежиголь, Тополі – Соловей.

Категорійність прикордонних пунктів визначається за комплексом показників й інтенсивністю руху вантажних та пасажирських потягів. Позакатегорійними станціями з найбільшою інтенсивністю руху є наприклад Козача Лопань (центральний хід на Росію). До другої категорії прикордонних пунктів з високою інтенсивністю руху потягів віднесено Тополі (кордон з Росією). До третьої категорії віднесено прикордонний пункт Одноробівка (кордон з Росією)

Найбільший обсяг руху потягів через ПКПП припадає на кордон з Росією: центрально-східний напрямок - станція Тополі у парі зі станцією і Куп'янськ.

У контексті розбудови міжнародних транспортних коридорів пріоритетами першочергового розвитку є такі пункти пропуску та залізничні станції: на кордоні з Росією - Козача Лопань (станція Харків-сортувальна); Тополі (станції Куп'янськ-сортувальний та Куп'янськ-вузловий)

В межах Харківської області крім наземного транспорту, що обслуговує міжнародні перевезення виділяється ще й повітряний, представлений аеропортом першого класу «Харків», який активно реконструюється і розбудовується. До кінця 2011 року планується завершити будівництво аеровокзального комплексу: реконструювати і розширити перон, побудувати нову злітно-посадкову смугу, закупити нове обладнання для посадки. Вже з серпня 2010 року почав приймати пасажирів новий термінал. Залишається проблемним стан рухомого складу, оскільки він потребує модернізації та оновлення.

Таким чином, прикордонні пункти пропуску залишаються найбільш вузьким місцем у розвитку міжнародних транспортних коридорів, особливо - на автомобільному транспорті. Прикордонна (з країнами СНД) інфраструктура почала створюватись лише в останні роки та залишається поки що нерозвиненою.

Ефективність впровадження великих національних проектів виходить далеко за межі однієї галузі і має позитивний вплив на соціально-економічний стан країни та її регіонів. Це дає можливість не тільки залучити інвестиції, відкрити нові робочі місця, а й створити передумови для розвитку нових галузей промисловості, підвищити ефективність регіональних зв'язків. На думку багатьох експертів, розвиток транспорту є передумовою економічного розквіту будь-якої країни. Саме тому, створення транспортних коридорів та входження їх до міжнародної транспортної системи визнано пріоритетним загальнодержавним напрямом розвитку транспортно-дорожнього комплексу (ТДК) України [2].

Список використаних джерел: 1. Міністерство інфраструктури України <http://www.mintrans.gov.ua/uk/show/transport.html>; 2. Новікова А. Україна в системі міжнародних транспортних коридорів / А.М. Новікова; Нац. ін.-т пробл. міжнарод. безпеки. - К.: НІПМБ, 2003. - 493 с.; 3. Транспортний комплекс Харківської області у 2008 році /статистичний збірник/ за ред. О.М. Ракітіної. - Харків. - 2009. - 73 с.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ПРИКОРДОННИХ РАЙОНАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Світовий досвід і практика господарювання показують, що найважливішою ознакою ринкової економіки є існування і взаємодія багатьох великих, середніх та малих підприємств, оптимальне їх співвідношення. Найбільш динамічним сектором економіки, що постійно змінюється, є мале підприємництво. Воно є одним із засобів усунення диспропорцій на окремих товарних ринках, створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції, швидкого насичення ринку товарами та послугами.

Включення України у світове господарство та створення в ній сприятливого інвестиційно-підприємницького клімату передбачає необхідність розвитку малого підприємництва, особливо в прикордонних регіонах.

Харківська область є однією з найбільш економічно розвинених серед прикордонних регіонів України, яка розташована на північному сході України і межує з Дніпропетровською, Донецькою, Луганською, Полтавською та Сумською областями України. На півночі Харківщини проходить державний кордон з Російською Федерацією. Харківська область складається з 27 адміністративних районів, серед яких Великобурлуцький, Вовчанський, Дергачавський, Дворічанський, Золочівський, Харківський та м. Харків є прикордонними.

Значний вплив на соціально-економічний стан Харківської області має розвиток малого та середнього бізнесу. Динаміка створення малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення відображає поступовий розвиток малого підприємництва. За проведеними розрахунками кількість малих підприємств інтенсивно почала збільшуватися після 2004 року. За період 2000-2004 рр. кількість малих підприємств збільшилася на 23%, за період 2004-2008 рр. на 17%. У 2008 р. кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення становила 72 одиниці (рис. 1).

Особливої уваги набуває характеристика розвитку малих підприємств, які знаходяться у прикордонних районах Харківської області. Так, найбільш динамічне зростання кількості малих підприємств за період 2006-2008 рр. характерне для Харківського району (14%), Дергачівського району (9%) та м. Харкова (8%) (рис.2).

За видами економічної діяльності відбувається рівномірний розвиток усіх секторів малого підприємництва по всій території Харківської області (рис. 3).

Найбільша частка зайнятих у малому підприємстві спостерігається у Харківському, Золочівському, Дергачівському районах та м. Харкові. Це пов'язано

економічної діяльності (побудовано автором за даними [6])

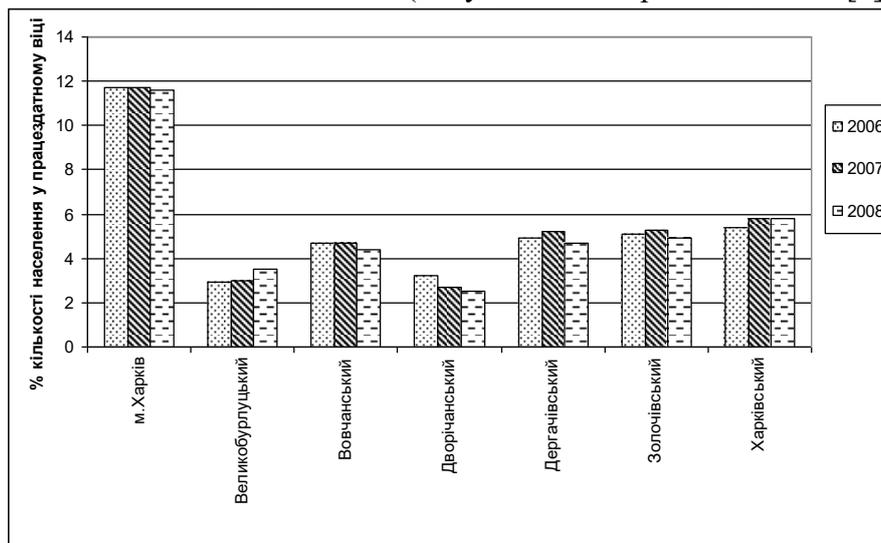

Рис. 4. Рівень зайнятості на малих підприємствах в прикордонних районах Харківської області за період 2006-2008 рр. (побудовано автором за даними [6])

но з тим, що саме ці прикордонні райони є найбільш розвиненими.

Значна частка зайнятих у прикордонних районах Харківської області спостерігається у таких секторах малого підприємництва, як: промисловість - 24%, торгівля - 24%, сільське господарство - 23% (рис. 5).

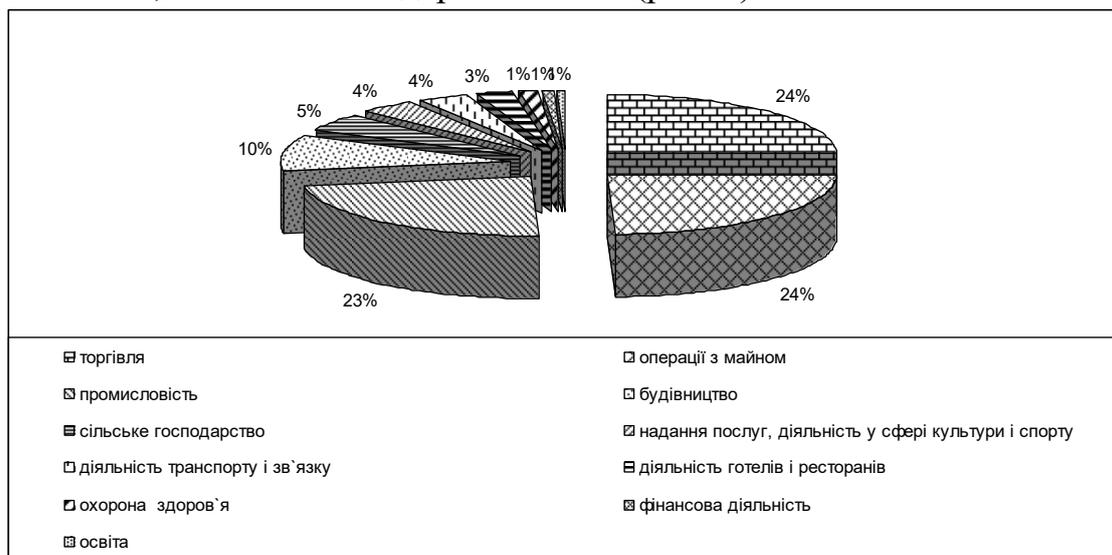

Рис. 5. Розподіл рівня зайнятості населення на малих підприємствах в Харківській області за видами економічної діяльності у 2009 р. (побудовано автором за даними [6])

Середньомісячна заробітна плата на малих підприємствах порівняно з 2006 р. у 2009 р. зросла приблизно у всіх районах однаково на 40 %, і становила від 700 грн. до 950 грн. В середньому заробітна плата в прикордонних районах у 2008 р. становила 890,85 грн. Найвища середньомісячна плата спостерігається у таких секторах малого підприємництва : фінансова діяльність (1128,9 грн.), операції з майном (1067,89 грн.), освіта (1047,87 грн.) (рис. 7).

Найменша середньомісячна заробітна плата у 2008 р. спостерігається на малих підприємствах за такими видами економічної діяльності, як рибальство

(616,81 грн.), діяльність готелів і ресторанів (674,27 грн.), охорона здоров'я (679,54 грн.).

Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у 2006-2008 рр. в Харківській області збільшився на 25 % і у 2008 р. склав 28271,355 млн. грн., в її прикордонних районах на 32% і становив у 2008р. 26252,6 млн. грн. (рис.8).

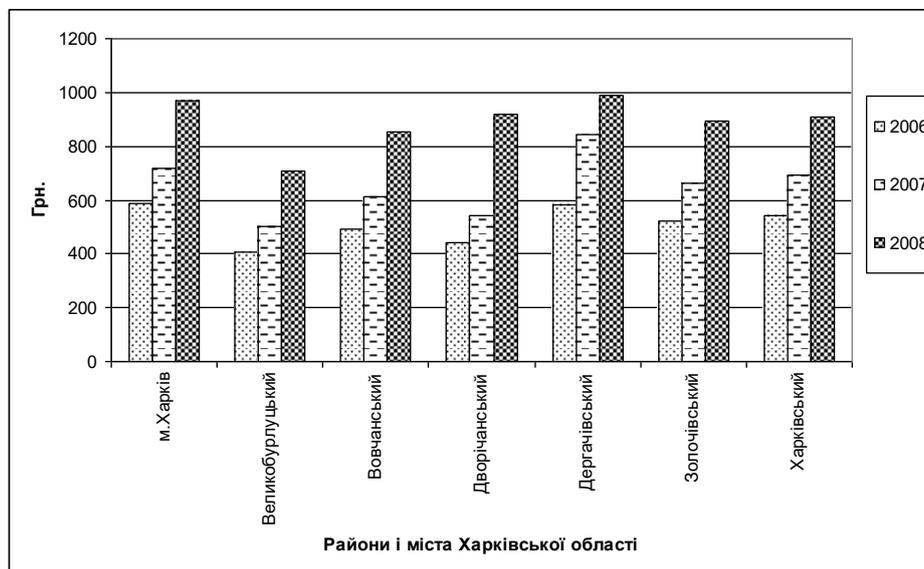

Рис. 6. Динаміка середньомісячної заробітної плати на малих підприємствах в прикордонних районах Харківської області (побудовано автором за даними [6])

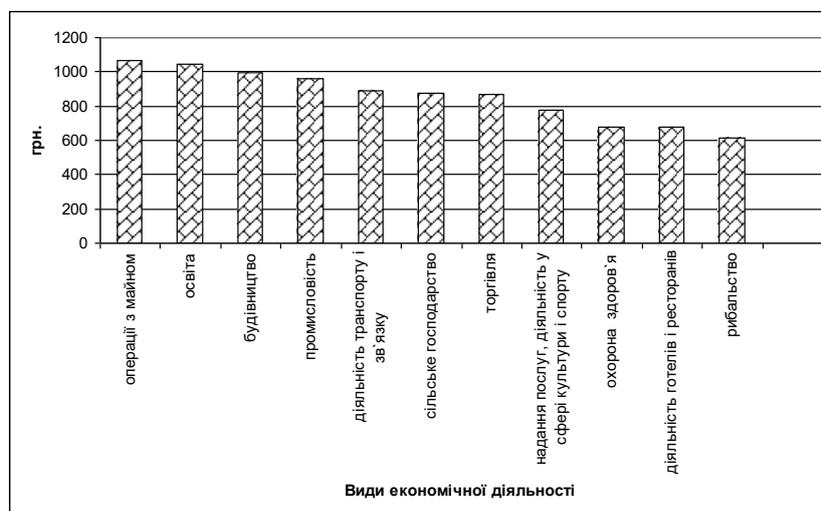

Рис. 7. Середньомісячна заробітна плата одного робітника на малих підприємствах Харківської області у 2008 р.(побудовано автором за даними [6])

За результатами дослідження було виявлено, що як на території Харківської області в цілому так і в її прикордонних районах, відбувається поступовий розвиток малого підприємництва. Найбільш динамічне зростання кількості малих підприємства характерне для таких прикордонних районів, як Дергачівський, Харківський та м. Харків. Спостерігається рівномірний розвиток усіх секторів малого підприємництва, але найбільше зайнятих у таких сферах : промисловість, торгівля, сільське господарство. Найбільша середньомісячна заробітна плата в прикордонних районах Харківської області характерна для фінансової

діяльності, операцій з майном та сфери освіти. Характерною рисою розвитку малого підприємництва є те, що саме на прикордонні райони припадають найбільші обсяги реалізованої продукції.

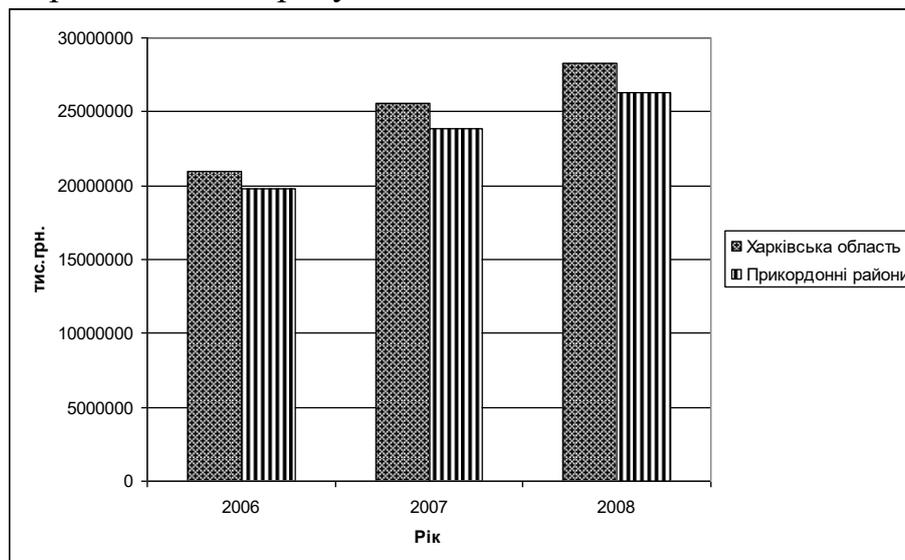

Рис. 8. Динаміка обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) на малих підприємствах Харківської області та її прикордонних районів за період 2006-2008 рр. (побудовано автором за даними [6])

Але сьогодні існує ряд проблем у розвитку даного сектору економіки, зокрема в прикордонні. Найбільш вагомими серед них є такі :

- низький рівень технічної озброєності, при значному інноваційному потенціалі;
- низький управлінський рівень, брак знань, досвіду, і культури ринкових відносин;
- поєднання в межах одного малого підприємства декількох видів діяльності, неможливість орієнтуватися на однопродуктову модель розвитку;
- немає системи самоорганізації та недостатня інфраструктура підтримки малого підприємництва;
- практично не має стабільної державної фінансово-кредитної підтримки [1, с. 200];

Крім цього, слід зазначити, що стан товарного ринку в Україні, на якому діють суб'єкти малого підприємництва, суттєво відрізняється від економічно розвинутих країн. Розвинутим ринковим відносинам притаманні переважаючий вплив попиту з швидкою реакцією на нього, пріоритет приватної власності, розвинута ринкова інфраструктура, дієвість та усталеність законодавства, фінансова стабільність, доступність засобів виробництва, традиції використання договірних відносин, інформаційна відкритість. На жаль, такого в нашій державі майже не відбувається, що, в свою чергу, завдає значної шкоди для розвитку малого підприємництва не тільки в країні, але і в її регіонах.

Список використаних джерел : 1. Варналій З.С. Державна підтримка малого підприємництва: [навчальний посібник] / Варналій З.С. – К. : НІС, 2006. – 325с. 2. Закон України

«Про державну підтримку малого підприємництва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. 3. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації) / Павлов В. І. – Луцьк : Настир'я, 2000. – 580 с. 4. Петренко З. О. Прикордонне співробітництво в контексті євроінтеграційного курсу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / З. О. Петренко. – Київ, 2001. – 17 с. 5. Статистичний збірник «Діяльність малих підприємств у 2008 р. / Головне управління статистики у Харківській області / [за редакцією О.Г.Мамонтової].– Х. : ТОВ «Золоті сторінки», 2008. – 188 с. 6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

удк 325.11(470.325)

Попова Ю.Д.

*Научный руководитель – канд. геогр. наук., доц. Н.В. Чугунова
Национально-исследовательский университет «БелГУ»*

УРОВЕНЬ РАЗВИТИЯ УРБОГЕОСИСТЕМЫ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

В мире, России, Белгородской области, начиная с середины прошлого века, численность городского населения области, сами города, а также их значимость во всех сферах жизни человека растут очень высокими темпами. Процессы урбанизации приводят к изменениям в размещении производства, в расселении населения, его социально-профессиональной, демографической структуре, образе жизни, в экологической обстановке.

Именно поэтому развитие процессов урбанизации в Белгородской области ставит вопрос об организации рационального управления урбанизированными территориями. Для этого с применением как статистических, так и картографических методов необходимо изучение процессов урбанизации, которые помогут в дальнейшем выстроить вектор взаимоотношения между человеком и окружающей средой в урбогеосистеме, что мы и попытались сделать на примере Белгородской области. Поскольку современная урбанизация рассматривается как процесс повышения роли городских поселений в развитии общества и одновременно как процесс распространения городского образа жизни людей и их деятельности, необходимо определить качественные особенности достигнутого районами области уровня урбанизированности.

Объектом исследования служит урбогеосистема региона, **предметом** - показатели качественного развития урбанизации Белгородской области. **Целью** работы является выявление реального уровня развития урбанизации области на основе комплексного показателя.

По нашему мнению, при исследовании современных процессов урбанизации недостаточно использовать показатель доли городского населения, необходимо ввести **критерий сочетания городских поселений с социальной инфраструктурой**

руктурой. Для выполнения поставленной задачи, нами была использована методика, предложенная И.В. Зориным и И.В. Канцеровской [3], а затем усовершенствованная А.М. Выходцевым [1], рассчитываемая по формуле:

$$A_j = (M_j + M_j' + N_j + N_j' + R_j + S_j + T_j) * K_j, \quad (1)$$

где A_j – комплексный показатель уровня урбанизации района j ;
 M_j – отношение численности городского населения района j к общей численности городского населения области; M_j' – отношение численности городского населения для городов с населением более 50 тыс. чел. района j к общей численности городского населения области; N_j – отношение количества городских поселений района j к общему количеству городских поселений области; N_j' – отношение численности городского населения для городов с населением более 50 тыс. чел. района j к общему количеству городских поселений области; R_j – отношение численности сельского несельскохозяйственного населения района j к общей численности сельского несельскохозяйственного населения области; T_j – отношение протяженности транспортной сети района j к общей протяженности транспортной сети области; S_j – отношение численности студентов, обучающихся в вузах средних специальных учебных заведениях района j к общей численности студентов вузов и средних специальных учебных заведений области; K_j – коэффициент площади района j , вычисляемый по формуле:

$$K_j = (1 - P_{sj}) / P_{sj}, \quad (2)$$

при $P_{sj} = S_j / S$, где S_j – площадь (тыс. км²) района j ; S – площадь области.

В результате применения комплексного показателя, получен критерий оценки общего уровня урбанизированности районов области (см. табл.).

В связи с тем, что по современным представлениям, урбанизация рассматривается как процесс повышения роли городов в развитии общества и распространения городского образа жизни на сельскую местность, то качественные различия уровня урбанизированности районов необходимо отражать двумя показателями: 1) доля сети поселений района j в достигнутом им уровне урбанизации (Q_{uj}), % от A_j ; 2) доля городского и сельского несельскохозяйственного населения района j в достигнутом им уровне урбанизации (Q_{pj}), рассчитываемые по формулам:

$$Q_{uj} = [(N_j + N_j') / A_j] * 100, \quad (3)$$

где Q_{uj} – доля (роль, значение) сети городских поселений района j в достигнутом им уровне урбанизации, % от A_j ;

$$Q_{pj} = [(M_j + M_j' + D_{rj}) / A_j] * 100, \quad (4)$$

где Q_{pj} – доля городского и сельского несельскохозяйственного населения района j в достигнутом им уровне урбанизации, % от A_j , а $D_{rj} = R_j * K_j$ (D_{rj} – показатель плотности сельского несельскохозяйственного населения района j).

Полученные данные нами были сведены в таблицу 1.

На основе рассчитанного комплексного показателя уровня урбанизации была построена картографическая модель уровней урбанизации МО Белгородской области (см. рис. 1).

Реальный уровень урбанизации, учитывающий процессы повышения роли городов в развитии общества и распространения городского образа жизни на сельскую местность, существенно отличается от «традиционного». Он свиде-

тельствует о недостаточном уровне развития процессов урбанизации на значительной территории Белгородской области: центральная, восточная и юго-восточные части региона в незначительной степени затронуты современной урбанизацией.

Качественные различия уровня урбанизированности районов различается в 5,9 раза: от 11,278 в Старооскольском до 1,992 в Красненском муниципальных образованиях, как и, соответственно, степень готовности населения к социальной мобильности, к модернизациям.

Таблица 1

Данные по комплексному показателю уровня урбанизации (A_j), показателям Q_{ij} и Q_{pj}

Район	M_j	M_j'	N_j	N_j'	R_j	S_j	T_j	K_j	A_j	Dr_j	Q_{ij}	Q_{pj}
											%	
Алексеевский	0,026	0	0,04	0	0,055	0,044	0,057	13,3	2,953	0,731	1,355	25,655
Белгородский	0,022	0,04	0,11	0,24	0,042	0,067	0,046	15,7	8,902	0,659	3,932	8,104
Борисовский	0,001	0	0,04	0	0,051	0,018	0,027	32,3	4,425	1,647	0,904	37,249
Валуйский	0,029	0	0,07	0	0,054	0,047	0,052	13,3	3,352	0,718	2,089	22,293
Вейделевский	0,005	0	0,04	0	0,042	0,016	0,042	19,0	2,755	0,798	1,452	29,147
Волоконовский	0,011	0	0,07	0	0,046	0,023	0,045	19,0	3,705	0,874	1,889	23,887
Грайворонский	0,004	0	0,04	0	0,049	0,020	0,034	24,0	3,528	1,176	1,134	33,447
Губкинский	0,061	0,10	0,07	0,06	0,056	0,080	0,069	15,7	7,787	0,879	1,669	13,358
Ивнянский	0,006	0	0,04	0	0,051	0,016	0,036	24,0	3,576	1,224	1,118	34,396
Корочанский	0,004	0	0,04	0	0,046	0,026	0,056	15,7	2,700	0,722	1,481	26,892
Красненский	0	0	0	0	0,050	0,010	0,023	24,0	1,992	1,2	0	60,241
Красногвардейский	0,006	0	0,04	0	0,046	0,027	0,043	13,3	2,155	0,612	1,856	28,673
Краснояржужский	0,006	0	0,04	0	0,039	0,010	0,026	49,0	5,929	1,911	0,675	32,332
Новооскольский	0,014	0	0,04	0	0,047	0,030	0,075	15,7	3,234	0,738	1,237	23,248
Прохоровский	0,007	0	0,04	0	0,048	0,020	0,077	19,0	3,648	0,912	1,096	25,192
Ракитянский	0,013	0	0,07	0	0,041	0,023	0,036	24,0	4,392	0,984	1,594	22,700
Ровенский	0,007	0	0,04	0	0,038	0,016	0,043	19,0	2,736	0,722	1,462	26,644
Старооскольский	0,145	0,22	0,04	0,15	0,059	0,171	0,063	13,3	11,278	0,785	1,685	10,194
Чернянский	0,010	0	0,04	0	0,049	0,022	0,058	19,0	3,401	0,931	1,176	27,668
Шебекинский	0,034	0	0,07	0	0,050	0,062	0,054	13,3	3,591	0,665	1,949	19,465
Яковлевский	0,022	0	0,11	0	0,052	0,037	0,045	24,0	6,384	1,248	1,723	19,893

Таблица составлена и рассчитана на основе следующих источников: [2, 4, 5, 6]

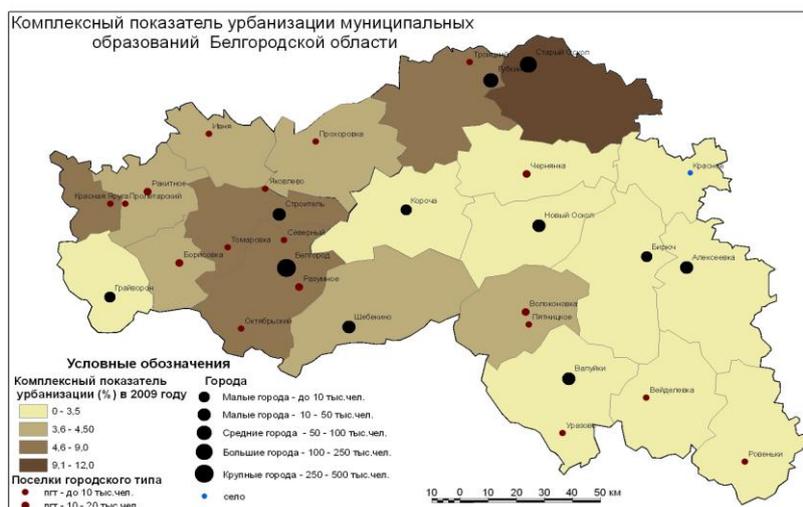

Рис. 1 Комплексный показатель урбанизации

Для пространственного развития урбогеосистемы области характерны преобразование сети городских поселений в системы расселения, дифференциация городского пространства, вовлечение новых территорий в сферу влияния городов различного типа и ранга, расширение ареалов урбанизированной среды.

Список использованных источников: 1. Выходцев, А.М. Некоторые аспекты развития урбанизации на территории Югры // География и природные ресурсы №3. Иркутск, 2008 – С.111-114; 2. Демографический ежегодник Белгородской области за 2007 год: Стат. сб./ Белгородстат. – 2008 – С. 29.; 3. Зорин, И.В., Канцелбровская, И.В. Некоторые методы измерения уровня урбанизации // Проблемы современной урбанизации. М.:1972 – С. 191-203; 4. Муниципальные образования и численность населения Белгородской области на 1 января 2010 года. Инф. издание / Белгоростат. – 2010 – 84 с.; 5. Основные показатели социально-экономического положения городов и районов Белгородской области (2004-2008). Стат.сб./ Белгородстат., 2009 – 234 с.; 6. Социально-экономические показатели муниципальных образований Белгородской области. Стат. Бюллетень / Белгоростат. – 2009 – 278 с.

УДК 911.3

Сегіда К.Ю.

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Немець Л.М.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ОБҐРУНТУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ІНДИКАТОРА

Визначення основних суспільно-географічних особливостей демографічного розвитку Харківського регіону доцільно проводити на основі обрахунку індикатора демографічного розвитку, якій має відображати кількісні та якісні зміни демографічної складової регіональної соціогеосистеми та її районних підсистем.

Конструювання індикатора демографічного розвитку полягає у виборі його структури і визначенні головних показників для його розвитку. Враховуючи необхідність отримання комплексного показника доцільно виходити з того, щоб він відображав кількісні та якісні зміни демографічної складової соціогеосистеми.

$${}_{\text{аіі}}^{\text{дїсї}} = \frac{\hat{E}_{\text{іі}}^{\text{іі}} + \hat{E}_{\text{аі}}^{\text{і}} + \hat{E}_{\text{сїаі}}^{\text{і}}}{3}$$

$$\hat{E}_{\text{іі}}^{\text{іі}} = \frac{\hat{E}_{\text{іі}}^{\text{іі}}}{\hat{E}_{\text{ні}}}$$

де $\hat{E}_{\text{іі}}^{\text{іі}}$ – коефіцієнт співвідношення народжуваності і смертності

$\hat{E}_{\text{іі}}^{\text{іі}}$ – коефіцієнт народжуваності $\hat{E}_{\text{ні}}$ – коефіцієнт смертності

$$\hat{E}_{\text{аі}}^{\text{і}} = \frac{\hat{E}_{\text{аі}}^{\text{іі}}}{\hat{E}_{\text{аі}}^{\text{аі}}}$$

$\hat{E}_{\text{аі}}^{\text{і}}$ – коефіцієнт співвідношення прибулих і вибулих в межах області

$\hat{E}_{\text{аі}}^{\text{іі}}$ ($\hat{E}_{\text{аі}}^{\text{аі}}$) – коефіцієнти прибулих (вибулих) в межах області

$$\hat{E}_{\text{сїаі}}^{\text{і}} = \frac{\hat{E}_{\text{сїаі}}^{\text{іі}}}{\hat{E}_{\text{сїаі}}^{\text{аі}}}$$

$\hat{E}_{\text{сїаі}}^{\text{і}}$ – коефіцієнт співвідношення прибулих і вибулих за межі області

$\hat{E}_{\text{сїаі}}^{\text{іі}}$ ($\hat{E}_{\text{сїаі}}^{\text{аі}}$) – коефіцієнт прибулих (вибулих) з-за меж області

Запропонований індикатор демографічного розвитку містить в собі інформацію про зміни чисельності населення шляхом природного та міграційного рухів і визначається як середнє арифметичне співвідношення основних демографічних показників: народжуваності і смертності, прибулих і вибулих в межах області, прибулих і вибулих за її межами. Відповідно, значення індикатора близьке до 1 свідчить про стаціонарний тип демографічного розвитку, зокрема: чисельність населення залишається стабільною; якщо значення індикатора перевищує 1 – про прогресивний тип демографічного розвитку, якщо значення індикатора менше за 1 – регресивний тип демографічного розвитку; якщо значення індикатора менше 0,5, можна говорити про кризове становище демографічного розвитку.

Розрахунки індикатора демографічного розвитку за період 2002-2009 рр. дозволили визначити характерні тенденції в зміні значення та структури показника області в цілому та окремих адміністративно-територіальних одиниць зокрема. Для доповнення структури демографічного розвитку (рис. 1) в межах районних соціогеосистем представлено окремі складові та їх значення в порівнянні з середнім по області, що дає змогу визначити домінуючі процеси, їх силу впливу, напрям дії тощо.

До районів з прогресивним типом демографічного розвитку належать Дергачівський й Шевченківський та Люботинська міська рада. Дергачівський та Шевченківський райони характеризуються позитивною динамікою демографічних процесів (збільшення коефіцієнту демографічного розвитку з 0,98 до 1,21 та з 0,9 до 1,21); для обох районів характерним є невисокий рівень природного відтворення (нижчий чім в цілому по області), хоча і відзначається його позитивна динаміка. В той же час, райони залишаються міграційно привабними, що підтверджують позитивні тенденції відповідних коефіцієнтів. Проте, для Дергачівського району характерним є висока ступінь прибуття в межах області, за умови незначного вибуття, що із року в рік збільшується (з 1,13 у 2002 р. до 1,78 у 2009 р., що є найвищим показником в області). Тобто прогресивний демографічний розвиток Дергачівського району обумовлений позитивними зрушеннями в процесах внутрішньої регіональної міграції за умови стабільних показників зовнішньої регіональної міграції та природного руху. У Шевченківському районі спостерігається інша ситуація, а саме – високі показники прибуття в межах області компенсуються високими показниками вибуття, за рахунок чого співвідношення залишається майже незмінним; проте вибуття за межі області значно менше за прибуття, відповідно співвідношення збільшилось з 1,21 до 1,89 у 2002 та 2009 рр.; тобто прогресивність демографічного розвитку обумовлена позитивними тенденціями у структурі зовнішньої міграції. Для Лозівської міської ради характерними є високі показники демографічного навантаження та смертності населення, що обумовлено особливостями статево-віковою структурою; проте враховуючи вигідність географічного положення, зокрема близькість до м. Харкова, негативні тенденції в природному русі компенсуються позитивними зрушенням у міграційному: значене переважання прибулих в межах області (0,49 у 2002 р. до 1,68 у 2009 р.); також позитивним є співвідношення зовнішньої міграційних процесів. Таким чином, для районів прогресивного типу демографічного розвитку характерна усталена структура населення та висока міг-

раційна привабливість.

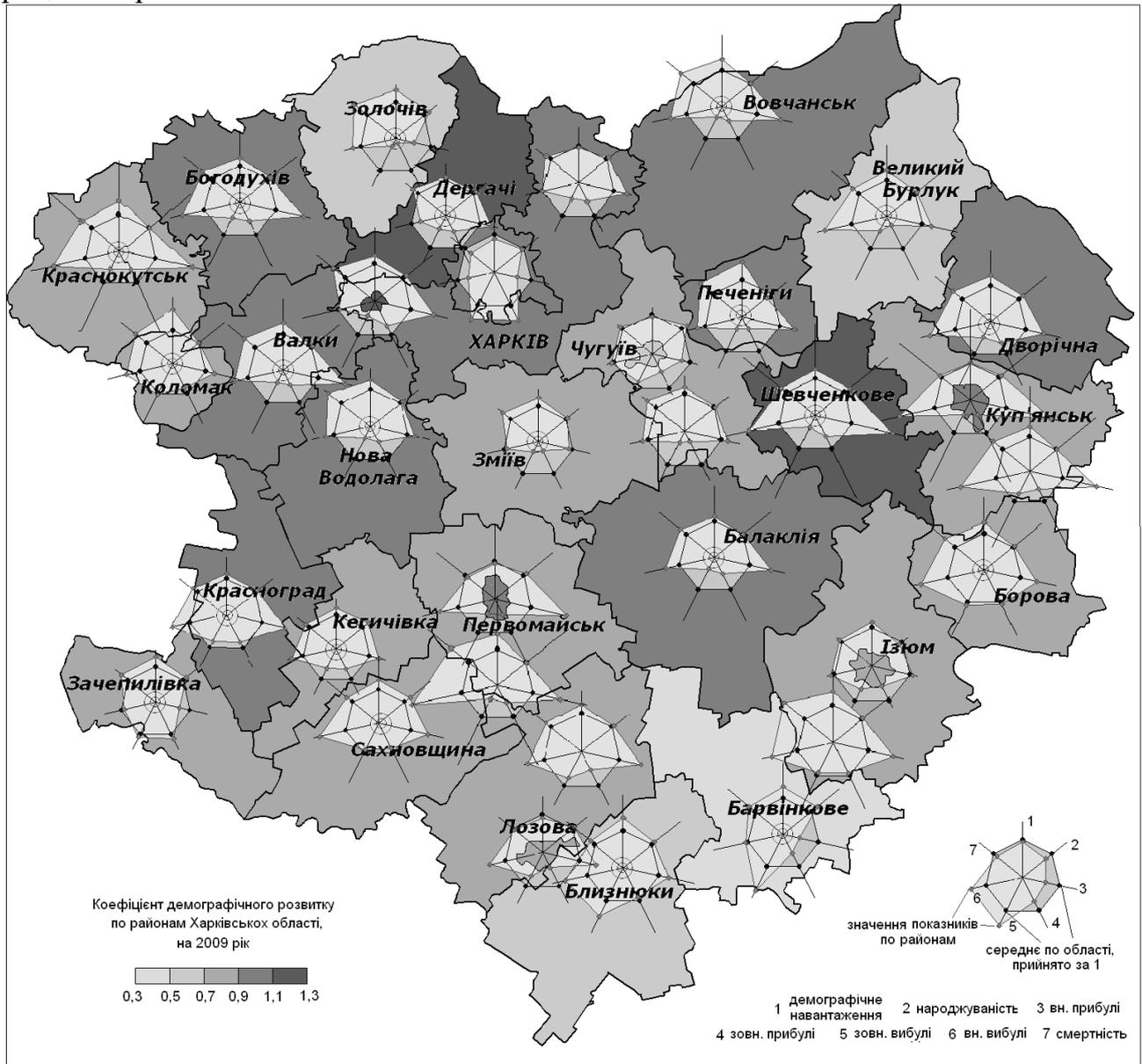

Рис. 1. Демографічний розвиток Харківської області за комплексним індикатором, 2009 рік (розраховано та побудовано автором за даними [1, 2, 3])

До стаціонарного типу демографічного розвитку відносяться м. Харків, Куп'янська та Первомайська міські ради, Харківський, Печенізький, Красноградський, Балаклійський, Нововодолазький, Валківський, Богодухівський, Вовчанський, Дворічанський райони. Для м. Харкова притаманні унікальні для області в цілому тенденції суспільного розвитку в цілому та демографічного зокрема. Тут спостерігається невисоке демографічне навантаження, низькі показники народжуваності та смертності, проте їх співвідношення покращилось (з 0,54 до 0,74 у 2002 та 2009 рр. відповідно); невисокі показники внутрішньої міграції, співвідношення основних процесів якої зменшилось з 1,28 до 0,88; високі, проте взаємо компенсуючі показники зовнішньої міграції, співвідношення яких складає 1,13 і є стабільним. Така ситуація пояснюється рядом соціально-економічних чинників, проявом високого статусу і розвитку міста; в той же час зменшення показників прибуття, зокрема внутрішньої міграції, свідчить про «усталеність»

структури населення. Відзначимо, що протягом досліджуваного періоду коефіцієнт демографічного розвитку м. Харкова зменшився з 1,01 у 2002 р. до 0,92 у 2009 р., що пояснюється зменшенням міграційного поповнення, проте за умови позитивних зрушень у природному русі населення. Для Куп'янської та Первомайської міських рад характерні спільні тенденції, протилежні до ситуації в м. Харків: збільшення коефіцієнту демографічного розвитку відбулось за рахунок покращення співвідношення прибуття та вибуття в межах області (з 0,88 до 1,13 та 0,82 та з 1,31 у 2002 та 2009 рр. відповідно) та поза межами області (з 0,71 до 1,06 та з 0,64 до 1,20 у 2002 та 2009 рр. відповідно), наведені тенденції свідчать про становлення та поступовий економічний розвиток міських рад як окремих територіальних одиниць. Для Харківського району характерні тенденції, притаманні Дергачівському, проте в меншому ступені через вплив Лозівської міської ради як особливого суспільно-географічного об'єкту. Богодухівський, Валківський, Вовчанський та Печенізький райони мають спільні риси: високий рівень демографічного навантаження та смертності населення, міграційна привабливість в межах області, що приводить до позитивних зрушень в демографічному розвитку. Дворічанський район має подібні тенденції до вище описаних районів, до того ж сприятливе співвідношення показників природного приросту та співвідношення зовнішньо міграційних процесів внаслідок свого прикордонного положення. Балаклійський та Красноградський райони мають спільні риси в господарському розвитку, і відповідно в демографічному, адже при невисоких показниках природного руху вони залишаються міграційно привабливими; більш високі показники зовнішньої міграції Красноградського району обумовлені його положенням на кордоні області.

Відстаючий тип демографічного розвитку притаманний м. Ізюму, Лозівській, Чугуївській міським радам та їх районам, а також Краснокутському, Куп'янському, Коломацькому, Зачепилівському, Зміївському, Первомайському, Сахновщанському районам. Ізюмський, Краснокутський, Куп'янський, Первомайський та Сахновщанський райони мають спільні риси, зокрема значне демографічне навантаження та високі показники смертності населення, відповідно співвідношення народжуваності та смертності становить 0,38, 0,46, 0,47, 0,39 та 0,61 відповідно. Райони характеризуються високими показниками міграційної рухливості, особливо в межах області; проте маємо відзначити позитивні зрушення у співвідношенні прибулих та вибулих за межі області. Подібні особливості притаманні Лозівській міській раді та району й Кегичівському району. Зміївський район, Чугуївська міська рада та район в цілому перебувають під впливом м. Харкова, тому тут менше міграційне прибуття, за умови несприятливого як і в цілому по області співвідношенні народжуваності та смертності населення. Основні демографічні показники Зачепилівського району мають несприятливе співвідношення внутрішньо міграційних переміщень (один з найнижчих показників прибуття), взаємокомпенсуючі показники зовнішньої регіональної міграції та вищі за загально обласний рівень показники природного руху. Таким чином, до даного типу демографічного розвитку відносяться райони, демографічний розвиток яких не забезпечує постійної чисельності населення, а несе незначне її зменшення; проте за умови вдалого управління ситуація в протіканні основних

демографічних процесів може бути покращена і райони мають змогу змінити тип відтворення на стаціонарний.

До регресивного типу демографічного розвитку відносяться Золочівський, Великобурлуцький та Близнюківський райони, загальною рисою яких є периферійне положення. Близнюківський район має коефіцієнт демографічного розвитку 0,69 і стабільну тенденцію до його збільшення (для порівняння, у 2002 р. він склав 0,45), що відбувається здебільшого за рахунок позитивних зрушень у показниках народжуваності та смертності; проте район характеризується високим демографічним навантаженням та значним міграційним вибуттям як в межах області (у сусідні більш розвинені райони та міські ради) так і за її межі (враховуючи близькість до адміністративного кордону). Великобурлуцький район має показник демографічного розвитку 0,64, значення якого залишається майже незмінним протягом досліджуваного періоду. Району притаманні невисокі показники народжуваності, які не перевищують показники смертності і в той же час, відзначається значне вибуття населення, особливо за межі області (можна припустити, що і за кордон, враховуючи близькість до державного кордону), яке не компенсується прибуттям населення. Золочівський район має найбільш несприятливі демографічні тенденції серед об'єднаних в групу районів. Тут високе демографічне навантаження, значне перевищення показника смертності над народжуваності, відповідне співвідношення складає 0,48; високий показник міграційного вибуття і низькі – прибуття (співвідношення прибулих та вибулих 0,42 в межах області та 0,64 за межі), що є наслідком впливу державного кордону та близькості до розвинутого обласного центру та більш міграційно привабливих районів. Таким чином, для цього типу демографічного розвитку коефіцієнт останнього коливається в межах 0,5 – 0,7, що призводить до стрімкого зменшення чисельності населення.

До кризового типу демографічного розвитку відносить Барвінківський район, коефіцієнт демографічного розвитку якого складає 0,46 у 2009 р. (у 2002 р. склав 0,5). Характерними ознаками району при достатньо високих показниках природного приросту (коефіцієнт співвідношення складає 0,58) є негативні міграційні показники, а саме – високе вибуття в межах області (коефіцієнт співвідношення 0,43) та поза межі області: 0,38. Наведені показники підтверджуються негативними тенденціями за весь досліджу вальний період. Таким чином, в результаті периферійного положення району, невисокого рівня розвитку господарства відбувається інтенсивний міграційний відтік, що деформує структуру населення району та може призвести до подальшого демографічного занепаду.

Комплексне дослідження особливостей демографічного розвитку районних соціогеосистем дали змогу виявити основні тенденції та особливості його протікання, що є необхідною умовою визначення конкретних шляхів покращення ситуації та управління демографічним розвитком Харківського регіону в цілому.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області – <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net> 2. Статистичний збірник «Населення Харківської області у 2002-2009 роках». – Х., 2010. – 154 с. 3. Харківська область у 2009 році: Статистичний щорічник / за ред. М. Л. Чмихало. – Х.: ВД: «ІНЖЕК», 2010. – 627 с.

СЕКЦІЯ 1

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. ПРИКЛАДНІ РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 323.174

Богородецька О.І.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Лажнік В.Й.
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ПАРАДИПЛОМАТІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ

На сучасному етапі проблема вивчення теоретичного рівня понять регіоналістики набуває важливого значення. Адже на міжнародній арені поряд із головними учасниками міжнародних відносин (державами, міжнародними організаціями та суспільними групами) все більшого значення набуває діяльність субнаціональних утворень (регіонів, міст і т. д.). У контексті проблематики цього питання варто зазначити, що досить ґрунтовними є праці російського вченого Р. Туровського, який вважає, що регіоналістика поєднує сукупність міждисциплінарних досліджень, які з однієї точки зору, є проекцією політології на регіональний рівень, тобто – особливим напрямом політичної науки, що вивчає регіональні аспекти політичних інститутів, процесів, партій, еліт та ін. у рамках певної держави. З іншого боку, політична регіоналістика використовує типово географічні методи – порівняльно-географічний, що аналізує ситуації в різних регіонах, і метод комплексних регіональних досліджень, при якому конкретна територія вивчається як система, що включає в себе безліч різнорідних компонентів [2]. Регіоналістика може бути орієнтована на різні проблеми залежно від типу держави, стосовно якої вона використовується.

Поняття „політичної регіоналістики” зводиться до сукупності досліджень, по-перше, політичних процесів на регіональному рівні і, по-друге, як сукупність специфічних аспектів регіонального управління, пов'язаних з процесами загальнонаціонального масштабу. Серед основних напрямів у регіоналістиці виділяють вивчення:

- 1) відносин між центром і регіонами;
 - 2) політичних інститутів, політичних режимів і політичної поведінки на регіональному рівні;
 - 3) електоральних процесів і регіональних політичних еліт;
 - 4) міжнародній активності регіонів, так званої парадипломатичної діяльності [1].
- Стосовно парадипломатичної діяльності, згідно з якою існує головний шлях дипломатії, по якому рухаються національні уряди, і паралельний шлях, по якому прямують інші учасники, включаючи регіони, міста і місцеві органи влади [3]. Інакше кажучи „парадипломатія” є одним із головних об'єктів вивчення політичної регіоналістики, оскільки є самостійною міжнародною діяль-

ністю, що здійснюється регіональними (субрегіональними) органами влади для досягнення своїх політичних, економічних, культурних чи інших цілей у рамках своєї взаємодії з іноземними державами чи регіонами [1].

На сучасному етапі досліджень у сфері парадипломатії не існує чіткої типізації форм парадипломатії. Зокрема, вчений Роберт Кайзер виділяє три головні типи парадипломатії:

- транскордонна регіональна (включає формальні та неформальні контакти сусідніх регіонів через національні кордони);
- трансрегіональна (визначається як співробітництво з регіонами в зарубіжних країнах);
- глобальна (політико-функціональні контакти з іноземними центральними органами влади, міжнародними організаціями, приватним сектором економіки, зацікавленими групами) [4].

Проте серед вчених існує думка про наявність четвертого типу, а саме транснаціональної парадипломатії, що реалізується шляхом співробітництва між національними урядами, але поряд із ними вступають у контакти різноманітні зацікавлені групи, університети, локальні і регіональні органи влади, що беруть участь у різного роду спільних проектах. Отже, коли регіональні або/і локальні органи влади стають суб'єктами міжнародної діяльності, міжнаціональні взаємини регіонів, міст можуть стати певним викликом державній монополії у сфері міжнародних відносин.

Таким чином, парадипломатія це відносно новий феномен у дослідженні не тільки політичної регіоналістики як такої, а й у сфері міжнародних відносин загалом. Головним чином парадипломатія демонструє спроможність субнаціональних утворень долучатись до процесів взаємодії та співробітництва на арені міжнародних відносин незалежно від їхніх національних держав, переслідуючи задоволення своїх власних інтересів та потреб.

Список використаних джерел: 1. Кузнецов А. С. *Политическая регионалистика: теоретико-методологический анализ современных концепций* : автореф. дис. ... канд. полит. наук / А. С. Кузнецов. – Екатеринбург, 2008. – 20 с.; 2. Мельник В. *Політична регіоналістика: предметне поле і теоретико-методологічні основи* / В. Мельник, Л. Скочиляс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/Visnyk4/Politologija/Melnyk_Skochylyas.htm4; 3. Саямов Ю. *Дипломатия городов* / Юрий Саямов // *Международная жизнь*. – 2008. – № 8–9. – С. 129–145; 4. Kaiser R. *Paradiplomacy and Multi-level Governance in Europe and North America: Subnational Governments in International Arenas*. – *Participation*, 2003. – Vol. 27. – № 1. – P. 18.

СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Після здобуття Україною незалежності в її соціально-економічному розвитку відмічаються трансформаційні процеси, які мають різний характер. Значних змін зазнало сільське господарство країни. З кожним роком відбувається зменшення кількості виробленої сільськогосподарської продукції та проходить скорочення кваліфікованих кадрів галузі.

Харківська область має сприятливі природні умови та суспільно-географічні фактори для розвитку сільського господарства, зокрема, це рівень господарського освоєння території, потреби населення в продуктах харчування, характер розселення, рівень забезпечення трудовими ресурсами, віддаленість району від обласного центру, транспортна доступність (густота транспортної мережі, її технічний стан, напрямок залізниць і автомобільних доріг) тощо. Саме від наявності в районах області цих факторів, залежить територіальна організація сільського господарства області.

Немаловажний вплив на територіальну організацію сільського господарства має система розселення. Великі міста є одним з найважливіших факторів формування приміських АПК. Навколо цих міст створюються спеціалізовані підприємства приміського типу для забезпечення міського населення свіжими овочами, молоком та іншою малотранспортабельною сільськогосподарською продукцією. Поблизу міст створюють птахофабрики для прискореного одержання м'яса та яєць. У Харківській області такими містами є Харків, Чугуїв, Ізюм, Балаклія.

Найбільш визначальний вплив на розвиток сільського господарства є сільськогосподарське освоєння території. Частка сільськогосподарських угідь у загальній земельній площі становить 77 % (станом на 2009 рік). У структурі земельних угідь найбільший відсоток займає рілля [1].

Найбільш розораними є Барвінківський, Близнюківський, Великобурлуцький, Зачепилівський, Кегичівський, Лозівський, Первомайський, Сахновщинський і Шевченківський райони (рис. 1). У даних районах не достатньо розвинена промисловість, тому вони, в основному, спеціалізуються на сільськогосподарському виробництві. Також на значну розораність території впливає те, що вказані райони значно віддалені від центра області і розвивають сільське господарство екстенсивним шляхом. Найменший відсоток сільськогосподарських угідь – у Балаклійському, Дергачівському, Зміївському, Ізюмському, Печенізському, Харківському та Чугуївському районах [1].

Щодо структури земельних угідь, то у всіх районах області найбільше зем-

лі зайнято під ріллею, тому що домінуючою галуззю сільського господарства є рослинництво. Сіножаті і пасовища займають значно менші території. Найбільший відсоток сіножатей і пасовищ у Балаклійському, Барвінківському, Вовчанському, Куп'янському, Первомайському, Близнюківському, Великобурлуцькому, Ізюмському, Сахновщинському районах. Це пов'язано з інтенсивним розвитком тваринництва і стійлово-пасовищним способом утримання худоби.

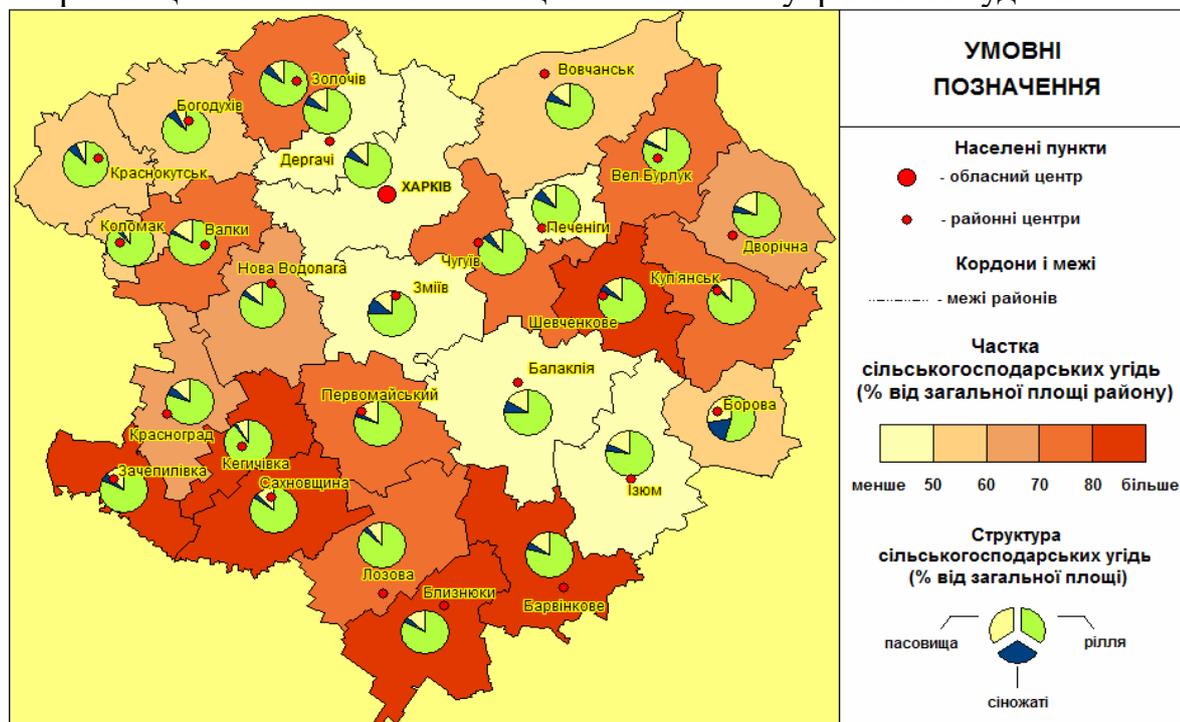

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь Харківської області у 2009 році (побудовано автором за даними [1])

Наступним важливим питанням розвитку сільського господарства на сучасному етапі є випуск сільськогосподарської продукції. Ми вважаємо доцільно аналізувати динаміку виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу, оскільки саме за цими показниками ми можемо побачити зміну у розвитку сільського господарства, беручи до уваги зміни демографічної ситуації регіону (рис. 1).

Зростання випуску продукції у 2001-2004 роках пов'язано, в першу чергу, з державною підтримкою галузі, а саме реалізацією програми прийнятої Кабінетом Міністрів України про стабілізацію розвитку тваринництва і птахівництва на 2001-2004 роки. У 2005 році випуск сільськогосподарської продукції за останні роки досяг максимальної відмітки, цьому значною мірою сприяла Комплексна програма розвитку сільського господарства обласної ради. В ній особлива увага приділялась саме збільшенню поголів'я тварин у сільськогосподарських підприємствах Харківщини. В 2009 році спостерігається різке скорочення продукції, одна з основних причин цього це світова криза.

Головними проблемами розвитку сільського господарства Харківського регіону є диспаритет закупівельних цін на молоко, м'ясо, вовну і цін на ресурси для їх виробництва, що ускладнює рентабельне ведення більшості галузей тваринництва й робить їх непривабливими для ведення бізнесу; цінова нестабіль-

ність, залежність від низької платоспроможності населення; застаріла система

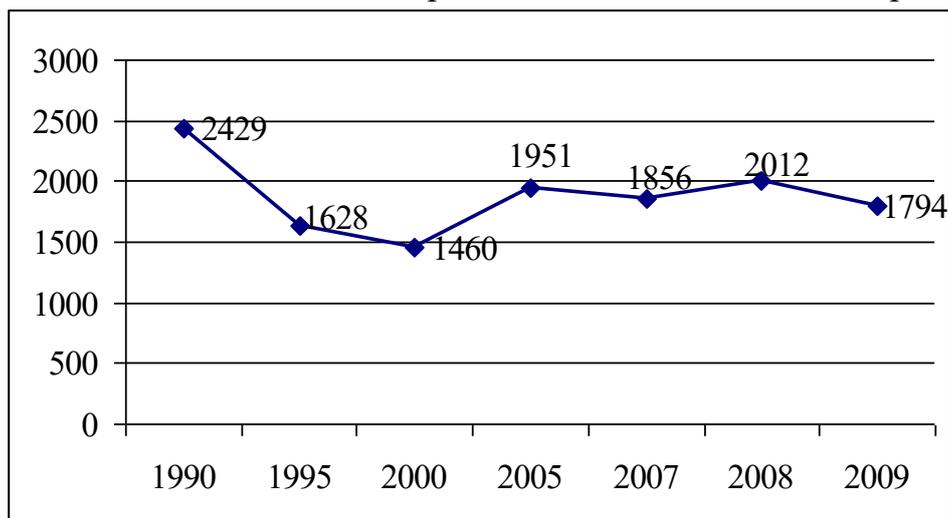

Рис. 2. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу за 1990-2009 роки (побудована автором за [1])

підготовки кадрів майже всіх спеціальностей, що зумовлює ускладнення його інноваційного розвитку; слабкий рівень інтеграційних процесів із розвинутими країнами, що уповільнює використання на теренах України ефективних систем організації ведення сільського господарства; ведення більшості галузей переважно в діапазоні натурального виробництва особистих селянських господарств, що унеможливує застосування сучасних технологій виробництва; недосконалий механізм державного регулювання імпорту тваринницької продукції, яка реалізується за значно нижчими цінами, що ставить вітчизняного товаровиробника в нерівні умови, призводить до подальшого тиску на нього і несе загрозу подальшого згортання виробництва. Тобто першочергово потребують вирішення саме ці проблеми за для подальшого інтенсивного розвитку сільського господарства регіону.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області. – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net>

УДК 911.373 (470325)

Деловая Е.В.

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. Чугунова Н.В.
Научный исследовательский университет «БелГУ»*

КАЧЕСТВО И УРОВЕНЬ ЖИЗНИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ.

Совокупность проблем, стоящих за понятием «качество жизни», стала важным предметом научных исследований, прежде всего в географии, социологии,

экологии. Качество жизни – интегральный показатель, характеризующий условия жизнедеятельности общества в целом. Современные российские села не очень удобны для жизни, так как они имеют некачественный жилой фонд, невысокий уровень благоустройства, неудовлетворительную экологическую обстановку. Ключевым вектором развития как сельских, так и городских территорий станут экология и качество среды обитания. Особые требования к качеству жизни у молодого поколения, которые несут новые ценности. Для них крайне важны интересная среда жизни, возможности для самореализации. Молодые люди чаще переезжают в места, где благоприятная среда обитания и интересно жить, а российские села в большинстве своем не отвечают ни интересам пенсионеров, ни требованиям молодежи [4].

Актуальность темы исследования вызвана необходимостью оценки качества жизни сельского населения в связи с вызовами XXI века обеспечить достойные условия жизни населению России. **Объектом** исследования является категория качество жизни населения, **предметом** – территориальные различия в уровне развития социальной сферы сельской местности Белгородской области. **Цель работы** – оценка уровня развития важнейших отраслей социальной сферы сельского расселения Белгородской области.

Как известно, качество жизни определяется не только экономическим уровнем развития, но и природно-климатическими условиями территории проживания. Вместе с тем, при оценке условий жизни населения необходимо учитывать весь комплекс показателей, характеризующих как материально-техническую базу, так и уровень развития социальной территории в целом.

Сельская территория является важнейшим ресурсом жизнеобеспечения (производство продовольствия), жизнедеятельности (условия и качество жизни в сельской местности), жизнеустройства (степень освоенности среды обитания) и воспроизводства населения, национальной культуры и менталитета [3]. В то же время сельское расселение – наиболее уязвимая форма территориальной организации, характеризующаяся постоянным нарастанием разрыва в уровне жизни по сравнению с городским, сокращением числа сельских жителей, ухудшением качественной их структуры.

Важным фактором высокого качества жизни являются социальные условия жизнедеятельности населения, уровень развития социальной сферы. По определению известных специалистов в области уровня жизни населения В.М. Жеребина и А.Н. Романова, под социальной сферой понимается совокупность отраслей, деятельность которых непосредственно связана с обслуживанием населения [2].

Производственный кризис в сельском хозяйстве и сопутствующее ему обострение демографической ситуации отрицательно сказались на формировании и развитии социальной сферы села. Для оценки территориальных различий уровня развития социальной сферы сельской местности Белгородской области выбраны три отрасли: здравоохранение, образование и жилищное хозяйство, обладающих более полной информационной базой для исследования.

При подборе показателей по названным отраслям была использована методика Базаровой А.Г. [1], в дальнейшем нами модифицированная.

Интегральная оценка уровня развития социальной инфраструктуры получена в результате исчисления средней арифметической балльных оценок показателей по степени обеспеченности медицинскими, образовательными и жилищными услугами. Далее был рассчитан индекс развития социальной инфраструктуры (ИРСИ) в разрезе муниципальных образований, на основе которого выделены типологические группы районов (рис. 1).

Рис. 1 Типология районов по степени обеспеченности социальной инфраструктурой сельской местности.

В результате проведенного исследования выявлено, что общий уровень инфраструктурного обеспечения в сельской местности Белгородской области достаточно низкий. Индекс развития социальной инфраструктуры изменяется по области от 4,8 до 2,2, что подтверждает наличие заметных территориальных диспропорций в развитии отраслей социальной сферы. Муниципальные образования, отдаленные от крупных городов - занимающие периферийное положение, – Борисовский, Волоконовский, Краснояружский, Чернянский характеризуются крайне низкой и низкой степенью обеспеченности социальной инфраструктурой. И лишь один Белгородский район обладает относительно высокой инфраструктурной обеспеченностью.

Мы считаем, что необходимо комплексно развивать территорию области, превращая периферию в районы с современной инфраструктурой, способной сбалансировать уровень жизни по всей территории области.

Список использованных источников: 1. Базарова, А.Г. Территориальная дифференциация качества жизни населения республики Бурятия: автореф. дис. канд. геогр. наук / А.Г. Базарова. – Улан-Удэ, 2001; 2. В.М. Жеребин, А.Н Романов. Уровень жизни населения. М.:

ЮНИТИ-ДАНА, 2002 – 592 с.; 3. Нефедова Т.Г. *Сельская Россия на перепутье: географические очерки*. М.: Новое издательство, 2003. – 328 – 340 с.; 4. Туркина Н.Г. *Качество и уровень жизни сельского населения Иркутской области*. Научный журнал «География и природные ресурсы». Новосибирск: Академическое издательство «Гео», №4 (2007). – 103 – 109 с.

УДК 911.3

Діденко О.О.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Кандиба Ю.І.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЗОЛОЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Золочівський район входить у приміську сільськогосподарську зону міста Харкова із зерно-буряко-молочною спеціалізацією.

На розвиток агропромислового комплексу Золочівського району впливає ряд природних і соціально-економічних факторів: сприятливі агрокліматичні умови, недостатня кількість трудових ресурсів, вигідне економіко-географічне положення (близькість до обласного центру), історичні особливості заселення території району.

В районі висока питома вага населення старшої вікової групи, що негативно впливає на продуктивність праці, а також спостерігається великий відтік молоді із сіл в міста і значні маятникові міграції до обласного центру [2].

Сумарна площа сільськогосподарських угідь у районі становить 71,95 га, з них орні землі складають 64,3 тис. га від загальної площі, сіножаті і пасовища – 6,2 тис. га, а зрошувані землі – 1,45 тис. га.

В цілому за всіма напрямками діяльності сільськогосподарське виробництво району є прибутковим. 90 % господарств району завершили 2009 рік з прибутками. Рентабельність сільськогосподарського виробництва в цілому складає близько 10%, а прибуток становить 4,9 млн. грн. Ці показники знизилися через низькі ціни на сільськогосподарську продукцію, високі ціни на паливно-мастильні матеріали, енергоносії, постійне зростання цін на техніку, запасні частини, мінеральні добрива, засоби захисту рослин.

У структурі сільськогосподарського виробництва Золочівського району на частку рослинництва припадає 54,5% (35,4 млн. грн.); тваринництва – 45,5% (29,5 млн. грн.). Така структура сільського господарства свідчить про те, що АПК району потребує вдосконалення шляхом подальшого фінансування та державних дотацій для підвищення питомої ваги тваринництва. Адже рівень розвитку тваринництва характеризує рівень розвитку сільського господарства в цілому [1].

На рис.1 показано розміщення сільськогосподарських підприємств Золочівського району. Можна зробити висновок, що сільськогосподарські підприємства нерационально розміщені. Є такі сільські ради, в яких є по два і більше підпри-

ємств (Гур'євкозачанська, Писарівська, Одноробівська та ін.) і такі, де відсутні сільськогосподарські підприємства (Жовтнева, Олександрівська, Переможанська).

Рослинництво району представлено основними галузями: вирощування зернових культур, виробництво технічних культур, картоплярство, овочівництво, вирощування кормових культур.

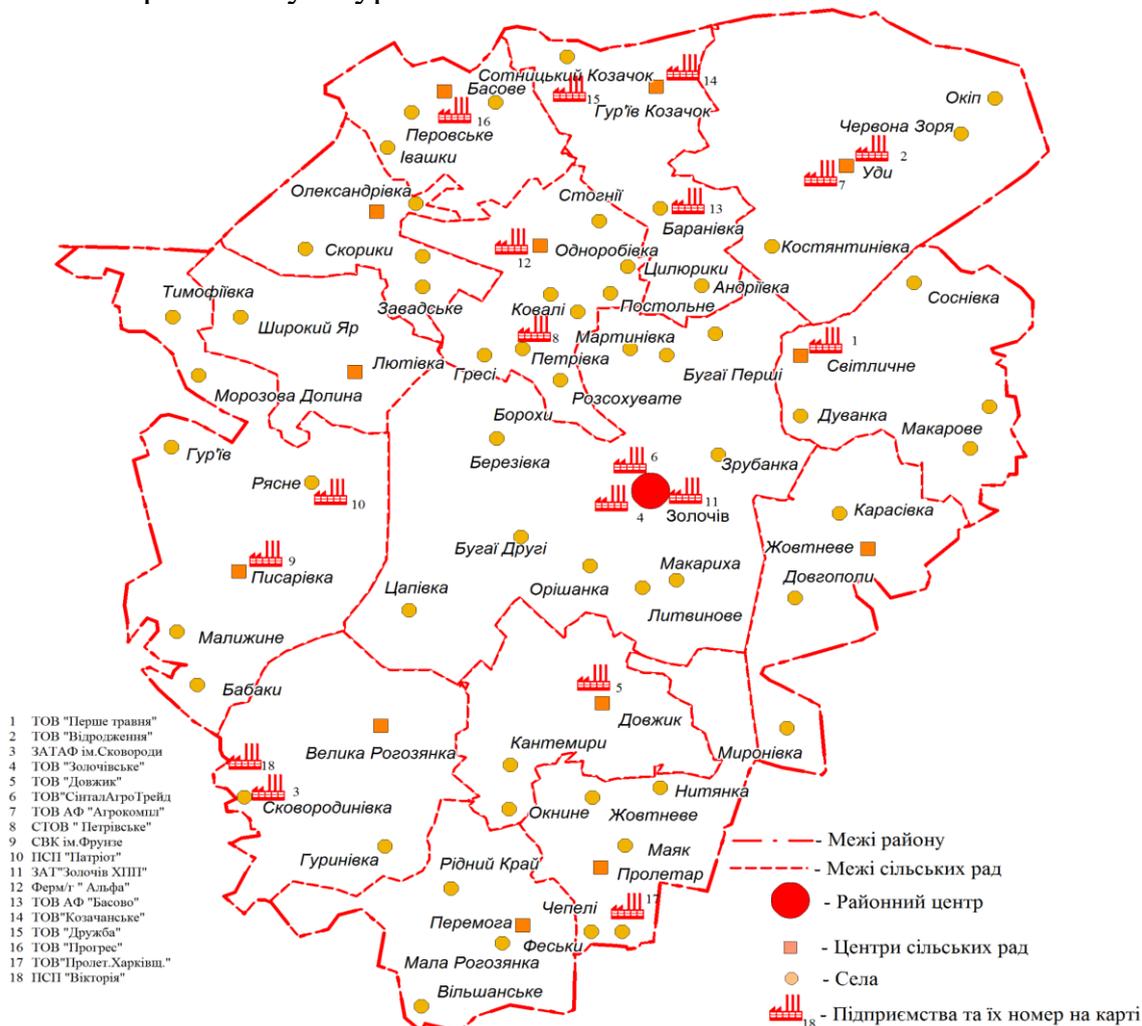

Рис. 1. Розміщення сільськогосподарських підприємств на території Золочівського району

Золочівський район спеціалізується на вирощуванні зернових та зернобобових культур, а саме – озимої і ярої пшениці, озимого і ярого ячменю, озимого жита, гречки, кукурудзи (на зерно), проса, вівса, гороху [2].

У 2009 р. під зерновими та зернобобовими культурами було зайнято 33262 га, під технічними культурами (соняшник, ріпак озимий, соя) – 15510 га, під картоплею і овочами – 7448 га, під кормовими – 5175 га. Основою рослинництва є виробництво зерна. Воно є основним продуктом харчування людини і сировиною борошномельно-круп'яної промисловості.

Валовий збір зерна у 2009 році становив 36,4 тис. т при середній урожайності по району 20,5 ц/га. Але і в таких умовах найкращих показників у виробництві зерна досягли: ТОВ "Перше травня" (3928 т при урожайності 27,7 ц/га); СВК ім. Фрунзе (3641 т при урожайності 27,1 ц/га); ТОВ "Відродження"

(2973 т. при урожайності 27,0 ц/га). Досить високі показники урожайності мають підприємства ВАТ “Промінь”, ТОВ “Довжик”, де урожайність становить відповідно 25,2 та 24,0 ц/га.

В цілому зернобобові по району у 2009 році дали по 24,0 ц/га, а у ВАТ “Промінь” урожайність цієї культури була найвищою по району і становила 39,2 ц/га. А найбільший валовий збір у 2009 році по ФГ “Альфа” – 751 т гороху.

У 2009 році сільгосп підприємства на своїх полях вирощували кукурудзу на зерно на площі 2,2 тис. га. Врожайність цієї цінної зернової культури в середньому становить 32 ц/га, а в таких господарствах, як ТОВ “Перше Травня” – 67,4 ц/га, в СВК ім. Фрунзе – 54,8 ц/га, в ФГ “Альфа” – 42 ц/га. Уражайність понад 30 ц/га мають ТОВ “Довжик” та ВАТ “Промінь”.

У 2009 році площі цукристих в районі були збільшені на 400 га. Всі господарства вирощували цю важливу культуру без застосування ручної праці з використанням гібридного насіння.

Сільськогосподарські підприємства виростили добрий урожай цукрових буряків. В цілому по району накопано і продано цукровим заводам 63,3 тис. т в заліковій вазі, що на 25% більше, ніж у 2008 році. Урожайність зросла в цілому на 20 ц і становила 266 ц/га.

Найкращих показників досягли ФГ “Альфа”: при валовому зборі 16,5 тис. т та урожайності 470 ц/га; СВК ім. Фрунзе продав на цукровий завод 10,9 тис. т при урожайності 366 ц/га; ТОВ “Перше травня” також перевищив показники минулих років, виростивши 13,2 тис. т цукрових буряків при урожайності 358 ц/га. Урожайність понад 200 ц/га має ТОВ “Золочівське”.

Така галузь сільського господарства як тваринництво дуже залежить від розвитку рослинництва. Адже продукція рослинництва є кормовою базою для даної галузі. В Золочівському районі не дуже добре розвинуте тваринництво. В районі вирощується велика рогата худоба, свині, вівці. У 2009 р. поголів'я великої рогатої худоби становило 5315 голів (76%), свиней – 1327 (20%), овець – 310 (4%). Найбільші показники поголів'я худоби у 2009 році спостерігаються у Одноробівській, Писарівській та Світличненській сільських радах. Менш розвиненими є господарства у селі Велика Рогозянка та смт Золочів. У всіх інших сільських радах Золочівського району поголів'я худоби незначне. У тваринницькій галузі в цілому по області збільшилося виробництво молока. Виробництво м'яса та яєць скоротилося і тепер становить: молока – 92%, м'яса – 7%, яєць – 1% [1].

В районі діє обласна програма по збільшенню поголів'я корів за рахунок власного відтворення. Найвища продуктивність корів у ФГ «Альфа», де на 1 січня 2009 року надоєно 1001 т молока, і це становить 4316 кг молока на фуражну корову. Дане господарство не тільки нарощує обсяги виробництва, а й збільшує поголів'я тварин. В 2009 році поголів'я корів збільшилося на 50 голів. Племінній фермі присвоєно статус племінного заводу. Також вагомим показником по виробництву молока досягли ТОВ «Перше травня», де надоєно на корову по 3781 кг і збільшено сумарні надої молока на 24 т. Приріст продукції тваринництва є в ТОВ ім. Сковороди. В СВК ім. Фрунзе валовий надій зріс на 90 т.

Сьогодні слід назвати і такі господарства як ТОВ «Золочівське», СТОВ

"Петрівське", які мають позитивні показники у порівнянні з 2009 роком.

Основні проблеми сільського господарства Золочівського району:

- екстенсивний розвиток сільського господарства;
- висока собівартість виробництва більшості видів продукції;
- від'ємні показники рентабельності;
- збитковість тваринництва через великі витрати на виробництво кормів;
- тенденція випереджаючого зростання цін на матеріально-технічні ресурси, що споживаються у сільському господарстві, порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію;
- застаріле матеріально-технічне обладнання, що не дозволяє розвивати сільське господарство інтенсивним шляхом.

Основними напрямками розвитку сільського господарства Золочівського району є:

- оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств;
- орієнтація на виробництво тих видів продукції, які перспективні і приносять більший прибуток;
- застосування новітніх технологій у рослинництві і тваринництві [2].

Список використаних джерел: 1. Паспорт Золочівського району 2009 року, 2. Золочівська райдержадміністрація Харківської області: <http://zolochiv.inf.ua/>

УДК 911.3

Закутня К.В., Немець О.К.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Редін В.І.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

У контексті сучасних ринкових трансформацій одним із найголовніших показників економічного зростання країни є темпи розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності. Окремі аспекти, пов'язані з розробкою та реалізацією стратегії інноваційної діяльності, її інвестиційного та ресурсного забезпечення та суспільно-географічних аспектів досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, економісти, соціологи, географи. Економіка будь-якого регіону України перебуває під впливом зовнішнього середовища. Розвиток процесів міжнародної економічної інтеграції, що супроводжується глобалізацією економічних зв'язків, вимагає прогресивних структурних зрушень в економіці, поліпшення якісних показників на мікро- та макрорівні, одним з важливіших засобів забезпечення яких є інвестиції та інновації. Дослідження інноваційно-інвестиційної діяльності на національному та регіональному рівнях є надзвичайно актуальним, адже

виявлення територіальних та галузевих особливостей дає змогу визначити основні проблеми розвитку, подолання яких є важливим для економіки країни та окремих регіонів, а обробка отриманих результатів на державному рівні забезпечить оптимізацію структурних зрушень в економіці і соціальній сфері держави.

Як свідчить аналіз літературних джерел у процесі дослідження, поняття "інвестиції" є відносно новим для багатьох напрямків наукових досліджень. За роки незалежності кількість вживаних термінів стосовно цього питання значно збільшилася, зокрема, поняття інвестицій прямо використовується в тому розумінні, як воно вживається в західній навчальній і науковій літературі: "...інвестиції (від лат. *investio* — одягаю) означає довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі народного господарства всередині країни та за її межами з метою привласнення прибутку" [3].

Вирішальною ознакою інноваційної діяльності є інновації, що створюються в результаті її здійснення або застосовуються в процесі її здійснення. Інновації – новостворені (застосовані) і вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери. Залежно від мети здійснення інноваційна діяльність може бути некомерційною та комерційною.

Інноваційна діяльність як одна із форм інвестиційної діяльності здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво й соціальну сферу, що включає [2]:

- випуск і поширення принципово нових видів техніки й технологій;
- прогресивні міжгалузеві структурні зрушення;
- реалізацію довгострокових науково-технічних програм з великими термінами окупності витрат;
- фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил;
- розробку і впровадження нових, ресурсозберігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального й екологічного становища.

Стійкий розвиток кожного регіону окремо та країни в цілому, зростання їх економічного потенціалу, підвищення життєвого рівня населення залежить від багатьох факторів, серед яких варто виокремити найбільш вагомі: посилення економічної самостійності регіонів, створення сприятливих умов для їх соціально-економічного розвитку. З метою оптимального розвитку кожного регіону вважаємо доцільним, по-перше, забезпечити підвищення ефективності використання наявного потенціалу та, по-друге, сприяти залученню коштів як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів.

Інвестування є провідним фактором економічного та технологічного зростання держави. Провідні країни світу сприяють вкладенню капіталу в економіку країни шляхом надання податкових пільг. Недостатність інвестування в регіонах України є одним з основних показників визначення депресивності території (поряд з грошовими доходами населення, їх рівнем зайнятості та кількістю безробітних). Пріоритетна роль інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку України та її регіонів визначається як провідними науковцями, так і законодавчо на

державному рівні. Отже, реалізація інноваційної політики в несприятливому інвестиційному кліматі практично неможлива. Проблемою, що потребує своєчасного вирішення, є залучення інвестицій в економіку України, яку слід розглядати в контексті стійкого розвитку країни.

Інвестиційна програма соціально-економічного розвитку держави має базуватися на генералізації основних положень відповідних програм регіонів, які в свою чергу мають розроблятися на основі детальних суспільно-географічних досліджень регіонів з виявленням основних особливостей на рівні низових адміністративних одиниць. Проводячи такі дослідження доцільно використовувати елементи методики І.О. Бланка, коли інвестиційна привабливість регіонів України оцінюється на основі ранжування за такими п'ятьма показниками:

- рівень загальноекономічного розвитку регіону;
- рівень розвитку інвестиційної інфраструктури регіону;
- демографічна характеристика регіону;
- рівень розвитку ринкових відносин і комерційної інфраструктури регіону
- рівень криміногенних, екологічних й інших ризиків [1].

На основі кількісної оцінки наведених синтезованих показників (отриманих за сумою їхньої рангової значимості) розраховують інтегральний показник оцінки інноваційно-інвестиційної привабливості регіонів. При цьому враховують, що окремі синтезовані показники відіграють різну роль у прийнятті інвестиційних рішень, значення кожного з яких має враховуватися окремо і в сукупній дії. Наведений алгоритм може використовуватись для дослідження на всіх рівнях організації суспільства; виявлення особливостей на локальному рівні в рамках регіонального дослідження може дати найбільш достовірні результати, генералізація яких дасть змогу трансформувати їх на національний рівень.

Таким чином, дослідження інноваційно-інвестиційної діяльності на регіональному та національному рівні має важливе значення для вдосконалення процесу формування інвестиційної та інноваційної політики держави, що є необхідним для розвитку економіки в умовах становлення постіндустріального суспільства [5].

Список використаних джерел: 1. Маслак О.О., Стасюк Н.П. Проблеми і перспективи інноваційної діяльності України/ Регіональна економіка України / №4 2009, с 71- 78. 2. Опришко В. Реальні інвестиції та фінансовий сектор економіки/ Вісник НБУ, №8, 2002. с. 47-50 3. Іртищева І.О. Оцінка ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності України/ Український географічний журнал / №2 2010, с 22-27. 4. Нечитайло У.П., Кардаш О.Р. Інвестиційна діяльність регіону / Статистика України/ № 4, 2010, с 37-42. 5. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження. –Одеса, 2003, с 251-260.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОМОБІЛЬНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

Україна має надзвичайно сприятливі передумови для формування і розвитку автомобільної транспортної системи. Зокрема, галузева структура господарства та його територіальна організація, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, рівнинний рельєф, вигідне економіко-географічне, геополітичне положення визначили розвиток і розміщення автомобільного транспорту по території України, який являє собою потужну мережу автомобільних шляхів. Отже, транспортно-географічне положення України можна вважати сприятливим для розвитку автомобільного транспорту.

Автомобільний транспорт в Україні набуває дедалі більшого значення. Особливо він зручний при перевезенні вантажів на короткі відстані, при доставці їх до залізничних станцій, пристаней і портів, в обслуговуванні місцевого і сільськогосподарського вантажообороту. За обсягом вантажообігу автотранспорт не поступається залізничному й морському [1].

Основними вантажами, які перевозить автомобільний транспорт, є продукція сільського господарства, харчової і легкої промисловості, будівельні матеріали. В районах Донбасу і Придніпров'я велике значення має також транспортування продукції вугільної промисловості.

Переважає сфера використання автотранспорту — перевезення всередині підприємства (технологічні), в межах міста, між населеними пунктами області. Частково автотранспорт використовується в міжреспубліканських і міжнародних перевезеннях [2].

В автомобільній мережі України за конфігурацією виділяють чотири типи – лінійно-розгалужений, моноцентрично-радіальний, поліцентричний та моноцентрично-віялоподібний. Переважну більшість становить лінійно-розгалужений тип автомобільної мережі, який поширений в передгірських районах Закарпатської області та в недостатньо заселених регіонах України, а саме у Волинській, Рівненській, Хмельницькій, Вінницькій, Черкаській, Херсонській, Чернігівській, Полтавській та Сумській областях. Моноцентрично-радіальний тип автомобільної мережі країни зосереджений переважно в економічно розвинених центрах країни, а саме Харківській, Житомирській, Львівській, Тернопільській, Кіровоградській, Київській областях та в столиці країни – місті Києві. Поліцентричний тип автомобільної мережі України формується навколо густозаселених агломерацій Донецької та Дніпропетровської областей країни, а також навколо потужних басейнів корисних копалин, які розташовані в Запорізькій, Луганській та Івано-Франківській областях. Автомобільна мережа моноцентрично-вія-

лоподібного типу розташована в Одеській, Миколаївській областях та в АР Крим, яка утворюється навколо великих морських портів і обслуговує зону тягіння до нього.

Протяжність автомобільних доріг загального користування в Україні в середньому за 2000 – 2009 роки становила 169483 км, де дороги з твердим покриттям складають 164891 км. Найбільша довжина автомобільних доріг загального користування характерна для Харківської (9600 км), Вінницької (9500 км), Дніпропетровської (9200 км), Київської (8500 км) і Житомирської (8500 км) областей, а найменша – для Чернівецької (2900 км) та Закарпатської (3300 км), що можна пояснити розмірами території та галузевою спеціалізацією даних регіонів. Слід зазначити, що на 100% забезпечені дорогами з твердим покриттям АР Крим, Івано-Франківська та Полтавська області, високі показники в Дніпропетровській (99,9%), Чернівецькій (99,8%), Закарпатській та Київській областях (99,7%). Найнижчі показники (менше 94%) у Вінницькій, Волинській, Кіровоградській, Сумській та Чернігівській областях. Серед доріг з твердим покриттям 8% займають дороги державного та 92% місцевого значення. Серед державних доріг 9348 км – магістральні дороги, решта 6896 км – регіональні автошляхи. Найбільша протяжність доріг державного значення у прикордонних областях України, а саме АР Крим, Київській, Житомирській, Львівській, Чернігівській, Івано-Франківській та Одеській областях. В цілому за даний період відбулося поступове скорочення протяжності автомобільних доріг загального користування, водночас поступове збільшення протяжності автомобільних доріг з твердим покриттям. Це можна пояснити тим, що відбувається поступове зношення основних доріг, які не відповідають європейським стандартам, а будівництво нових автомобільних доріг європейського класу передбачає великі затрати з державного бюджету. Незважаючи на дороге будівництво доріг з твердим покриттям, це дозволить прискорити повноцінну інтеграцію України до світової транспортної мережі. Динаміку експлуатаційної довжини автомобільних доріг України за 2000 – 2009 років зображено на рисунку 1.

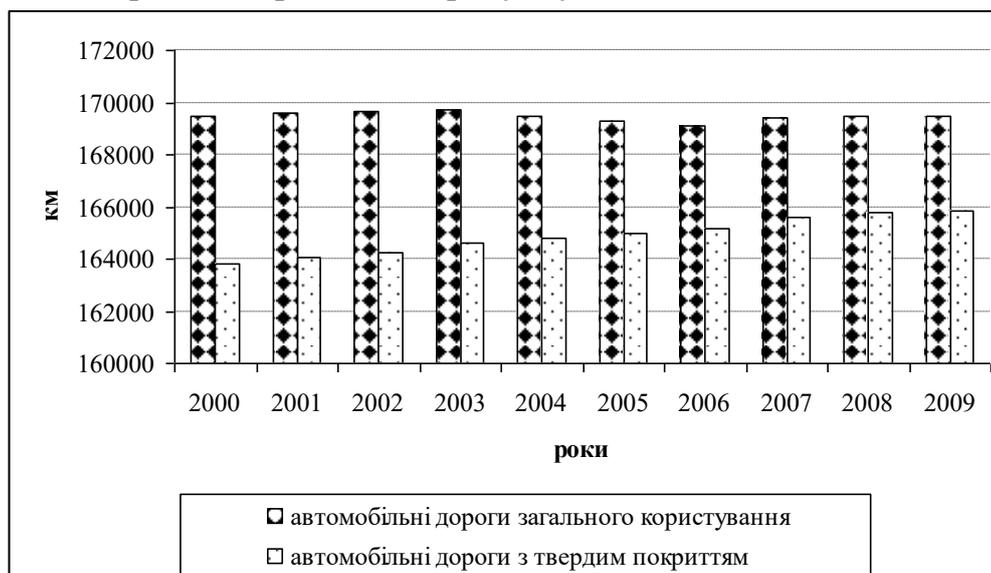

Рис. 1. Динаміка експлуатаційної довжини автомобільних доріг України за 2000 – 2009 роки (побудовано автором за даними [3])

Показник, який характеризує забезпеченість території дорогами – густота автошляхів. За забезпеченістю дорогами з твердим покриттям в розрахунку на 1000 км² території Україна посідає одне з останніх місць серед європейських країн – 274 км/ км². По відношенню до чисельності населення густота автомобільних доріг з твердим покриттям в Україні становить 3,5 км на 1000 жителів, що є найнижчим показником у Європі [2].

Середня густота автомобільних доріг з твердим покриттям в Україні за 2000 – 2009 роки складає 273 км/тис.км². Найвищі показники за 2009 рік спостерігаються у західних областях: Львівській, Тернопільській, Чернівецькій, Хмельницькій, де висока щільність доріг, (від 376 до 345 км/тис. км²) обумовлена їх вигідним прикордонним положенням, а також галузевою структурою господарства. Найнижчі показники характерні для Херсонської (175 км/тис.км²) Миколаївської (196 км/тис.км²) та Луганської (217 км/тис.км²) областей.

Схема транспортних потоків, що склалася на сьогодні, потребує нових підходів до розвитку мережі автомобільних доріг. Враховуючи значні темпи зростання інтенсивності руху автотранспортних засобів на окремих ділянках доріг протягом 2000 – 2009 років, а також стан вітчизняних доріг, можна стверджувати, що мережа автомобільних шляхів України потребує термінової реконструкції і розширення відповідно до сучасних вимог. Особливо велике навантаження мають магістральні дороги, по яких, окрім транзитних перевезень здійснюються 70% внутрішніх перевезень. В результаті цього інтенсивність руху на автомобільних дорогах зростає в середньому на 15-20% за рік, в той час як на дорогах місцевого значення ріст знаходиться в межах 1-2%, тобто виникає проблема нерационального використання автомобільних шляхів.

Список використаних джерел: 1. Зеркалов Д.В. Транспорт України. Довідник. У двох книгах. Книга перша.– К.: Основа, 2002.– 416 с.; 2. Діденко К.Д. Територіальна організація автомобільних пасажирських перевезень України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / К.Д. Діденко – К., 2007. – 20 с.; 3. Транспорт у 2000 – 2009 рр.: [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики в Україні, 1999. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

УДК 911.3

Кобилін П.О., Ключко Л.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ СИСТЕМИ МІСТА ХАРКОВА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Працездатність, самопочуття, настрої будь-якої людини залежить від стану її здоров'я, яке, в свою чергу, допомагає людині реалізувати свої плани, успішно вирішувати основні життєві задачі, долати труднощі, воно забезпечує довге й актив-

не життя. Всесвітньою організацією охорони здоров'я визначається здоров'я не тільки як відсутність хвороб та фізичних дефектів, а й стан повного фізичного і соціального благополуччя. Хоча рівень та стан здоров'я залежить від сукупності факторів, зокрема спадковості, стану навколишнього середовища, забрудненості території проживання, соціально-економічних умов держави, але і певною мірою залежить від ефективності організації та функціонування системи охорони здоров'я та надання кваліфікованої, своєчасної та якісної медичної допомоги, а від оптимальності розміщення об'єктів медичної сфери залежить і рівень та якість медичних послуг. В історії є багато прикладів, коли завдяки ефективній організації системи охорони здоров'я були попереджені та зупинені спалахи і поширення багатьох інфекційних хвороб. Отже, забезпеченість населення медичною допомогою (медичними кадрами, оптимальною мережею лікувально-профілактичних закладів, лікарняними ліжками тощо) є невід'ємною складовою якості життя населення.

Питання з проблем розвитку медичних систем, які відзначаються як відкриті, динамічні, складні, специфічні підсистеми регіональних соціогеосистем, тобто сукупність закладів, технологій і ресурсів підтримання нормального рівня здоров'я населення, пов'язаних потоками речовини та енергії, прямими та зворотними зв'язками [5, с. 25], досліджуються одним з напрямків соціальної географії – медичною географією. Поряд з терміном медична система існує поняття медичний комплекс, що визначається як сукупність лікувальних, лікувально-профілактичних, санітарно-протиепідемічних та багатьох інших установ, що забезпечують усі можливі шляхи оздоровлення та відпочинку населення і яка обґрунтовує шляхи його поліпшення через раціональну організацію охорони здоров'я [5, с. 26]. Система, на відміну від комплексу, відображає основні властивості системи – цілісність, взаємозв'язки між елементами та зовнішнім середовищем, що дозволяє більш однозначно і цілеспрямовано виконувати аналіз об'єкту досліджень. Тому в даній статті ми будемо оперувати поняттям «медична система». В рамках регіональних аспектів медичної географії займалися такі вітчизняні вчені як В.М. Гуцуляк, Л.В. Міщенко, К.П. Мухи, Л.П. Шевчук, В.А. Шевченко, питання функціонування регіональних медичних систем розглядалися в працях Г.А. Баркової, медичних комплексів – І.В. Мартусенко. Однак існує недостатньо аналітичних матеріалів стосовно історико-географічних аспектів розвитку міських медичних систем, зокрема в Харківському регіоні.

Тому метою даного дослідження виступає вивчення історико-географічних аспектів розвитку медичної системи м. Харкова як міста з досить потужно розвинутою мережею медичних закладів.

Історія м. Харкова охоплює достатньо великий проміжок часу, який нараховує понад 350 років. У наших попередніх дослідженнях на основі історичних та літературних джерел було запропоновано періодизацію розвитку медичної системи м. Харкова та виділено 8 етапів, які відповідають певним змінам в її розвитку та територіальній організації, соціально-економічним перетворенням у місті (рис. 1). В даній статті наша увага буде приділена IV етапу (1861-1914 рр.), оскільки саме цей період відзначився значним зростанням чисельності медичних закладів, підвищенням ролі Харківського університету в медичній освіті і науці міста.

Досліджуючи проблеми розвитку медичної системи м. Харкова, варто зазна-

чити особливості санітарного стану в місті. Так, в другій половині XIX – на початку XX століть існувало багато проблем стосовно санітарної ситуації в місті. Зокрема, почала збільшуватися чисельність й густота населення. У зв'язку з відміною кріпацтва імператором Олександром II у 1861 р., деякі райони міста були обмежені в доступі до води (Лиса Гора, Іванівка), помийні ями, що існували в кожному домогосподарстві, не відповідали санітарним нормам, умови проживання окремих груп населення були незадовільними. Санітарний стан суттєво покращився в 80-х рр. XIX століття, коли було збудовано водопровід, але він обслуговував не всі райони міста, зокрема, Іванівку, Холодну та Лису Гори [3]. В монографії Д.І. Багалія [2] наводяться дані щодо смертності населення від хвороб, яка за період другої половини XIX – початку XX ст. суттєво знижувалася: так, у 1860-1864 рр. смертність складала 4,9%, у 1880-1882 рр. – 3%, у 1897-1902 рр. – 2,35%.

Вищезгадані фактори сприяли зростанню мережі лікувальних закладів в місті, на основі чого нами було виділено IV етап становлення медичної системи міста Харкова. Зокрема, в місті були відкриті Лікарня Медичного Товариства, пологовий будинок при жіночому повивальному училищі, 12 дільничних амбулаторій, які охоплювали майже всі райони міста, лікарня Червоного Хреста, Лікарня міщанського Товариства, міська лікарня для заможних хворих, дитяча консультація з моло-

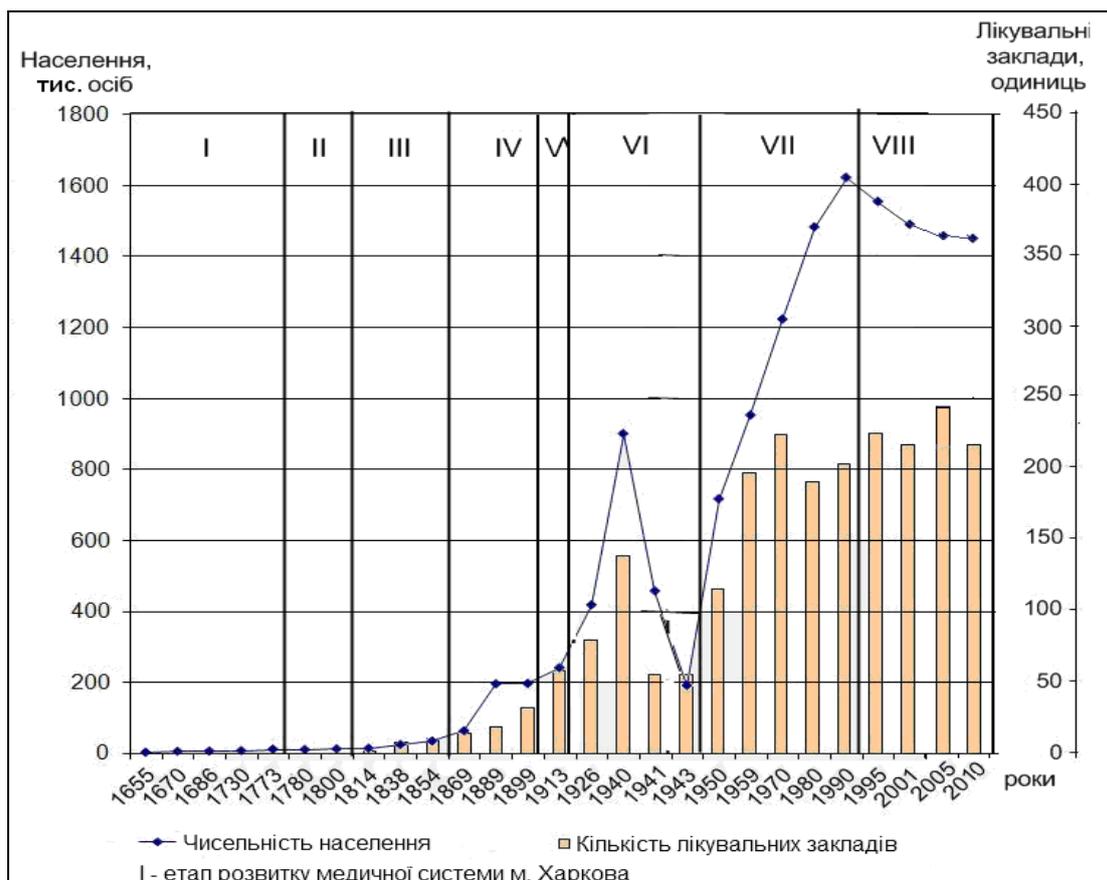

Рис. 1. Динаміка чисельності населення та кількості лікувальних закладів у м. Харкові за 1655-2010 рр. [2, 3, 5]

чною кухнею, у 1869 р. Олександрівська лікарня – перша лікарня для робітників та бідних прошарків населення, у 1879 р. – перша міська дитяча лікарня, у 1887 р. – хіміко-мікроскопічний кабінет, Бактеріологічна станція з Пастерівським інститу-

том, яка проводила щеплення з водобоязні, пізніше – Інститут по виготовленню лікувальних сироваток і вакцин – по суті, перша медична науково-дослідна установа м. Харкова, у 1888 р. – лікарня для залізничників, 1907 р. – офтальмологічна лікарня при університеті, в 1910 р. в Харківській області було організовано службу швидкої медичної допомоги [2, 14]. Також в місті функціонували 11 приватних клінік, зокрема: Приватна жіноча лікарня «Жіноча допомога», Хірурчно-гінекологічна лікарня з ортопедичним відділенням доктора Д.В. Пихоносова, Ортопедична лікарня Ю.Ф. Фінк, Горлова та вушна лікарня Д.А. Диніна, Жіноча лікарня та пологовий інститут, Лікарня для душевних та нервових хворих (рис. 2). Як бачимо, в зазначений період спостерігається концентрація лікувальних закладів в центральній частині міста, що було пов'язано з значною чисельністю населення в цій частині міста та вищим рівнем добробуту населення ніж на околицях. В деяких районах (Лиса Гора, Іванівка, Журавлівка) взагалі не функціонували лікувальні заклади.

Особливого розвитку в другій половині XIX – на початку XX століть досягла медична наука та освіта. Так, у 1908 р. на медичному факультеті вчилосся 1068 осіб, а в цілому в університеті – 4300 [4]. В 1861 р. зусиллями лікарів було створено Харківське медичне товариство, метою якого було вдосконалення лікарів, їх підтримка та впровадження наукових ідей, у 1872 р. ним було засновано товариство медицини та гігієни. В державних вищих навчальних закладах Росії не допускалося навчання жінок, тому при таких закладах відкривалися жіночі курси. Так, в 1910 р. заснували з ініціативи Харківського медичного товариства Харківський жіночий медичний інститут [3]. Завершається період у 1914 р., що пов'язано з початком I Світової війни, суттєвим скороченням закладів охорони здоров'я міста.

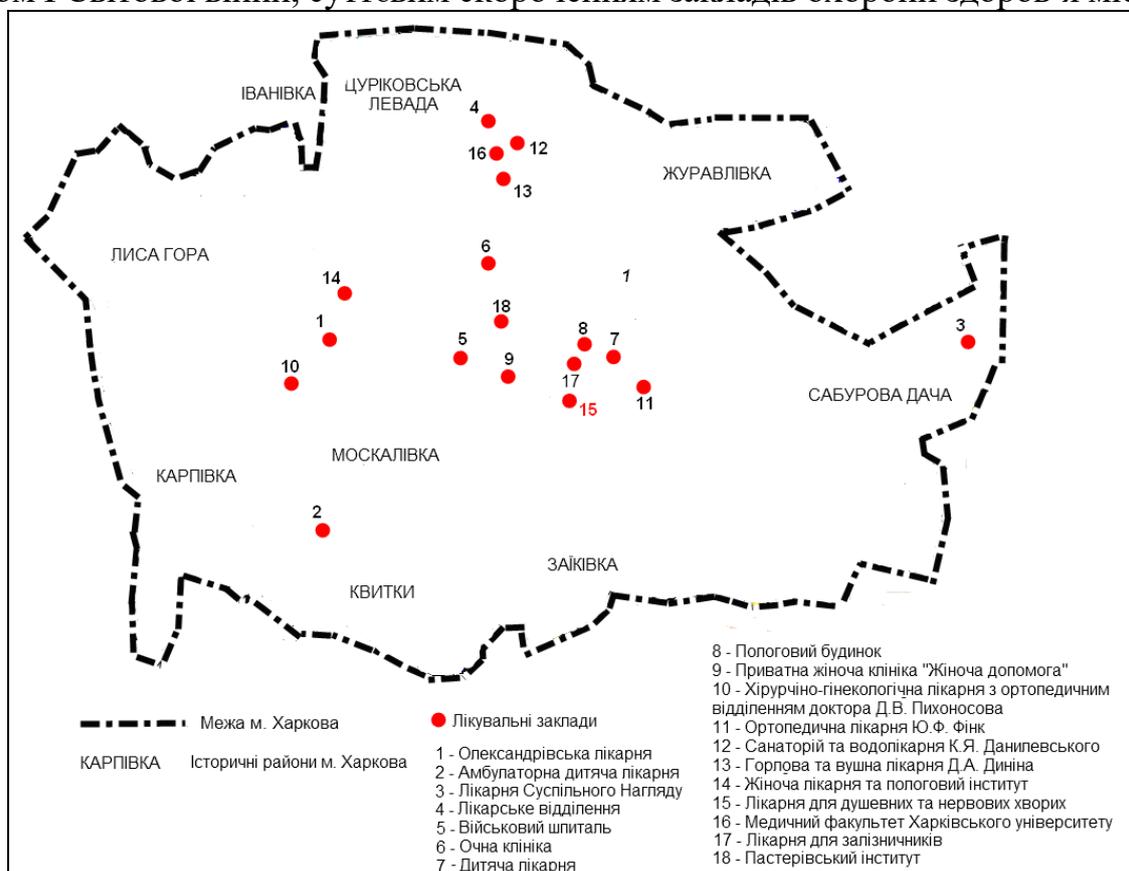

Рис. 2. Мережа лікувальних закладів міста Харкова у 1895 р. [3]

Таким чином, у середині ХІХ – на початку ХХ століть в Харкові різні екологічні проблеми, несприятливі умови життя, праці сприяли зростанню захворюваності населення, його смертності. Проте у той же час рівень смертності населення від захворювань з кожним роком знижувався, що пояснювалося активною позицією влади щодо поліпшення санітарних умов міста та зростання мережі лікувальних закладів внаслідок зростання чисельності населення м. Харкова, міграцій робочої з села в місто. Саме в цей період зароджується безкоштовна медицина для бідних прошарків населення, з'являються перші науково-дослідні установи, що сприяли формуванню наукового потенціалу міста.

Список використаних джерел: 1. Багалеї Д.И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1905) (репринтное издание): В 2 т. / Д.И. Багалеї, Д.П. Миллер. – Х. : Б.и., 2004. – Т.1 (XVII-XVIII века). – 572 с. 2. Багалеї Д.И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1905) (репринтное издание): В 2 т. / Д.И. Багалеї, Д.П. Миллер. – Х. : Б.и., 2004. – Т.2 (XIX – начало XX века). – 982 с. 3. Историко-справочный путеводитель. Харьков, его прошлое и настоящее в рисунках и описаниях: Издательство САГА, 2007. – с. 306. 4. Історія міста Харкова ХХ сторіччя: / Коллект. автор, Кушнар'ов Є.П., Шумілкин В.А., Ярмиш, О. Н., Посохов, С.І. . – Х. : Фоліо, 2004 . - 686 с. 5. Немець Л.М. Медична галузь Харківської області: територіальні особливості, проблеми та шляхи вдосконалення (суспільно-географічні аспекти): монографія / Л.М. Немець, Г.А. Баркова, К.А. Немець. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 224 с.

УДК 911.3

Коробка Н. Д.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Кандиба Ю.І.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ЗЕРНА У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Перехід до ринкової економіки спричинив докорінні зміни в економічних відносинах між товаровиробниками і споживачами агропромислової продукції. Актуальність формування регіональних аграрних ринків зумовлена необхідністю швидкого і цілеспрямованого переведення вітчизняної економіки на ринкові засади. Становлення регіональних зернових ринків в Україні проходить під впливом сукупності мікро- та макроекономічних чинників.

Ринок зерна – це складна економічна система, яка забезпечує найбільш ефективний обіг зерна завдяки взаємодії покупців та продавців у межах певного середовища, що формується під їх впливом і, в той же час, активно впливає на основні параметри обігу. Учасники зернового ринку поділяються на такі категорії:

1) продавці (сільськогосподарські товаровиробники, прямі посередники, неспеціалізовані посередники);

2) покупці (переробні підприємства; торговельні посередники; установи, що належать до системи органів державної влади);

3) сервісні організації (ті, що надають послуги, пов'язані з особливостями товару; ті, що формують інфраструктуру зернового ринку) [1].

Регіональний ринок зерна – це система економічних відносин з приводу купівлі-продажу зернової продукції в межах певного регіону. Багаторівневий характер ринку зумовлює логіку його структуризації за територіальною ознакою, що дає можливість досліджувати його в розрізі просторового розміщення. Регіональні ринки складають національні ринки, сукупність яких формує загальний світовий ринок [1].

Серед галузей рослинництва у Харківській області провідне місце належить виробництву зерна. У загальній площі посівів сільськогосподарських культур питома вага зернової групи є найбільшою. У 2007 р. вона складала у цілому по області 55,2 %. У 2009 р. відбулося подальше підвищення питомої ваги зернових культур у загальній площі посівів – до 56,3 %. Це високий рівень насиченості сівозмін посівами зернових культур, що свідчить про підвищення зацікавленості сільгоспвиробників у нарощуванні обсягів виробництва зерна [5].

Найбільш поширеними у Харківській області зерновими культурами є озима пшениця (понад 48% загального обсягу виробництва зернових), ячмінь (понад 30%), кукурудза на зерно (понад 12%). На ці зернові культури припадає у сукупності понад 90% загального обсягу виробництва зернових. Традиційно високою залишається і їх питома вага у загальному обсязі надходжень виручки від реалізації зернових [2].

У Харківській області за період з 2000 р. по 2009 р. виробництво зернових та зернобобових культур постійно змінювалось (рис. 1). Це пояснюється тим, що виробництво сільськогосподарських культур залежить від урожайності, посівних площ та погодних умов. Дані фактори у різні роки можуть по різному впливати на валовий збір сільськогосподарської продукції. Найбільше даних культур було вироблено у 2008 році.

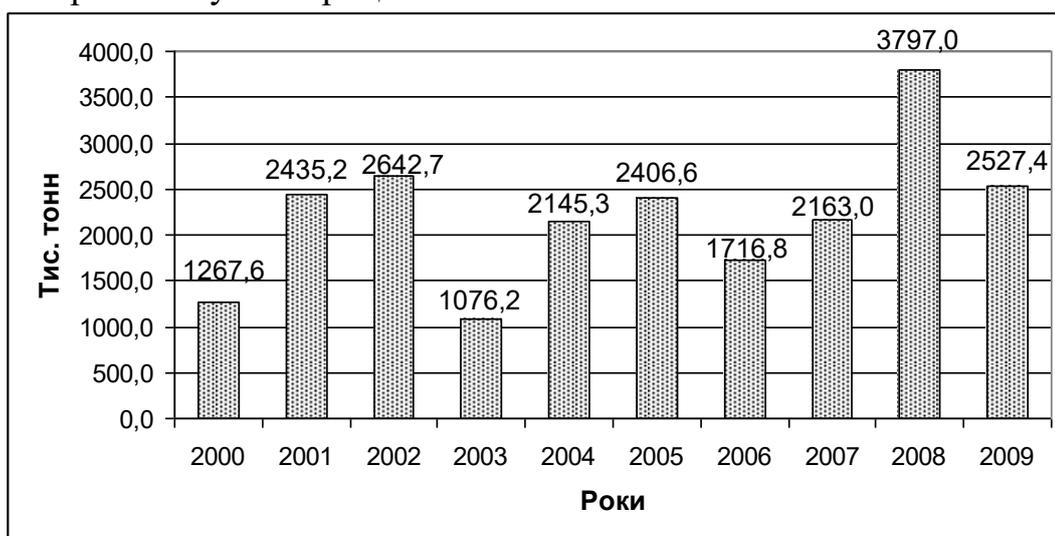

Рис. 1. Динаміка виробництва зернових культур у Харківській області за 2000-2009 рр. (побудовано автором за даними [4])

Розвиток зернового ринку Харківської області відбувається за загальними законами і механізмами ринку. Проте він має свої характерні особливості в організації: історично сформована спеціалізація на виробництві та експорті високоякісного продовольчого зерна; наявність досить розгалуженої збутової інфраструктури. Ці та деякі інші особливості позитивно впливають на ефективність та конкурентоспроможність виробленої в регіоні зернової продукції при продажу її на національному ринку. За результатами 2009 року лідерами по виробництву зерна на 1 особу в Харківській області є Барвінківський, Близнюківський, Великобурлуцький, Вовчанський, Дворічанський, Зачепилівський, Золочівський, Сахновщинський та Шевченківський райони (рис. 2).

Це пояснюється сприятливими природними умовами та рослинницькою спеціалізацією сільського господарства. Найменше зернових та зернобобових культур у розрахунку на 1 особу вироблено у Харківському, Зміївському та Дергачівському районах. Лідерами у реалізації даного виду сільськогосподарських культур у 2009 р. стали Близнюківський, Великобурлуцький, Золочівський, Кегичівський та Шевченківський райони (див. рис. 2). Від реалізації зерна формується переважна частина грошових надходжень сільськогосподарських підприємств. У 2009 р. в Харківській області питома вага виручки від реалізації зерна у структурі сільськогосподарської продукції склала 25,9 % [5].

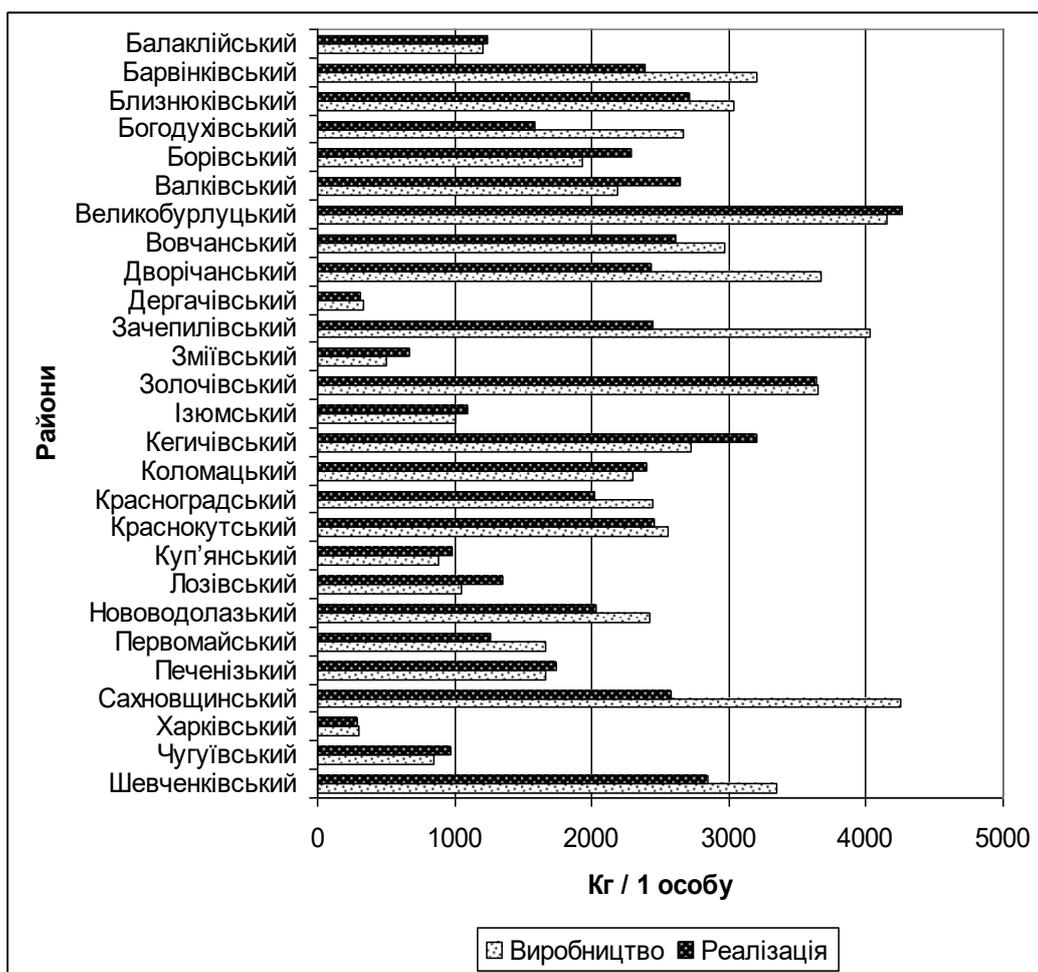

Рис. 2. Виробництво та реалізація зернових культур у районах Харківської області у розрахунку на 1 особу за 2009 рік (побудовано автором за даними [2])

Головними причинами проблем розвитку зернового господарства Харківщини є уповільнення реформування, незавершеність структурних перетворень у галузі, недосконалість правова база, низька правова і фінансова захищеність сільськогосподарських виробників від посередницьких структур, недостатній державний контроль за використанням і охороною земель, цінова неврегульованість, що підриває економічну стабільність галузі.

Складність реформування зернового ринку значно обумовлюється відсутністю сформованої інструментарію державного впливу на ринок. В регіоні у даний період всі можливості екстенсивного розвитку зернового господарства і збільшення пропозиції зерна практично вже використані. Подальше збільшення валових зборів зерна можливе виключно за рахунок інтенсивного фактора [3].

Список використаних джерел: 1. Волошин Р.В. Формування ринку конкурентоспроможного зерна: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.13 «Економіка та управління національним господарством» / Р.В. Волошин – Тернопіль, 2008. – 20 с. 2. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодоягідних та виноградних насаджень у Харківській області у 2009 році. – Головне управління статистики у Харківській області. Статистичний бюлетень – Х., 2010. – 121 с. 3. Клочан В.В. Регіональний ринок зерна та розвиток: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства та АПК» / В.В. Клочан – Луганськ, 2002. – 19 с. 4. Харківська область у 2009 році (статистичний щорічник) / [під заг. ред. М.Л. Чмихала]. – Х., 2009. – 593 с. 5. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua>.

УДК 911. 3: 338.47

Креховецький В.В.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Сливка Р.Р.
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника*

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

Транспорт – одна із найважливіших галузей господарства, яка виконує функції своєї кровеносної системи країни, забезпечуючи потреби господарства і населення в перевезеннях, разом із містами утворює «каркас» території, є важливим елементом виробничої і невиробничої інфраструктури, слугує матеріально-технічною базою формування і розвитку територіального поділу праці, впливає на соціально-економічний розвиток регіонів і країни, сприяє розв'язанню багатьох економічних, соціальних та інших проблем.

Територіальну організацію транспортної системи утворюють лінійні і пунктові елементи. До лінійних елементів належить мережа шляхів сполучення. До пунктових елементів відносяться залізничні станції, вокзали, вузли, автостанції, морські і річкові порти, аеропорти. Транспортна мережа – це сукупність всіх шляхів сполучення, які зв'язують населені пункти країни чи окремого регіону

(залізничні шляхи, автодороги, повітряні і водяні шляхи, трубопроводи) [1].

Важливим фактором у дослідженні транспортних мереж є кількісні показники їхнього стану, оскільки вони дають змогу порівняти та проаналізувати розвиток транспортних мереж різних країн, регіонів, адміністративних районів.

Кількісні показники обраховуються за допомогою математичних формул на основі статистичної інформації. Над розробкою та удосконаленням формул, які б давала оптимальні показники характеристики та положення окремих місць відносно транспортних мереж працювали вчені Бугроменко В.М., Гольц Г.А., Нікольський І.В., Тархов С.А., Топчієв О.Г., Успенський Ю.І. та ін. Варто зазначити, що на сьогоднішній день не має єдиної визнаної системи показників, однак ми розглянемо основні, які найчастіше зустрічаються у географії.

Існують показники, які характеризують забезпеченість території транспортними мережами, інші – транспортну доступність та транспортно-географічне положення пунктових елементів. Перша група охоплює певні території від адміністративних районів до цілих країн та показує наявність транспортних мереж, допомагає висвітлити територіальну диференціацію. Друга група характеризує положення окремих місць у географічному просторі відносно шляхів сполучення. Можна виділити і економічну групу формул, яка показує ефективність роботи, пропускну здатність транспортної мережі, рентабельність та ін. Однак, ми вважаємо, що для дослідження транспортних систем у просторі варто використовувати саме ці показники, а економічні формули слід застосовувати для дослідження роботи та функціонування транспортної системи.

Найпростішим показником є щільність транспортної мережі, яка відображає довжини мережі шляхів сполучення на 1000 км² території:

$$d_s = \frac{1000L}{S}, \text{ де}$$

L – загальна довжина транспортної мережі, км; S – площа території, км².

Для визначення забезпечення транспортними шляхами населення використовується показник щільності мережі в розрахунку на 10 000 жителів:

$$d_H = \frac{10000L}{H}, \text{ де}$$

L – загальна довжина транспортної мережі, км; H – кількість жителів регіону, чол. Даний показник слід використовувати, коли регіони рівні за територією, але відмінні за чисельністю населення.

Німецький статистик Е. Енгель розробив показник транспортного забезпечення, який показує відношення довжини транспортних шляхів до площі її освоєння і чисельності населення:

$$E = \sqrt{\frac{L}{S}} \cdot \sqrt{\frac{L}{H}} = \frac{L}{\sqrt{SH}}, \text{ де}$$

L – довжина мережі, км; S – площа освоєної території, км²; H – чисельність населення, тис. чол.

Гольц Г.А. [2] замість показника чисельності населення ввів кількість населених пунктів, відповідно відобразивши показник, що показує густоту чи кі-

лькість з'єднання населених пунктів, які припадають в середньому на один пункт:

$$\Gamma = \frac{L}{\sqrt{SN}}, \text{ де}$$

N – кількість населених пунктів.

Російський інженер Ю.І. Успенський модифікував формулу Енгеля та ввів під знак радикала додатковий показник – обсяг перевезення вантажів:

$$Y = \sqrt{\frac{L}{H}} \cdot \sqrt{\frac{L}{S}} \cdot \sqrt{\frac{L}{\Pi}} = \frac{L}{\sqrt[3]{HS\Pi}}, \text{ де}$$

Π – обсяг перевезених вантажів, тис.т.

Цю формулу слід застосовувати, коли чисельність населення та площа території рівні, а потреба у перевезеннях різні залежно від виробництва. Коефіцієнт Успенського враховує кореляційну залежність протяжності транспортної мережі від рівня господарського розвитку економічних районів.

Для характеристики системи, яка складається із мереж різних видів транспорту Л.І. Василевський запропонував умовні коефіцієнти для перерахунку їх до еквівалентної (рівноцінної по пропускній і провізній можливості) довжини залізниці, при цьому водяні шляхи та магістральні трубопроводи прирівнювались до 1 км залізниці, автодороги з твердим покриттям - 0,15, - автомагістралі - 0,45, ґрунтові дороги – 0,01, газопроводи – 0,3. Після переведення кожної довжини згідно еквіваленту дане значення вводилось у формулу коефіцієнту Успенського. Поділивши значення коефіцієнта, отримане по всіх порівнювальних територіях на середнє значення по регіону чи країні і помноживши на 100, отримаємо показник який характеризує відносну забезпеченість шляхами сполучення досліджуваної території [3].

Математичне вираження транспортно-географічному положенню дав В.М. Бугроменко [4], який охарактеризував його як надійність життєво важливих зв'язків, що здійснюються транспортом:

$$T\Pi = \sum_{j=1}^n \frac{(V_j m_j - R_j)}{t_j}, \text{ де}$$

V_j – вартісний обсяг зв'язку в грошовому еквіваленті, j – число зв'язків, m – коефіцієнт надійності шляхів сполучення (від 0,5 по бездоріжжю до 0,99 - залізницею) R – вартість перевезення, t – конфігураційний коефіцієнт, що відображає топологічні особливості транспортної мережі.

Серед науковців існує думка, що дані показники не можуть повністю дати відповідь на питання про оптимальне забезпечення території транспортними шляхами, транспортно-географічного положення. Однак їх часто використовують при порівняльному аналізі різних територій за розвитком транспортної мережі, транспортного положення, для відображення характеристики та відмінності транспортних систем. Математичні показники у транспортно-географічних дослідженнях не дають можливості повністю показати стан транспортних систем, але разом із інформацією про природні та історичні умови, соціально-економічні, демографічні фактори розвитку даного регіону можна

здійснювати аналіз стану транспортної системи регіону та робити висновки для її покращення.

Список використаних джерел: 1. Яцківський Л.Ю., Зеркалов Д.В. Загальний курс транспорту. Навчальний посібник – К.: Арістей, 2007. – 504с. 2. Гольц Г. А. Транспорт и расселение / Г. А. Гольц. — М. : Наука, 1981. — 248 с. 3. Экономическая география транспорта: [Учеб. для экон. спец. трансп. вузов / Н. Н. Казанский, В. Г. Галабурда, В. С. Варламов и др.]; Под ред. Н. Н. Казанского. — М. : Транспорт, 1991. — 278с. 4. Бугроменко В. Н. Транспорт в территориальных системах / В. Н. Бугроменко. — М. : Наука, 1987. — 111с. 5. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : навчальний посібник. / О. Г. Топчієв. — Одеса : Астропринт, 2001. — 560 с. 6. Шаблій О. І. Математичні методи в економічній географії / О. І. Шаблій. — Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1984. - 135 с.

УДК 911.3

Лимар Т. В.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Кандиба Ю.І.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОСВІТИ ЗОЛОЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Освітній комплекс Золочівського району представляє собою систему загальноосвітніх, дошкільних, позашкільних та вечірніх навчальних закладів. У цій структурі переважають загальноосвітні школи I–III ступенів.

В навчально-виховних закладах району працює 433 педагогічних працівників, з них вчителів – 320 осіб, мають вищу освіту – 298 осіб, що становить 93% працівників. Вищу категорію мають 124 педагогічних працівники, I категорію – 101, II категорію – 65. Педагогічні звання «Учитель-методист» мають 17 осіб, «Старший вчитель» – 37, «Вихователь-методист» – 5, «Старший вихователь» – 1. Звання «Заслужений вчитель України» мають 2 особи, «Заслужений працівник освіти України» – 2. Рівень кваліфікації педагогів високий, переважна більшість шкіл має повне забезпечення спеціалістами необхідного профілю.

У районі функціонує 11 дошкільних закладів, у яких виховується 576 дітей. Всього дітей віком до 6 років налічується 1404, дошкільною освітою охоплено 56%. В районі проживає 320 дітей 5-річного віку, що складає 5,2 % від загальної кількості населення району, з них дошкільною освітою охоплено 77,5%, по смт Золочів 88,3%. Різними формами підготовки до школи охоплено 100% п'ятирічок, враховуючи населені пункти, в яких відсутні дошкільні навчальні заклади. Лише у Золочівській селищній раді є 4 дитсадки, всі інші сільські ради в кращому випадку мають по одному дитсадку, або взагалі обходяться без нього. Найбільш складна ситуація склалась у сфері дошкільної освіти. Дошкільні дитячі заклади мають мінімальне фінансування, відкриття нових дитсадків вважається малоперспективним і фінансово необґрунтованим. Ця проблема характерна для всіх невеликих населених пунктів району, де, крім відсутності дитсадків, спостерігається процес закриття шкіл через занадто малу кількість учнів.

В районі працює 18 загальноосвітніх шкіл, 1 гімназія, працює вечірня (змінна) загальноосвітня школа II-III ступенів, в якій навчається 82 учні. 5 шкіл є малочисельними (Г. Козачанська ЗОШ I-III ст., Лютівська, Макарівська, Цапів-

© Лимар Т. В., 2011

ська ЗОШ I-II ступенів, Басівська ЗОШ I ст.). Середня наповнюваність класів по району становить 15 чол. Діяльність чотирьох шкіл першого ступеня призупинена. В районі навчається 2562 учнів, що складає 9,5 % від загальної кількості жителів району [1]. Це дуже малі показники молоді, якщо брати до уваги, що у школах навчаються діти віком від 6 до 18 років. Найбільша частка учнів щодо всього населення знаходиться в Довжицькій сільраді. Тут знаходяться 4 фермерські господарства і 3 сільськогосподарських підприємства з обмеженою відповідальністю. Наявність робочих місць сприяє як розвитку сільради в цілому, так і покращенню демографічної ситуації. Другу позицію посідають Золочівська селищна, Феськівська та Олександрівська сільради, тут частка учнів складає від 12% до 15%. Варто зазначити, що майже половина учнів навчається в районному центрі, найменша кількість дітей в Лютівській сільській раді (рис. 1). Ці дані свідчать про поширення так званого процесу «вимирання сіл», коли молоде населення поступово зникає з сільських населених пунктів. Це також пов'язане з відсутністю робочих місць для молодого населення, яке змушене виїжджати у великі міста з економічних причин. Ті сільради, які мають сприятливі демографічні умови, і відповідно, забезпечені закладами освіти, мають на своїй території сільськогосподарські і промислові підприємства, що надають місцевим жителям робочі місця.

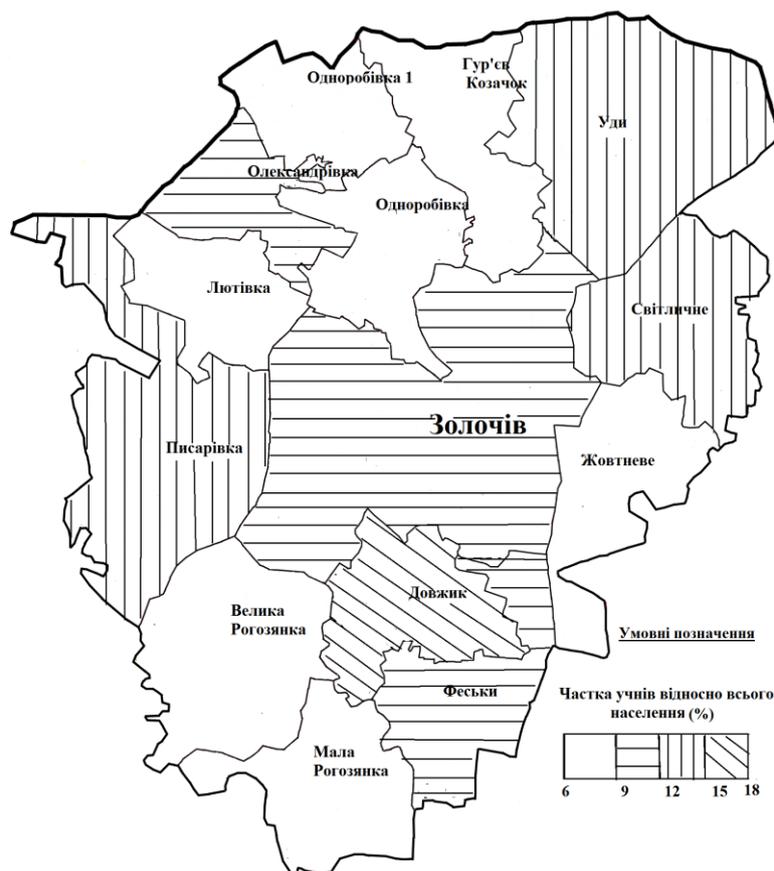

Рис. 1. Частка учнів по сільських і селищних радах Золочівського району (побудовано автором за даними [1])

В майбутньому покращення ситуації в демографічній сфері, і відповідно, активації розвитку освітньої інфраструктури можна очікувати у Феськівській сільраді, тому що на сьогоднішній день лише тут серед усього району спостерігається позитивний природний приріст населення.

У районі встановлено в навчальних закладах 22 навчальних комп'ютерних комплексів, що охоплюють усі школи I-III ступенів по району. Загалом в загальноосвітніх закладах освіти встановлено 191 сучасних комп'ютери, які використовуються як у навчальному процесі, так і в управлінській діяльності.

На 1.01.2010 року показник забезпеченості учнів комп'ютерами становить 14 учнів на 1 комп'ютер (проти 30 станом на 01.06.2006 р.). У Харківській області цей показник становить 17 учнів на 1 комп'ютер. У 9 сільрадах на 1 комп'ютер припадає менше, ніж 20 дітей, що є достатньо позитивним показником у порівнянні з загальнообласними показниками. Для Золочівської селищної ради характерний дещо низький показник – 22 учні на 1 комп'ютер, але це можна пояснити тим, що тут навчається 44% учнів району. Найвищі показники комп'ютеризації спостерігаються у тих сільрадах, де навчається незначна кількість учнів, тобто високий показник не є ознакою того, що в школах даної сільської чи селищної ради велика кількість комп'ютерної техніки. Це Одноробівська, Гур'євокозачанська, Лютівська, Писарівська, Великорогозянська сільради.

Важливим фактором інформатизації є підключення до мережі Інтернет. На сьогодні в районі підключено до мережі 17 закладів освіти, в т.ч. районний від-

діл освіти (ADSL-з'єднання), з них 14 закладів – загальноосвітні школи району.

У сфері освіти Золочівського району існує ряд проблем. По-перше, необхідним кроком є комп'ютеризація всіх шкіл району. Необхідно також нормалізувати роботу шкільних автобусів, тому що в таких сільських радах як Великокоргозянська, Малорогозянська, Писарівська, Лютівська існує проблема з транспортним сполученням, учні не маючи належних умов, змушені щодня проходити відстань понад 10 кілометрів. Так як відкриття шкіл у малонаселених навчальних пунктах не є економічно виправданим, потрібно створити транспортні маршрути з шкільних автобусів. Необхідно оснастити шкільні бібліотеки достатньою кількістю підручників та технічного обладнанням.

Список використаних джерел: 1. Відділ освіти Золочівської районної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://zolochev-rvo.narod.ru/>

УДК 911.3:316.334.55/56

Мазурова А.В.

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Немець Л.М.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМІДЖУ МІСТА

Зазвичай будь-яке уявлення людини формується з системи суб'єктивних образів або перцептивних асоціацій, репутація та імідж не є виключенням, оби-

© Мазурова А.В., 2011

два поняття залежать від стереотипів суспільства, інформаційного впливу із зовні та власного досвіду людини. Досліджуючи шлях формування цих образів та аналізуючи їх, можна спрогнозувати історичний розвиток репутації або штучно створити новий більш вигідний та успішний імідж.

Імідж – (англ. image – від лат. imago – образ, вигляд), це цілеспрямовано сформований образ (будь-якої особи, явища або предмета), покликаний надати емоційно-психологічний вплив на будь-кого з метою популяризації, реклами і т. п [2].

Поняття «імідж» з'явилося лише у 1956 році у працях відомого американського економіста – соціолога Кеннета Еwart Боулдинга [2].

На ряду з терміном «іміджу» для визначення та формування уявлення про будь-який об'єкт використовують поняття репутації, бренду, образу та фантому.

Репутація – (франц. reputation – від лат. reputātiō – обмірковування, споглядання), спільна думка про якість, переваги і недоліки будь-кого, чого-небудь [1]. Тобто за значенням імідж та репутація відрізняються природою створення: імідж є штучно створеним явищем, на відміну від репутації, яка може формуватися як штучно, так і стихійно; імідж є своєрідним «фасадом» репутації та більш залежить від кон'юнктури ринку, частіше за все формується за досить недовгий час на відміну від репутації, яка є історичною та складається більш пос-

тупово. У сучасному глобальному інформаційному суспільстві, де процес обміну, отримання та донесення інформації вийшов на якісно новий рівень, не можна недооцінювати важливу роль іміджу та репутації будь-якого просторового утворення. Якісно сформований позитивний образ держави, області, міста або адміністративно-територіального району майже завжди гарантує його успішний розвиток: від рівня довіри та надійності об'єкта у очах інвесторів залежить кількість та розмір очікуваних інвестицій, структура стосунків та перспективи майбутнього співробітництва; статус, відгуки та характеристики утворення формують думку населення при виборі його, як місця проживання, також є запорукою будівництва нових підприємств та соціально-культурних об'єктів. Саме тому добра історична репутація або штучно створений імідж відіграють велику роль у розвитку будь-чого.

Розглядаючи питання іміджу міста, треба зазначити, що будь-яка територія є специфічним товаром, споживачами корисних якостей якого виступають жителі, інвестори, підприємці, туристи і т.д.

Основою для формування іміджу, бренду та репутації міста є територіальна індивідуальність. Це, по-перше, його офіційні, "пізнавальні" характеристики, своєрідний "паспорт" території (місце на карті, приналежність до будь-якої країни, назва, герб, прапор тощо). По-друге, територіальна індивідуальність включає в себе сукупність особливостей і ресурсів міста. Це природні, демографічні, історичні, соціальні та культурні, економічні, організаційно-правові, а також інформаційні особливості і ресурси, по-третє, виділяються технології та підходи до роботи формування іміджу.

Таким чином, для формування іміджу міста треба вигідно подати його територіальну індивідуальність та зобразити саме ті якості, які потрібні споживачу.

Список використаних джерел: 1. Венедиктова В.И. Деловая репутация / Личность, культура, этика, имидж делового человека / В.И. Венедиктова. – М. : Институт новой экономики, 1996. – 208с.; 2. Шепель В.М. Имиджелогия: секреты личного обаяния / В.М. Шепель. – М.: Юнити, 1994. – 472с.

УДК 911.3: 330.59 (477)

Мисюкевич. А.В.

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Немець Л.Н.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ У СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

В останні роки суспільна географія зазнала великих змін, які полягають у гуманізації та соціалізації науки. Усі матеріальна блага є продуктами діяльності людини, і саме вона перебуває у центрі уваги суспільної географії. А тому дослідження у цьому напрямку є актуальними. Особливої уваги потребує вивчення якості життя населення, оскільки вона слугує інтегральною характеристикою

суспільного життя загалом і найліпше відображає ефективність державної політики.

Вивчення науково-методичних розробок щодо рівня життя свідчить про те, що це питання почали досліджувати ще з XVII ст. такі вчені, як: Карл Маркс, У. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт та ін. Дослідження були пов'язані з обґрунтуванням вартості товару «робоча сила» через сукупність життєвих потреб робітника та його сім'ї і впливу ефективності системи соціального забезпечення на рівень життя населення [3].

Проте досі в українській науці якість життя населення була об'єктом дослідження переважно економіки та, меншою мірою, соціології. Власне ж суспільна географія обмежувалася, здебільшого вивченням окремих аспектів якості життя – соціальних, медичних, екологічних. Дослідження інших її аспектів є новим напрямком для української суспільної географії.

Питання вивчення життєвого рівня населення набуло особливої гостроти як з огляду на існування загально низьких стандартів життя в країні, так і з урахуванням зміни суспільних поглядів на проблему матеріального добробуту населення. В економічній та соціологічній літературі зустрічаються різні терміни: «народний добробут», «рівень життя населення», «якість життя населення».

За класичним визначенням, рівень життя – це складна комплексна соціально-економічна категорія, що виражає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Ця категорія слугує важливим соціально-економічним критерієм при виборі напрямків і пріоритетів економічної та соціальної політики держави, а також для планування соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. Він складається з багатьох компонентів. Це і розміри ВВП на душу населення, реальних доходів трудящих, і рівень освіти, споживання населенням

© Мисюкевич. А.В., 2011

матеріальних благ і послуг, і забезпеченість населення житлом, його захворюваність, стан природного середовища [2].

На думку Н.П. Федоренко і Н.М. Рімашевської, термін «народний добробут» відображає розвиток потреб людей, стан і способи їх задоволення стосовно основних сфер життєдіяльності – сфери праці, споживання, культури, репродуктивної поведінки, суспільно-політичного життя [1].

Сьогодні цей термін фактично втратив свою актуальність і зараз вчені більше вживають поняття «рівень життя» і «якість життя».

В економічній літературі не існує й однозначного підходу до визначення терміну «рівень життя». При дослідженні й вирішенні різних соціально-економічних задач використовуються й різні тлумачення даного терміну.

Найчастіше використовуються такі тлумачення даного терміну:

- рівень життя – це складна комплексна соціально-економічна категорія, що виражає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людини [1].

- рівень життя – кількісна і якісна характеристика життя людини в контексті міри його досягнення [4].

При опрацюванні питань якості життя населення чи не найбільша теоретична проблема – визначення її сутності, більше того – сутності географічної. Ця

категорія не рідко ототожнюється з близькими за змістом категоріями рівня, способу, умов життя. Це призводить не тільки до відсутності понятійного розмежування між ними, а й до спотворення самого поняття якості, яке одночасно стає «рівнем» - тобто вимірним, кількісним, хоча має уособлювати саме «якість» [4].

Поняття рівня та якості життя дуже тісно пов'язані між собою, існуючи майже нерозривно. Якщо рівень життя можна певним чином оцінити за допомогою ряду показників та порівняти їх з показниками інших країн, то «якість життя» – ширше поняття, що розкриває саме здатність людей задовольняти потреби.

За допомогою категорії «якість життя населення» характеризують істотні обставини життя певної територіальної спільності людей, тобто фактично це характеристика дієздатності соціуму в конкретних суспільно-географічних, економічних і політичних умовах. Якість життя знаходиться на вищій сходинці ієрархії по відношенню до розглянутих вище близьких понять, але без них ця категорія не існує. Дві основні складові – населення та умови його життєдіяльності – у сполученні зі способом життя формують рівень життя населення, а в сполученні з конкретними суспільно-географічними характеристиками освоєння території формують якість життя.

Іншими словами, якість життя населення – це певний ступінь однорідності соціальних, економічних, екологічних та інших ознак середовища життєдіяльності, а також відповідних медико-демографічних, освітньо-професійних, культурних характеристик соціуму, що дозволяють тому чи іншому регіону відігравати свою роль в соціально-економічному розвитку країни у певний часовий період.

Для аналізу й оцінки життєвого рівня населення використовують різні показники, такі як обсяг валового внутрішнього продукту, національного і реального доходу на душу населення, обсяг послуг на душу населення, середній рівень заробітної плати, забезпеченість житлом та інші. Окрім того, життєвий рівень населення країни характеризують показники середньої тривалості життя, народжуваності і смертності населення [5].

Найвідомішим і найбільш інтегрованим показником оцінки рівня та якості життя населення є Індекс людського розвитку (ІЛР). Компонентна структура ІЛР представлена системою показників рівня життя, яка рекомендована ООН і включає найбільш характерні умови існування людини, такі як соціальне забезпечення населення, свобода життя, доходи і витрати населення, житлові умови, освітній рівень та інші.

Загалом теоретична модель якості життя населення не є якимось заданим утворенням з жорсткими критеріями виділення. У своїй основі – це абстракція, і для вирішення певних аналітичних завдань вона наповнюється різним змістом. І.В. Гукалова виділила 6 рівнів критеріїв оцінки якості життя населення:

- 1) *локальний*, де відбувається найтісніша взаємодія населення з навколишнім середовищем, формуються умови його життя, задовольняються побутові потреби – це рівень невеликих поселень, груп поселень і, щонайбільше низового адміністративного району;

- 2) *мікрорегіональний* – рівень великих міст, агломерацій, де відбувається дедалі різноманітніша взаємодія між складовими якості життя населення, з цього рівня починається розвиток процесів, які визначатимуть еволюцію умов життя і стану населення в країні та її регіонах;
- 3) *мезорегіональний* – рівень областей України;
- 4) *макрорегіональний* – рівень суспільно-географічних, природно-господарських районів або рівень регіональних систем розселення;
- 5) *національний* – закладає фон для всіх соціально-економічних та інших процесів держави.
- 6) *міжнаціональний, або глобальний* – рівень взаємодії окремих держав та їх інтегральних утворень[3].

Отже, теоретичні основи такої важливої наукової категорії, як якість життя населення ще й досі перебувають у дещо проблемному стані.

Якість життя належить до тих понять словника суспільних наук, які використовують дослідники різних наукових дисциплін, тому вони набирають більшої кількості значень і втрачають точність визначення.

Список використаних джерел: 1. Березна. Н.І. Теоретичні проблеми рівня життя населення. *Коммунальное хозяйство городов 183-186 с.* 2. Грішнова О.А. *Людський розвиток: Навчальний посібник.* – К: КНЕУ, 2006. – 308 с. 3 Гукалова І.В.. *Від якості життя населення в географії до географічної сутності якості життя.* *Український географічний журнал №2 – 2010.* 4. Дзюба І. В. *Категорія рівня життя населення: сучасний підхід* /І. В. Дзюба, Л. Ф. Удотова // *Статистика України.* – № 1. – 2004. – С. 68–73. 5. Жеребин В. М. *Уровень жизни населения* / В. М. Жеребин, А. Н. Романов. – М. : НИТИ-ДАНА, 2002. – С. 12.

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ АСПЕКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Культура є основним чинником, що визначає духовне кредо нації, є показником її самобутності. Саме через культуру утверджуються її духовні та моральні ідеали, втілюються гуманістичні ідеї, загально визнані людські цінності, забезпечується збереження і примноження культурних надбань.

Останнім часом в нашій державі спостерігається зниження інтересу суспільства до своєї історії та культурної спадщини, що пояснюється багатьма причинами. Головними з них є зниження рівня платоспроможності основних верств населення та надання переваги розважальним способам відпочинку. Як наслідок відбувається скорочення кількості екскурсій маршрутами до об'єктів культурної спадщини.

Одним із способів відродження культурного потенціалу регіону, так країни в цілому є туристичне освоєння пам'яток культурної спадщини, а також розвиток культурного туризму.

Згідно Закону України «Про охорону культурної спадщини», культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. Під останніми слід розуміти визначні місця, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [3].

Культурна спадщина Харківської області є важливою невід'ємною частиною культурного надбання України. До її складу входять 9428 об'єктів (у тому числі, 120 пам'яток мають національне значення): 5942 археологічних, 2664 історичних, 69 монументального мистецтва, 745 пам'яток архітектури та містобудування та 8 пам'яток садово-паркового мистецтва.

Як показано на рис. 1 найбільше в області представлено археологічних пам'яток, що пов'язані з історичними особливостями формування території. Це переважно городища, кургани та археологічні комплекси. Прикладами є городище «Полкова Микитівка» у Богодухівському районі, Великогомільшанський курганний могильник у с. Велика Гомільша Зміївського району, Салтівський археологічний комплекс: городище і катакомбний могильник с. Верхній Салтів Вовчанського району тощо. [1,2].

Найбільший суспільний інтерес становлять пам'ятки архітектури та місто

будування, та створені на їх основі історико-культурні заповідники.

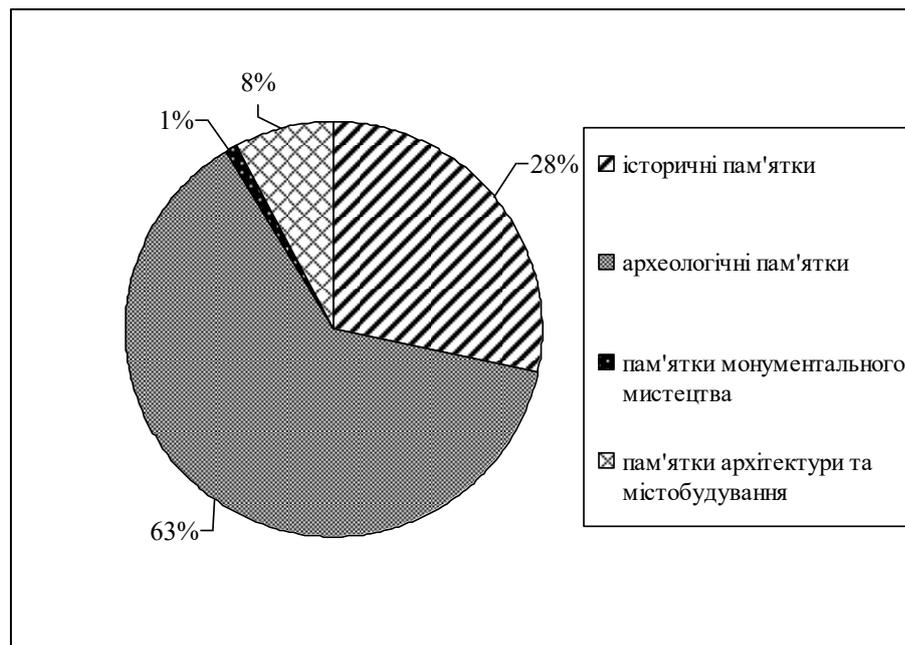

Рис. 1. Структура культурної спадщини Харківської області (побудовано автором за даними [1,2])

Пам'ятки архітектури та містобудування в Харківській області представлені будівлями, фортецями, релігійними спорудами, флігелями, вітряками тощо. Прикладами пам'яток архітектури в області є будівля Земельного банку с. Ольшани Дергачівського району, Михайлівська фортеця с. Олексіївка Первомайського району, Покровський собор в м. Чугуєві, водонапірна вежа в с. Мерефа Краснокутського району, вітряний млин в с. Великі Хутори Чугуївського району тощо.

В Харківській області найменше представлено об'єктів монументального мистецтва та садово-паркового мистецтва, а ландшафтні пам'ятки взагалі відсутні.

В регіоні об'єкти садово-паркового мистецтва представлені палацово-парковими ансамблями, дендропарками, ландшафтними парками. Такими як Ізюмський дендропарк, який розташовується в Ізюмському районі, ландшафтний парк Богодухівського району.

Пам'ятки монументального мистецтва представлені переважно пам'ятниками, монументами відомим діячам, скульптурними комплексами. На території Харківської області нараховується 69 об'єктів монументального мистецтва, з яких 4 мають національне значення (пам'ятник О.С. Пушкіну, пам'ятник В.Н. Каразіну, пам'ятник М.В. Гоголю та пам'ятник Т.Г. Шевченку)

Історичні пам'ятки пов'язані з визначними подіями в історії України, в цілому та зокрема Харківської області. На території області розташовується 2664 пам'ятки історії, з них 15 мають національне значення. Об'єктами історії культурної спадщини в області є переважно братські могили та меморіальні комплекси часів Великої Вітчизняної Війни, будинки пов'язані з історичними подіями, які належать до пам'яток архітектури. Прикладами є Братські могили ра-

дянських воїнів і жертв фашизму в м. Балаклея, вокзал станції Буди Південної залізниці смт. Буди Харківського району.

Переважає більшість пам'яток культурної спадщини входять до складу комплексів, окремо розташовується лише 27% від загальної кількості об'єктів [1,2].

Так зокрема, в Харківській області знаходять 2 таких комплекси національного значення, а саме Чугуївський історико-культурний заповідник імені

І.Ю. Рєпіна та історико-археологічний музей-заповідник "Верхній Салтів" у Вовчанському районі.

Проведений кількісний аналіз існуючої культурної спадщини Харківської області дає можливість зробити наступні висновки. В регіоні найбільше представлено археологічних та історичних пам'яток, що пояснюється особливостями формування території та бурхливим історичним минулим. Найменше в області представлено пам'яток садово-паркового мистецтва, що є характерним для більшості регіонів України. Більшість об'єктів культурної спадщини входять до складу комплексів.

Перспективою даного дослідження є розробка туристичного маршруту об'єктами культурною спадщини. Так як, саме туристичне освоєння пам'яток є одним із способів відродження культурного потенціалу регіону.

Список використаних джерел: 1. Державний реєстр нерухомих пам'яток культури м. Харкова. Дані управління культури Харківської обласної адміністрації. 2. Державний реєстр нерухомих пам'яток культури районів Харківської області. Дані управління культури Харківської обласної адміністрації. 3. Закон України «Про охорону культурної спадщини» Постанова ВР №39, ст.333 від 08.08.2000 р.

УДК 911.3:33:711.5

Озерська Т.В.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Заволока Ю.Ю.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РАЙОННОГО ПЛАНУВАННЯ

На початку ХХІ століття Україна стоїть перед необхідністю глибоко переосмислити й по-новому вирішити проблему територіальної організації, як суспільства, так і виробничих сил в цілому. Рішення цієї задачі повинне мати під собою грамотну теоретичну базу, яка спиралася б не на одну науку і мала значну практичну історію. Одним з варіантів вирішення даного питання є такий науковий напрям як «районне планування» (складова частина територіального планування).

Районне планування – досить нова швидко зростаюча галузь науки і проектування, що формується на межі економічної географії з лавою наук і дисциплін. Основою її розвитку є функціонування національної економіки і Генераль-

на схема дослідження продуктивних сил України.

Територія, яку охоплює районне планування, по своїх розмірах коливається від масштабів сільського адміністративного району до масштабів країни залежно від місцевих природних умов, спеціалізації народного господарства, розміщення приміських зон, будівельних баз, зон відпочинку.

Є такі види районів: промисловий, сільськогосподарський, курортний, приміський. Основна мета районного планування - комплексне розміщення всіх галузей виробництва і невиробничої сфери в районі зараз і на перспективу з урахуванням раціонального використання територій для всебічного підвищення продуктивності суспільної праці, зниження вартості будівництва і витрат виробництва при одночасному поліпшенні умов праці, побуту і відпочинку населення.

Основні завдання районного планування:

- ✓ раціональне розміщення промислових об'єктів з точки зору максимального наближення їх до джерел сировини, палива, районів споживання, зниження витрат на перевезення матеріалів і готових виробів;
- ✓ раціональне розміщення населення і наближення його до місць роботи і мешкання з метою створення належних санітарно-гігієнічних умов життя;
- ✓ раціоналізація транспортної мережі з метою організації внутрішніх і зовнішніх перевезень вантажів і пасажирів;
- ✓ комплексне розміщення об'єктів інженерного забезпечення території: водопроводу, каналізації, енергопостачання і т.п.;
- ✓ комплексний розвиток всіх галузей народного господарства району;
- ✓ раціональне розміщення зон масового відпочинку населення з врахуванням місцевих природних і рекреаційних ресурсів;
- ✓ забезпечення охорони навколишнього середовища при новому будівництві або реконструкції старих підприємств;
- ✓ максимальне використання місцевих природних ресурсів при організації баз будівельної індустрії;
- ✓ раціональне зонування території при організації її функціонального використання;
- ✓ комплексне використання природних умов і ресурсів з метою їх раціональної експлуатації [3].

Для сучасного розвитку наукових досліджень і проектних розробок характерне не лише розширення круга вирішуваних проблем, але і зміна стилю мислення, принципового підходу до досліджуваних явищ. Стає все більш очевидним, що кількісне накопичення знань і приватних методів вирішення локальних завдань недостатньо для подолання проблем великої складності, що отримання крупних наукових результатів у визначальному ступені залежить від спільного теоретичного підходу до всієї сукупності проблем.

У районному плануванні, розробка котрої пов'язана з вирішенням проблем вельми великої складності, необхідність формування найбільш спільних методологічних підходів – спільної теорії районного планування – представляється особливо важливою.

Істотне значення для формування методологічних основ районного плану-

вання має застосування до нього лави основних ідей і підходів нових галузей знань, виникнення яких викликане науково-технічною революцією: теорії систем, кібернетики, теорії інформації.

Системний підхід передбачає пошук найбільш спільних властивостей і принципів конструювання великих систем, які дозволяють виробити стратегію руху до мети, що забезпечує успіх вживання приватних підходів і методів. Це тим більше важливо відносно систем, характер і механізм функціонування яких ще знаходиться в процесі дослідження.

Кібернетичний підхід передбачає цілеспрямоване оптимальне управління складними динамічними системами.

Для вдосконалення районного планування важливе значення має аналіз руху в ній інформації, що дозволяє виявити ключові ділянки, на яких відбуваються розриви, втрати і спотворення інформації, які відбиваються на кінцевих результатах [2].

У наше століття бурхливого розвитку комп'ютерних технологій неможливо обійтись без автоматизації робочого процесу. У перспективі схема районного планування – незаслужено забутий в даний час тип градобудівельної документації, що представляє, по суті, генеральний план розвитку району, який, загалом має бути першим документом, що розробляється для суб'єкта країни, – розроблятиметься у вигляді геоінформаційних систем (ГІС). Новина ця необхідна як для зручності і ефективності використання, так і для вирішення повсякденних завдань управління територій. Так само вживання ГІС дозволить давати комплексну оцінку території і збалансований план оптимального розвитку, які є:

- ✓ по-перше, інвентаризацію природних, економічних, демографічних ресурсів;
- ✓ по-друге, є комплексним містобудівним аналізом території;
- ✓ по-третє, цей план базується на соціально-економічній концепції розвитку регіону.

Крім того, план включає і розробку заходів щодо оптимізації екологічної обстановки і поліпшення умов мешкання населення.

З іншого боку автоматизоване складання схеми районного планування, на якому і відбиваються всі вище перераховані аспекти, дозволить так само позбавитися від суб'єктивної і подвійної характеристики, яку зараз можна отримати у відповідних відомствах. Більш того, на основі схем районних планувань можлива розробка Закону про приватну власність, який гарантував би як виконання проектних пропозицій схеми, так і право громадян на гідне місце існування [1].

З розпадом СРСР і переходом до ринкової економіки (а значить і введенням приватної власності) відстежувати забудову країни і планувати її господарську діяльність стало набагато складніше, районне планування втратило актуальність. Але сьогодні, коли Україна починає враховувати досвід розвинених країн Європи і Америки районне планування стає досить потрібним науковим напрямом, розвиток якого обіцяє великий і всебічний ефект.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт електронного журналу ArcReview, випуск 18, стаття С. Скатерцікова «ГІС в градостроительном проектировании и управлении территориями». Режим доступу - <http://www.dataplus.ru/ARCREV>; 2. Перцик Є.Н. Ра-

йонне планування. – М.: «Мысль», 1973. – 269 с.; 3. Розміщення продуктивних сил України. Під редакцією Є.П. Качана. – К.: Вища школа, 1999. – 375 с.

УДК 339.92 (438 + 477)

Пасальська К.Л.

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Коцан Н.Н.
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ТРАНСКОРДОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬЩІ НА ПРИКЛАДІ СПІВРОБІТНИЦТВА З УКРАЇНОЮ

Після здобуття країнами соціалістичного табору незалежності і розпаду соціалістичного ладу, країни Європи почали виходити на рівень демократичної інтеграції та економічного співробітництва. В сучасному світі глобалізації, жодна з країн Європи не може розвивати свою економіку без допомоги і відповідної співпраці з іншими країнами. Тому транскордонне співробітництво відіграє важливу роль для встановлення економічних, культурних, соціальних зв'язків. В даній статті, на прикладі відносин між Польщею і Україною, поставлено за мету охарактеризувати суть і проблеми транскордонної діяльності Польщі, як порівняно нового члена Європейського Союзу.

Місце транскордонного співробітництва в територіальному розвитку визначається його спроможністю істотно впливати на підвищення ефективності використання потенціалу прикордонних територій, а також сприяти поєднанню їх ресурсів та можливостей з метою спільного вирішення ідентичних проблем [6, с. 302 – 305].

У ст. 2 «Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» визначається, що транскордонне співробітництво – «... будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, що знаходяться під юрисдикцією двох або кількох Договірних Сторін, а також на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей [3, с.187].

Транскордонне співробітництво є інструментом євроінтеграції України, що втілюється на регіональному рівні. Польща може стати своєрідними вхідними дверима для України, які ведуть до ЄС. Транскордонне співробітництво не втрачає своєї актуальності і після інтеграції країни до ЄС, а навпаки тільки зближує країни і їх населення між собою. Це можна спостерігати на прикладі Польщі.

Транскордонне співробітництво є не лише способом розвитку контактів між прилеглими територіями сусідніх країн, але й формою та засобом поживлення загальноєвропейських інтеграційних тенденцій [7, с. 139].

В останні два десятиліття значно зросла роль євро регіональних структур у

транскордонному співробітництві. Повне охоплення периметрів кордонів більшості європейських країн єврорегіонами створює уніфіковане середовище для реалізації регіональної політики ЄС та політик національних держав у сфері транскордонного співробітництва [7, с. 139 -142].

Польща починаючи з 1990-х років увійшла до створення єврорегіонів і нині бере участь у діяльності п'ятнадцяти, два з яких утворені сааме на кордоні з Україною. У 1993 році було створено Карпатський єврорегіон між Україною, Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією, а в 1995 році було створено Єврорегіон Буг (Україна, Польща, Білорусь) [2]. Розвиток єврорегіонів значною мірою зумовлений системою фінансування проблем транскордонного співробітництва в плані реалізації регіональної політики ЄС.

В рамках єврорегіонів основним фокусом уваги є розвиток торговельно-економічних відносин. Завдяки функціонуванню і розвитку цих євро регіонів спостерігається покращення співробітництва у сфері туризму, культури, навколишнього середовища.

На сьогодні, на жаль, вказані польсько-українські єврорегіони не функціонують так, як інші, скажімо, польсько-німецькі. На відміну від останніх, які були утворені з урахуванням інтересів всіх соціальних верств населення, інтересів найнижчих адміністративних одиниць, українсько-польські регіони формувалися на основі домовленостей керівників обласного рангу, ігноруючи при цьому інтереси сільських рад, гмін [1, с. 336].

З обох сторін кордону процеси і акценти у прийнятті рішень в рамках співпраці прикордонних регіонів підлягають іншим пріоритетам. Якщо з боку Польщі все ж таки домінують інтереси передусім регіону та місцевих суспільств, то з боку України передусім враховуються загальні політичні інтереси, які визначає центральна влада.

З обох сторін кордону, а зокрема з його східного боку, виразно відчувається відсутність відповідно підготовлених кадрів, які мають вміння і знання, пов'язані з введенням програм ЄС. Бар'єром є незнання мов, відсутність відповідних знань про фінансуєчі установи, зокрема Євросоюзу, недостатні знання про наслідки поширення Євросоюзу та його вплив на транскордонну співпрацю, а також про сам Євросоюз, його законодавство і процедури [5].

Що стосується фінансування транскордонної діяльності країн Європи, в тому числі Польщі і України, то на даний момент всі проекти і програми транскордонного співробітництва фінансуються через структури єврорегіонів з місцевих бюджетів, вітчизняних фондів підтримки, а також міжнародними донорами з яких ЄС є найбільшим [8, с. 44].

Європейський Союз здійснює свою фінансову підтримку шляхом використання ряду ініціатив, різних програм та проектів, а сааме: INTERREG, PHARE, CBC, TACIS CBC, PHARE CREDO, CADSES, MEDA, LACE. Україна користується з допомоги програм TACIS CBC та CADSES. В свою чергу Польща, що стосується співпраці в напрямку польсько-українського та польсько-білоруського транскордонного співробітництва відбувалась у рамках програми PHARE «Східний кордон Польщі, після того як Польща вступила до ЄС і після запровадження програми сусідства (2004 – 2006 рр.) фінансування транскор-

донних проектів здійснюється через програму INTERREG III A.

Слід прийняти, що в найближчій перспективі ЄС не планує приймати до своїх лав нових членів, тому східний кордон Євросоюзу на найближчі 10 років буде мати постійний характер. Цей кордон буде однією з найважливіших осей розподілу в Європі, і тому ця ситуація створює багато завдань як для ЄС і Польщі, як країни, яка знаходиться на східній межі Союзу, так і для України.

З точки зору Польщі, вона зацікавлена у виробленні єдиного механізму безпеки на прикордонних територіях. Також для неї є важливим створювати добросусідські відносини з Україною, налагоджувати інвестиційні проекти. У всьому цьому зацікавлена і Україна, можливо навіть в більшій мірі. Адже ми маємо шанс показати себе як надійного партнера, який готовий пристосовуватись до економічних реалій. Виконання вищевказаних завдань дасть нам змогу наблизитися до стандартів ЄС, а тоді вже можливо буде говорити про вступ до цієї організації.

Цінність транскордонного співробітництва України та Польщі для двох держав значною мірою розкривається крізь призму його основних напрямків: здійснення співпраці у галузях економіки, науки, екології, культури та освіти, надання допомоги у реалізації взаємовигідних регіональних проектів, розвиток безпосередніх контактів між громадянами країн-членів регіону. Зважаючи на високий потенціал польсько-українського регіонального співробітництва, офіційна Варшава традиційно здійснює масштабні інвестиції у західні області України [4, с. 45].

Таким чином, протягом останніх років був накопичений чималий досвід польсько-українського транскордонного співробітництва. Цьому сприяли ґрунтовна міжнародно-правова база співробітництва у відповідній сфері, кооперація у вирішенні багатьох питань. Було створено два єврореґіони між країнами і, що саме головне досягнуто того, що Польща залишається головним лобістом України у Європейському Союзі.

Список використаних джерел 1. Бочан І.О., Михасюк І. Р. Глобальна економіка: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 403 с. 2. Вавринюк А. Діяльність єврореґіону: теоретико-методологічні аспекти // Науковий вісник Волинського державного університету. – 2007. - №1. – С. 168. 3. Є. Кіш, О. Вишняков, Л. Лендъел та ін. На шляху до Європи. Український досвід єврореґіонів: [Проект Київського центру інституту Схід-Захід] / За ред. С.Максименка, І.Студеннікова. – К.: Логос, 2000. – 224 с. 4. Зеленько Г. Вишеградська четвірка матиме на Заході те, що заробить на Сході // Політика і час. – 2005. – №2. – с. 38–46. 5. Кишиштоф Рейман. Бар'єри та можливості розвитку транскордонної співпраці між Польщею та Україною // Зовнішня торгівля: право та економіка. – № 2 (43). – 2009.- с. 27-30. 6. І. С. Бондаренко. Транскордонне співробітництво і його роль в територіальному розвитку / Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: Тези доп. III Між нар. наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців/ Луцьк, 18-19 травня 2006 р.: У 2-х Т. / Уклад. В.Й.Лажнік, С.В. Федонюк. – Луцьк: ВВВ «Вежа» Волин. держ. ун.-ту ім. Лесі Українки, 2006. – Т.2. – 403 с. 7. Транскордонне співробітництво регіонів в умовах розширеної Європи. Україна в 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку: Експертна доповідь / За заг. Ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІС, 2007. – 256 с. 8. О. О. Філіповська. Транскордонне співробітництво Україна-Польща-Білорусь (інструменти фінансового забезпечення) // Регіональна економіка – 2007. - №1 (43). - с. 44.

ТЕХНОГЕННА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЯК НАПРЯМ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

З розвитком техніки та технологій промислового виробництва особливої актуальності набули проблеми взаємодії суспільства і природи, враховуючи посилення негативного впливу суспільства на географічну оболонку, що призвело до загострення існуючих та виникнення нових небезпек у системі «людина – навколишнє середовище». У зв'язку з цим останнім часом зберігається стійка тенденція до зростання кількості небезпечних явищ та процесів катастрофічного характеру природного і техногенного походження. Вони спричинюють значні втрати матеріальних ресурсів та призводять до збільшення кількості людських жертв. Надзвичайні ситуації та катастрофи, що сталися наприкінці ХХ – ХХІ ст. у багатьох регіонах світу і, зокрема, в Україні, поставили перед суспільством нагальну проблему переосмислення ролі безпеки життєдіяльності населення в умовах переходу до стійкого розвитку [1]. Таким чином, проблема дослідження техногенної безпеки життєдіяльності населення наразі стоїть дуже гостро і є одним із актуальних напрямів суспільно-географічних досліджень.

Масштаби надзвичайних ситуацій техногенного характеру прирівнюються до національних трагедій, та завдають збитків населенню тих чи інших регіонів. Вони трапляються, на жаль, постійно і цим завдають збитків народному господарству, руйнують виробничу інфраструктуру і, що найголовніше, становлять загрозу для людської життєдіяльності, часто несуть фатальні наслідки. Очевидно, що вивчення механізмів виникнення, поширення надзвичайних ситуацій техногенного характеру, їх розповсюдження, вплив на економіку й суспільство, і, отже, способів їх попередження й убезпечення населення від їх впливу є суттєвим і актуальним, формує соціальне замовлення для суспільної географії.

По-перше, небезпеки техногенного характеру пов'язані із виробничою сферою та інфраструктурою, що можна віднести до проблематики раціональної організації виробництва, географії промисловості у цілому, що вивчається у конкретних галузях суспільної географії та суміжних дисциплінах [4].

А по-друге, тут видно поле для реалізації нових функцій соціальної географії (виділених Л.М. Немець [2]) – менталітетотворюючої та ноосферно-світоглядної. Адже часто причиною небезпек техногенного характеру стає так званий «людський фактор»: людська недбалість, некомпетентність тощо. Зазначимо, що зменшення негативної дії «людського фактору», викорінення недбалого ставлення, зміна менталітету є одним із комплексу моментів, що стосуються

реалізації новітніх функцій соціальної географії. А з іншого боку – і в більш глобальному вимірі – суспільно-географічні дослідження – це один із тих важелів, які сприятимуть перетворенню господарства, перебудові природокористування, трансформації суспільного ставлення як до природи, так і до себе, до власної екологічної безпеки, до безпеки майбутніх поколінь. Переосмислення пріоритетів людського розвитку, зміна людських якостей, створення нових, більш екологічних виробництв має сприяти безпеці життєдіяльності суспільства [3]. Поглиблення знань про надзвичайні ситуації техногенного характеру важливе для розуміння того, як можна їх уникнути через повніше уявлення про механізми їх функціонування. Як реалізація функцій соціальної географії виступає трансформування поглядів суспільства з питань природокористування й раціональної організації виробництва. Переоцінка людських пріоритетів, зміна ставлення до навколишнього середовища мають сприяти посиленню забезпеченості суспільства від загроз природного й техногенного характеру. Таким чином, різні аспекти безпеки життєдіяльності населення, в тому числі техногенної, відповідають сучасному соціальному запиту до науки та входять в поле реалізації функцій сучасної соціальної географії.

Окрім того, актуальним є всебічне вивчення природної та техногенної безпеки життєдіяльності населення всіма галузями науки, що має на меті розробку оптимальної стратегії запобігання техногенним і природним катастрофам, зменшення негативного впливу на населення й економіку. Сучасні наукові дослідження проблем безпеки життєдіяльності базуються на вивченні економічних, правових, технологічних аспектів, проте недостатнім є використання геопросторової оцінки та прогнозування природно-техногенної безпеки з урахуванням принципів територіального поширення небезпечних природних явищ і процесів, а також розміщення потенційно небезпечних господарських об'єктів. Недостатнє суспільно-географічне обґрунтування проблем безпеки життєдіяльності, висока теоретична і практична їх значимість обумовлюють актуальність подібних суспільно-географічних досліджень.

Суспільно-географічні дослідження техногенної безпеки життєдіяльності населення регіону мають проводитись за такими основними напрямками, як аналіз сучасного стану техногенної безпеки життєдіяльності населення області; визначення природних і техногенних загроз, їх гостроти, заходів щодо їх запобігання та усунення; здійснення суспільно-географічної оцінки надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру в області; проведення районування території області за рівнем техногенного навантаження та ступенем техногенної безпеки, визначення чинників територіальної диференціації за районами області; обґрунтування шляхів підвищення ефективності управління безпекою життєдіяльності населення та розроблення пропозиції щодо удосконалення політики в галузі безпеки життєдіяльності населення з метою підвищення загального рівня життя населення області. З огляду на вищесказане, дослідження техногенної безпеки життєдіяльності населення є важливою складовою суспільно-географічних досліджень і потребують подальшого вивчення.

Список використаних джерел: 1. Довгань А. І. Природно-екологічна безпека населення України та її регіонів // Географія та сучасність. Збірник наукових праць. Національний пе-

дагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – К.: 2003. – Випуск 9. – с. 114-123. 2. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография / Л. Н. Немец. – Х. – 2003. – 383 с. 3. Печчеи А. Человеческие качества. – М.: Прогресс, 1985. – 312 с. 4. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії: Підручник / О.І. Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.

УДК 911324(477)

Савченко І.А.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

За роки незалежності України Волинську область можна охарактеризувати як регіон з високою політичною активністю населення. Політична діяльність населення як складова територіально-політичної системи мезорегіону аналізується на основі ряду показників, найважливішими з яких є електоральний потенціал, електоральна активність та електоральні орієнтації населення.

Електоральний потенціал регіону, насамперед, залежить від кількості населення у ньому, проте менш заселені регіони можуть частково компенсувати низький електоральний потенціал високою електоральною активністю і, таким чином, суттєво впливати на політичні процеси в мезорегіоні. Найбільший електоральний потенціал протягом 1991-2010 рр. у Волинській області мало місто Луцьк, у якому проживає 156 тис. осіб, які мають право голосу (табл. 1). Великим електоральним потенціалом володіють також два адміністративні райони – Ковельський та Іваничівський (враховуючи міста обласного підпорядкування). У той же час, електоральний потенціал кожного з найменш заселених районів області (Шацького, Турійського, Локачинського) коливається від 12 до 20 тис. осіб. Як бачимо, диспропорції у електоральному потенціалі адміністративних районів Волинської області є помітними (табл. 1).

Електоральна активність населення Волинської області є стабільно високою, що підтверджується під час різних голосувань (табл. 2).

У межах Волинської області електоральна активність коливається із невеликою амплітудою. Наприклад, на президентських виборах 2010 р. значення коефіцієнта електоральної активності в регіоні змінювалося від 1,08 (Іваничівський та Локачинський райони) до 0,88 (м. Ковель). Просторовий розподіл коефіцієнта електоральної активності в області є неоднорідним. Чітко вимальовується різниця між активністю міського і сільського населення області. У більшості районів області ця різниця є досить значною.

Досить помітною є територіальна диференціація електоральної активності сільського населення регіону. Зокрема, виділяється низька електоральна активність сільського населення північних районів області, середня – у центральних

районах. Відповідно, райони із відносно високими показниками електоральної активності сільського населення розташовані в південній частині області.

Просторовий аналіз електоральної активності населення регіону у розрізі територій адміністративно-територіальних одиниць підтверджує загальну закономірність – своєрідну “широтну зональність” і поляризацію “центр-периферія”, втілену в електоральний розкол “місто-село”.

Таблиця 1

Електоральні показники адміністративних районів Волинської області, 2010 р.

Адміністративні райони та міста обласного підпорядкування	Електоральний потенціал (тис. осіб)			Електоральна активність (К _{ea})		
	Великий (понад 100)	Середній (41-99)	Малий (до 40)	1,04-1,08	0,99-1,03	0,88-0,97
Володимир-Волинський			+		+	
Горохівський		+		+		
Іваничівський			+		+	
Камінь-Каширський		+		+		
Ківерцівський		+		+		
Ковельський			+	+		
Локачинський			+	+		
Луцький		+			+	
Любешівський			+		+	
Любомльський			+		+	
Маневицький		+		+		
Ратнівський			+		+	
Рожищенський			+		+	
Старовижівський			+		+	
Турійський			+	+		
Шацький			+		+	
м. Володимир-Волинський			+			+
м. Ковель		+				+
м. Луцьк	+					+
м. Нововолинськ		+				+

Складено за [4]

Протягом 1991-2010 рр. електоральна активність населення регіону зазнавала певних змін, які, як правило, підпорядковувалися трьом головним закономірностям:

- зростання електоральної активності у другому турі виборів, порівняно із першим;
- підвищення електоральної активності населення на президентських виборах порівняно із виборами до парламенту і місцевих органів влади;
- зростання електоральної активності населення до 2004 р., та певний спад після президентських виборів 2004 р.

Проте ці закономірності можна прослідкувати, лише аналізуючи електоральну активність населення області в цілому. Розглядаючи електоральну активність населення у розрізі адміністративних районів та міст обласного підпоряд-

кування, бачимо дещо іншу тенденцію. Зокрема, помітно, що загальний спад електоральної активності торкнувся найбільше міського населення. Сільське населення більшості адміністративних районів змінювало свою активність значно менше, а в Ківерцівському районі електоральна активність населення після 1991 р. майже не змінювалась і залишалася на рівні 80-81%. Аналізуючи зміни електоральної активності населення адміністративних районів Волинської області за період 2004-2010 рр., можемо помітити, що тенденція найбільшого спаду електоральної активності населення спостерігалася у Іваничівському, Володимир-Волинському та Любомльському районах, які безпосередньо межують з Польщею і можливо це явище було пов'язане з трудовою міграцією [1]. Подібні риси динаміки електоральної активності були характерні і для населення міст Луцька, Нововолинська, Володимира-Волинського. На виборах 2010 р. найвищу електоральну активність продемонструвало населення Локачинського, Горохівського та Ківерцівського районів.

Таблиця 2

Електоральні показники Волинської області у порівнянні з регіонами України

Показники		Україна	Волинська область	Максимальне значення	Мінімальне значення	Амплітуда коливань
Електоральна активність, %	Президентські вибори 1994 року	68,04	74,45	97,15 (Тернопільська)	53,59 (м. Київ)	43,56
	Парламентські вибори 1998 року	70,78	78,60	84,70 (Тернопільська)	64,20 (АР Крим)	20,50
	Президентські вибори 1999 року	74,87	80,28	90,07 (Тернопільська)	59,76 (АР Крим)	30,31
	Парламентські вибори 2002 року	69,27	81,70	82,10 (Тернопільська)	61,0 (М. Київ)	21,10
	Президентські вибори 2004 року	77,32	85,73	87,81 (Тернопільська)	65,25 (Закарпатська)	22,56
	Парламентські вибори 2006 року	58,97	66,28	66,60 (Рівненська)	48,80 (Одеська)	17,80
	Парламентські вибори 2007 року	57,94	65,45	69,33 (Львівська)	47,61 (Закарпатська)	21,72
	Президентські вибори 2010 року	69,15	75,52	76,98 (Донецька)	56,37 (Закарпатська)	20,61
Електоральний потенціал, тис. осіб, 2010 р.		36968587	781893	3463353 (Донецька)	313036 (м.Севастополь)	315031 7

Складено за [2; 3]

Отже, електоральна активність Волинської області є високою порівняно з іншими регіонами України. Вона зростає у напрямі від міської до сільської місцевості та від північної до південної частини мезорегіону. Найвища електоральна активність спостерігається у других турах президентських виборів.

Список використаних джерел: 1. Васильченко С. Електоральний портрет України. Аналіз активності громадян на виборах 1994-2004 рр. в Україні у регіональному розрізі//[Електронний ресурс].- Режим доступу: vasylchenko.maidan.org.ua/act.pdf 2. Відомості

про вибори Президента України (1994, 1999, 2004, 2010) та Верховної ради (1998, 2002, 2006, 2007) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua> 3. Відомості про кількість виборців по регіонах України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/drv/vybortsi/Regions.01032011.rtf4>. Результати президентських виборів 2010 року у Волинській області // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.voladm.gov.ua/struct.php?id2=326&nmm=107>

УДК 911.3

Сайчук В.С.

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Мезенцев К.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

При визначенні прогнозних показників регіонального ринку праці важливе значення відіграє прогнозування розвитку системи розселення, що базується переважно на демографічних прогнозах. При здійсненні прогнозування системи розселення важливим є додержання суспільно-географічних принципів прогнозування: територіальної цілісності, просторово-часової єдності, територіальної ієрархічності та регіонального типологізму. Методичні засади та прийоми прогнозування системи розселення та її складових потребують подальшого удосконалення, тому існує необхідність розширення та вдосконалення методологічної бази суспільно-географічного прогнозування та формування на основі прогнозних показників раціональної державної регіональної політики [2]. Завданнями прогнозування системи розселення є: розробка науково обґрунтованих заходів державної політики у сфері формування та використання трудового потенціалу регіону; сформулювати загальні уявлення про можливості і тенденції розвитку, напрями удосконалення регіональної системи розселення та розробити на цій основі дієвих заходів регіонального розвитку; провести вибір методів прогнозування та зібрати і систематизувати вихідні дані.

Прогнозування розвитку системи розселення передбачає:

- 1) аналіз сучасного стану урбанізації регіону та темпи зміни рівня урбанізації в часі, що передбачає розподіл населення на міське і сільське;
- 2) прогнозування мережі міських поселень (міст і селищ міського типу) та сільських населених пунктів;
- 3) прогнозування структури розселення шляхом розподілу населених пунктів за їх кількістю та чисельністю населення (прогнозується очікуваний розподіл населених пунктів за основними групами людності) [1, с. 23].

Прогноз очікуваної чисельності населення міських населених пунктів доцільно проводити у наступній послідовності: 1) аналіз динаміки чисельності населення за попередні 10-15 років, розрахунок абсолютних приростів чисельності населення по роках; 2) визначення типу розвитку процесу та побудова

математичної моделі; 3) розрахунок прогнозних значень чисельності населення методом згладжування (побудова декомпозиційної моделі) та методом аналітичного вирівнювання (побудова трендової моделі); 4) інтерпретація отриманих даних та обґрунтування діапазону можливих значень чисельності населення; 5) визначення шляхів подальшого розвитку системи розселення та обґрунтування напрямків вдосконалення державної політики на основі отриманих прогнозних значень.

Основу системи розселення області складають різні за розміром та функціями населені пункти, серед яких важливе значення відіграють міські населені пункти (13 міст та 24 селища міського типу). На сьогодні в області є 2 великих (понад 100 тис. жителів), 7 середніх (20-100 тис. жителів) та 4 малих (до 20 тис. жителів) міст.

Найбільший вплив на формування регіонального, субрегіональних та локальних ринків праці відіграють міські населені пункти, що виступають ринкоформуючими центрами (особливо міста обласного значення). Станом на 1 січня 2010 року у 13 містах та 24 селищах міського типу Хмельницької області проживало 726,2 тис. осіб (54,4% від загальної чисельності населення), що на 0,3% більше попереднього року. У містах обласного значення проживає 70,8% міського населення області.

Характерною особливістю прогнозування розвитку мережі поселень і структури розселення населення є необхідність визначити перспективу розвитку системи поселення різних ієрархічних рівнів та функціонального призначення, що взаємопов'язані між собою у соціально-економічному, культурному та інших відношеннях. Для визначення основних напрямків розвитку регіональної системи розселення за допомогою програмного продукту POTENT по даних чисельності постійного населення розраховуємо потенціали поля розселення в розрізі районів Хмельницької області за 1989, 1999 та 2009 роки. За допомогою програмного продукту SURFER будуємо відповідні карти статистичних поверхонь потенціалу поля розселення (рис. 1), порівнюємо їх між собою та визначаємо прогноз зміни в системі розселення на перспективу.

Аналіз карт статистичних поверхонь потенціалу поля розселення за 1989, 2000 та 2010 роки підтверджує наявність трьох підобласних систем розселення у Хмельницькій обласній системі розселення та дає можливість прогнозувати наступні зміни в мережі поселень та системі розселення на найближчу перспективу:

1) подальше зменшення абсолютних значень потенціалу поля розселення, що зумовлене зменшенням чисельності населення по всіх районах Хмельницької області, призведе до зростання ролі м. Хмельницького як центру обласної системи розселення;

2) значне зменшення чисельності населення в м. Шепетівка призводить до втрати ним значення єдиного центру підобласної системи розселення в північній частині області та формування багатоядерної Шепетівсько-Славутсько-Нетішинської підобласної системи розселенням.

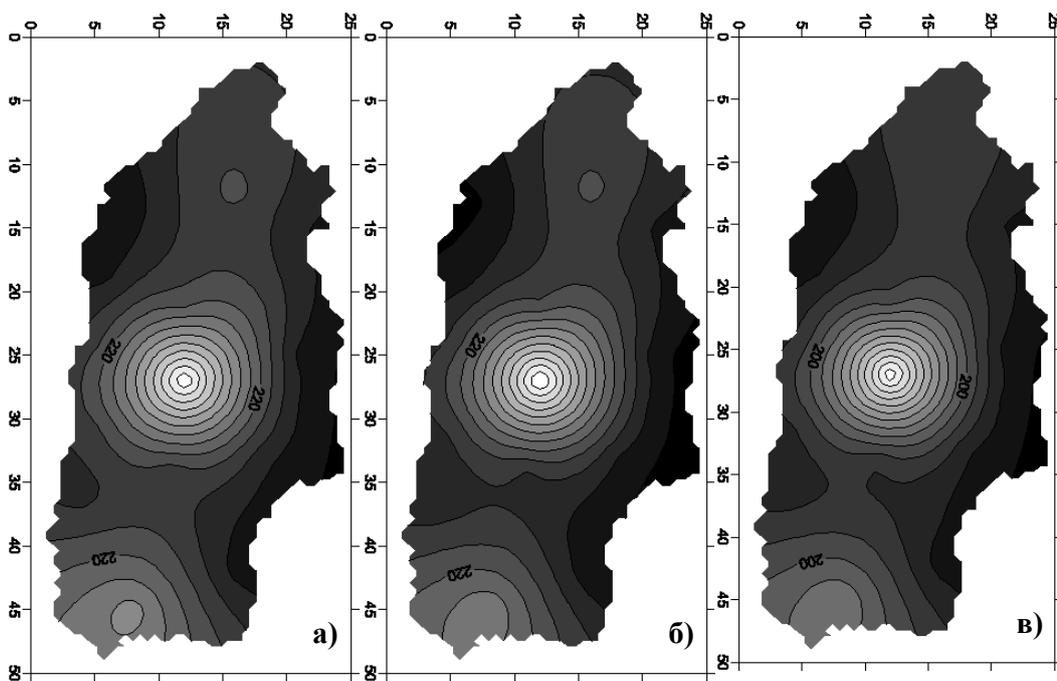

Рис. 1. Карти статистичних поверхонь потенціалу поля розселення Хмельницької області за 1989 (а), 2000 (б) та 2010 (в) роки (побудовано автором)

Подальший розвиток системи розселення та поглиблення процесу урбанізації значною мірою залежить від зміни чисельності населення центральних міст обласної та підобласних систем розселення, якими у Хмельницькій області є: Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Шепетівка, Славута та Нетішин. Для прогнозування чисельності населення даних міст використовуємо показники їх середньої людності за період з 1995 по 2009 роки. Результати розрахунку абсолютних приростів чисельності населення центральних міст системи розселення по роках визначаються нестабільною динамікою чисельності населення у попередні роки та відносно стабільним зростанням (крім Шепетівки) в останні роки, що свідчить про поліноміальний тип розвитку даного процесу, який можна охарактеризувати за допомогою квадратичної функції (оптимістичний прогноз) та лінійної (песимістичний прогноз). Розраховуємо прогнозні значення чисельності населення центральних міст систем розселення на наступні 5 років методами аналітичного вирівнювання та згладжування (табл. 1).

Таблиця 1. Прогнозні значення чисельність постійного населення на 2010-2014 роки (розраховано автором)

Назва міста	Очікувана чисельність постійного населення за рік розрахована методом аналітичного вирівнювання (трендова модель), тис. осіб					Очікувана чисельність постійного населення за рік розрахована методом згладжування (декомпозиційна модель), тис. осіб				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Хмельницький	258,4	259,9	261,5	263,4	265,4	254,4	254,3	254,4	254,5	254,8
Кам'янець-Подільський	99,6	100,0	100,5	101,2	102,0	101,6	101,3	101,4	101,3	101,3
Нетішин	35,8	36,0	36,2	36,5	36,7	35,0	35,0	35,0	35,0	35,0
Славута	35,5	36,0	36,4	37,0	37,6	35,8	35,6	35,4	35,3	35,3
Шепетівка	44,1	45,1	46,4	47,9	49,6	46,0	45,6	45,1	44,7	44,3

Таким чином, оптимістичні значення чисельності населення центральних міст у обласній та підобласних системах населення (розраховане методом аналітичного вирівнювання з використанням квадратичної функції) свідчать про очікуване зростання населення даних міст та посилення їх ролі у формуванні регіональних та субрегіональних РП.

Песимістичний прогноз (за допомогою методу згладжування з використанням лінійної функції) вказує на незначне збільшення та стабілізацію чисельності населення усіх міст, за винятком Шепетівки (де очікується скорочення чисельності населення), що свідчить про розширення потенціалу полів розселення у Хмельницькій та Кам'янець-Подільській підобласних системах розселення та поступове переміщення центру Шепетівської системи розселення із Шепетівки в Слауту та Нетішин.

Список використаних джерел: 1. Доценко А.І. Методичні засади прогнозування регіонального розселення / Доценко А.І. // Географічні проблеми розвитку продуктивних сил України: Матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції (Київ, 16-17 травня 2007 року). - К.: ВГЛ «Обрії», 2007. С. 23. 2. Мезенцев К. В., Сайчук В. С. Методичні аспекти суспільно-географічного прогнозування регіонального ринку праці / К. В. Мезенцев, В. С. Сайчук // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – К., 2009. – Вип. 59. – С. 33 – 40. 3. Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку : Монографія / К. В. Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с. 4. Сайчук В. С. Суспільно-географічні особливості прогнозування регіонального ринку праці / В. С. Сайчук // Географія, геоecологія, геологія : досвід наукових досліджень : Матеріали VI Міжнародної наукової конференції студентів і аспірантів, присвяченої 255-річчю від дня народження першовідкривача криворізьких руд Василя Зуєва. – К., 2009. – Вип. 6. – С. 375-377.

УДК 911.3

Синиця Ю.П.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Кандиба Ю.І.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ «НІБУЛОН» НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР УКРАЇНИ

ТОВ СП «НІБУЛОН» - один із найбільших національних інвесторів, лідер аграрного ринку та експортер зерна. Компанія інвестує величезні кошти в економіку держави. Вона дає роботу тисячам будівельникам, вкладає значні кошти в агропромисловий комплекс, створює серйозний поштовх для розвитку інших галузей – металургії, транспорту, суднобудування. «НІБУЛОН» показує як в умовах кризи треба вкладати кошти в українську економіку.

На сьогодні це єдина компанія-експортер, що відкрито повідомляє закупівельні ціни на сільгосппродукцію на своєму сайті. «НІБУЛОН» контролює весь ланцюжок поставки сільгосппродукції від виробника до кінцевого споживача

по всьому світу.

Це різнопрофільна компанія, яка в основному зосереджена на зберіганні та експорті сільськогосподарської продукції. На цьому основана вся виробнича діяльність підприємства.

Торгівля власною та закуповуваною сільськогосподарською продукцією є стратегічним напрямком діяльності ТОВ СП "НІБУЛОН". З моменту свого створення підприємство поряд з виробничими програмами завжди здійснювало і торгівельну діяльність. Спочатку незначні обсяги торгівлі на ринку сільгосппродукції протягом кількох років дозволили накопичити досвід і виділити даний напрямок в окрему програму підприємства.

ТОВ СП «НІБУЛОН» - єдина компанія з вертикально інтегрованою структурою, що працює за схемою «поле – порт»:

- вирощування сільськогосподарської продукції;
- збирання врожаю власною технікою;
- транспортування з використанням власного транспорту;
- зберігання й переробка (елеваторні потужності загальною місткістю більше 750 тис. т.);
- відвантаження через власний перевантажувальний термінал

ТОВ СП "НІБУЛОН" постійно розширює обсяги торгово-закупівельної діяльності та експорту. Завдяки створенню власного перевантажувального терміналу, схема доставки зерна, насамперед, від сільськогосподарських товаровиробників, значно спростилася. Початок експлуатації терміналу дозволило компанії навіть у не урожайні роки не скорочувати, а й розширити торгівлю діяльність у порівнянні з попередніми роками.

Кожен новий об'єкт компанії перетворює життя регіону, оживляє його економіку, суттєво підвищуючи рентабельність аграрного бізнесу для всіх без винятку господарств у радіусі 60-100 км.

Окрім створення філіалів та елеваторів, компанія займається і будівництвом перевантажувальних терміналів для полегшення транспортування сільськогосподарської продукції до споживача. Такий перевантажувальний термінал був збудований у м. Миколаїв на річці Південний Буг поряд з головним офісом. Ще три термінали знаходяться на стадії будівництва.

Високотехнологічний сучасний перевантажувальний термінал ТОВ СП "НІБУЛОН" є унікальним для України об'єктом. Такого широкого спектру можливостей не має жоден інший термінал у Європі.

Географія розміщення філіалів ТОВ СП «НІБУЛОН» досить різноманітна. Їх можна зустріти у всіх регіонах України.

На картосхемі (рис. 1) можна побачити, що розміщення філій підприємств ТОВ СП «НІБУЛОН» нерівномірне і не залежить від природно-географічних факторів та спеціалізації регіону. Більшість підприємств розташовані або неподалік головного офісу, або поряд з річками чи на територіях навколо яких розміщені родючі землі. Це пов'язано з тим, що основний перевантажувальний термінал побудований на річці Південний Буг, компанія «НІБУЛОН» відроджує судноплавство по річці Дніпро.

Найбільша концентрація філій спостерігається у центральній та північній частині України, а також частково на півдні. Розміщення підприємств неподалік від річок зумовлене транспортуванням продукції морським шляхом.

Компанія для будівництва підбирає таку територію, щоб поряд були значні площі посівних земель. Як відомо, посівні площі деяких регіонів України (Хмельницька, Вінницька, Полтавська, Харківська, Миколаївська, Сумська та деякі інші області) розділені на приватні пайові ділянки, які населення здає в оренду приватним фермерським господарствам і за це отримують матеріальну компенсацію. Компанія «НІБУЛОН» таким же чином орендує земельні ділянки населення і займається посівом зернових та олійних культур, а потім подальшим їх зберіганням, транспортуванням та експортом за кордон.

Рис. 1. Розміщення виробничих потужностей ТОВ СП «НІБУЛОН» на території України (побудовано автором за даними [2])

ТОВ СП «НІБУЛОН» має майже 15% у частці експорту продукції з України за кордон, і близько 85% припадає на всі інші компанії-експортери зернових та олійних культур. Найбільше на експорт ідуть зернові культури (пшениця, ячмінь), а за ними кукурудза, рапс та соняшник. Саме через такі високі показники в експорті країни компанія «НІБУЛОН» визнана першим зернотрейдером нашої держави.

У цьому році компанія виграла тендер на поставку великих партій зернових культур в Японію, але через встановлення урядом квоти на експорт сільськогосподарських культур компанія «НІБУЛОН» призупинила всі приймальні операції.

Розглядаючи структуру загального експорту компанії «НІБУЛОН» по культурам, можна відмітити, що найбільше йде на експорт зернових культур, а саме пшениці (більше 500 тис. т. або 55%) та ячменю (майже 400 тис. т. або 28%). Рапс займає 11% у структурі експорту компанії, а кукурудза – 6%.

Компанія «НІБУЛОН» має тісні зовнішньоекономічні зв'язки з багатьма країнами світу, особливо з країнами Африки та Близького Сходу.

Аналізуючи структуру експорту продукції компанії «НІБУЛОН» в окремі країни світу, можна побачити, що найбільше пшениці в Україні закупають країни Африканського континенту (Ефіопія, Уганда, Туніс, Танзанія, Ліван, Кенія). Це пов'язано з дефіцитом продовольчих товарів на ринку, зумовлених економіко-географічним положенням країни. Не набагато менше продукції компанії «НІБУЛОН» імпортують Бангладеш, КНДР і Республіка Корея. Найбільшим імпортером кукурудзи є Франція (пов'язано з якістю та ціною, що пропонує Україна на ці товари), ячменю – Саудівська Аравія, Оман, Кувейт, Японія, соняшнику – Туреччина. Сирія та Єгипет імпортують з України через ТОВ СП «НІБУЛОН» рапс, пшеницю та просо.

Закупка зернових та олійних культур на території України з інших держав зумовлена тим, що український товар має добру якість за невисоку ціну. А співпраця з компанією «НІБУЛОН» показує довіру іноземних імпортерів до українського виробника.

Регіональні особливості діяльності компанії «НІБУЛОН» на ринку сільськогосподарських культур полягають в ефективному використанні матеріально-сировинної бази, представленої в регіонах, з якими співпрацює компанія, висококваліфікованим підбором територій для подальшого використання та налагодженою системою зв'язків між постачальником та покупцем продукції.

Розміщення філіалів компанії «НІБУЛОН» зумовлене не спеціалізацією регіону в якому вони розташовані, а специфічними особливостями інфраструктури компанії, її видами діяльності. Тому у розміщенні філій ТОВ СП «НІБУЛОН» спостерігається така не відповідність з природно-географічними та соціально-економічними особливостями території. Компанія «НІБУЛОН» розміщує ціни на закупки та експорт продукції на своєму сайті, даючи можливість кожному оцінити стан товарно-грошового обігу в структурі агропромислового комплексу.

Список використаних джерел: 1. Неофіційний сайт міста Глобине. Режим доступу: <http://globino.at.ua/news/2009-07-24-136>. 2. Офіційний сайт ТОВ СП «НІБУЛОН». – Режим доступу: <http://www.nibulon.com/r/main.php>. 3. Офіційний сайт газети «Дзеркало тижня». – Режим доступу: <http://www.zn.ua/2000/2675/70581>. 4. Офіційний сайт «Yellow.com.ua». Каталог підприємств України. – Режим доступу: <http://yellow.com.ua/companu>. 5. Офіційний сайт інтернет-агенства «Українські новини». Режим доступу: <http://ukranews.com/uk/news/press>

ВИРОБНИЧІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ВАТ «ККЗ «Центрокуз»

ВАТ «ККЗ «Центрокуз» розміщене у м. Кіровську Луганської області. Завод був заснований 28.12.1980 р., а 04.02.2000 р. був зареєстрований як відкрите акціонерне товариство «Кіровський ковальський завод «Центрокуз».

ВАТ «ККЗ «Центрокуз» є підприємством, яке зберегло у нових економічних умовах головний профіль виробництва. Кіровський ковальський завод «Центрокуз» відноситься до галузі важкого машинобудування, а саме до підприємств заготовчого типу і виготовляє штампувальні поковки різної конфігурації на пароповітряних молотах з масою падаючих частин 5, 10 і 16 т.

Для ковальського заводу напівфабрикатом є заготовка – виріб, з якого внаслідок зміни форми, розмірів, жорсткості поверхонь та властивостей матеріалу отримують деталь чи суцільну складальну одиницю.

Важке машинобудування у розміщенні орієнтується на добувну промисловість (видобуток нафти, газу, руди, вугілля). ВАТ «ККЗ «Центрокуз» розміщений саме поблизу гірничошахтних підприємств.

Головним продуктом виробництва ВАТ «ККЗ «Центрокуз» є поковки, кришки 100.10.002-1, лабіринт з'ємний 100.10.015-0, п'ятник 726.02.193-0, кільце лабіринтне 100.10.007-0, венець СП202.01.051, виготовлені методом гарячої штамповки для металургійних підприємств, вагонобудівних підприємств, вугільної промисловості [3].

Головним споживачам продукції ВАТ «ККЗ «Центрокуз» у 2009 р. було реалізовано продукції на 29,36 млн. грн. У 2010 р. підприємство вийшло з економічної кризи, і обсяг виробництва склав 54 млн. грн. (рис. 1)[1].

Потенційними споживачами продукції ВАТ «ККЗ «Центрокуз» є: ТОВ «Сталь-Інвест»; ВАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло Шахтаря»; ВАТ ХК «Луганськтепловоз»; ВАТ «Свердловський завод ГШО»; ВАТ «Стахановський вагонобудівний завод»; ВАТ «МЗТМ» г. Маріуполь; ВАТ ХК «АвтоКраз»; ТДП «Попаснянський ВРЗ».

Найбільші імпортери продукції — Росія, Німеччина, Туркменістан, Індія, Китай, Іран. У ці країни надходить близько 70% загального обсягу експорту підприємства ВАТ «ККЗ «Центрокуз».

Основними постачальниками сировини та напівфабрикатів є такі підприємства України: ВАТ «Електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь»», ВАТ «Запоріжсталь», ВАТ «Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат», ВАТ «Донецький металургійний завод», Дніпропетровський металургійний завод ім. Петровського.

ВАТ «ККЗ «Центрокуз» має під'їзні залізничні колії, які використовуються

при поставці сировини та при вивозі продукції з підприємства. Залізничний транспорт є єдиним і надійним видом транспортування сировини, напівфабрикатів і продукції [2].

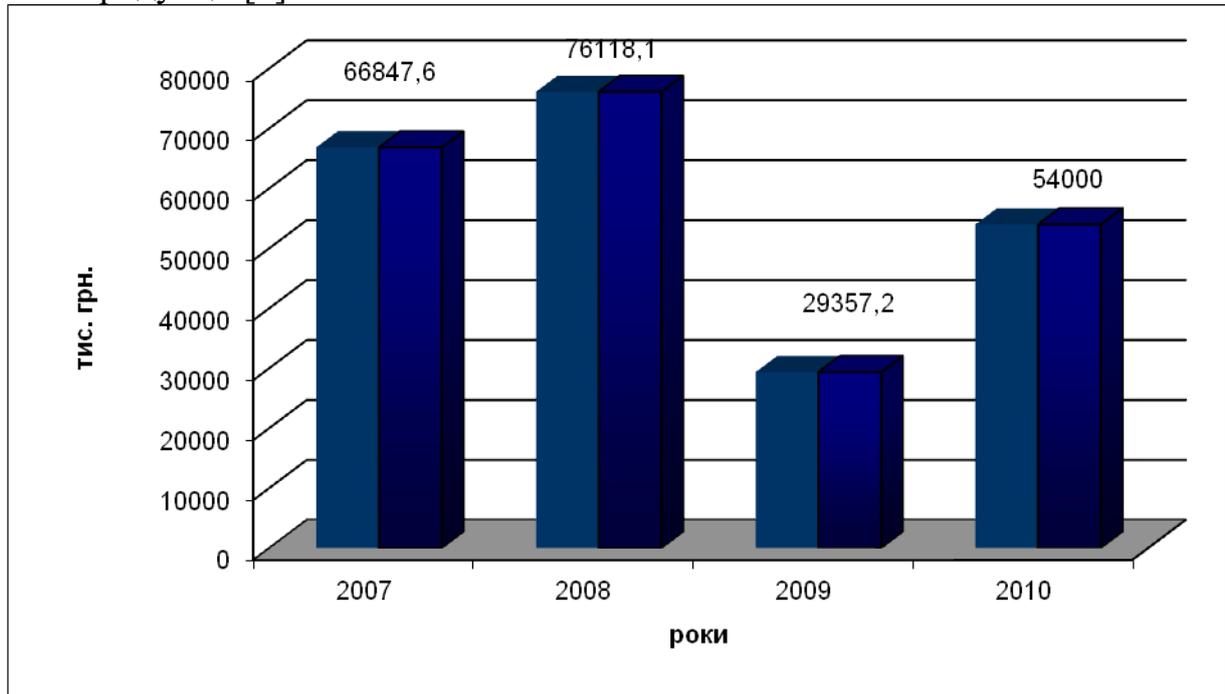

Рис. 1. Обсяги товарної продукції «ВАТ «ККЗ Центрокуз» у діючих цінах за період 2007-2010 рр. (побудовано автором за даними [1])

На підприємстві у 2009 р. працювало 739 осіб, що на 53 особи менше ніж у 2008 р. (рис. 2)

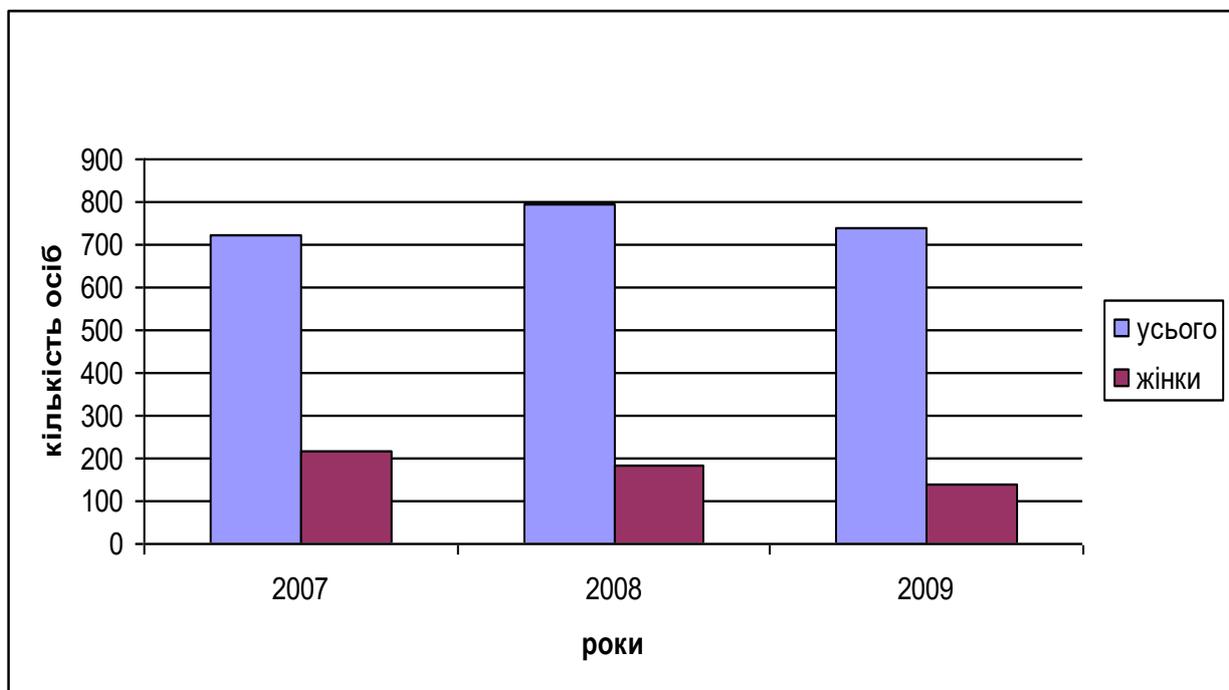

Рис. 2. Чисельність працюючих на ВАТ «ККЗ «Центрокуз» протягом 2007 – 2009 рр. (побудовано автором за даними [1])

Одним із факторів розміщення ВАТ«ККЗ «Центрокуз» є дешеві трудові ресурси. Середня заробітна плата на підприємстві у 2009 році становила 620

грн. Саме у 2009 р. з підприємством було підписано мало договорів про закупівлю продукції. Підприємства, які імпортували його продукцію, під час кризи майже не працювали [1].

Проблеми та перспективи розвитку ВАТ «ККЗ «Центрокуз» безпосередньо пов'язані зі стратегією економічного розвитку країни. Необхідно удосконалити структуру виробництва, розширити асортимент продукції. Потрібна модернізація і реконструкція заводу. Підприємство відноситься до екологонебезпечних. Відходи підприємства істотно впливають на гідрохімічний режим експлуатації вод, посилюють забруднення повітря, погіршують родючість ґрунтів.

Тому потрібна екологізація виробництва, що передбачає технічне переоснащення з використанням ресурсозберігаючих та природоохоронних видів техніки. За рахунок цього буде значне підвищення якості продукції, що виготовляється, та її конкурентоздатність [1].

Список використаних джерел: 1. Аналіз виробничо-економічної діяльності і фінансового стану підприємства ВАТ «ККЗ «Центрокуз» протягом 2007 – 2010 рр.; 2. Довідка про виконання фінансового плану ВАТ «ККЗ «Центрокуз» протягом 2007-2010 рр.; 3. Історія розвитку ВАТ «ККЗ «Центрокуз».

УДК [911.3 : 30] : 330.59

Теслюк Р.Т.

Інститут регіональних досліджень НАН України

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЧИННИКІВ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Важливим завданням кожного суспільно-географічного дослідження є класифікація чинників формування та територіальної організації об'єкта дослідження.

Чинниками називають причину, рушійну силу певного процесу, явища, яка визначає його характер або окремі риси. Як зазначає Е. Алаєв, "...кожному процесу відповідає певна сила, сукупність сил, необхідних для його здійснення; звичайно ці сили називають чинниками... Чинники, ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків, умови, що регулюють кількісні та якісні характеристики процесу, складають у сукупності механізм цього процесу. Але чинники завжди виступають як рушійна сила процесу" [1, с. 92-93].

Традиційною в географії є класифікація чинників за змістом. За цією ознакою виділяють історичні, демографічні, економічні, соціальні та ін. чинники. Проте класифікацію чинників якості життя населення можна здійснювати за багатьма ознаками [2, с. 17]: за ступенем впливу, за внутрішнім змістом, за тривалістю, за ступенем деталізації, за територіальним охопленням, за способом дії, за характером дії тощо.

Чинники якості життя населення характеризуються рядом показників. За

змістом показники поділяються на кількісні (наприклад, щільність населення) та якісні (суспільно-географічне положення); за способом виміру – на абсолютні (чисельність населення) та відносні (рівень безробіття); за ступенем охоплення – на глобальні, загальнодержавні і регіональні.

Заслуговує на увагу класифікація чинників за їх відношенням до певного середовища – політико-правового, соціокультурного, економічного та ін. Аналогічно, із точки зору суспільної географії говоримо про класифікацію чинників якості життя населення за відношенням до певної суспільної сфери чи простору (економічного, політичного, соціального та ін.).

Існує також класифікація чинників за якісними характеристиками. Наприклад, виділяють сприятливі, нейтральні чи несприятливі чинники. Але, аналізуючи якість життя населення, треба мати на увазі специфіку предмета дослідження. Якість життя населення не є явищем, яке повністю піддається кількісній оцінці, оскільки складається із багатьох компонентів [3]. Тому багато чинників ЯЖН описується лише якісними характеристиками (наприклад, соціальна та економічна політика, особливості ландшафту).

Більш придатною є шкала оцінювання чинників якості життя за інтенсивністю впливу. Можна, зокрема, виділити три рівні інтенсивності впливу чинників – високий, середній і низький. Щоправда, така класифікація чинників якості життя населення не є однозначною, оскільки інтенсивність впливу багатьох чинників (насамперед, ситуативних) сильно змінюється у часі.

Можна також здійснювати класифікацію чинників відповідно до компонентної структури якості життя населення. Так виділяються окремо чинники здоров'я населення, його економічного становища, освітнього рівня. Більшість чинників впливає на усі компоненти ЯЖН, але інтенсивність їхнього впливу є різною, тому маємо підстави і для такої класифікації.

Питання класифікації чинників, що впливають на якість життя населення, розглядається практично усіма авторами, які працюють над цією проблемою. Проте в їхніх працях [4; 5; 6; 7 та ін.] до чинників (факторів) ЯЖН зачислено й складові компонентної структури власне якості життя, як-от тривалість життя, рівень захворюваності населення. Ці показники розглядаються як рівносильні поряд із такими чинниками якості життя, як рівень розвитку сфери охорони здоров'я, щільність населення, викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря та ін.

На нашу думку, всю сукупність показників, за допомогою яких можна оцінювати якість життя населення регіону, доцільно розділити на 2 групи. Першу групу показників складають факторні (чинникові) показники – за їх допомогою можна описати можливий вплив певних природних чи суспільних явищ і процесів на ЯЖН регіону. Іншу групу повинні складати результативні показники, які конкретно виражають саму якість життя населення.

Головною класифікаційною ознакою під час дослідження чинників якості життя населення має бути територіальне охоплення. За цією ознакою виділено три групи чинників – глобальні, загальнодержавні та регіональні.

Пропоновану систему чинників ЯЖН регіону представлено на рис. 1.

Глобальні чинники є зовнішніми стосовно певної держави, тому їх можна

також називати позадержавними.

До загальнодержавних чинників зачислено ті, які виявляються однаково на усій території держави. Інтенсивність їхнього впливу може бути неоднорідною в різних регіонах. Сюди входять умови та чинники, які пов'язані з державним регулюванням суспільно-географічних умов, явищ та процесів та однаково стосуються всіх регіонів країни.

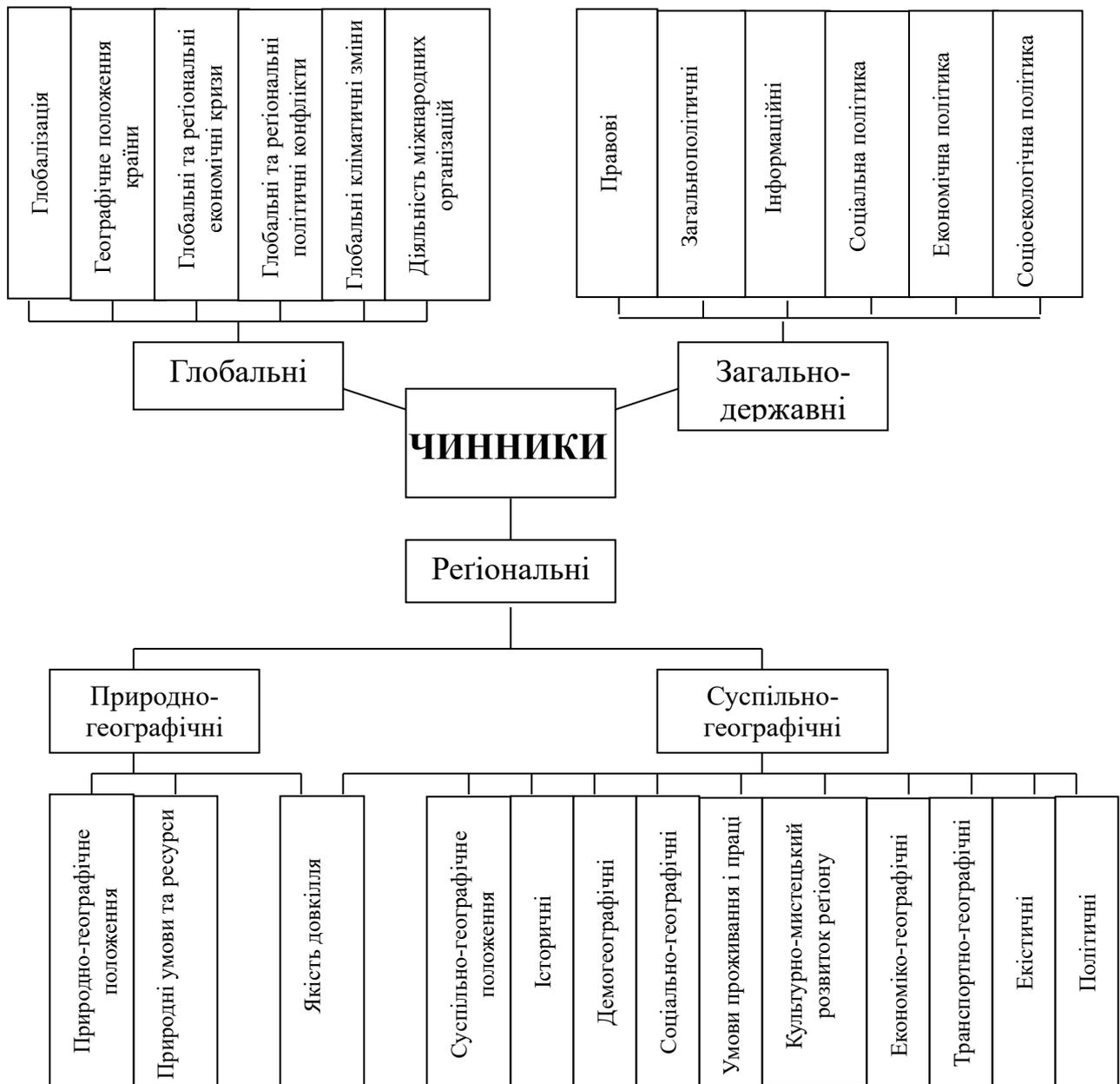

Рис. 1. Система чинників якості життя населення.

Регіональні чинники виявляються на території окремого регіону, їх можна поділити на дві підгрупи – природно-географічні і суспільно-географічні. Своєрідне проміжне становище між природно- і суспільно-географічними чинниками займає якість навколишнього середовища, зокрема якість середовища проживання населення.

Список використаних джерел: 1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география:

понятийно-терминологический словарь / Алаев Э.Б. – М.: Мысль, 1983. – 350 с. 2. Шевчук Л.Т. Розміщення продуктивних сил: навч. посібн. / Любов Шевчук. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 150 с. 3. Теслюк Р.Т. Методичні підходи до вибору критеріїв оцінювання якості життя населення / Р.Т. Теслюк // Географія і сучасність: зб. наук. пр. Нац. педагог. університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 4. – К.: Вид-во Нац. педагог. університету ім. М.П. Драгоманова, 2006. – Вип. 16. – С. 35-42. 4. Гукалова І.В. Якість життя населення України: теоретико-методологічні основи суспільно-географічного дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 „Економічна та соціальна географія” / І.В. Гукалова. – Київ, 2008. – 40 с. 5. Котенко Т.М. Якість життя населення в умовах сучасної економіки (регіональний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.09.01. „Демографія, економіка праці та соціальна політика” / Котенко Т. М. Одеський держ. економ. університет, Одеса, 2004. – 20 с. 6. Ноздріна Л. В. Якість життя населення в перехідній економіці України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01. „Економічна теорія” / Львівська комерційна академія. – Львів, 2001. – 20 с. 7. Плахова О.М. Якість життя населення України в умовах трансформації (соціологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 22.00.04. „Спеціальні та галузеві соціології” / Харківський нац. університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2005. – 20 с.

УДК 502.3

Широких Е.С.

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. Голеусов П.В.
Национальный исследовательский университет «БелГУ»*

СНЕЖНЫЙ ПОКРОВ Г. БЕЛГОРОД КАК ИНДИКАТОР СОСТОЯНИЯ АТМОСФЕРЫ

В Белгороде насчитывается более 70 промышленных предприятий выпускающих для Российской Федерации и стран СНГ сложнейшее энергетическое оборудование, цемент, шифер, асбоцементные трубы, строительные материалы и другие виды продукции. Из данных предприятий основными источниками загрязнения атмосферы Белгорода являются ОАО «Белгородский цемент», ОАО «Стройматериалы». Автомобильный и железнодорожный транспорт наряду с промышленными предприятиями являются основными источниками, вносящими вклад в загрязнение атмосферы города [4].

Одним из веществ, оказывающим влияние на изменение атмосферного воздуха является пыль (твердые взвешенные частицы). Важно отметить, что в настоящее время неоспоримым является факт крайне вредного влияния атмосферной пыли на здоровье человека. Эти частицы способны проникать глубоко в легкие и оседать там, вызывая респираторные и сердечно-сосудистые заболевания и др.

В связи с вышесказанным, нами была поставлена цель: рассчитать показатель пылевой нагрузки (количество твердых выпадений, поступающих на единицу площади в единицу времени) на территорию города Белгорода и оценить уровень загрязнения атмосферы.

В системах мониторинга атмосферного воздуха большое внимание уделяется наблюдениям за степенью загрязнения снежного покрова, оно исключительно четко коррелирует с загрязнением атмосферного воздуха и несет информацию о «сухих» и «мокрых» выпадениях [5].

Отбор проб снега осуществлялся нами согласно ГОСТ 17.1.5.05-85 [1] в десяти точках г. Белгорода (см. рис. 1) 27 февраля 2011 года. Выбор локальных полигонов для проведения снеговой геохимической съемки обусловлен рядом факторов: геоморфологической позицией участка, метеорологическими особенностями, техногенной нагрузкой на данной территории. Схема отбора проб представлена на рис. 1.

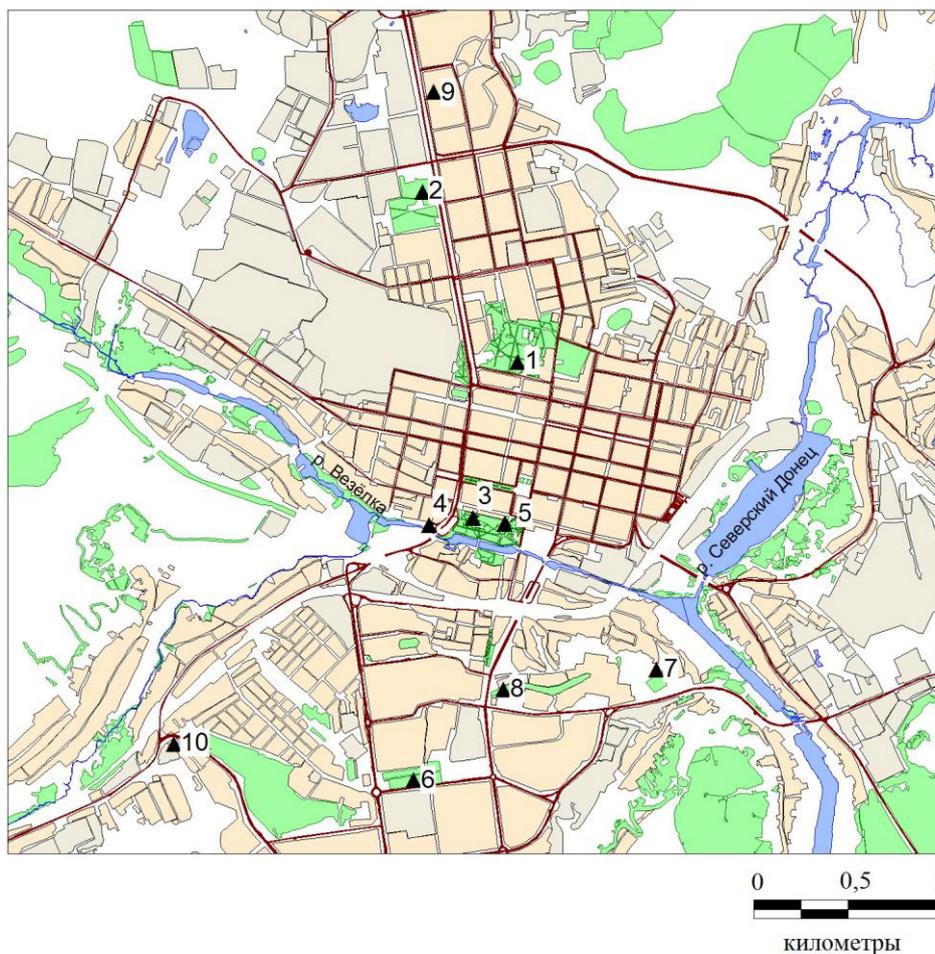

Рис. 1. Схема отбора проб снега на территории г. Белгород

Пробоподготовка и анализ проб производились в соответствии с [3]. Показатель пылевой нагрузки (P_n) в $\text{мг}/\text{м}^2 \cdot \text{сут.}$ рассчитывался по формуле [2]:

$$P_n = P / (S \cdot t),$$

где: P – масса пыли в пробе (мг ; кг); S – площадь шурфа (м^2); t – время от начала снегостава (количество суток).

Рассчитанный показатель пылевой нагрузки (P_n) на территории г. Белгород представлен в табл. 1. По данным снеговой съемки, величина среднесуточной пылевой нагрузки городе сильно варьирует от $16,3 \text{ мг}/\text{м}^2 \cdot \text{сут.}$ до $290,5 \text{ мг}/\text{м}^2 \cdot \text{сут.}$ при среднем значении $123,9 \pm 105,4 \text{ мг}/\text{м}^2 \cdot \text{сут.}$ Минимальное значение показателя наблюдается в южной части города, наиболее контрастные участки

среднесуточного осаждения пыли расположены в центре города.

Величина показателя пылевой нагрузки территории во многом определяется формами рельефа, направлением и скоростью ветра, расположением по отношению к источникам загрязнения и т.п. Так, с момента начала снегостояния и до момента отбора проб на территории г. Белгород преобладали ветры западного и восточного направлений, повторяемость их составила по 26,1 %. Так как, промышленные предприятия расположены на западной и восточной окраинах города, то это обусловило распределение пылевых частиц по его территории, в результате чего наибольшему запылению подвергся центральный район города, находящийся в понижении рельефа. Также показатель пылевой нагрузки во многом определяется и влиянием автотранспорта. В местах отбора проб, расположенных вблизи с автомагистралями, наблюдаются самые высокие значения P_n по всему городу.

Таблица 1

Значение показателя пылевой нагрузки и рН в г. Белгород (2011 год)

Положение точки	P_n , мг/м ² ·сут.	рН талой воды
1. Центральный парк им. Ленина	34,2	9,35
2. Парк им. Гагарина	43	8,76
3. Парк Победы	57,8	9,59
4. БелГУ	290,5	7,53
5. Театр	41,1	9,46
6. Аллея возле храма Веры, Надежды, Любви	16,3	9,22
7. БГТУ им. Шухова	141,1	9,08
8. Памятник князю Владимиру	286,3	9,04
9. Р-н ост. комплекса «Сокол»	213,7	7,29
10. Спутник	115,1	7,40

Измерение рН потенциометрическим методом производили рН-метром Piccolo+ (HI 98113). Величина рН во всех пробах превышает нормальное (5,5) значение. Следовательно, на обследованной территории образуются щелочные атмогеохимические потоки вещества. Эта особенность объясняется рядом факторов: во-первых, подщелачивание снега связано с деятельностью предприятий промышленности строительных материалов, одним из которых является ОАО «Белгородский цемент». Факельные выбросы этого предприятия, переносимые преобладающими западными ветрами, а также пыление отвалов и выдувание частиц из карьера по добыче мела, находящегося рядом с предприятием, оказывают воздействие на центральные районы города. Во-вторых, общий высокий уровень щелочности объясняется и миграцией в снежный покров продуктов дефляции щелочных частиц с поверхности облицовки зданий и разнообразных железобетонных сооружений.

Оценка уровня загрязнения атмосферы г. Белгород производилась по утвержденной Минздравом СССР ориентировочной шкале аэрогенных очагов загрязнения. Одним из основных показателей состояния воздушной среды в данной шкале является показатель пылевой нагрузки [2]. Опираясь на показате-

тель пылевой нагрузки по ориентировочной шкале оценки аэрогенных очагов загрязнения, в целом уровень загрязнения атмосферы г. Белгород в феврале 2011 г. оценивается как низкий. Однако отдельные районы можно характеризовать как районы со средним уровнем загрязнения. Для получения более точных данных о загрязнении приземного слоя атмосферы г. Белгород необходимо изучить химический состав атмосферных аэрозолей, содержащихся в снегу, что станет следующим этапом нашей работы.

Список использованных источников: 1. ГОСТ 17.1.5.05-85. Охрана природы. Гидросфера. Общие требования к отбору проб поверхностных и морских вод, льда и атмосферных осадков – <http://www.gost/download/gost-17.1.5.05-85.html>. 2. Геохимия окружающей среды / Ю.Е. Саен, Б.А. Ревич, Е.П. Янин и др. – М.: Недра, 1990. – 335 с. 3. «Методические рекомендации по оценке степени загрязнения атмосферного воздуха населенных пунктов металлами по их содержанию в снежном покрове и почве» 5174-90 - <http://www.ecolan.com.ru>. 4. Состояние окружающей среды и использование природных ресурсов Белгородской области в 2008 году: справочное пособие / П.М. Авраменко и др.; под ред. С.В. Лукина. – Белгород: КОНСТАНТА, 2009. – 247 с. 5. Тарасов В.В. Мониторинг атмосферного воздуха: учеб. пособие / Тарасов В.В., Тихонова И.О., Кручинина Н.Е. – М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2007. – 128 с.

УДК 332.1:339(477:4-6ЄС)

Якименко І.А.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, Кулешова Г.О.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сучасні міжнародні відносини характеризуються інтенсивними інтеграційними процесами. Значну роль серед них відіграє транскордонне, регіональне та міжрегіональне співробітництво. Завдяки вигідному геополітичному положенню Україна має великі потенційні можливості щодо його розвитку, оскільки 19 з 25 регіонів держави є прикордонними, а зовнішній кордон є найдовшим серед європейських країн. [1]

Європейський Союз є важливим торговельним партнером України. Стратегічною метою української зовнішньоекономічної політики є активне залучення країни до європейських інтеграційних процесів. Для відносин ЄС та України характерний широкий спектр зв'язків, які передбачають регіональне торговельне, інвестиційне регіональне співробітництво, надання технічної допомоги тощо. Процеси розширення Європейського Союзу, різні ступені участі у них України, утворення нових союзів, розвиток програм щонайширшого спрямування зумовили необхідність пошуку нових шляхів реформування економічних зв'язків регіонів України з європейськими країнами.

Співробітництво України з країнами Європейського Союзу є одним з пріоритетних напрямів європейської інтеграції України. Європейська політика де-

централізації владних повноважень у державі зі збереженням унітарного державного устрою поряд з посиленням економічної конкурентоспроможності регіонів є надзвичайно цікавою для України. [2]

Співпраця України з ЄС опирається на ряд міждержавних угод та особисті контакти партнерів, що спричиняються господарськими потребами та співпрацею у галузі культури та науки. Україна має значні потенційні можливості щодо розвитку співробітництва з європейськими країнами, маючи 1390 кілометрів сухопутного кордону з країнами ЄС.

Регіони України беруть активну участь у зовнішній торгівлі з країнами Європейського Союзу. З рис. 1 видно, що найбільші обсяги експорту товарів мають м. Київ (1785 млн. дол. США) та Донецька область (1539 млн. дол. США). Це пояснюється тим, що ці регіони мають значні природні ресурси, є економічно розвиненими і виробляють продукцію, що користується попитом в країнах ЄС. Найменше товарів до країн Євросоюзу експортує м. Севастополь, Херсонська, Чернігівська, Чернівецька області.

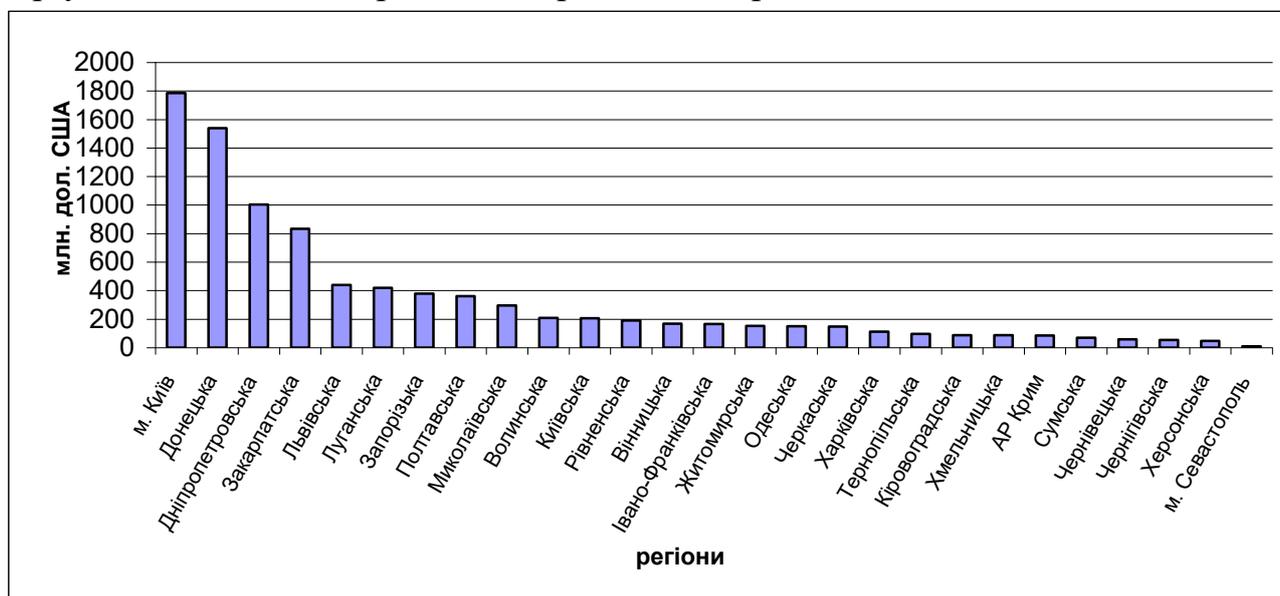

Рис.1. Розподіл регіонів України за обсягами експорту товарів до країн ЄС у 2009 р. (побудовано автором за даними [4])

Аналізуючи розподіл регіонів України за обсягами імпорту товарів з країн ЄС (рис. 2), слід відзначити, що найбільше продукції імпортує м. Київ (6393 млн. дол. США). Найменші обсяги імпорту товарів мають м. Севастополь та Кіровоградська область (9 та 88 млн. дол. США відповідно).

Найбільші показники зовнішньоторгового обороту (ЗТО) з країнами ЄС спостерігаються (із великим відривом від інших регіонів) у м. Києва, він становить 8179 млн. дол. США (у 2009 р.). Також значні показники обсягу зовнішньої торгівлі мають Донецька (2291 млн. дол. США), Дніпропетровська (2194 млн. дол. США), Львівська (1584 млн. дол. США), Київська (1515 млн. дол. США) та Закарпатська (1403 млн. дол. США) області (рис. 3). Таку ситуацію в Донецькій та Дніпропетровській областях можна пояснити тим, що в експорті України переважають чорні та кольорові метали і вироби з них, на виробництві яких спеціалізуються дані регіони. Донецька область має тісні зв'язки з країнами Євросоюзу, особливо з Польщею, Німеччиною та Великою Британією, з якими укладено ряд угод про регіональне співробітництво. Крім того область є членом Асамблеї

Європейських Регіонів. [3] Дніпропетровська область має додатне сальдо зовнішньої торгівлі (СЗТ) з країнами ЄС. Головними партнерами регіону є Польща, Франція, Німеччина, Нідерланди. Значні показники ЗТО у Київській області викликані близькістю до столиці, яка є промислово розвиненим регіоном і бере найактивнішу участь у зовнішній торгівлі. Також сприяє співробітництву укладання угод про співпрацю між Київською областною державною адміністрацією та: Загальними Зборами області Пешт Угорської Республіки; Братиславським краєм Словацької Республіки; Вільнюським повітом Литовської Республіки тощо.

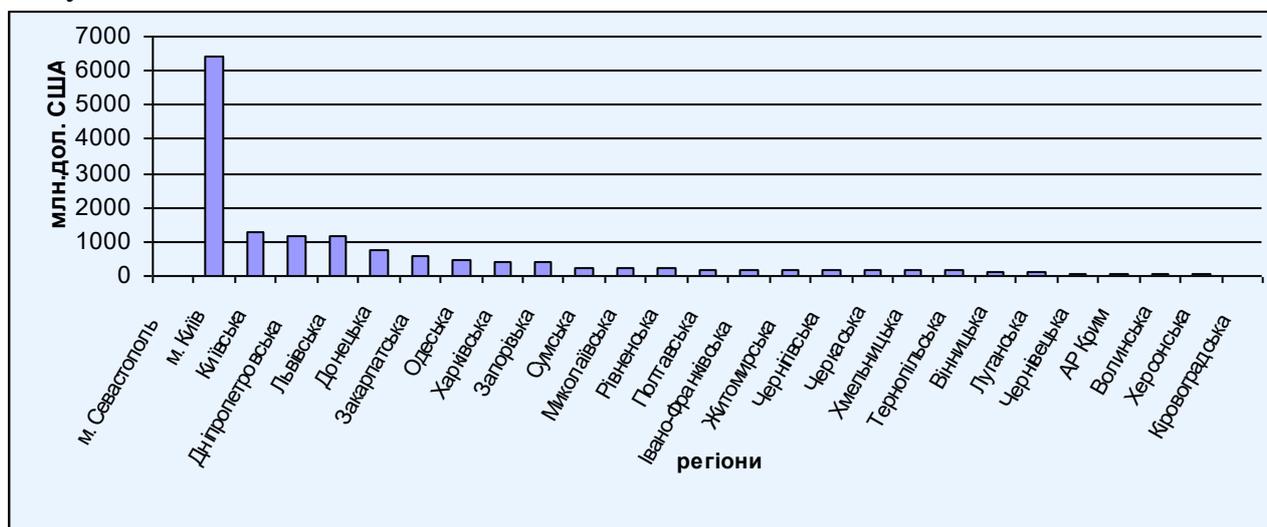

Рис.2. Розподіл регіонів України за обсягами імпорту товарів з країн ЄС у 2009 р. (побудовано автором за даними [4])

Львівська та Закарпатська області мають високі показники ЗТО оскільки безпосередньо межують з країнами ЄС і, відповідно, у них є більше можливостей для співпраці. Сальдо зовнішньоторговельного балансу Закарпатської області з державами ЄС у 2009 році продовжує залишатися позитивним. Найважливішими зовнішньоторговельними партнерами області є Німеччина, Австрія, Італія, Велика Британія. Важливу роль у зміцненні партнерства відіграє участь Закарпатської та Львівської областей у міжрегіональній асоціації "Карпатський єврорегіон" - транскордонної інституції, створеної за ініціативи прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та України з метою координації транскордонного співробітництва та сприяння прискоренню регіонального і економічного розвитку на його території. У географічній структурі зовнішньоторговельного обороту Львівської області з державами - членами ЄС найбільша питома вага належить Німеччині, Італії і Великій Британії [2].

Найнижчі показники зовнішньоторговельного обороту з країнами ЄС спостерігаються у м. Севастополь (23 млн. дол. США), Херсонській (84 млн. дол. США), Кіровоградській (115 млн. дол. США) областях та АР Крим (150 млн. дол. США). Ці регіони грають незначну роль у зовнішній торгівлі України з країнами ЄС по ряду причин, серед них: значна віддаленість від держав ЄС, відмінність спеціалізації економіки цих регіонів від структури українського експорту та деякий занепад у їхній економіці тощо.

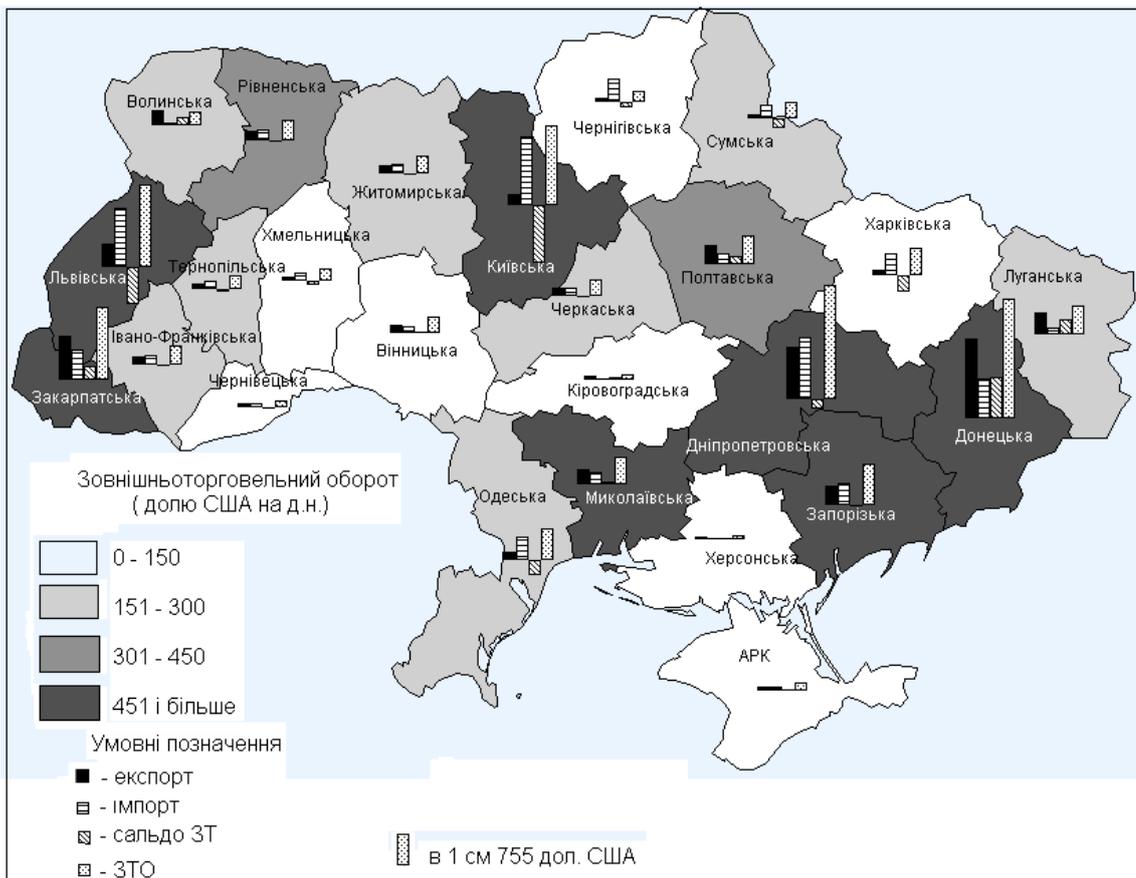

Рис. 3. Зовнішня торгівля товарами регіонів України з країнами ЄС у 2009 р. (побудовано автором за даними [4])

Отже, можна зробити висновки, що зовнішньоторговельні зв'язки регіонів України з країнами ЄС активно розвиваються, але мають значні територіальні відмінності. Ефективній діяльності українських виробників на ринку ЄС перешкоджає проблема низької конкурентоспроможності їх товарів. Підвищення ефективності присутності України на ринку ЄС можливе при кардинальній зміні нинішніх структурних характеристик української економіки і є важливим завданням регіональної зовнішньої політики держави.

Список використаних джерел: 1. Кухарська Н.О. Міжнародна економічна діяльність України /навчальний посібник/ Н.О. Кухарська, С.К. Харічков. – К: Одисей, 2006. – 456 с. 2. Савчук І.Г. Зовнішня торгівля між Україною та Європейським Союзом / [під ред Г.В. Балабанова, В.П. Нагірної, О.М. Нижник]. – Київ: Міленіум, 2003. – С. 136 – 147. 3. Закони України інформаційно правовий портал – Режим доступу - http://uazakon.com/documents/date_3v/pg_gnnzvf/index.htm. 4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

СЕКЦІЯ 2

ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА СУМІЖНИХ ТЕРИТОРІЙ

УДК 911.3:314(477)

Алутіна О.М.

*Науковий керівник – д-р пед. наук, проф. Бугрій О.В.
Криворізький державний педагогічний університет*

АНАЛІЗ НЕТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Однією з яскраво виражених тенденцій у законодавстві держав світу з розвиненою економікою, є узаконення одностатевих стосунків, що знаходить свій прояв у тих, чи інших формах. Звичайно, що дана тенденція знаходить як своїх прихильників, так і опонентів. Тобто виникає дилема: з одного боку, одностатеві стосунки ведуть до соціальних і демографічних проблем, з іншого – це прояв свободи і демократії в державі і суспільстві.

В загальному розумінні **шлюб, або шлюбний союз**, трактується як *сімейний зв'язок між людьми, який регулюється суспільством і державою* [1]. Обидві сторони шлюбу, як правило, проживають разом, мають спільне майно, вступають у сексуальні стосунки, виховують дітей.

Одностатевий шлюб – *постійний зв'язок гомосексуальної пари, що регулюється суспільством і державою, як правило, оснований на особистих почуттях та сексуальних відносинах* [6].

Феномен одностатєвого сімейного союзу існував протягом практично усієї історії людства. Разом з тим, юридичне визнання таких союзів та надання їх учасникам сімейних прав і обов'язків – це вже інше питання.

Тенденція до узаконення гомосексуальних стосунків була розпочата з 1989 року, коли у Данії був прийнятий закон про реєстрацію «одностатєвих партнерств» і триває до нині. За цей час у законодавствах багатьох країн, відбувались постійні зміни і поправки, які вели до одного – розширення прав гомосексуалістів у суспільстві.

Окрім одностатєвих шлюбів, в нетрадиційних формах сімейних відносин виділяють **одностатєві партнерства** або зареєстровані «громадянські союзи», котрі відрізняються від шлюбів рядом обмежень, регламент котрих визначається по різному, залежно від країни реєстрації.

Комплексний аналіз особливостей трактовки «шлюбів» і «партнерств» у різних країнах дозволив нам виділити ряд основних *відмінностей*:

- не визнання обох сторін родичами (Угорщина);
- відсутність доступу до усиновлення (окрім власних дітей тієї або іншої сторони) та запліднення (Угорщина, Данія, Ісландія, Португалія, Фінляндія, Че-

хія, Швейцарія);

- ряд проблем в аспектах переділу майна, успадкування, переходу на пенсію загиблого партнера тощо (Угорщина);
- відсутність суттєвих пільг щодо оподаткування (Німеччина);
- відсутність права переходу на одне прізвище (Фінляндія, Швейцарія).

На наш погляд, в історії процесу узаконення одностатевих стосунків можна виділити 3 «хвилі»:

1. 2001 р. – Нідерланди, Бельгія;
2. 2004 – 2006 рр. – Іспанія, Канада, Республіка «Південна Африка», штат Массачусетс;
3. 2008 – 2010 рр. – Норвегія, Швеція, деякі штати США.

Таким чином, можна констатувати період активного узаконення одностатевих відносин, що тривав протягом останніх десяти років та охопив більшість економічно розвинутих країн Європи, Пн. Америки, Австралію, ПАР. В країнах, що розвиваються, подібні відносини здебільшого знаходяться під заборороною. Це можна пояснити суворими релігійними законами, впливом традиційної культури. Проте слід відмітити й те, що тенденції до поширення деяких форм одностатевих союзів спостерігаються і в Колумбії, Уругваї, деяких провінціях і муніципалітетах Бразилії, Аргентини, Мексики.

Співвідношення традиційних і нетрадиційних сімейних стосунків дещо різняться по країнах. Так, в Бельгії, протягом двох років після узаконення відповідних стосунків, одностатеві шлюби склали 1,2%, в Нідерландах – 1,7%; в Норвегії на кожні 1000 шлюбів – 7 одностатевих, у Швеції – 5. У Канаді, наприклад, за статистикою уряду нараховується близько 34 тис. одностатевих пар, а у Великобританії, тільки за перший рік з моменту виходу закону зареєстровано 15 тис. одностатевих партнерств.

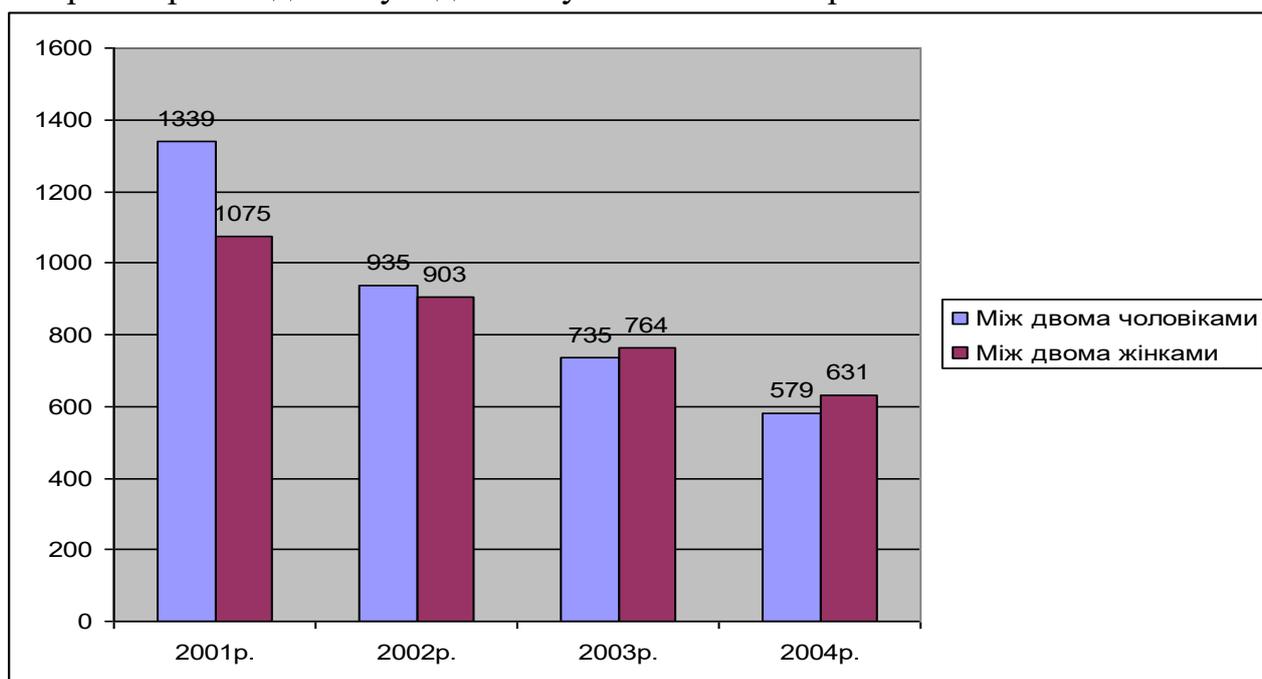
Проаналізувавши різні дані [2; 4; 5], можна дійти загального висновку, що у перші роки після факту узаконення права на одностатеві відносини, відбувається справжній «бум» росту кількості одностатевих пар. Далі, зростаючий тренд змінюється спадом і після реєстрації переважної більшості давно бажаних, динаміка починає відображати приблизно реальну картину одностатевих стосунків у державі (наприклад, в Нідерландах, з 2,9% у 2001 р., частка одностатевих шлюбів вже у 2004 р. впала до 1,7% (Діаграма 1).

В *гендерній структурі* одностатевих відносин, особливих відмінностей і закономірностей не помічено. Показники різниці між кількістю шлюбів чи партнерств між двома чоловіками або жінками у різних державах варіюють в межах 0,1% – 1,9%.

Загалом спостерігається, що одностатеві пари, у порівнянні з різностатевими старші, мають кращу освіту, частіше проживають у столичних містах та рідше мають дітей. Також слід зазначити, що такі пари частіше розводяться. Так, наприклад у Швеції, за період з 1995 по 2002 рр. чоловічі одностатеві пари розводились в 1,35 рази, а жіночі – у 3 рази частіше, ніж гетеросексуальні, за той же проміжок часу.

Таким чином, узаконення нетрадиційних форм сімейних відносин у розвинутих державах світу на сьогодні відмічається загальним зростом кількості го-

мосексуальних пар, проте динаміка зростання впала у 1,4 – 3,2 рази, порівняно із першим роком дозволу відносин у тих чи інших країнах.

Діаграма 1. Динаміка та гендерна структура укладення одностатевих шлюбів у Нідерландах

У найближчому майбутньому іще декілька країн Європи збираються легалізувати одностатеві шлюби. Ісландія планує модернізувати свою правову систему в області сімейного законодавства, так щоб не згадувати стать осіб, які укладають шлюб. У липні 2009 р. уряд Словенії об'явив, що одностатеві пари повинні володіти тими ж правами, що й різностатеві. Уряд Люксембургу обнародував свої наміри щодо надання одностатевим союзам легального статусу.

Прогнозується розширення правової бази даних стосунків у державах, де відповідні закони вже прийняті, а також збільшення кількості країн і регіонів, у котрих дана форма шлюбів чи партнерств стане узаконеною, зокрема це стосується країн, які ведуть політику на демократичних засадах.

Список використаних джерел: 1. Декларація Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій «Про негативне ставлення до явища гомосексуалізму та спроб легалізації так званих одностатевих шлюбів у (реєстрації одностатевих партнерств)» [електронне джерело]. 2. Постернак А. Однополые браки – уже не вопрос. [електронне джерело]. 3. Сакевич В.И. Однополые браки: кризис семьи или путь к равноправию? [електронне джерело]. 4. <http://www.gayfreedomtravel.ru/marriage> 5. http://life.pravda.com.ua/private/4857800a078d3/view_print/ 6. <http://apelyacia.org.ua/node/8344> 7. http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=328&catid=50&itemid=78&lang=uk 8. http://kabmir.com/novosti/odnopolye_braki_uzhe_ne_vopros.html 9. <http://www.demoscope.ru/weekly/2005/0225/reprod01.php>

ДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Трудовий потенціал суспільства є не лише головною рушійною силою розвитку господарства і економіки регіону, це ще і його надбання, його найвища цінність. Розглядаючи економічні процеси, потрібно звертати особливу увагу на ресурси праці в кількісному і якісному відношенні; вивчення проблем відтворення трудового потенціалу залишається актуальним, адже в Україні спостерігаються демографічні процеси, які негативно відбиваються на формуванні трудового потенціалу.

Під трудовим потенціалом розуміємо сукупність працездатного населення з урахуванням інтелектуального розвитку, знань, умінь, досвіду, духовних цінностей, звичаїв, традицій, переконань і патріотизму [3]. Кількісні характеристики визначаються чисельністю працездатного населення, економічно активного населення, трудових ресурсів, обсягом приросту трудових ресурсів. Якісні характеристики робочої сили – це передусім стать, вік, освіта, професійна підготовка, кваліфікація, культурний рівень, стан здоров'я та фізіологічний стан, морально-психічні якості та відношення до праці [2]. Основною характерною ознакою функціонування трудового потенціалу, яка виокремлює його з-поміж інших видів потенціалів є необхідність забезпечення постійного безперервного процесу його відновлення – як кількісних, так і якісних показників.

Формування, розвиток і відтворення трудового потенціалу країни відбувається під безпосереднім впливом наступних взаємопов'язаних чинників:

- демографічних (динаміка чисельності працездатного населення, природний і механічний рух населення, статеві-вікова структура тощо);
- соціально-економічних (ринок праці, безробіття, структурні зміни в економіці, система оплати праці, охорона здоров'я, умови відновлення працездатності, житлові умови, організація побуту, оздоровлення, відпочинку тощо);
- освітньо-культурних (освітній рівень, кваліфікація, набутий досвід, загальний рівень культури, ментальність, ставлення до праці тощо).

Демографічні чинники безпосередньо впливають на формування кількісних ознак трудового потенціалу та опосередковано закладають підґрунтя для розвитку його якісних характеристик [2]. Демографічна ситуація, яка склалася в Україні в цілому, в усіх її регіонах визначається як критична, як така, що здатна загрожувати національній безпеці, соціально-економічній та суспільній стабільності країни. Наразі існують декілька демографічних небезпек, що заважають раціональному та повному відтворенню трудового потенціалу:

1. Зниження власного демографічного потенціалу для кількісного відтво-

рення власної робочої сили. Так, тривала депопуляція населення за рахунок природного зменшення з суттєвим переважанням смертності над народжуваністю призвела до катастрофічних демографічних втрат. Так, з 1991 р. чисельність населення за рахунок депопуляції зменшилася на 6,4 млн. осіб і на початок 2011 р. становила 45,8 млн. осіб [4]. Основними чинниками депопуляційних процесів залишаються надзвичайно високий рівень смертності та збереження тенденції до його зростання та відносно невисокий рівень народжуваності. Серед країн Європи та СНД Україна має найвищий рівень смертності – 15,2 % [5]. Починаючи з 2004 р. для України характерним є незначне позитивне сальдо міграції. У той же час значні масштаби зовнішньої трудової міграції протягом тривалого часу призвели до суттєвих кількісних втрат населення працездатного віку, зокрема за попередні роки завдяки зовнішній трудовій міграції Україна втратила близько 3 млн. осіб, 30 % серед яких становлять кваліфіковані фахівці. Наслідками зовнішньої трудової міграції є незворотна втрата значної частини якісної, найбільш економічно активної національної робочої сили, у тому числі людського, наукового та інтелектуального потенціалу.

2. Потенційні та сучасні прямі втрати працездатного населення. Найбільшу загрозу для трудового і демографічного потенціалу становить зростання рівня смертності працездатного населення за рахунок погіршення стану здоров'я [5], зростання рівня смертності від нещасних випадків, травматизму (як виробничого, так і побутового характеру), самогубств, інших зовнішніх причин.

3. Демографічне навантаження та вікові обмеження використання залишкової трудової активності. Загальне зниження тривалості життя не дає змогу підвищувати рівень ефективності використання власної робочої сили за рахунок суттєвого збільшення працездатного віку, що створює додаткову перешкоду майбутнього розвитку трудового потенціалу країни. Серед країн Європи Україна має найменшу середню тривалість життя – 67,1 роки (для чоловіків – 62,2 роки, для жінок – 74). За даними ВОЗ відставання України від країн ЄС за показником очікуваної тривалості життя становить майже 11 років [4]. У майбутньому зберігатиметься тенденція до планомірного старіння робочої сили, що знижує мобільність робочої сили та можливість реалізації моделі інноваційного розвитку економіки. Зростання рівня зайнятості (67,2 %, 2007 р.) на фоні скорочення чисельності працездатного населення свідчить про збільшення частки працюючих пенсіонерів. Постаріння населення за рахунок збільшення частки осіб пенсійного віку та формування регресивної вікової структури (частка осіб пенсійного віку становить в середньому в країні 24 % у загальній структурі населення, частка дітей – 15,5 %) [4]. Деформація вікової структури веде до зростання рівня демографічного навантаження на працюючих, не дає можливості підвищити соціальні стандарти життя пенсіонерів та працюючих, з іншого боку – обмежує можливості реалізації молодих фахівців на ринку праці.

4. Негативний вплив на відтворення трудового потенціалу, спричинений деградацією інституту сім'ї [1]. Для України залишається характерним високий рівень розлучуваності, поширення консенсуальних шлюбів, народження дітей у неповних сім'ях тощо. Причинами зниження суспільного статусу сім'ї, її ролі у вихованні дітей є неналежна соціальна захищеність, незадовільні житлові умо-

ви [1]. Деградація інституту сім'ї може мати довготривалі як безпосередні, так і опосередковані наслідки в майбутньому, які будуть пов'язані, зі збільшенням кількості безпритульних дітей, проблемами виховання, формування трудової поведінки та установки, зростанням масштабів поширення підліткової наркоманії, алкоголізму, злочинності, що фактично призведе до ще більшої якісної та кількісної втрати трудового потенціалу, ніж від природного скорочення населення [1].

Підводячи підсумок, зазначимо, що демографічний розвиток є головною передумовою відтворення трудового потенціалу; від особливостей та тенденцій протікання демографічних процесів залежать кількісні та якісні характеристики трудового потенціалу; тому дана тематика в умовах подальших демографічних втрат населення України залишається актуальною.

Список використаних джерел: 1. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / НАН України. Інститут економіки; за ред. В. Тешенко. – Київ, 2001. – 560 с. 2. Логвин М.М. Територіальна організація працересурсного потенціалу Полтавської області/ автореферат дисертації. – К., - 2005. – 20 с. 3. Осовська Г. В., Крушельницька О. В. Управління трудовими ресурсами. — Ж.: ЖІТІ, 2000. – 394 с. 4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України - www.ukrstat.gov.ua. 5. Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України - www.moz.gov.ua

УДК 911.3

Грищенко В.В.

*Науковий керівник - ст. викладач Сегіда К.Ю.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Дослідження міграційних процесів з позиції суспільної географії не втрачають своєї актуальності, адже міграція населення один з великої кількості соціально-економічних показників, який постійно змінюється і потребує постійного дослідження, розгляду його з нових підходів, точок зору, з метою поглиблення знань про передумови, особливості та новітні тенденції даного процесу. В умовах постійного розвитку суспільства, міграційні процеси залишаються динамічними; такими, що ускладнюються, змінюють напрямки та структуру тощо. Міграції є одним із чинників, що формують чисельність населення регіону. На чисельність населення та його розподіл по території регіону значно впливають як зовнішньо регіональні, так і внутрішньо регіональні переміщення; які викликані в межах регіону здебільшого диференціацією рівня соціально-економічного розвитку (наприклад, неоднорідністю забезпечення робочими місцями). Вивчення міграцій саме на регіональному рівні дозволить простежити

© Грищенко В.В., 2011

привабливість тих чи інших частин регіону та виявити значимість тих або ін-

ших адміністративно-територіальних одиниць регіону, в тому числі обласного центру; необхідним є аналіз статистичних даних по міграційних процесах населення Харківського регіону за період 2005-2009 рр. з метою визначення існуючих тенденцій міграційних потоків та привабливості різних частин регіону для мігрантів.

Поняття "міграція населення" (від лат. *migratio* – переселення) відображає процес переселення (переміщення) людей, які перетинають кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий термін [1]. Існує і більш широке тлумачення цього поняття, відповідно до якого: міграція – усі види руху населення, що мають суспільну значимість, аж до переміщення з пригороду в місто, всередині міста, з будинку на роботу і назад [3].

У Харківському регіоні основні показники міграційної ситуації відрізняються від середніх по Україні: міграційне сальдо є позитивним, за рахунок міграційного притоку регіон компенсує певну частку втрат від природного зменшення населення. Міграційні процеси в Харківській області залишаються високо інтенсивними, враховуючи її прикордонне положення з одного боку, високий суспільний розвиток м. Харкова як економічного, культурно, освітнього центру. Міграційні процеси залежать від багатьох факторів, що склались історично та набувають нового значення за сучасних умов.

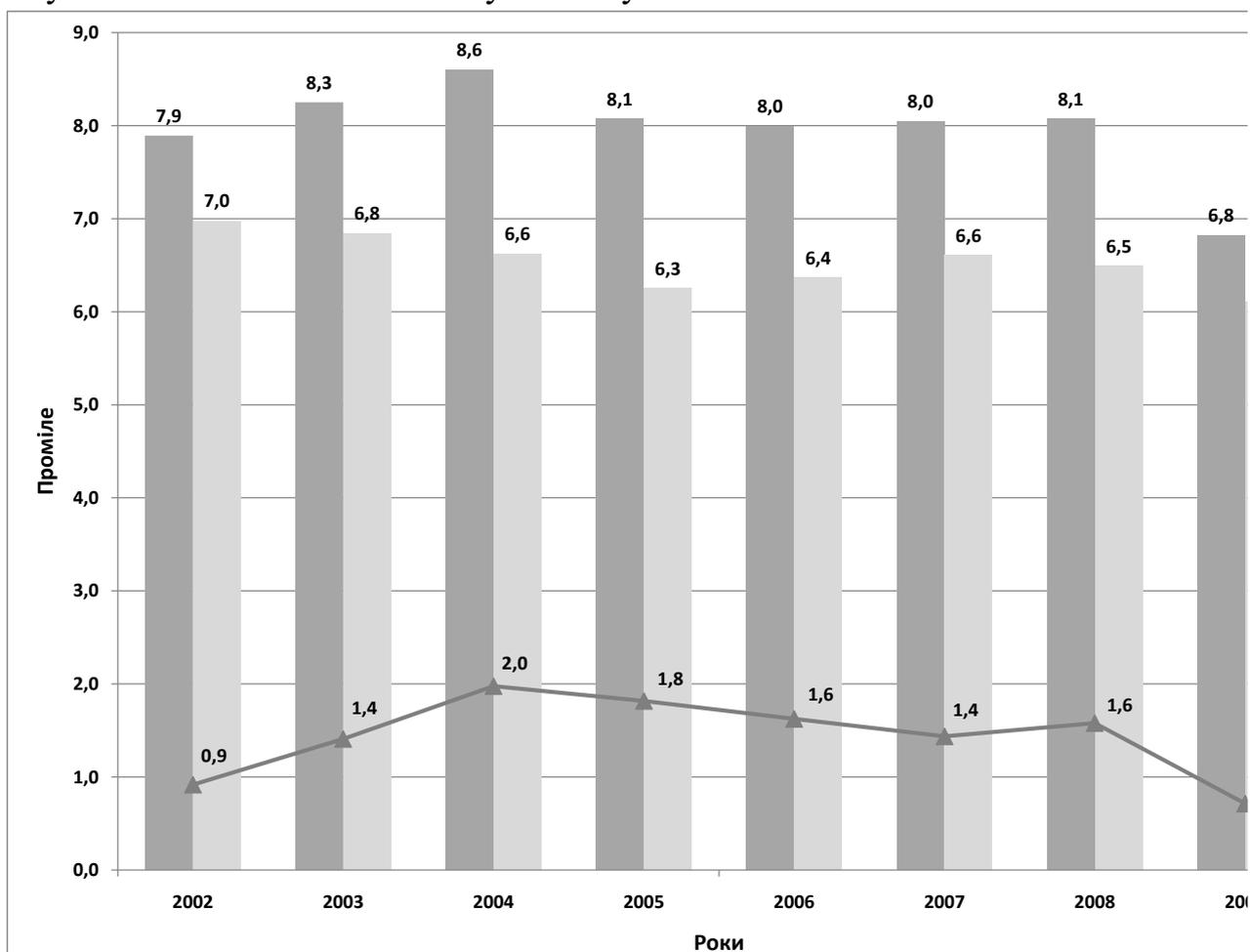

Рис. 1. Динаміка міграційного руху населення Харківської області за період 2002 – 2009 рр. (побудовано автором за даними [2])

Традиційно, Харківська область характеризується позитивним сальдо міг-

рації (рис. 1). Хоча відзначається зменшення обсягів міграції, просте ці зміни у показниках прибуття та вибуття співвідносні, завдяки чому, область не втрачає населення за рахунок міграції. Зазначимо, поживлення міграційної рухливості 2003-2007 рр. (максимального значення набула у 2004 році, міграційний приріст склав 2,0 ‰), зменшення її до рівня 2002 р. у 2009 році (0,8 ‰ та 0,7 ‰ відповідно). Зменшення і стабілізація показників свідчить про «наповнення міста» і усталення структури його населення. За нинішніх умов в державі взагалі, деякі фактори ускладнились внаслідок розпаду Радянського Союзу, внаслідок чого Харківська область займає прикордонне положення; внаслідок чого більш активно залучається у світові міграційні процеси. Відзначимо особливість, зазначимо що вся молодь намагається покинути свої домівки і вирушає на пошуки робочих місць в обласний центр, а найбільше місто в економічному районі, що є осередком не тільки виробництва, підприємств, а й великим культурним, науковим центром Харківського регіону.

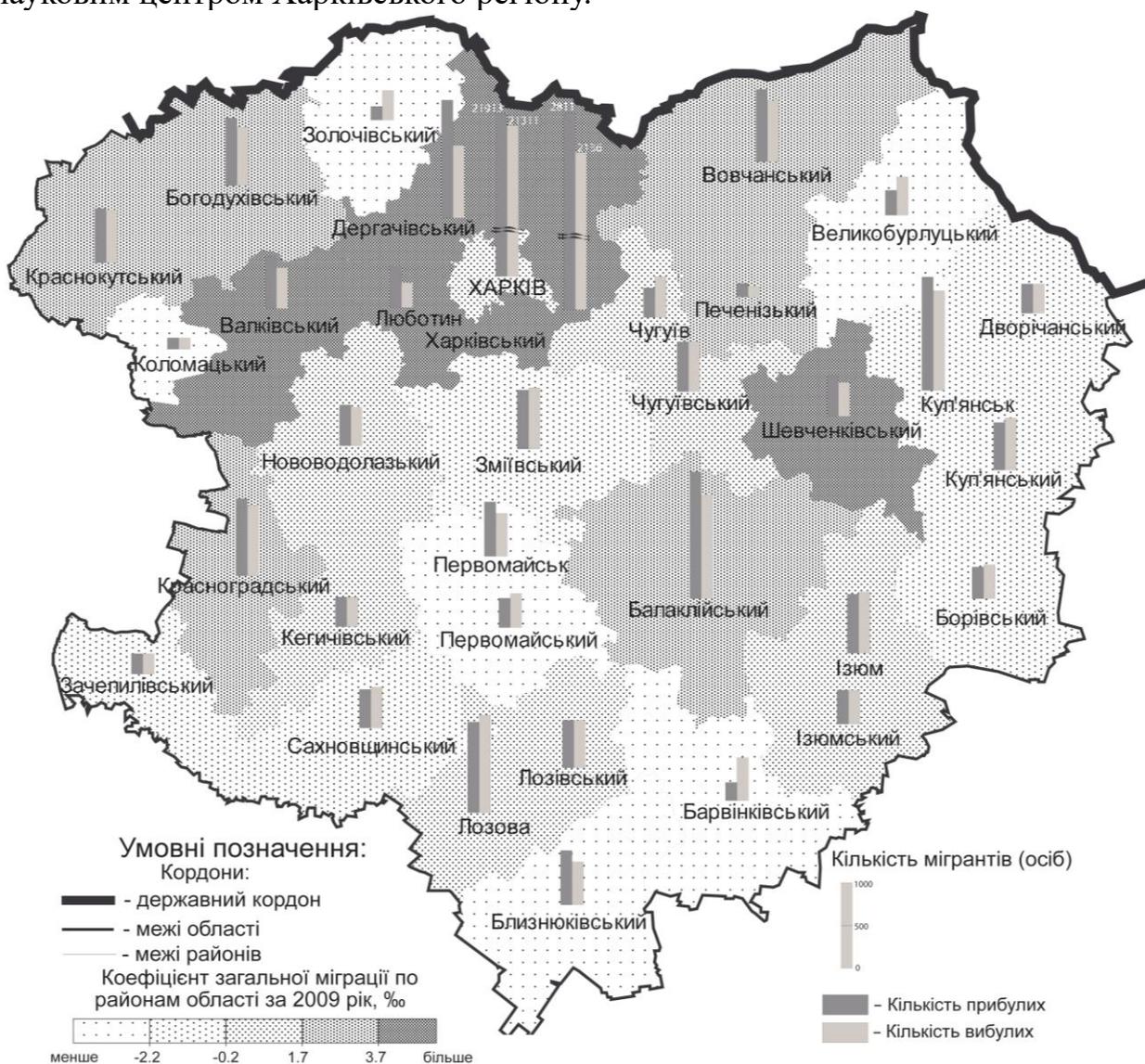

Рис. 2. Міграційна ситуація в Харківському регіоні у 2009 році (побудовано автором за даними [3])

Основні міграційні потоки в регіоні спрямовані в напрямку обласного

центру, тому і приріст населення за рахунок міграційних процесів в цьому населеному пункті в рази перевищує всі інші частини області. Люди їдуть сюди в пошуках кращого життя, хоча б якогось робочого місця, знаючи що в своїй рідній місцевості не має ніяких перспектив для подальшого зростання. Якщо ж детальніше розглянути побудований графік, то з нього видно, що за поданий період приріст населення міста Харкова за рахунок мігрантів має чітку тенденцію до зменшення показників внаслідок певних соціальних процесів, а саме субурбанізаційних процесів у місті, що є неминучим для всіх великих міст, люди не хочуть жити в шумному місті і маючи змогу та кошти переїжджають у передмістя.[3]

Так саме Харківський та Дергачівський район відрізняються збільшенням показників проросту населення за досліджуваний період. Вони розташовані безпосередньо поряд з містом Харковом, мають добре транспортне сполучення з ним і можуть забезпечувати транспортними послугами населення, також важливим фактором є те, що ціна на житло в цих районах області є дещо нижчою ніж в місті і люди мають змогу вести домашнє господарство, мешкаючи не в м. Харкові.[3]

Інші ж райони області мають низький рівень приросту населення, який в більшості випадків є навіть від'ємним. Хоча і серед цієї групи регіонів можна визначити ті що все таки ще мають певну привабливість для мігрантів – це група міст обласного підпорядкування, що мають дещо більшу калкність порівняно з іншими районами, але і тут ситуація неоднозначна, в різні періоди ситуація складалась по різному для різних регіонів, хоча порівнюючи з усіма іншими регіонами, то можна сказати приріст за рахунок міграцій в них все таки є, хоча і незначний. Це міста в яких, ще залишилось виробництва з часів Радянського Союзу і в період розрухи вони змогла протриматися на плаву і зараз в часи деякої стабільності в державі та намагання влади підняти виробництво в регіонах, люди все таки їдуть і сюди.

Щодо останньої групи регіонів, то можна сказати, що це суто аграрні регіони області, в яких навіть не завжди активно ведеться господарство. Знаючи загальну ситуацію по веденню сільського господарства в країні, де більшість землі знаходиться в приватних руках, в аренді, де господарі працюють тільки на землі, на розводять худобу і тому подібне тобто більшість господарств вузько спеціалізовані, не можуть забезпечити робочими місцями великої кількості людей, як наслідок з цих регіонів більше відїжджає людей ніж приїжджає, і дана тенденція збарігається протягом всього досліджуваного періоду.

Підводячи підсумок, зазначимо, що існує значна територіальна диференціація показника міграційного приросту населення, і було визначено, що Харків найбільше притягує до себе людей, це переважно люди працездатного віку та студенти, найактивніші верстви населення. Було проаналізовано статистичні дані, які показали, що з часом Харків втрачає свої позиції, як найбільш притягаючий до себе населення центр, це чітко прослідковується навіть за досліджуваний період, хоча він і не був досить довгим, щоб відобразити загальну тенденцію. Проаналізувавши все вище сказане можна стверджувати, що всі міграційні потоки в Харківському регіоні

направлені до його центру – найбільшого міста, причому чим віддаленіші регіони, тим більша кількість населення його покидає. Проте, дослідження суспільно-географічних аспектів міграції населення залишаються актуальними.

Список використаних джерел: 1. Голюков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. – Вступ до економічної і соціальної географії: підручник. – К.: Либідь, 1996.; 2. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net>; 3. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації – Режим доступу: http://kharkivoda.gov.ua/stat.php?stat_id=6&page=19 4. Румянцев А. П., Климко Г. Н., Рокоча В. В. та ін. Міжнародна економіка.— К.: Знання-Прес, 2003. — С. 147—159.

УДК 911.3

Забірченко О.А.

керівник – ст. викладач Сегіда К.Ю.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Роки незалежності України ознаменувалися складними трансформаційними процесами, які відбувалися в багатьох сферах життєдіяльності суспільства, зокрема, зміни у державних інституціях, політичному устрою, в питаннях власності тощо. Моральні принципи та пріоритети як суспільства в цілому, так і окремої людини суттєво стали відрізнятися від цінностей попереднього покоління. Все це значно вплинуло не тільки на політичну та економічну ситуацію в Україні, а й на демографічну, що позначилося на зменшенні чисельності населення.

Донецька область є одним з промислових центрів країни, наслідком цього є значна урбанізація області. Чисельність населення завжди була досить високою, що пов'язано з історичними особливостями даного регіону та наявністю робочих місць, та на даний час чисельність населення помітно зменшилась в порівнянні з попередніми роками, це є наслідком зміни пріоритетів у суспільстві, зміни ролі жінки, економічних та політичних негараздів в державі. Все це призвело до зменшення народжуваності, а як наслідок зменшення чисельності населення. Поряд зі зниженням чисельності, відбулася зміна вікової структури: населення Донецької області значно "постаріло". Через це, в недалекому майбутньому, відбудеться перерозподіл в категоріях працездатного та не працездатного населення, не буде відбуватися заміщення однієї категорії іншою, що призведе до зменшення робочої сили та значних міграційних рухів (переважно в'їзд до області).

Також на чисельність та рівень життя населення області вплинула зміна якості і режиму харчування, що привело до росту хвороб системи травлення

© Забірченко О.А., 2011

(зокрема, первинна захворюваність гастритом і дуоденітом за останні 10 років виросла на 92,0%, виразкою шлунка та 12-палої кишки на 29,0% [3]), що значно

змінює структуру розподілу причин смертності за значимістю. На значне погіршення стану здоров'я працездатного населення вказує факт росту числа інвалідів. Так показник інвалідизації населення Донецької області (кількість уперше зареєстрованих інвалідів) за останні 10 років виріс на 30% і склав, у середньому за останні роки, 53 уперше зареєстрованих інваліда на 10 тис. дорослого населення [4]. Таким чином, показники стану здоров'я населення Донецької області вказують на значне погіршення рівня здоров'я. За останні роки в Україні в цілому, та Донецькій області зокрема відбулися значні політичні, соціальні й економічні зміни, які негативно вплинули на систему охорони здоров'я і спричинили тенденцію до збільшення захворюваності на туберкульоз та смертності від нього. Подібні епідеміологічні зрушення щодо туберкульозу спостерігаються майже в усіх районах області [3].

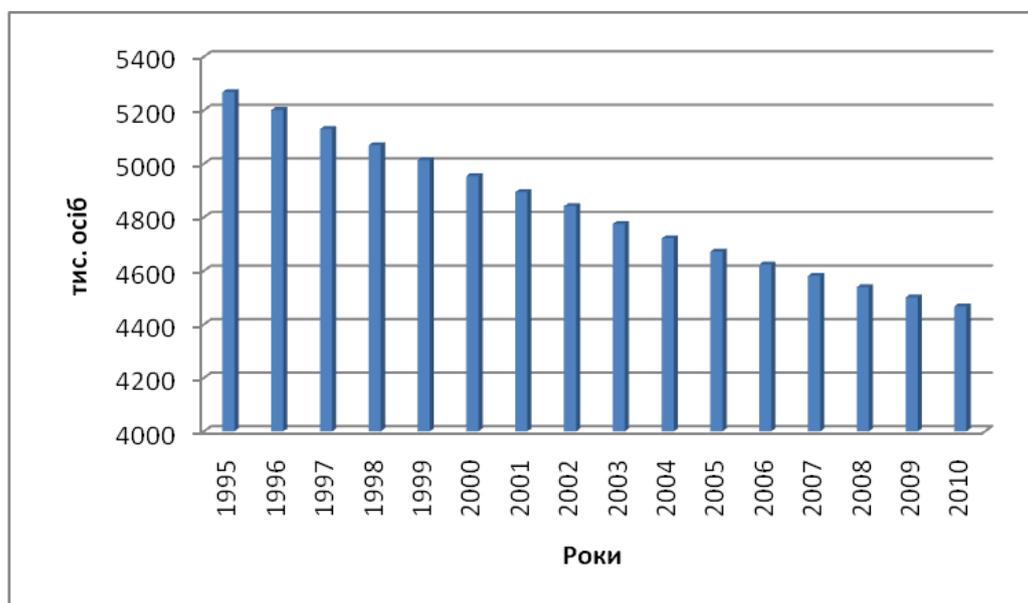

Рис. 1 Динаміка чисельності населення в Донецькій області за період 1995-2010 рр. (побудовано автором за даними [2])

У Донецькій області спостерігається значна диспропорція населення за його диференціацією за місцем проживання. До міського населення відносяться особи, які проживають в міських поселеннях, до сільського – які проживають у сільській місцевості. До міських населених пунктів належать міста республіканського, обласного, районного значення (нині в законодавчих актах вживається поняття міста зі спеціальним статусом, що визначається законами України, республіканського (Автономної Республіки Крим), обласного, районного значення) і селища міського типу, до сільських – села і селища незалежно від їх адміністративної підпорядкованості [1].

Донецька область є найбільш урбанізованою, переважна чисельність населення зосереджена в районах великих промислових центрів поблизу таких міст як: Макіївка, Горлівка, Єнакієво, Шахтарськ, Краматорськ та ін. Середні та великі села також зосереджені в районах міст та в районах промислових розробок. Малі села знаходяться переважно на значній відстані від промислових центрів та виживають лише за рахунок роботи в самому селі та в містах.

В останні роки спостерігається стійка тенденція переїзду населення з сільських районів в великі міста, це пов'язано з відсутністю роботи на селі, належного медичного обслуговування, не всі села мають достатню транспортну доступність та зв'язок. Зараз в селах почався розвиток, так званого зеленого туризму. В села виїдають на відпочинок, аби відпочити від постійного шуму, забруднення, міської суєти.

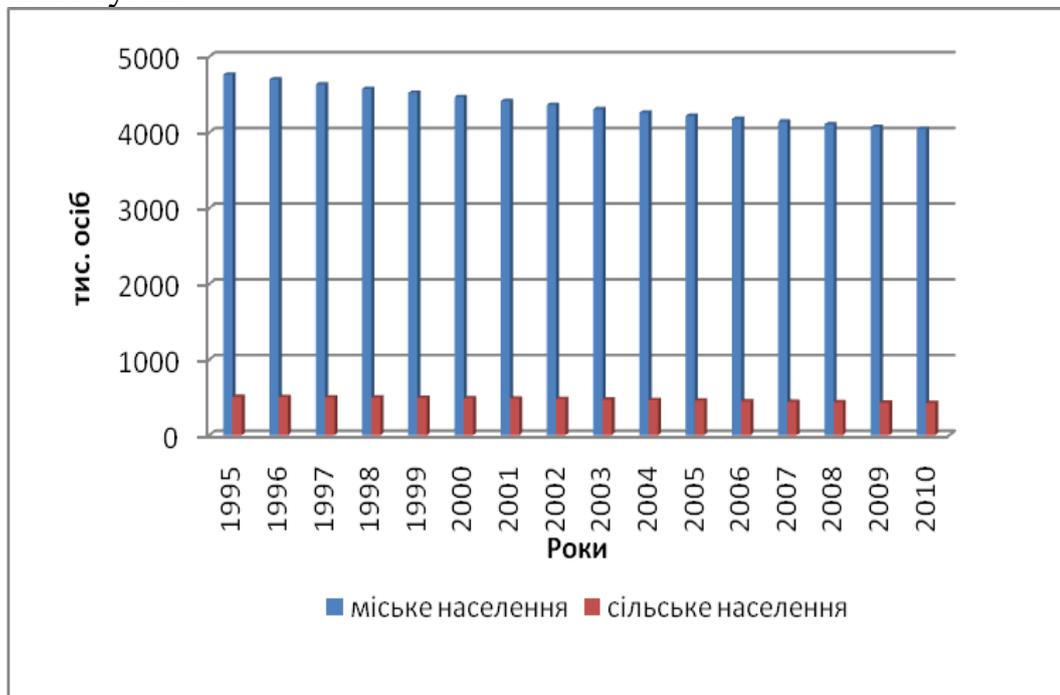

Рис. 2 Зміна чисельності міського та сільського населення в Донецькій області за період 1995-2010 рр. (побудовано автором за даними [2])

На даний час екологічний стан міст Донецької області несприятливий для здорового способу життя, через промислову спеціалізацію області в повітря кожного дня здійснюються викиди різних видів забруднювачів, в тому числі і важких металів, відбувається значне забруднення вод річок, взяти хоча б, наприклад річку Сіверський Донець в межах Харківської області в Зміївському районі прозорість води становила в 2009 р. 1м. 65 см. в той час як в Донецькій області в районі міста Краматорськ в деяких місцях не більше 0,6 м. [2] Міський шум та дуже швидкий ритм життя погано впливають на нервову систему мешканців міст. Постійний ритм життя з дому на роботу з роботи додому досить сильно вимотує організм, щоб цього уникнути треба хоча б раз на рік їздити відпочивати, виїздити на природу, займатися спортом, але не кожен може це собі дозволити, як наслідок перенавантаження та різного роду захворювання, як фізичні так і психічні, які і призводять до підвищення рівня смертності. Таким чином, внаслідок сукупної дії факторів, соціально-демографічна ситуація в Донецькій області залишається складною, тому потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Головного відділу статистики. Режим доступу: <http://www.donetskstat.gov.ua>. 2. Офіційний сайт Головного відділу статистики Донецької області. Режим доступу: <http://www.donetskstat.gov.ua/statinform/nasel.php>. 3. Левчук Н.М. Соціальна диференціація стану здоров'я та смертності в Україні / Демографія та соціальна економіка – 2007. - №1 – с.12-28. 4. Мельник С, Гаврюшенко Г., Шубенко С.

УДК 911.3:314(477)

Зубкова И.В.

*Научный руководитель – д-р пед. наук, проф. Бугрий Е.В.
Криворожский государственный педагогический университет*

ГЕОДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЦЫГАНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Согласно переписи населения Украины, проведенной в 2001 году, более двадцати двух процентов жителей страны составляют нацменьшинства. К национальным меньшинствам относятся группы граждан Украины, не являющихся украинцами по национальности, проявляющих чувство национального самосознания и общности между собой. (Закон Украины “О национальных меньшинствах в Украине”, статья 3). Согласно переписи населения Украины, проведенной в 2001 году, более двадцати двух процентов жителей страны составляют нацменьшинства. Самой колоритной и самобытной этнической группой безусловно являются цыгане. Цыгане – собирательное название около 80 этнических групп, объединённых общностью происхождения и признанием «цыганского закона». Единого самоназвания у них нет, хотя в последнее время в качестве такового предлагается термин Romanies, то есть «ромоподобные». Сейчас цыгане живут во многих странах Европы, Азии, а также в Северной Африке, Северной и Южной Америке и Австралии. Их численность по разным оценкам определяется от 2,5 до 12 млн. человек. В СССР их насчитывалось 175,3 тысячи человек (согласно переписи 1970 г.). В Украине, по данным переписи 2001 года, проживало 48 тыс. цыган.

Первое упоминание о цыганах в пределах украинских территорий датировано 1501 годом, когда цыганский вожак Василь получил охранную грамоту от литовского князя Александра Казимировича. В XVIII веке в Российской империи цыганам разрешалось жить и торговать лошадьми. Указ Екатерины II от 21 декабря 1783 года причислял цыган к крестьянскому сословию. В XIX веке происходил неуклонный процесс оседания цыган, обычно связанный с ростом финансового благополучия семей. А. П. Богданов в книге «Антропологические данные к изучению цыган»(1878г.) публикует следующие сведения: «По Кеппену численность цыган распределяется так по губерниям. Всего больше их в Бессарабии – 18 738 душ обоего пола. В Таврической губернии их 7 726; в Херсонской – 2 500. В губерниях: Курской, Московской и Харьковской – около 1200. В Киевской – 880, Полтавской – 775; В земле Войска Донского, Екатери-

© Зубкова И.В., 2011

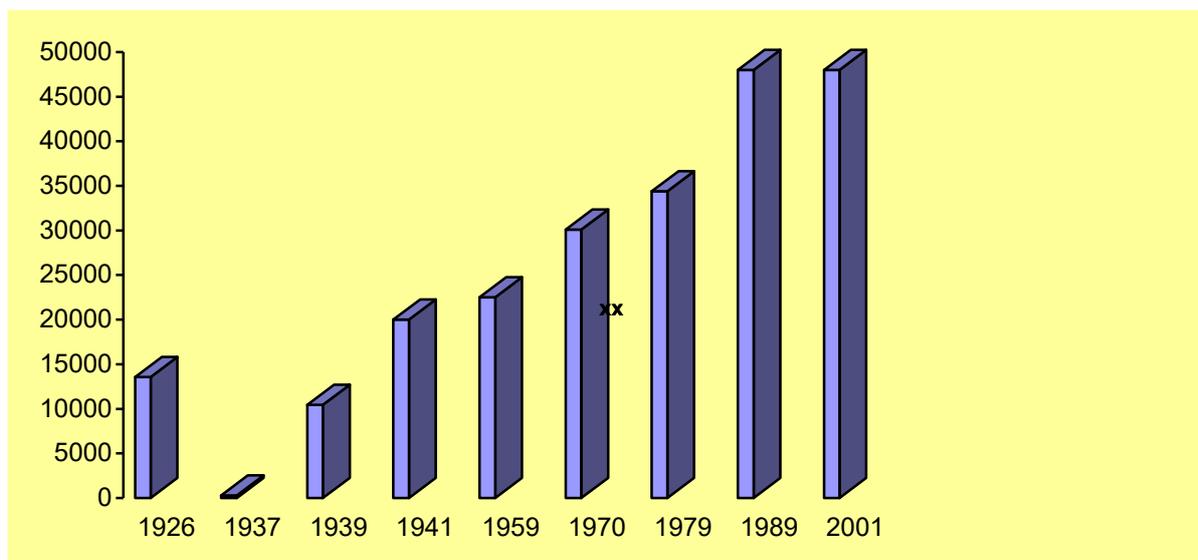
нославской губернии, Могилевской, Подольской, Черниговской и Ярославской – более 400.» То есть по приблизительной оценке на территории современной

Украины в конце XIX века проживало около 11,5 тысяч лиц цыганской национальности.

XX век в целом характеризуется позитивной динамикой численности ромского населения в пределах Украины, хотя имелись и периоды депопуляции.

Согласно переписи населения 1926 г., в Украинской ССР проживало 13 578 цыган (0,05% всего населения), в том числе в Молдавской АССР, которая входила в состав УССР, - 918 цыган. Перепись населения 1939 г. зафиксировала в Украинской ССР 10 443 цыгана (0,03% всего населения). В середине 1941 г., с учетом предположительного естественного прироста численности цыган в Крыму (2064 человек согласно переписи 1939 г.), а также цыган, проживавших в Западной Украине, Южной Бессарабии и Северной Буковине (вошедших в 1939-1940 гг. в состав УССР), общее количество цыган в Украине (без Закарпатья, входившего в 1939-1944 гг. в состав Венгрии) вряд ли превышало 20 тыс. человек. Согласно переписи населения 1937 г., в Украинской ССР было зарегистрировано только 304 цыгана. Такой перепад цифр объясняется, возможно, тем, что цыгане в массовом порядке выдавали себя за представителей других национальностей, опасаясь репрессий. Во всем тогдашнем СССР, согласно переписи населения 1939 г., проживало 88 242 цыгана

Диаграмма 1. Динамика численности цыган Украины в XX–начале XXI вв.

Таким образом, в первой половине XX века численность цыган на территории Украины колебалась в пределах 13,5-20 тысяч и имела незначительный прирост. В период фашистской оккупации цыгане подвергались массовому уничтожению. В результате целенаправленного истребления в Европе погибло около 150,000 цыган. Собственно украинские цыгане в общем количестве жертв военного геноцида составляют примерно 45%. «Цыганский Холокост» называется Кали Траш (Kali Tras), что в буквальном переводе означает «Чёрный ужас». Потери цыган Украины в 1941-1944 гг. оцениваются примерно в 9 тыс. человек. Прежде всего, пострадали наиболее интегрированные группы, т.е. культурно развитые и образованные. Согласно переписи населения 1959 г. (первая послевоенная перепись в СССР), в Украине (включая Закарпатскую об-

ласть) проживало 22 515 цыган, а без цыган Закарпатья - примерно 10 тысяч. Послевоенный «беби-бум» затронул и цыганский этнос, что привело к постепенному увеличению их численности. В республиках СССР шла интенсивная ассимиляция и интеграция цыган в общество. Преследования цыган со стороны властей, имевшие место незадолго до войны, не возобновлялись. В 1970 году в Украине насчитывалось 30,09 тысяч лиц ромской национальности (0,06 % от всего количества населения), а уже в 1979 году - 34,41 тыс. человек (0,09% населения Украины). К 1989 году количество ромов возросло более чем вдвое – до 48 тысяч человек. По данным всеукраинской переписи 2001 года, в Украине проживают 47,6 тысячи лиц ромского происхождения, а в фонде «Возрождение» приводят другие цифры: 150–400 тыс. В целом за 75 лет цыганская этническая группа на территории Украины увеличилась приблизительно в 3,5 раза. Цыгане входят в десятку наиболее многочисленных национальных меньшинств Украины (0,1 % населения страны).

Более четверти от их общего количества (14,0 тыс.чел. или 1,1%) проживает в Закарпатье. Но по неофициальным данным, в том числе по расчетам цыганских общественных организаций, в Закарпатской области насчитывается около 30 тыс. человек (5% от общей численности населения области). Такую разницу между официальными и неофициальными данными о численности цыган объясняют тем, что значительная часть представителей данной национальности во время переписи населения по тем или иным причинам называли себя украинцами, венграми, словаками и т.д. Территорией компактного расселения цыган являются западные районы Закарпатской области (Ужгородский, Береговский, Великоберезнянский), а также Ужгород и Мукачево. Проживают ромы главным образом в 124 -130 таборах, т.е. этнических поселениях у городов и сел. Государственная политика по улучшению демографической ситуации в Украине положительным образом отразилась на цыганах Закарпатья. Каждый пятый ребенок, рожденный в Закарпатье, имеет цыганские корни.

Значительные по численности группы ромского этноса сосредоточены также в Киеве и Крыму (1.0 % от всего населения), в Одесской (4,0 тыс.чел.- 0,2%) , Сумской (0,1%), Донецкой (4,1 тыс. чел.- 0,09% населения) областях.

В конце XX-начале XXI века Европу и Украину захлестнула волна цыганских миграций. Обнищавшие цыгане из Румынии, западной Украины и бывшей Югославии, где после развала социалистической системы возникли экономические и социальные трудности, отправились на заработки в Европейский союз и Российскую Федерацию.

Список использованной литературы: 1. Александр Круглов Геноцид цыган в Украине в 1941-1944 г.г.: Статистико- региональный аспект; 2. Всесоюзная перепись населения 1939 г.: основные итоги / Ред. Ю.А. Поляков. - М., 1992. - С. 58-59; 3. <http://www.nbuv.gov.ua/portal>.

НАСЛІДКИ ЗМІН У ТРЕНДАХ НАРОДЖУВАННОСТІ НА МАЙБУТНЮ ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Динаміка чисельності населення значною мірою є геодемографічним відображенням того історичного розвитку, який проходить геодемографічна система в процесі свого функціонування.

Приблизно з середини минулого століття прийнято за аксіому, що демографічні показники детерміновані комплексом соціально-економічних факторів.

Але в умовах глобалізації стає все більш зрозуміло, що демографічна ситуація та її світові тренди визначають масштабність і значущість всіх інших проблем - структурних змін в економіці, глобальної безпеки, вичерпності ресурсів і виробництва енергії. Саме загальна чисельність населення стає найважливішим і універсальним показником для опису стану людства. Тільки при аналізі цього показника вже не можна обійтися звичними методами дослідження: підхід має бути комплексним і міждисциплінарним.

Чисельність населення України постійно змінюється. Характер зміни представлений на рис. 1.

На рис. 1 чітко видно, що зміни населення України чітко співпадають з хвилями зміни поколінь. Так, виділяються хвилі, рівні 20 рокам, а також більш тривалі – 40-50 років, що дорівнює двом поколінням.

Розглянемо, яким чином впливають на причини різкого скорочення народжуваності в Україні репродуктивні особливості жінок, які знаходилися у фертильному віці наприкінці 20 століття.

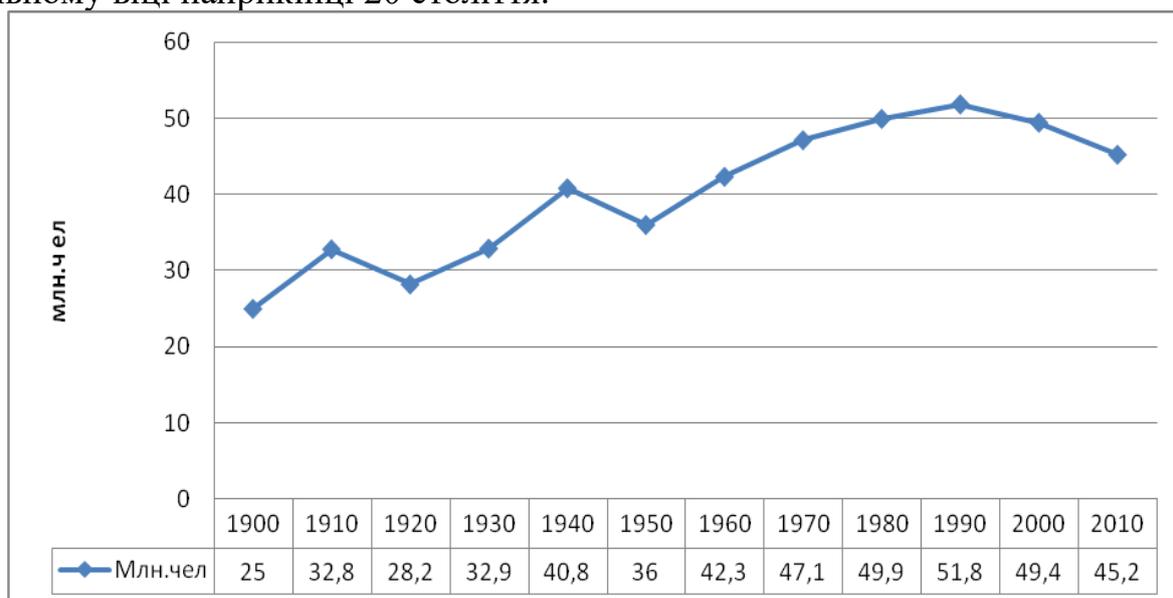

Рис.1. Чисельність населення України (1900-2010 рр.).

У 1992-1994 році активність народжовунності припала на жінок, які народилися у 1970-х та середені 1960-х. Для перших характерними були перші народження дітей, в той час, як покоління 60-х мало вже другі народження. Рівень народжуваності в Україні до початку 90-х років зберігався на рівні 1,8 (сумарний коефіцієнт народжуваності) [4]. В період 1970-90-х народжуваність вже різко скоротилася у розвинених країнах, коли як в Україні введення довгої відпустки для догляду за дитиною посприяло уповільненню скорочення темпів народжуваності. А у кінці 80-х народжуваність у країні навіть зросла. У 90-х роках рівень народжуваності для України суттєво скоротився. Не останню роль у цьому скороченні відіграла економічна ситуація, що склалася. Великий вплив на зниження народжуваності в країні має те, що сьогодні все більше жінок зорієнтовані на успішну кар'єру, а не на родину. Тим не менш, з введенням соціальних виплат у 2000 році в Україні рівень народжуваності збільшився.

Сьогодні існує багато різноманітних методик передбачення демографічної ситуації. Аналіз сучасних тенденцій у показниках населення дає можливість складання прогнозування чисельності населення України (табл. 1).

Таблиця 1

Прогнозована чисельність населення України до 2050 року (тис. чол.).

Рік	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
Метод екстраполяції за експонентою	46053	45030	44042	43085	42160	41265	40399	39561	38749
Метод екстраполяції за середнім темпом	46053	45024	44029	43067	42137	41237	40366	39524	38709
Метод екстраполяції	46053	45491	44929	44367	43805	43243	42681	42119	41557
Метод компонент	45963	41823	38851	36534	34996	33990	33315	33064	33203

*Розраховано автором

Прогнозування чисельності чітко показує нам, що різні прогнози, які виходять з однієї точки, можуть давати різні результати. Але, як ми бачимо – не дивлячись на покращення в Україні ситуації з народжуваністю, та, загалом, природним приростом, чисельність населення неухильно буде падати. Кожен прогноз лише дає свій варіант темпу цього падіння.

Цей варіант видається найбільш близьким до реально досяжних у визначені роки показників народжуваності, смертності та міграційного притоку. Як показує практика демографічних прогнозів, точний точковий прогноз є неможливим через існування величезної кількості прямих і прихованих факторів, що впливають на досліджувані процеси, залишається незрозумілим механізм і характер їх рекурентних зв'язків. Ймовірною також є поява нових факторів, що можуть докорінно змінити всю систему соціально-економічних взаємозв'язків і, зрештою, призвести до непередбачуваних демографічних наслідків.

Зменшення числа народжень також позначиться в найближчі роки – на-

прикінці 2 десятиріччя ХХІ століття. У 2017 році віку 20-24 років досягнуть діти, що народилися в 1992-1996 роках, що стане фактором зниження числа народжень незалежно від динаміки інших факторів народжуваності. По сценаріях прогнозу, у 1-му десятиріччі ХХІ століття почне знижуватись чисельність населення всіх працездатних віків, що може негативно вплинути на економічний розвиток країни.

Мала чисельність народжених протягом останнього десятиліття невдовзі визначатиме дефіцит трудови ресурсів. Натомість зростатиме частка осіб похилого віку. Таким чином, невідворотнім є демографічне постаріння населення.

Основним висновком роботи є визнання нагальної необхідності для України проведення чіткої державної демографічної політики на різних рівнях. Для цього слід включити до державної практики рекомендації Концепції та Стратегії демографічного розвитку України.

Список використаних джерел: 1. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с. 2. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005.- 630 с. 3. Статистичний щорічник України за 2008 рік. – К.: Техніка, 2009. – 598 с. 4. Яворська В.В. Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Українського Причорномор'я: методологічні і методичні проблеми.- Одеса: Астропринт, 2007. – 300 с. 4. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів)/ за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с

УДК 911.3:314(477.82)

Ковальчук І.П.

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Круль В.П.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

ЧАСОВО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Землі заходу Волині (Волинської області) заселялися від найдавніших часів. Найперші свідчення проживання людей на території краю належать до кам'яного віку — палеоліту, що в цілому тривав від 3–2,5 мільйонів до 11 тисяч років тому назад. Піонерним поселенням Волинської області вважається стоянка біля с. Ростань Шацького району. Надалі дана територія доволі стрімко заселялася. Загалом, поселення Волині зосереджувалися поблизу лісових масивів, уздовж рік та озер, на високих і низьких терасах [1].

Потреба в обліку населення виникла давно і була пов'язана з політичними, господарськими і воєнними потребами стародавніх держав. Так, перший російський загальний перепис був проведений 1897 р. і став переписом у сучасному його розумінні. На той час територія теперішньої Волинської області входила до Волинської губернії Російської імперії, яка складалась із 12 повітів, з яких 3 займали територію, що досліджується – Володимир-Во-

линський, Ковельський і Луцький. Людність тогочасної Волині становила 740,1 тис. ос. Найгустіше заселеним і, водночас, найменшим за площею був Володимир-Волинський – 277265 ос., який займав південну і західну частини області. Наступним за чисельністю населення і найбільшим за площею був Луцький – 252550 ос., що охоплював східну і центральну частини регіону. У Ковельському повіті мешкало 211493 ос. і займав він північ області.

Після Першої світової війни територія нинішньої Волинської області входила до складу Волинського воєводства Польщі (Горохівський, Володимирський, Ковельський, Любомльський і Луцький повіти). Невелика частина Волині не увійшла до цього воєводства, а була складовою Поліського (Камінь-Каширський повіт). В основі перепису, який відбувся 1931 року, була чисельність населення повітів за мовою. Загальна людність за “польським” переписом становила – 998,8 тис. ос. Найбільше на той час мешкало у Луцькому повіті – 290805 ос., а далі розміщувались: Ковельський повіт – 255095 ос., Володимирський – 150374 ос., Горохівський – 122045 ос., Камінь-Каширський – 94988 ос., Любомльський – 85507 ос. У всіх повітах, за винятком частини Поліського воєводства, переважала українська мова, а в останньому – так звана, тугейша, яку поляки придумали для того, щоб зменшити число українців у Польщі.

За роки входження території до Радянського Союзу було проведено декілька загальних переписів, адже тоді, починаючи від 1959 р., вони проводилися через кожні 10 років. Останній відбувся у 1989 році. Людність Волині у 1959 р. складала 890,5 тис. ос., у 1970 р. – 974,5 тис. ос., 1979 р. – 1032,0 тис. ос., 1989 р. – 1061,1 тис. ос. Як бачимо, населення Волині за радянського часу зростало, на що, ймовірно, впливали як соціальні, так і економічні чинники. На час здійснення в Україні Першого Всеукраїнського перепису населення людність Волинської області становила 1060,7 тис. ос.

Найдоцільнішим, на нашу думку, була б порівняльна характеристика останнього перепису за Радянського Союзу (1989 р.) і першого Всеукраїнського (2001 р.), адже саме за ці 12 років зафіксований початок спаду людності у регіоні. Виходячи з цього, відзначимо зменшення чисельності населення за 2001 р., порівняно до 1989 р. – 99,95%. Наголосимо також і на тому, що співвідношення сільського і міського населення за цей же період також істотно змінилося, бо міське зросло на 2,5%, а сільське, відповідно, скоротилося на 2,5%, тобто регіон урбанізувався. Проте, мають місце винятки у Володимир-Волинському, Луцькому та Шацькому районах, де сільська людність збільшилася.

Чисельність населення впродовж зазначеного часу, загалом, зменшувалася, але наявні райони, в яких вона зростала, зокрема, Камінь-Каширський, Луцький та Ратнівський. Виходячи з цього, за особливостями динаміки людності, варто виділити 6 груп адміністративних районів.

До першої групи слід віднести три райони з позитивним рухом зміни населення. Це Луцький (людність зросла на 5,6%), який знаходиться на півдні, а також два райони на півночі – Камінь-Каширський (на 2,9%) і Ратнівський (на 0,9%). Вони вважаються одними із найзамешканіших районів Волині, що, ймо-

вірно, стало причиною зростання населення в їхніх поселеннях.

У другу групу об'єднуються Іваничівський і Любешівський, де людність зменшилася на 0,1-1,0%. Перший із них знаходиться на півдні, а на його теренах розміщене м. Нововолинськ, що вірогідно і є основою незначної зміни людності, адже велика кількість сіл є його периферією. Інший район положений на півночі і межує з Білорусією. Після проголошення незалежності України, певна кількість населення, ймовірно, залишилася в сусідній державі, поряд із ріднею.

Третю групу (на 1,1-2,0%) складають Ківерцівський, Маневицький і Рожищенський райони. Вони знаходяться на сході області і мають добре транспортне сполучення як з Луцьком, так і з Рівнем. Можливо, це і є чинником того, що кількість населення, хоча і зменшилося, але не так помітно.

У межах 2,1-3,0% зменшилася людність Володимир-Волинського і Ковельського районів, які утворюють четверту групу і розміщені на заході і в центрі, відповідно. Зменшення їхньої людності можна аргументувати наявністю безпроблемного сполучення з Польщею (митниця м. Устилуг), в яку після 1991 року жителі переселяються на тимчасове чи постійне проживання.

До п'ятої групи (3,1-4,0%) входять 2 райони, а саме: Локачинський та Любомльський. Перший є сусіднім з Луцьким, що, можливо, і є причиною зменшення його мешканців, а другий – на заході, що, як і в попередній групі, межує з Польщею і має на своїй території митницю (с. Ягодин).

Горохівський, Старовижівський, Турійський і Шацький райони належать до шостої групи ($\geq 4,1\%$). З них три останніх знаходяться на півночі і є одними із найзаселеніших. Ймовірно, через віддаленість від обласного і основних транспортних центрів області людність їх значно знижується. Горохівський район, навпаки, розташований на півдні і межує зі Львівською областю, тому в часи економічного спаду вона, очевидно, притягує до себе певну частину його людності [2].

Все ж, одним із провідних чинників зменшення населення є його природне скорочення. Це стосується, переважно, сільського населення. Основною причиною скорочення людності є низька народжуваність, а також переважання осіб старшого, не репродуктивного віку. Проте, значну частку займає і від'ємне сальдо міграції, адже за останні роки цей чинник виходить на передові позиції.

Варто зазначити, що надалі тенденція щодо зменшення населення Волинської області продовжилася. Так, у 2005 р., за оцінковими даними, воно становило 1044,8 тис. ос., а у 2010 р. – 1036,7 ос. Виходячи з цього, можна стверджувати, що за співвідношенням 2010 р. до 2001 р. людність складала 97,7%. Отже, за останні 9 років скорочення людності було більшим, ніж за 12 попередніх. Наступний Всеукраїнський перепис населення в Україні планується на 2012 р., тому він покаже чи простежується ця тенденція і надалі.

Список використаних джерел: 1. Кучинко М.М. Археологія Волині. Луцьк: Видавництво обласної друкарні, 2005. – 203с. 2. Результати першого Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Населення Іваничівського району. Частина I. Луцьк, 2003.

СТРУКТУРНІ ЧИННИКИ ПРОЦЕСУ НАРОДЖУВАНOSTІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Народжуваність є одним із демографічних процесів, який обумовлює відтворення населення. На народжуваність прямо чи опосередковано впливає ряд чинників, таких як соціальні, економічні, культурні, екологічні тощо. Сучасні тенденції підвищення рівня народжуваності вимагає детального дослідження основних передумов та чинників, для виявлення характерних рис і визначення заходів для подальшого його регулювання. Аналізуючи динаміку процесу народжуваності, відзначаємо період падіння рівня народжуваності з 1995 по 2001 рр. до 6,8 ‰; період поступового збільшення рівня народжуваності починається з 2001 року і триває до сьогоднішнього дня, на 2009 рік складає 9,9 ‰. Визначимо, який із структурних чинників несе більший вплив на зміну показника народжуваності.

Від статево-вікової структури населення залежить як спроможність до відтворення і характер демографічних процесів, так і здатність до економічної активності. Вона є найбільш вагомим ендогенним чинником народжуваності. [3, с. 49]. Крім того, рівень народжуваності може ще визначатися повіковою інтенсивністю народжуваності, що вимірюється повіковими коефіцієнтами народжуваності. Це дозволить оцінити роль структурних чинників в детермінації рівнів народжуваності та в зміні їх в часі та просторі.

Для визначення і порівняння ступеню дії структурних чинників обраний період з 2001 року до 2009 року – період стабільного збільшення рівня народжуваності. За допомогою методу стандартизації [3] зіставляються рівні народжуваності населення Полтавської області коли відбувалися зміни в суспільстві, економіці, медицині які вплинули на демографічний процес.

Для виявлення ступеня впливу повікових коефіцієнтів народжуваності на зміну рівня народжуваності у вказаний період за стандарт [3] приймається вікова структура, яка розраховується шляхом усереднювання вікових структур населення. Після чого, підраховуються стандартизовані загальні коефіцієнти народжуваності для кожного року [1, 5]. Для обрахунку стандартизованих загальних коефіцієнтів народжуваності необхідними є такі вихідні дані як чисельність жінок за віковими групами, абсолютна чисельність народжених жінками певної вікової групи, повіковий коефіцієнт народжуваності (число народжених на 1000 жінок певної вікової групи).

Для того, щоб розрахувати стандартизований загальний коефіцієнт народжуваності нам потрібне значення середньорічної чисельності всього населення за кожний досліджуваний рік: у Полтавській області у 2001 році чисельність населення складала 1653600 осіб, у 2009 році – 1505500 осіб [5, 6]; їх середньо-

арифметичне складає 1579550, і воно є середньорічною чисельністю за стандартом. А за стандарт вікової береться середня вікова структура за обидва часові періоди, розраховується за даними як середньоарифметична для кожної вікової групи [3]. Абсолютна чисельність, яка була б при реальних повікових коефіцієнтах народжуваності наведених періодів і віковій структурі жінок за стандартом розраховується за допомогою множення стандарту вікової групи на реальний коефіцієнт народжуваності для кожної вікової групи (таблиця 1).

Таблиця 1

Абсолютна чисельність народжених при різних повікових коефіцієнтах народжуваності та єдиному стандарті вікової структури (розраховано автором за даними [5,6])

Вікові групи, роки	Абсолютне число народжених, осіб		Стандарт вікової структури, осіб	Абсолютна чисельність народжених при різних повікових коефіцієнтах народжуваності та єдиному стандарті вікової структури, осіб	
	2001	2009		2001	2009
15-19	1799	1396	51187	1602	1592
20-24	4487	5234	55150	4649	5057
25-29	2687	4418	55787	2644	4491
30-34	1285	2631	54860	1278	2644
35-39	386	979	57074	377	1004
40-44	75	176	58757	71	188
45-49	6	0	59845	6	0
ВСЬОГ	10726	14833		10627	14977

Стандартизований загальний коефіцієнт народжуваності ($K_{ст.заг.}$) розраховується як відношення абсолютного числа народжених за рік при реально існуючих повікових коефіцієнтах народжуваності та віковій структурі стандарту (табл. 2) до середньорічної чисельності всього населення за стандартом [2]:

$$\hat{E}_{п\ddot{o}.\check{c}\check{a}\check{a}}^{2001} = \frac{10627}{1579550} \times 1000 \text{‰} = 6,73 \text{‰} \quad \hat{E}_{п\ddot{o}.~\check{c}\check{a}\check{a}}^{2008} = \frac{14977}{1579550} \times 1000 \text{‰} = 9,06 \text{‰}$$

Отже, різниця між отриманими загальними стандартизованими коефіцієнтами складає 2,33 ‰ або 25,7 %. Тобто лише через відмінності у показниках повікової інтенсивності народжуваності загальний рівень народжуваності за наведений період має збільшитись на 25,7 %.

Для порівняння чинника впливу повікової інтенсивності народжуваності та чинника вікової структури за стандарт беруться повікові коефіцієнти, проводяться аналогічні розрахунки.

Різниця між отриманими загальними стандартизованими коефіцієнтами складає 0,15 ‰, або 1,8%, тобто через відмінності у віковій структурі населення загальний рівень народжуваності за наведений період має збільшитись на 1,8%.

Таким чином, різниця між отриманими загальними коефіцієнтами складає 2,33 ‰ або 25,7%. Тобто, підвищення рівня народжуваності відбувається за ра-

хунок збільшення повікових коефіцієнтів народжуваності Таким чином, встановлено, що рівень народжуваності в Полтавській області в період з 2001 року до 2009 року збільшився на 25,7% в більшій мірі за рахунок відмінності в повікових коефіцієнтах народжуваності за наведений період.

Таблиця 2

Абсолютна чисельність народжених при різній віковій структурі та єдиному стандарті повікових коефіцієнтів народжуваності (розраховано автором за даними [5,6])

Вікові групи, роки	Абсолютне число народжених, осіб		Стандарт повікових коефіцієнтів народжуваності %	Абсолютна чисельність народжених при різній віковій структурі та єдиному стандарті повікових коефіцієнтів народжуваності, осіб	
	2001	2009		2001	2009
15-19	1799	1396	31,2	1794	1400
20-24	4487	5234	88	4684	5023
25-29	2687	4418	63,95	3625	3510
30-34	1285	2631	35,75	1971	1951
35-39	386	979	12,1	708	673
40-44	75	176	2,2	138	121
45-49	6	0	0,05	3	3
ВСЬОГО	10726	14833		12923	12681

$$K'_{\text{п.в.}}^{2001} = \frac{12923}{1579550} \times 1000 \text{‰} = 8,18 \text{‰} \quad K'_{\text{п.в.}}^{2009} = \frac{12681}{1579550} \times 1000 \text{‰} = 8,03 \text{‰}$$

Додаткові розрахунки підтвердили, що за рахунок змін у віковій структурі (без змін повікового коефіцієнту народжуваності) до 2009 року чисельність народжених мала б зменшитися на 197 осіб; за рахунок збільшення повікових коефіцієнтів народжуваності (без змін вікової структури) збільшилася б на 4304 осіб.

Аналізуючи отримані результати можна зробити висновок, що у збільшенні рівня народжуваності населення мали місце виключно позитивні зміни в повіковій інтенсивності народжуваності. Тому можна сказати, що у контексті обґрунтування економічних чинників дітородної активності, у центрі уваги тривалий час знаходиться проблема співвідношення та взаємовідносин між дітородною й іншими видами життєдіяльності, насамперед економічною [3]. Тобто, підвищення рівня народжуваності за старшими віковими групами і зумовило пожвавлення процесу народжуваності в цілому. Як зазначалось, значними передумовами цього сприяли історико-політичні зміни в суспільстві і відкладення народження першої або другої дитини в молодшому дітородному віці, тому деяка політична та економічна стабілізація призвели до збільшення рівня останнього. Тобто, можна визначити економічні, соціальні, індивідуально-психологічні чинники, які призвели до того, що повікова інтенсивність народжуваності відіграє досить важливу роль у відтворенні населення регіону і виступає головним

ендогенним чинником формування процесу народжуваності в Полтавській області.

Тому при розробці державних і регіональних демографічних програм заходи мають бути спрямовані на формування сприятливого соціально-психологічного клімату та позитивної суспільної налаштованості на сімейні цінності, сприяння формуванню дітородних настанов на створення дводітної сім'ї в поєднанні з активною життєвою, суспільною, економічною роллю жінки; на поліпшення можливостей для працюючих матерів поєднувати роботу і виконання сімейних обов'язків через використання механізмів гнучкої зайнятості; на створення належних економічних передумов для реалізації потреби сім'ї в дітях; вдосконалення існуючої системи соціальної допомоги при народженні дитини; на підвищення якості життя сімей тощо.

Список використаних джерел: 1. Аксьонова С.Ю. Особливості народжуваності у жінок середнього віку / Аксьонова С.Ю. – 2009. – с.28-38 (Препринт / Демографія та соціальна економіка; 2009-2). 2. Демографія та соціальна економіка: Науково економічний та суспільно політичний журнал/За ред. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України.- Київ, 2006. 3. Курило І.О. Народжуваність в Україні: аналіз детермінант та статистична оцінка ефектів пронаталістичних заходів / Курило І.О., Рингач Н.О. – 2007. – с.80-90 – (Препринт / Статистика України; 2007-4(39)). 4. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. – К.: АДЕФ-Україна 2008. – 288 с. 5. <http://www.ukrcensus.gov.ua> – Державний комітет статистики України – результати Всеукраїнського перепису населення. 6. <http://www.obladmin.poltava.ua> – офіційний сайт Головного управління статистики в Полтавській області.

УДК 911.3

Ліхван В.Ф., Ключко Л.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ДИНАМІКА ЗМІНИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ СХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ ЗА ОСТАННІ 5 РОКІВ

Соціальна безпека виступає важливим показником для вимірювання загального розвитку населення та визначення рівня якості його життя. Рівень соціальної безпеки може бути різним в межах однієї територіально-адміністративної одиниці, що вказує на наявність певних диспропорцій та проблем розвитку.

Під соціальною безпекою розуміють постійну доступність достатньої кількості благ для нормальної життєдіяльності населення [1].

Термін "соціальна безпека" вживається лише кілька останніх років. Він замінив термін "соціальне забезпечення", який зберігає право на існування, проте характеризує дещо вужче поняття, ніж соціальна безпека. Соціальне забезпечення є складовою системи соціального захисту і виконує функцію накопичення та розподілу коштів соціального захисту, призначених для соціальної допомоги, виплат по соціальному страхуванню та ін. В свою чергу соціальний захист є ча-

стиною соціальної безпеки та являє собою систему суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо) [1].

Для того, щоб визначити на скільки соціально захищене населення певної території, потрібно врахувати більше десятка показників, які і визначають соціальну безпеку населення. До цих показників відносяться: народжуваність, смертність, міграційний рух населення (еміграція та імміграція), рівень середньої заробітної плати, рівень зайнятості, рівень безробіття, рівень капітальних інвестицій, рівень злочинності, кількість лікувально-профілактичних закладів, кількість населення хворих на ВІЛ/СНІД та викиди шкідливих речовин в атмосферу [1].

В наш час багато дослідників вивчають поняття соціальної безпеки населення та досліджують його стан на різних територіях. Проте, дослідивши соціальну безпеку населення на певній території у певний час, важко говорити про те, як буде змінюватися в майбутньому її стан в даному аспекті. Наприклад: стан соціальної безпеки умовної території має незадовільне значення на даний момент, але якщо дослідити соціальну безпеку населення за минулі роки, то можна побачити, що з кожним роком вона стає дедалі кращою. З подібного дослідження можна зробити висновок, що місцева влада умовної території задовольняє всі потреби та вимоги населення, що покращує його соціальне життя. Тому, для прогнозування рівня соціальної безпеки населення на майбутнє та внесення певних корективів до управління соціальною сферою, перш за все, потрібно дослідити динаміку соціальної безпеки населення території за останні роки.

Зміна рівня соціальної безпеки населення за певний період часу залежить, в першу чергу, від показників, за якими вона розраховується. Якщо поглянути на вищезгадані показники, можна помітити, що всі вони певним чином залежать від рівня розвитку економіки країни. Демографічна ситуація та політика, зайнятість та безробіття, заробітна плата, медична сфера, екологія – усі ці напрямки соціально-економічного розвитку країни мають безпосередній вплив на показники соціальної безпеки населення, а в свою чергу і на сам рівень соціальної безпеки населення досліджуваної території. Отже, можна зробити висновок, що зміна соціально-економічного розвитку території (наприклад: внаслідок економічної кризи або економічного росту) буде прямо впливати на рівень соціальної безпеки населення цієї території.

Метою даної статті є дослідження зміни показників соціальної безпеки населення Східного регіону України за останні 5 років.

Об'єктом дослідження виступають області Східного регіону України, предметом динаміка зміни стану соціальної безпеки населення Східного регіону України за останні 5 років.

В даному дослідженні ми користуємося класифікацією регіонів України за проф. О. Шаблієм, оскільки вона є найбільш обґрунтованою та оптимальною для дослідження даного питання. За цією класифікацією до Східного регіону відносяться Харківська, Сумська, Полтавська, Донецька та Луганська області.

Для того, щоб проаналізувати зміну соціальної безпеки населення Східного

регіону, застосовувалася формула Штельмах О.О., запропонована нею у своєму дослідженні «Суспільно-географічні особливості соціальної безпеки регіонів України» [1]:

$$\theta = \frac{\omega}{\sqrt{\omega^2 + \psi^2}} \quad (1.1)$$

де: θ – коефіцієнт соціальної безпеки населення;

ω – інтегральна оцінка показників стимуляторів за районами;

ψ – інтегральна оцінка показників дестимуляторів за районами.

Проте, виходячи з даної формули, можна користуватися тільки показниками, що мають полярний характер. Прикладом можуть бути показники кількості народжених та померлих, міграція вибулих та прибулих, рівень зайнятості та безробіття.

Після розрахунків за даною формулою були отримані коефіцієнти соціальної безпеки населення областей Східного регіону з 2005 по 2009 роки. Результати розрахунків представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати розрахунків соціальної безпеки населення за формулою 1.1

Області \ Роки	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Донецька	0,57	0,58	0,58	0,59	0,60
Луганська	0,55	0,57	0,57	0,59	0,59
Полтавська	0,58	0,59	0,59	0,61	0,62
Сумська	0,54	0,57	0,57	0,58	0,59
Харківська	0,63	0,64	0,64	0,64	0,64

Отже, після розрахунків за формулою 1.1 можна зробити певні висновки:

- коефіцієнти соціальної безпеки населення за останні 5 років мали тенденцію до збільшення у всіх областях Східного регіону;

- перше місце за рівнем соціальної безпеки населення у 2009 році порівняно з 2005 роком збереглося у Харківській області;

- найбільш динамічно покращила свої показники соціальної безпеки населення за 5 років Сумська область – на коефіцієнт соціальної безпеки 0,05. Стабільність ситуації спостерігалась в Харківській області – на коефіцієнт 0,01;

- збільшення коефіцієнтів соціальної безпеки населення свідчить про поступовий вихід України з економічної кризи (принаймні говорити можна про Східний регіон України);

- завдяки даному дослідженню можна спрогнозувати подальшу зміну соціальної безпеки населення областей Східного регіону.

Якщо спробувати спрогнозувати ситуацію в Східному регіоні України на найближчі 5 років за станом соціальної безпеки, то слід зазначити що:

- динаміка збільшення коефіцієнту соціальної безпеки не буде збільшуватися високими темпами і збільшиться ще на 0,01 або 0,02 умовні одиниці;

- перше місце Харківської області збережеться за рахунок теперішнього високого коефіцієнта, у порівнянні з іншими областями Східного регіону України;

▪ рівень показників та їх збільшення буде залежати від майбутнього рівня соціально-економічного розвитку України та кожної з областей.

Дане дослідження можна вважати не закінченим, оскільки були використані не всі показники, що характеризують соціальну безпеку населення Східного регіону України. Проте дана частина свідчить про те, що подібне дослідження є досить ефективним для визначення динаміки зміни соціальної безпеки населення певної території. Результати дослідження будь якої території або адміністративної одиниці можна використати для прогнозування стану соціальної безпеки населення в найближчі роки.

Список використаних джерел: 1. Штельмах О.О. Суспільно-географічні аспекти соціальної безпеки регіонів України. Київ, 2006 – 215 с. 2. Офіційний сайт державного комітету статистики України – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> 3. Офіційний сайт головного управління статистики у Харківській області – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/> 4. Офіційний сайт головного управління статистики у Сумській області – Режим доступу: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/> 5. Офіційний сайт головного управління статистики у Полтавській області – Режим доступу: <http://www.poltavastat.gov.ua/> 6. Офіційний сайт головного управління статистики у Луганській області – Режим доступу: <http://www.lugastat.lg.ua/> 7. Офіційний сайт головного управління статистики у Донецькій області – Режим доступу: <http://www.donetskstat.gov.ua/>

УДК 911.3

Малыхина К.Г.

*Научный руководитель – д-р геогр. наук, проф. Лисецкий Ф.Н
Белгородский государственный университет*

РАЗРАБОТКА ЭКОЛОГО-ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЙ КОНЦЕПЦИИ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ (НА ПРИМЕРЕ Г. БЕЛГОРОДА)

Эколого-градостроительное проектирование является разновидностью градостроительной деятельности, где особое внимание уделяется экологической составляющей.

Построение эколого-градостроительного каркаса должно осуществляться с двух позиций, определяющих условия развития города как самостоятельного поселенческого образования и как системы расселения в определенных физико-географических и экологических условиях [2].

Располагаясь в центре Европейской части Российской Федерации, в относительно благоприятных природно-климатических условиях, Белгородская область относится к староосвоенным районам. Распаханность ее территории достигает 80%, а лесистость – 10%. Окружающая природная среда нашей области испытывает все возрастающее воздействие хозяйственной деятельности, антропогенных, техногенных и других факторов. Появляются искусственные формы

© Малыхина К.Г., 2011

рельефа, распахиваются склоновые земли, нарушается среда обитания многих

зверей, птиц, насекомых, сокращается их численность и видовой состав, уменьшаются запасы лекарственных растений [5].

Проведенный анализ градостроительной документации, генерального плана города и экологической ситуации позволил выявить основные проблемы эколого-градостроительного развития города: отсутствие единой градостроительной политики на территории города и пригородной зоны; отсутствие единой концепции реконструкции исторического центра города и нового строительства в этой части города; неблагоприятная экологическая ситуация - высокое загрязнение воздушного и водного бассейнов; значительное количество ветхой 1-2-этажной жилой застройки, низкий уровень инженерного оборудования индивидуальных домов, благоустройства и озеленения территорий жилой застройки; в двухкилометровую зону ограничения застройки из условий шума (шумовую зону) аэропорта попадают территории городской жилой; в городе имеются территории, подверженные эрозиям и оползням; в санитарно-защитные зоны от промышленных предприятий и коммунально-складских организаций попадают значительные территории усадебной и капитальной жилой застройки; городские территории имеют развитую овражно-балочную систему, в городе также расположены отработанные карьеры; неэффективное использование ценных городских земель; неудовлетворительное состояние городских пляжей - водоемы загрязнены; недостаточное количество оборудованных парковых, рекреационных и спортивных зон, озеленение и благоустройство оврагов и др.; в городе необходимо новое кладбище (ввиду перегруженности существующего).

Анализ функциональных зон Белгорода позволил сделать вывод, что территория города используется нерационально – большая часть оставлена под естественные ландшафты (27 %), в то время как рекреационная зона занимает всего 11 % (рис. 1). На одного жителя города приходится около 11,5 м² насаждений общего пользования, что, в целом, соответствует нормам [6], но по мнению авторов (Николаевская, 2002) хорошо озелененным следует считать город, в котором на одного человека приходится 20-30 м².

Жилая зона по площади застройки практически приравнивается к зоне сельскохозяйственного использования (19 % и 18 % соответственно) – достаточное количество земель остаётся без оборота.

Исходя из Экологической Программы г. Белгорода об оптимальном соотношении между производственной, селитебной и рекреационной территориями, составляющем пропорцию 1:2:3 соответственно, можно сделать вывод о нарушении данного принципа, где соотношение составляет пропорцию 1:1,7:1, что определяет потребность в увеличении рекреационной территории почти в 3 раза [4].

На основании проведенных исследований и анализа схем генеральной застройки г. Белгорода в целях сохранения и поддержания комфортных условий для проживания населения, предлагаются следующие решения проблем эколого-градостроительного развития города:

- разработка новой градостроительной политики государственного и регионального уровня, а также пересмотр СНиПов и СанПиНов, нуждающихся в

постоянном обновлении;

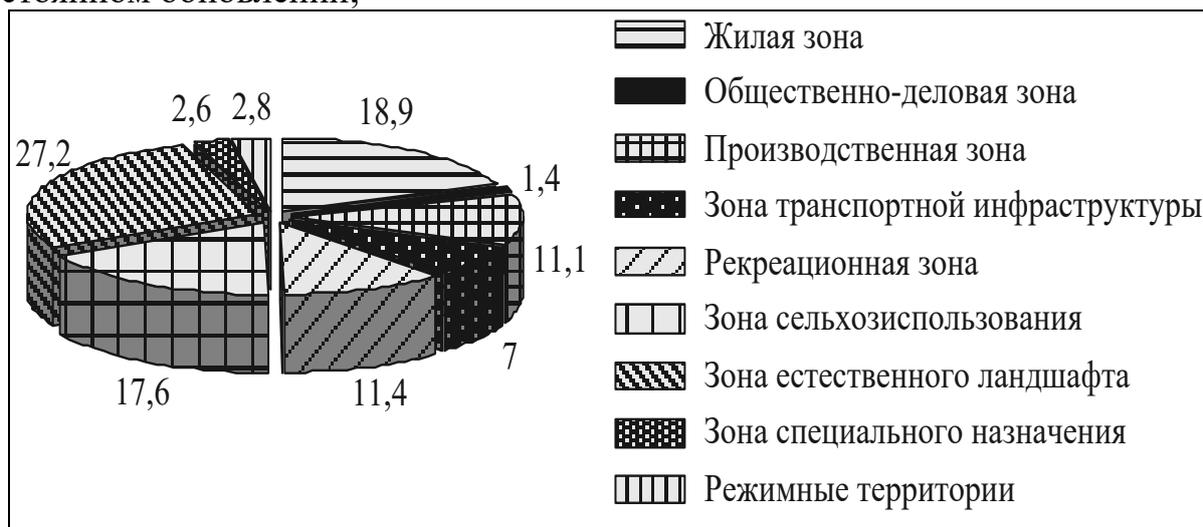

Рис. 1. Баланс территории г. Белгорода, %

- реконструкция функционально-планировочной структуры города, а именно рациональное распределение территории в соответствии с их ресурсами и местом в структуре города;

- при реконструкции центральной части города и выявлении основных градостроительных узлов необходима увязка нового строительства с существующей исторической застройкой;

- максимальный сбор информации о состоянии окружающей среды в районе проектируемого строительства, проведение научно-исследовательских работ по изучению природных условий территории;

- градостроительные и инженерно-технические мероприятия: снос ветхого фонда и строительство новых жилых зданий, обеспеченных всем необходимым инженерным оборудованием и благоустройством территорий жилой застройки (в том числе и озеленением);

- противоэрозионные и противооползневые мероприятия;

- вывод жилой застройки из санитарно-защитных зон с последующим озеленением территории зон, объявление этих территорий зонами инвестиционного назначения;

- залесение оврагов и рекультивация карьеров;

- строгий санитарный контроль и очистка водоемов;

- повышение комфортности среды за счет обустройства территорий вокруг жилой и общественно-деловой застройки (благоустройство дворовых площадок, создание парковых зон, детские площадки, зон отдыха и рекреации);

- развитие озелененных территорий (вертикальное озеленение, интеграция озелененных территорий, озеленение санитарно-защитных зон предприятий с применением газо-пылеустойчивых пород деревьев и кустарников);

- снижение объемов строительства жилых комплексов в северо-западной части города Белгорода,

- развитие и расширение города в северо-восточном и юго-западном направлениях.

Список использованных источников: 1. Градостроительный кодекс Российской Феде-

рации от 29.12.2004 N 190-ФЗ (принят ГД ФС РФ 22.12.2004) (ред. от 04.12.2007). – М., 2002; 2. Курбатова, А.С. Ландшафтно-экологический анализ формирования градостроительных структур / А.С. Курбатова. – М., 2004. – 400 с.; 3. Решение Совета депутатов г. Белгорода от 29.05.2007 N 473 (ред. от 24.06.2008) "Об утверждении экологической программы города Белгорода на 2007 - 2011 годы"; 4. Свиридова, А.В. Применение ГИС-технологии для мониторинга городских земель / А.В. Свиридова, К.Г. Малыхина // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих науковців «Регіон-2007: суспільно-географічні аспекти». – Харків, 2007. – С. 127-131.; 5. СНиП 2.07.01 - 89*. Градостроительство. Планировка и застройка городских и сельских поселений. М.: ГУЛ ЦПП, 1998. — 58 с.

УДК 911.3

Піняк З.М.

Науковий керівник – асис. Тиква Л.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ РОЗСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Міграції населення – досить точний індикатор рівня економічного і соціального становища, політичної та екологічної ситуації, міжетнічних та релігійних відносин. Територіальна мобільність або механічний рух населення пов'язані з територіальним переміщенням населення, які супроводжуються зміною місця проживання та місця праці як в середині так і за межами країни, перетином адміністративних меж населених пунктів та зміною місця проживання назавжди або на певний період часу.

Суть міграції полягає у задоволенні особистих потреб професійного, духовного та соціального характеру, якісному та кількісному співвідношенні потреб у робочій силі та наявності її у регіонах.

Регіональна диференціація демографічної ситуації в Україні зумовлена сукупністю історичних, соціально-економічних, політичних, екологічних та інших чинників, які характеризують динаміку чисельності населення країни. Масштаби та напрямки міграційних процесів формуються також під впливом дії етнічних, освітніх, морально-психологічних, військових та інших факторів, які діють одночасно та є взаємозалежними. До сучасних чинників, які впливають на демографічну ситуацію, відносять політичні та економічні кризи останніх двох десятиліть, які сприяли відтоку працездатного населення за рубіж, зниженню народжуваності та зростанню смертності серед широких верст населення.

При аналізі міграційних аспектів системи розселення України слід звертати увагу й на динаміку переміщення населення унаслідок соціально-економічних змін насамперед через фактор розвитку території. Міграції відіграють важливу роль в розвитку трудової міграції, яка характеризує соціальний

© Піняк З.М., 2011

та економічний стан, політичну та екологічну ситуацію та міжетнічні та релі-

гійні відносини.

Для України характерними є переїзди на проживання постійного характеру до міських поселень прилеглих районів (міжобласні та внутрішньо обласні міграції) у напрямку із заходу на схід країни.

Міжрегіональні міграції складають третину всіх міграційних потоків. Найвища міжрегіональна мобільність у м. Києві та Київській області. Це можна пояснити, з одного боку – доцентровою силою столиці та області, з іншого – міграційним обміном населення між ними. Також найвища інтенсивність міжрегіональної міграції населення в центральній частині України: Житомирська, Київська, Черкаська, Кіровоградська, Миколаївська і Херсонська області [2, с. 132].

Міграції змінюють не тільки кількісні, але й якісні параметри. Вікова структура мігрантів має значні відмінності. Найактивнішими в регіональних та міжрегіональних міграціях є молодь у віці 15-24 роки та населення віком 30-75, а за кордон – 25-29 років. Все це негативно відбивається на демографічному потенціалі країни. При міждержавному обміні змінюється освітній та професійний склад населення. Україну залишають активні, підприємливі, професійно підготовлені спеціалісти, які мають фізичні, інтелектуальні та матеріальні можливості для здійснення переїзду. [2, с. 288]

На статеву-вікову структуру населення впливають й міждержавні міграції. Тим не менш, незважаючи на них, зберігається статеву структуру населення України: 46,3 % – чоловік, 53,7 % – жінок за 2009 р., хоча при цьому населення України кількісно зменшується за всіма віковими групами. У зовнішній міграції від'ємне сальдо має найактивніше працездатне населення у віці 20-44 роки та становить 40% від загальної кількості працездатного населення. Усе це має значний негативний вплив на демографічний потенціал країни.

Важливою умовою розселення населення по території країни є природні ресурси та їхній ступінь концентрації (обсяги, об'єми, запаси). Цей фактор впливає на специфіку системи розселення кожного конкретного регіону України. На однаковій за площею території може бути різний показник людності. Так, низький рівень господарської освоєності природних ресурсів спостерігаємо в гірських районах, а високий рівень щільності населення – поблизу наявності родовищ корисних копалин та рекреаційних ресурсів.

За останні роки міграційні процеси в Україні набули принципово нового характеру та якості, змінилися пріоритети. Внаслідок впливу сільських мешканців до міст сформувалися системи з високою концентрацією міського населення. Водночас у сільській місцевості в багатьох регіонах розширюються межі слабо заселених територій, виводяться з господарського обігу значні площі земель. Багаторічний вплив сільської молоді до міст України та за її межі визначив деформацію всіх демографічних структур і процесів у сільській місцевості, що супроводжувалося збільшенням частки осіб пенсійного віку, зростанням смертності, скороченням народжуваності, зниженням природного приросту сільського населення. [1, с. 53]

Урбанізація, як процес підвищення ролі міст, проявляється й у зростанні кількості міських поселень, концентрації в них населення, особливо у великих містах, що сприяє поширенню міського способу життя. Ступінь урбанізації ви-

міркують за часткою міського населення до загальної людності території та за розподілом чисельності міського населення між міськими поселеннями різної людності. Чим більше населення у містах, тим сильніший їх вплив на господарство країни. Не рідко міста, що мають певні господарські функції, виступають соціально-економічним каркасом розвитку території та мають значний зростаючий вплив на прилеглі території.

Великі міста притягують до себе мігрантів з приміської зони. Як наслідок, відбувається територіальний перерозподіл: населення в передмісті скорочується, а в містах зростає.

Зростання міст призводить до зміни приміської зони та її господарського призначення. Навколо них починають формуватися інфраструктура, розвивається сільськогосподарське виробництво та створюються промислові підприємства – електростанції, підприємства АПК, заводи будівельних матеріалів; створюються території відпочинку, оздоровлення жителів та рекреації. Як наслідок процес урбанізації переростає в субурбанізацію.

Отже, процес розселення має прямий зв'язок з міграцією населення. Основним показником рівня економічного та соціального становища, політичної, екологічної ситуації, міжетнічних відносин виступають рівень міграції населення. Його аналіз дає можливість відстежити зміни політичного, соціального та економічного характеру. Головною тенденцією міграцій останніх десятиліть в Україні є трудова міграція населення закордон унаслідок посилення економічної кризи, зростання безробіття, заборгованості держави виплати зарплатні та інших деструктивних факторів державного керування. Міграційний процес є складним соціально-економічним процесом, складовою частиною розвитку та територіальної організації суспільства. Для вдосконалення їх структури необхідно покращити соціально-економічну ситуацію в регіонах та в країні в цілому.

Суперечливість явища трудової міграції підводить до висновків про те, що основний зміст політики держави у відповідній сфері має полягати у мінімізації її негативних наслідків, максимальному використанні позитивних для громадян (у тому числі – працівників-мігрантів) та суспільства результатів. Політика регулювання трудової міграції має виходити з того постулату, що право громадянина виїжджати за кордон є невід'ємним від його права на гідний рівень життя вдома, тобто права мати роботу або власну справу, яка б дозволяла реалізувати себе, забезпечити добробут родини. Нагальною проблемою вирішення питань зовнішньої трудової міграції є: формування виваженої державної політики щодо регулювання трудових міграцій; забезпечення відповідного інформаційного забезпечення.[4.с. 33]

Список використаних джерел: 1. Васильченко В.С.,Гриненко А.М.,Грішнова О.А., Керб М.П., Управління трудовим потенціалом – Навч. Посіб., - К.:КНЕУ, 2005 2. Джаман Василь Олексійович Регіональні системи розселення : демографічні аспекти. – Чернівці: Рута 2003 3. Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів /Артек ;1995 4. О. Краузе. Зовнішня трудова міграція населення України / О. Краузе // Галицький економічний вісник. — 2010. — №2(27).— с. 26-34

УДК 314.18 (470.325)

РОЖДАЕМОСТЬ И БРАЧНЫЙ РЫНОК Г. БЕЛГОРОДА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Будущее города, состояние его сегодня в значительной степени зависит от количества и качества человеческого потенциала. Значение населения как носителя интеллектуального потенциала многократно возрастает в постиндустриальном обществе. Потеря людских ресурсов, как в количественном, так и качественном отношении, дестабилизирует и ослабляет страну. Процесс глобализации показывает, что человеческие ресурсы не имеют никаких способов замещения [4]. Проблема демографии в XXI веке не теряет своей актуальности, несмотря на усилия правительства, рекомендации ученых, специалистов. Сегодня проблема демографии сохраняет остроту для всей страны, для большинства ее регионов, включая (относительно благополучную) Белгородскую область, ее областной центр.

Несмотря на стремительный рост населения г. Белгорода – с 1959 по 2010 гг. численность населения возросла более чем в 4 раза – его воспроизводство всегда характеризовалось низкой рождаемостью. Именно она явилась главным звеном в цепи факторов, спровоцировавших процессы депопуляции населения в городе – 10,8 рождений на тысячу жителей [3]. Бесспорно, данный уровень рождаемости очень низкий, беспрецедентно низкий по всем историческим меркам. В тоже время, отметим, что с начала 2000-х годов наблюдается рост, особенно заметный с 2006 года. 2009 год стал переломным: впервые за 14 лет в Белгороде зафиксирован естественный прирост населения. Он небольшой – 28 человек, но тенденция роста есть. Удастся ли сохранить её Белгороду в будущем? Ответить на данный вопрос мы попытаемся на основе анализа суммарного коэффициента фертильности (числа детей на одну женщину) – с помощью которого определяются долгосрочные тенденции в рождаемости.

Анализ работ исследований демографов говорит о том, что для женщин, которые сегодня находятся в активных репродуктивных возрастах, реальным являются 1,5-1,6 детей в расчете на одну женщину [1]. Чтобы добиться значительного прироста населения, надо в два раза увеличить количество рождений на женщину в детородном возрасте, но и это при соблюдении одного очень важного условия: число этих женщин не должно уменьшаться.

Метод аналитического демографического прогноза, позволяющий путем передвижки по возрастам определить будущую структуру населения, показал, что в детородный возраст вступают малочисленные поколения кризисных 90-х годов. Так, в 2009 г. в Белгороде в репродуктивном возрасте находилось 106,3 тыс. женщин, в 2024 г., по нашим расчетам, будут находиться лишь 87,0 тыс., т.е. «потери» составят 19,3 тыс. женщин. Это означает, что в детородном возрасте будет на 18%

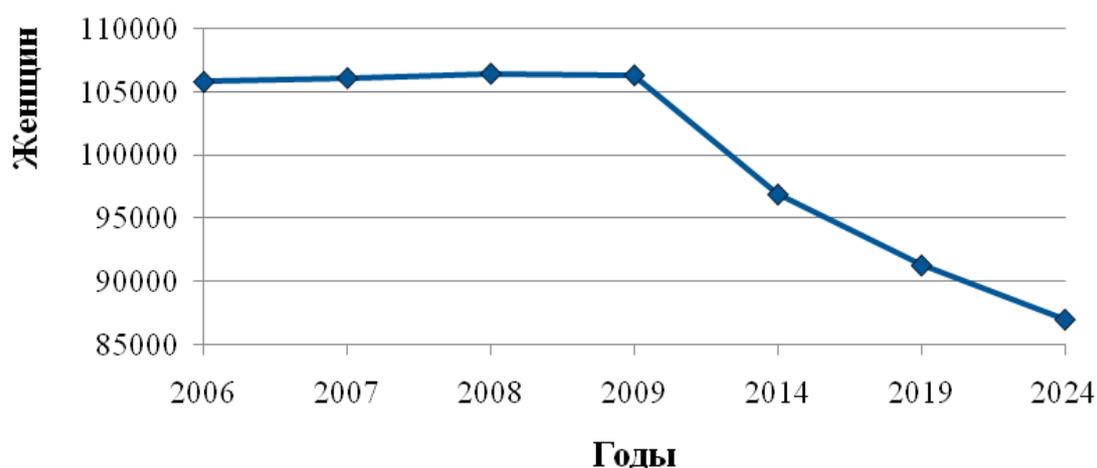

Рис. 1 Динамика численности женщин репродуктивного возраста

Можно ожидать непродолжительной волны деторождения в ближайшие 3-5 лет по двум причинам: 1) за счет демографических (экономических) начинаний правительства, ускоривших «отложенные» рождения запланированных детей; 2) наличия многочисленных когорт молодых женщин, родившихся в 1985-1989 гг. – поколения детей перестройки. Далее, в перспективе пяти-семи лет и позже обозначится спад деторождения. Т.о., чтобы перекрыть долгосрочные негативные тенденции в воспроизводстве населения, современная молодая женщина должна иметь в среднем троих детей, при том, что сейчас на нее приходится 1,4 рождения. Заметим, что в стране у женщин детородного возраста сформировалась модель однодетной семьи. В России семья с тремя и более детьми как модель отсутствует уже на протяжении трех поколений. Для города, области и России, в целом, характерен кризис института семьи, традиций отцовства, растущего количества матерей-одиночек, разводов [6]. В Белгороде каждый десятый ребенок зарегистрирован только по заявлению матери [5]. Психологи единодушны в том, что неполные семьи создают массу проблем, а социологи – в том, что обществу, опирающемуся на модель «мать-одиночка» гарантирована низкая рождаемость.

Анализ показателей брачности населения (табл. 1) указывает на то, что несмотря на незначительный рост регистрации браков, большинство заключённых из них неустойчивы: за последние пять лет на 100 заключенных браков в среднем приходилось 45 разводов.

На процессы как брачности, так и разводимости влияет ситуация на «брачном рынке». Под термином «Брачный рынок» понимают систему соотношений численностей различных групп бракоспособного населения, образующую общие рамки брачного выбора [2]. Основной характеристикой брачного рынка, определяющей вероятность вступления в брак является возрастно-половая структура населения. Диспропорции в возрастно-половой структуре снижают вероятность вступления в брак и повышают вероятность разводов для «избыточной группы населения». Статистические данные последних двух переписей, 2009 и прогнозного 2014 гг. зафиксировали кризисную ситуацию на «брачном рынке» Белгорода (рис. 2).

Таблица 1 – Показатели брачности населения г. Белгорода

Показатели	Годы							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Зарегистрировано браков, единиц	3129	3719	3058	3632	3987	4655	3739	3910
Зарегистрировано разводов, единиц	2367	2141	1825	1772	1637	1828	1806	1807
Общие коэффициенты брачности, на 1000 чел.	9,1	10,8	9,0	10,7	11,5	13,3	10,5	10,9
Общие коэффициенты разводимости, на 1000 чел.	6,9	6,2	5,4	5,2	4,7	5,2	5,1	5,0
Число разводов на 1000 браков	756	576	597	488	411	393	483	462

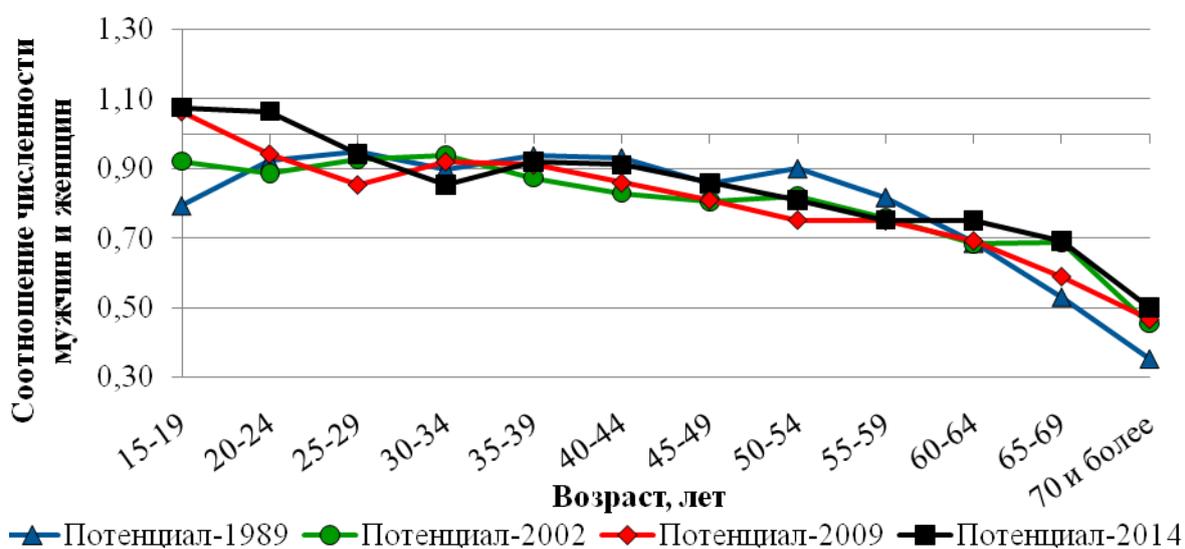

Рис. 2 Динамика потенциала брачного рынка в Белгороде для разных возрастных групп

Согласно графику наиболее благоприятный возраст в 2009 г. для вступления в брак до 19 лет, т.е. возраст когда для молодых людей главным приоритетом является получение профессиональных навыков и образования. Кроме того налицо явная избыточность женщин в возрасте от 20 до 30 лет, что значительно снижает их потенциальную возможность выйти замуж, а ведь это самый активный репродуктивный период.

Огромное число разводов, сознание непрочности семьи, низкая взаимная ответственность в отношениях не способствуют высокой рождаемости. Таким образом, реальные перспективы роста уровня рождаемости нам представляются маловероятными, напротив, уровень рождаемости в ближайшие 20-30 лет останется крайне низким.

Список использованной литературы: 1. Захаров С.В. Перспективы изменения модели рождаемости в России // *Народонаселение*. – 2004. - №3, с. 37-45. 2. Медков В.М. Демография. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2002. – 448 с. 3. Паспорт г. Белгорода за 2009 г.: Стат. сб. / Белгородстат. – Белгород, 2010. – 60 с. 4. Римашевская Н.М. Качество человеческого потенциала России как стратегическая цель // *Народонаселение*. – 2004. – №3. – С. 17-27. 5. Чугунова, Н.В. Город Белгород в XXI в. Необходимость изменения демографической модели воспроизводства //

УДК 911.3

Растворова М.О.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, Мельничук А. Л.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ЕПІДЕМІЯ ТУБЕРКУЛЬОЗУ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ДЕМОГРАФІЧНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ

Багато чинників впливають на демографічний стан територій та їх регіонів. Серед них значне місце займає смертність внаслідок захворювань. Фактором, що суттєво характеризує соціально-економічний розвиток країни, є смертність від інфекційних хвороб.

Ще у ХІХ сторіччі видатні лікарі Г.І.Сокольський, Г.А.Захар'їн, С.П.Боткін довели зв'язок між поширеністю туберкульозу і соціальними умовами життя. Туберкульоз – це соціальна хвороба, тому він зростає в країнах, де погані соціально-економічні умови, добробут народу, низька його освіченість, примітивна санітарна культура [3, 6].

З 1995 року і по сьогодні в Україні поширюється епідемія туберкульозу. Серед всіх інфекційних хвороб, які щорічно реєструються в Україні, близько 80 % припадає на туберкульоз, а серед померлих від інфекційних захворювань до 75 % смертей настає внаслідок цієї хвороби. Щоденно в Україні на туберкульоз захворює більше 100 людей і помирає більше 25 [1, 2, 4, 5].

Про поширеність туберкульозу в країні або на якій-небудь території прийнято судити за епідеміологічними показниками. Найбільше значення мають показники захворюваності та смертності. Захворюваність на туберкульоз визначається за числом вперше зареєстрованих хворих на протязі даного року на кожні 100 тис. населення. Смертність – це число померлих від туберкульозу протягом року на кожні 100 тис. населення.

Захворюваність на туберкульоз (рис.1), починаючи із 1992 року по 2005 рік неухильно зростала і збільшилась з 35,0 випадків на 100 тис. населення до 84,1. У 2005 році відзначався максимальний рівень захворюваності на туберкульоз. В подальшому вона почала поступово знижуватися і у 2009 році становила вже 72,7 на 100 тис. населення. З 2006 року відзначається повільне зменшення захворюваності протягом останніх 4-х років. В 2009 році захворюваність на туберкульоз зменшилась на 13,6 % порівняно з 2005 роком [1, 2, 5, 6].

З початку розвитку епідемії і до теперішнього часу найбільша захворюваність на туберкульоз спостерігалась у східних і південних регіонах України.

© Растворова М.О., 2011

Вона у 1,5–2 рази перевищувала цей показник у західних регіонах. Найбільша

захворюваність на туберкульоз протягом 1995-2009 років спостерігалась в Херсонській області, де у 2005 році вона сягала 174,0 на 100 тис. населення.

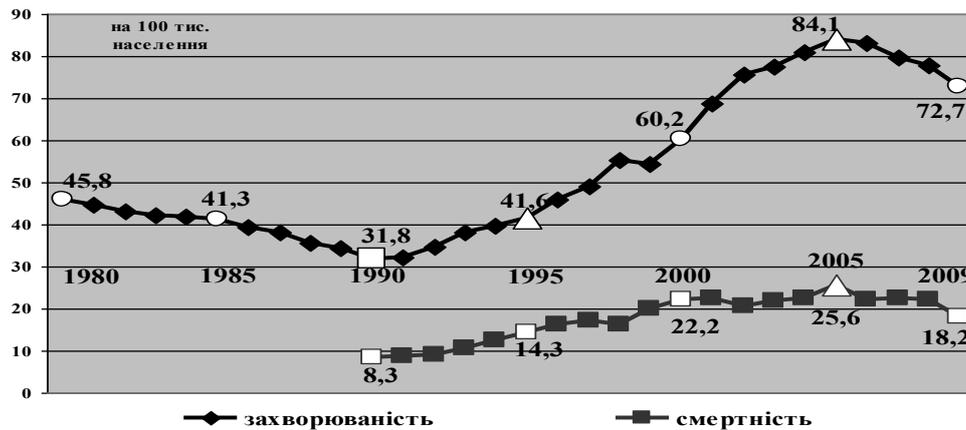

Рис. 1 Захворюваність на туберкульоз в Україні з 1980 по 2009 рр. та смертність з 1990 по 2009 рр.

Рис. 2 Рівень захворюваності населення України на активний туберкульоз у 2009 році по областях

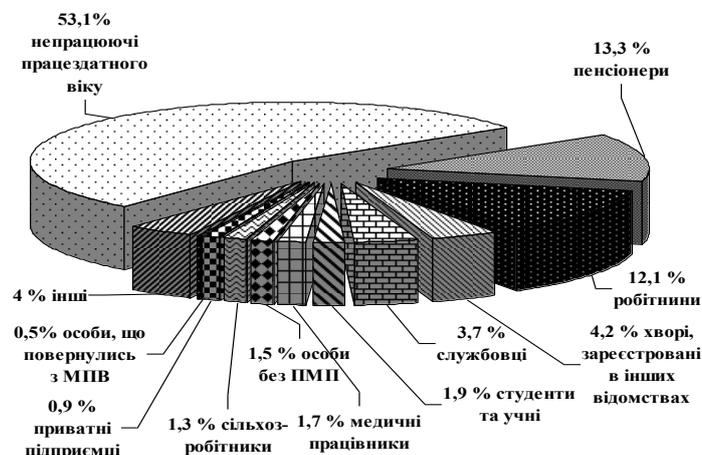

Рис. 3 Соціальна структура хворих на туберкульоз за 2009 рік
Близько 86 % хворих на туберкульоз складають особи працездатного і ре-

продуктивного віку [5]. Розподіл хворих на туберкульоз за соціальною структурою наведено на рис. 3.

Показник смертності від туберкульозу (рис. 1) збільшився з 8,3 випадків на 100 тис. населення у 1990 році до 25,3 випадку в 2005 році. Проте, за 2006-2009 роки рівень смертності знизився до 18,2 випадку на 100 тис. населення у 2009 році [1, 2, 4, 5].

Рівень смертності від туберкульозу з 1999 по 2009 роки перевищував середні показники по Україні в східних і південних регіонах, а також у Волинській, Закарпатській, Кіровоградській областях та в АР Крим. Найбільша смертність від туберкульозу за цей період відзначалась в Херсонській області, де вона коливалась від 64,4 на 100 тис. населення у 1999 році до 23,0 у 2009 році та мала постійну тенденцію до зниження.

Рис. 4 Рівень смертності населення України від туберкульозу у 2009 році по областях

За період 1999-2009 роки в Україні за даними Держкомстату від туберкульозу померло 114614 осіб [5].

Таким чином, захворюваність на туберкульоз є індикатором соціально-економічного стану держави, а смертність від цієї недуги значно впливає на демографічну ситуацію в країні.

Список використаних джерел: 1. Динаміка захворюваності та смертності від туберкульозу до і під час епідемії: тенденції та регіональні особливості / Мельник В.Н. та ін. // Український пульмонологічний журнал. – 2006. - № 1. – С. 53-55. 2. Основні тенденції динаміки статистичних показників з туберкульозу в Україні за останні 10 років / Феценко Ю.І. та ін. // Український пульмонологічний журнал. – 2000. - № 4. – С. 5-9. 3. Мельник В. М., Волошина В. В. Соціальні та медичні проблеми туберкульозу в Україні // Проблеми туберкульозу та легочних захворювань. – 2004. - № 2. – С. 22-24. 4. Смертність хворих на туберкульоз, її структура, динаміка і особливості в період епідемії / Феценко Ю.І. та ін. // Український пульмонологічний журнал. – 2009. - № 3. – С. 5-10. 5. Туберкульоз в Україні. (Аналітично-статистичний довідник за 1999 – 2009 роки). – Київ. – 2010. – 96 с. 6. Феценко Ю.І. Ситуація з туберкульозом в Україні // Доктор. – 2002. - № 4. – С. 11-14.

УДК 911.3

Яновська О.О.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Заволока Ю.Ю.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Сучасний розвиток ринку праці характеризується посиленням протиріч між попитом на робочу силу та її пропозицією, деформованістю регіональної, галузевої та секторної структури зайнятості тощо. Актуальність вирішення, цих проблем обумовлюють потребу наукового обґрунтування нової методології і методики дослідження структурно-динамічних зрушень у національному ринку праці та визначення перспектив його розвитку. Зайнятість населення є досить важливою складовою ринку праці будь-якої країни. Вивченням проблемам зайнятості у різні роки займалися видатні вчені такі як М. Долішній, А. Нікіфорова, М. Пітюлич, А. Рофе [1,2,3,4] та інші.

Кількість зайнятого населення віком 15–70 років в Україні у 2009р., порівняно з 2008р., зменшилась на 780,8 тис. осіб, або на 3,7% та становила 20,2 млн. осіб, з яких особи працездатного віку склали 18,4 млн., або 91,0%. Рівень зайнятості населення віком 15–70 років відповідно знизився за означений період в цілому по Україні з 59,3% до 57,7%, а у населення працездатного віку з 67,3% до 64,7% [5]. На наш погляд, існує дві причини пояснення даної тенденції. Перша з них демографічна. Вона полягає в тому, що кількість зайнятих в Україні зменшується за рахунок зменшення загальної кількості населення в країні. Остання, в свою чергу, визначається низькою народжуваністю та досить високою смертністю в країні. Друга причина – економічна. Вона полягає в тому, що саме у 2008 році почалася світова економічна криза, що і призвела до зниження як кількості зайнятого населення, так і рівня зайнятості в країні.

Досить цікавим є рівень зайнятості в Україні за віковими групами у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи (рис. 1.).

Найвищий рівень зайнятості характерний для осіб у віці 30-39 років; досить високий він також для осіб у віці 40-49 та 25-29 років. Натомість, дещо нижчий рівень зайнятості характерний для вікових груп 15-24 роки та 60-70 років. На нашу думку, наведену вище тенденцію можна пояснити тим, що саме у віці 30-39 років люди мають необхідний рівень освіти та кваліфікації, досвід роботи, досить широкі можливості до переорієнтації, добрий стан здоров'я тощо. Саме це і сприяє тому, що серед людей даної вікової групи найвищий рівень зайнятості. Дещо нижчий останній для вікової групи 40-49 років, що пояснюється втратою певної кваліфікації, погіршенням можливостей до переорієнтації та стану здоров'я даної вікової когорти тощо. Натомість молоді люди у віці 25-29 років навпаки ще не мають достатнього досвіду роботи після закінчення навчання у ВНЗ різних рівнів акредитації, а тому рівень їх зайнятості дещо ниж-

© Яновська О.О., 2011

чий. Ще одним фактором, який визначає нижчий рівень зайнятості населення у

віці 25-29 років являються міграційні процеси. Що стосується вікових груп 15-24 та 60-70 років, то тут причина відносно низького рівня зайнятості полягає у навчанні як у загальноосвітніх, так і у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації та відсутністю досвіду роботи у першому випадку та досягненням пенсійного віку у другому.

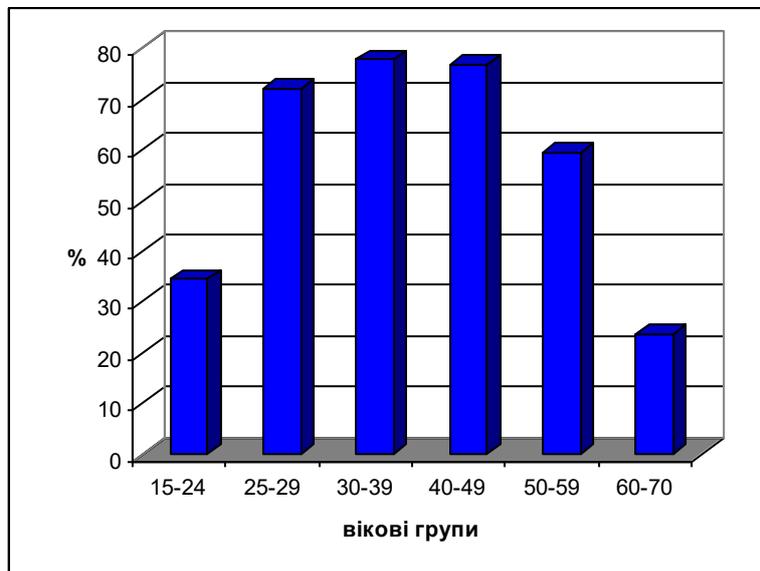

Рис. 1. Рівень зайнятості в Україні за віковими групами у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи за 2009 р. побудовано автором за даними [5])

Рівень зайнятості в Україні за віковими групами відрізняється також за гендерною ознакою (рис. 2.). Так, майже серед усіх вікових груп (окрім 40-49 років) рівень зайнятості чоловіків у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи вищий, ніж рівень зайнятості жінок. На наш погляд, це можна пояснити тим, що в Україні переважає жіноче населення за рахунок чого і збільшується відсоток зайнятості чоловіків. Якщо ж розглядати диспропорцію у рівні зайнятості чоловіків та жінок по різних вікових групах, то можна виявити цікаві особливості. Так у віці 15-24 та 25-29 років відсоток зайнятості жінок значно нижчий, ніж чоловіків, що можна пояснити тим, що жінки тимчасово випадають із категорії зайнятих за рахунок виходу в декретні відпустки. У віковій когорті 30-39 років переважання частки чоловіків зумовлене тим, що вони швидше роблять кар'єру. У віковій групі 40-49 років переважання рівня зайнятості жінок пояснюється, на наш погляд, досить високою смертністю чоловічого населення саме зазначеної вікової групи. Значне переважання рівня зайнятості чоловічого населення у віці 50-59 років пояснюється тим, що в цей період жінки йдуть на пенсію.

Розглянемо також рівень зайнятості в Україні за місцем проживання та віковими групами у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи (рис. 3.). Тут можна спостерігати таку тенденцію, що для вікових груп 25-29 років, 30-39 років та 40-49 років рівень зайнятості населення за віковими групами в залежності від місця проживання майже не відрізняється. Натомість у вікових групах 15-24 роки, 50-59 та 60-70 років існують суттєві відмінності (рівень зайнятості у сільській місцевості вищий, ніж у містах). У першому випадку

ку це можна пояснити тим, що молоді люди з сільської місцевості не завжди прагнуть здобути вищу освіту, натомість вони вступають до вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації і через два-три роки навчання вже мають робітничу професію, які, до речі, на сьогоднішній день користуються попитом на ринку праці. Хоча, останнім часом відбувається підвищений інтерес молоді з сільської місцевості до вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації.

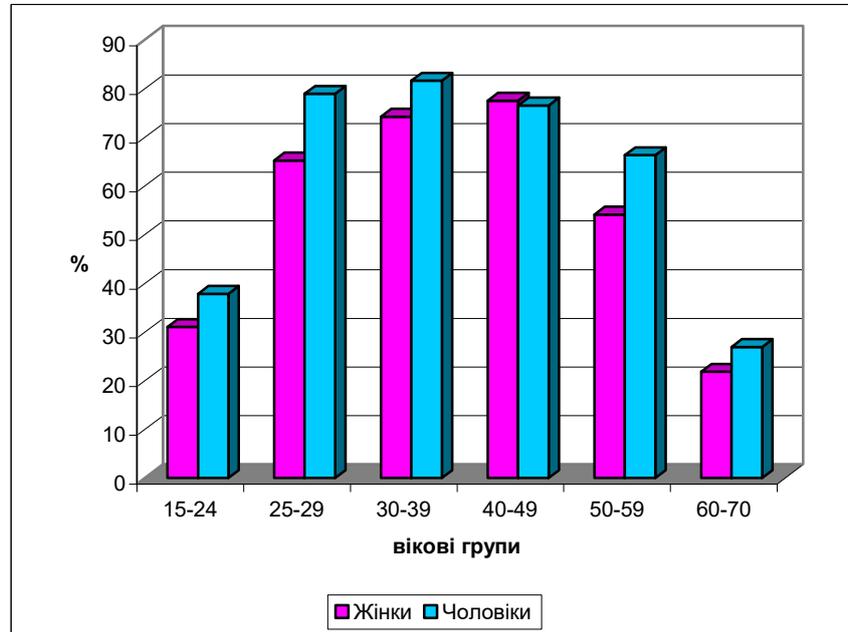

Рис. 2. Рівень зайнятості в Україні за статтю та віковими групами у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи за 2009 р. (побудовано автором за даними [5])

Зниження рівнів зайнятості населення спостерігалось у всіх регіонах країни. Найбільше зменшення зазначеного показника зафіксовано у Сумській, Донецькій, Закарпатській областях. На наш погляд, це пов'язане зі світовою економічною кризою. Найвищий рівень зайнятості у 2009р. був у м. Києві (63,1%) та м. Севастополі (61,1%), а найнижчий – у Івано-Франківській (51,9%) та Тернопільській (52,9%) областях (рис. 4.) [5]. В цілому ж якщо розглянути рівень зайнятості населення в територіальному аспекті, то можна сказати, що в Україні він досить нерівномірний (рис. 4.). Це пояснюється різною господарською спеціалізацією регіонів України.

Серед зайнятого населення віком 15-70 років, кожен п'ятий працівник був зайнятий у сільському господарстві або промисловості, шостий – в торгівлі.

Зменшення кількості зайнятих у 2009р. порівняно з 2008р. найбільше відбулося у виробничих видах діяльності: у промисловості (на 29,4%), будівництві (на 16,4%), сільському господарстві (на 16,3%). Водночас збільшення обсягів зайнятості було зафіксоване у діяльності транспорту та зв'язку, охороні здоров'я, операціях з нерухомим майном, діяльності домашніх господарств та інших видах економічної діяльності [5].

У структурі зайнятих зменшилась питома вага найманих працівників, водночас збільшилась частка працюючих у секторі самостійної зайнятості.

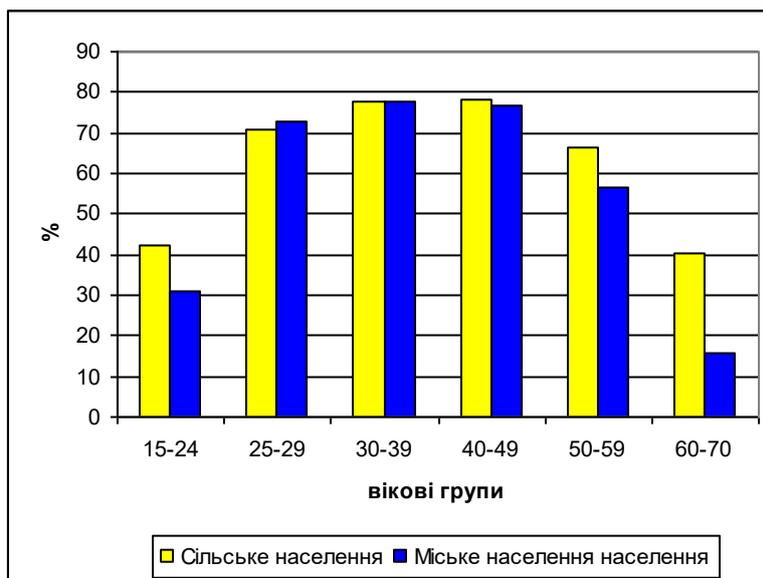

Рис. 3. Рівень зайнятості в Україні за місцем проживання та віковими групами у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи за 2009 р. (побудовано автором за даними [5])

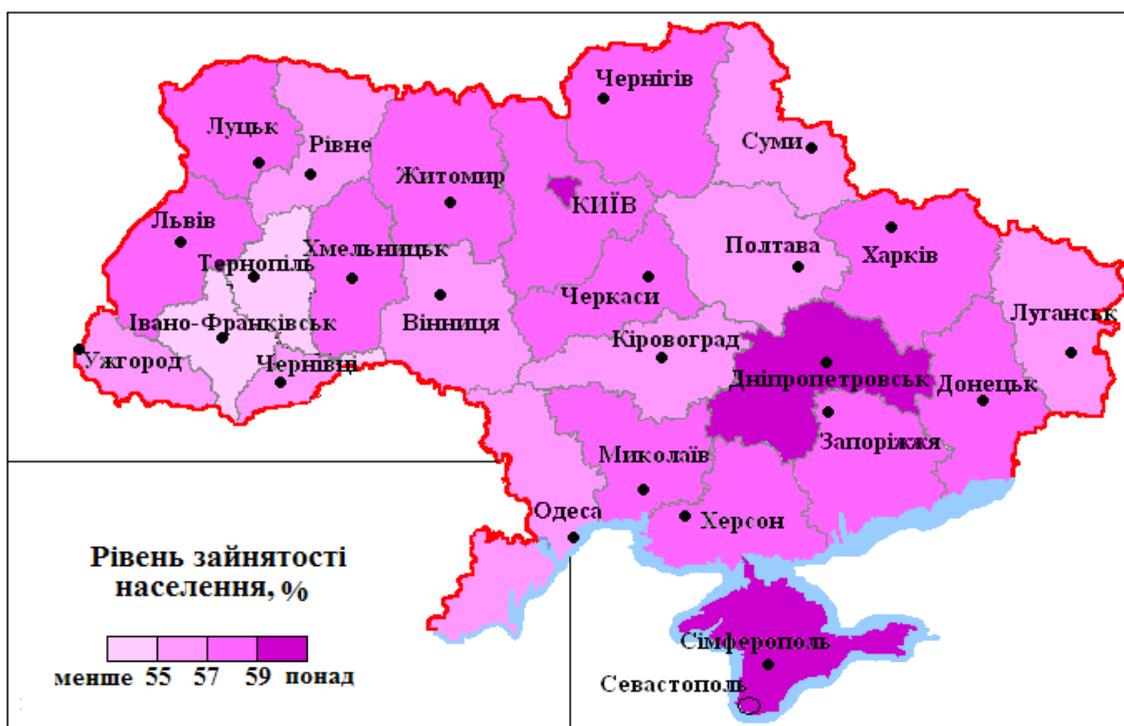

Рис. 4. Рівень зайнятості населення за регіонами України у 2009 році (побудовано автором за даними [5])

Підсумувавши все раніше сказане, можна зробити висновок, що кількість зайнятого населення в Україні постійно зменшується. За віковими групами найвищий рівень зайнятості характерний для осіб у віці 30-39 років. Майже у всіх вікових групах серед зайнятих переважають чоловіки. Для вікових груп 25-29 років, 30-39 років та 40-49 років рівень зайнятості населення за віковими групами в залежності від місця проживання майже не відрізняється. Натомість у вікових групах 15-24 роки, 50-59 та 60-70 років існують суттєві відмінності (рі-

вень зайнятості у сільській місцевості вищий, ніж у містах). У всіх регіонах країни спостерігається зниження рівня зайнятості.

Список використаних джерел: 1. Долішній М.І. Трудовий потенціал, зайнятість та ринок праці / Мар'ян Іванович Долішній. – Львів: Астролябія, 1997. – 346 с.; 2. Никифорова А.А. Рынок труда: занятость и безработица / Альбина Александровна Никифорова. – Москва: Международные отношения, 1991. – 181 с.; 3. Пітюлич М.І. Формування економічного механізму регулювання зайнятості в умовах становлення ринкових відносин / М.І. Пітюлич, В.П. Мікловда – У.: Карпати, 1994. – 235 с.; 4. Рофе А.И. Рынок труда, занятость населения, экономика ресурсов для труда: Учеб. пособие / А. И. Рофе. Б.Г. Збышко., В.В. Ишин – М.: МИК, 1997 – 235 с.; 5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

УДК 911.3

Сегіда К.Ю.

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Немець Л.М.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Для виявлення суспільно-географічних особливостей демографічного розвитку районних соціогеосистем було проведено кластер-аналіз. Для групування регіональних було відібрано показники за п'ятирічний період 2005-2009 рр., за чотирма компонентами: демографічною, яка є основною і найчисельнішою (27 показників), соціальна, економічна та екологічна, які розглядалися як умови формування та розвитку першої.

Аналіз динаміки групування районів за демографічними показниками методом кластер-аналізу свідчить про те, що найбільш стабільною є перша виділена група, яка представлена м. Харків, що свідчить про унікальність та виділення обласного центру за всіма показниками суспільного розвитку і за основними тенденціями демографічних процесів. Зміни у складах груп свідчать про нестабільність тенденцій у демографічній соціально-економічній ситуації в районах Харківської області.

З картосхеми (рис. 1) видно, що перша група, яка представлена обласним центром є найменшою. Група сформована м. Харків, що свідчить про унікальність та виділення обласного центру за всіма показниками суспільного розвитку і за основними тенденціями демографічних процесів. Для неї характерним є високий соціально-економічний розвиток, відповідно переважає працездатного населення у віковій структурі, низький рівень смертності, значні показники зовнішньої міграції.

Друга група формує колоподібну смугу навколо обласного центру, скла-

дається з районів, які відчувають безпосередній вплив м. Харкова. До цієї групи входять Харківський, Дергачівський, Золочівський, Печенізький, Чугуївський, Нововодолазький райони, Люботинська та Лозівська (єдина, не підпорядковується територіальній єдності групи) міські ради. Для цієї групи характерним є середній рівень агропромислового комплексу; промисловість групи районів представлена потужними підприємствами, які можуть бути інвестиційно привабливими. Відзначимо, що в демографічній структурі чисельна середня вікова група населення в Харківському районі сформувалась переважно під дією м. Харкова. Безпосередня близькість до останнього дозволяє щодня їздити на роботу, тобто мова йде про маятникову міграцію до обласного центру. На господарський розвиток районів, об'єднаних у другу групу, поміж іншого, значний вплив спричинили такі чинники, як безпосередня близькість до Харкова, наявність рекреаційних природних ресурсів та особливості природо-кліматичних умов. Сукупність цих факторів пояснює розташування міст та селищ міського типу, високий рівень рурбанізації, зростаючої в умовах сучасних тенденцій «розвантаження міста», зростають тенденції від'їзду на постійне місце проживання осіб старшого віку.

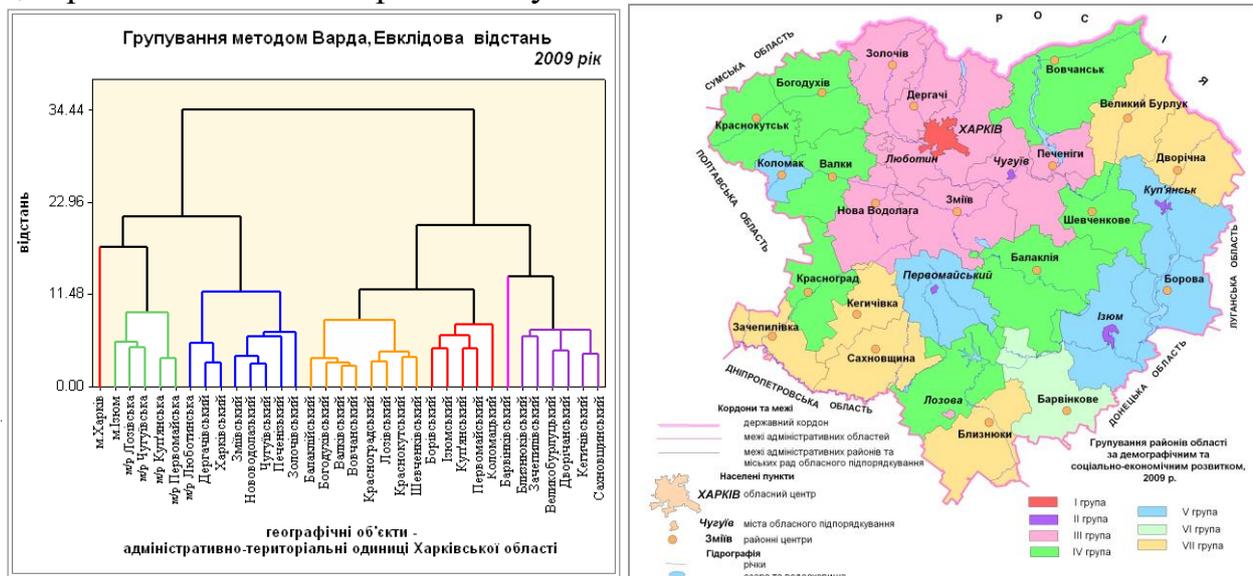

Рис. 1. Групування районних соціогеосистем за особливостями демографічного, економічного та соціального розвитку (обраховано та побудовано автором)

Третя група представлена м. Ізюм та міськими радами Чугуївською, Куп'янською, Первомайською. Спільні тенденції розвитку обумовлені статусом населених пунктів, відповідно для них характерні також малочисельна молодша вікова група, проте її частка більша ніж у м. Харків, чисельна група осіб працездатного віку, і частка старшої вікової групи приблизно однокове з обласним центром. Оскільки цей тип сформований досить розвинутими міськрадами, то для них значною мірою притаманні тенденції м. Харкова.

Четверта група об'єднує Богодухівський, Краснокутський та Валківський, Вовчанський, Красноградський, Балаклійський, Лозівської та Шевченківський райони, які мають спільні тенденції (зокрема позитивне міграційне сальдо в межах області), які можна пояснити різними причинами. Наприклад, для Кра-

сноградського та Балаклійського районів спільним є вплив економічного чинника, алже завдяки наявності родовищ природного газу, район має стабільний економічний розвиток. Це можна пояснити дією економічних чинників, адже обидва райони мають родовища природного газу, на основі яких відбувається активна інвестиційна діяльність в районах та розвиваються ряд галузей господарського комплексу, що забезпечує відносно економічну стабільність, створює сприятливу ситуацію на ринку праці тощо.

П'яту групу формують райони здебільшого міських рад: Первомайський, Ізюмський, Куп'янський, а також периферійні Дворічанський та Коломацький райони. Спільне в розвитку наведених територій – переважання сільського типу розселення та сільського способу життя. Ці райони начебто виступають периферією більш розвинених міських рад – районних центрів, в яких вищий рівень економічного розвитку, відповідно райони втрачають частку осіб працездатного віку, що негативно відбивається на демографічних тенденціях, зокрема значне демографічне навантаження та високі показники смертності. Аналогічні тенденції спостерігаються у Коломацькому та Дворічанському районах, вплив на який несуть сусідні більш розвинені адміністративно-територіальні одиниці.

Шосту групу формують Близнюківський, Сахновщанський, Кегичівський та Зачепилівський райони (входять в групу протягом досліджуваного періоду), які є периферійними за своїм економіко-географічним положенням та промислово-аграрними за господарською спеціалізацією. Серед основних демографічних тенденцій відзначимо найбільш несприятливу ситуацію, адже тут поруч із незначною часткою осіб молодшої вікової групи, найменша частка осіб середньої вікової групи (вона ледь перевищує 50%) та найбільша – старшої, що формує високе демографічне навантаження. В певній мірі це пояснюється особливим економіко-географічним положенням району, зокрема низькими показниками розвитку господарства, несприятливим транспортним положенням тощо.

Сьому групу визначаємо як нестабільну. У 2009 році вона була представлена Барвінківським районом. Охарактеризуємо її як регресивну: при пропорційних показниках природного відтворення спостерігається значне міграційне зменшення чисельності населення, яке обумовлено найнижчими в області показниками прибуття та високим міграційним вибуттям.

Проаналізувавши суспільно-географічні особливості та притаманні проблеми демографічного розвитку регіону, визначимо основні складові регіональної демографічної політики. Об'єктом регулювання демографічного розвитку є процеси відтворення населення в усьому їх різноманітті. Територіальний аспект проблеми обумовлений значними регіональними відмінностями в перебігу і результаті демографічних процесів. При побудові структури перспективної програми доцільно зберегти традиційний функціональний підхід, взявши за основу головні демографічні процеси – народжуваність, смертність, шлюбність, розлучуваність, міграцію; а також включити структуру населення (статеву-вікову, шлюбно-сімейну). Для всіх територій, а особливо для міської місцевості, для покращення демографічної ситуації необхідно розробляти спеціальні програми на державному рівні, направленні не лише на збільшення народжуваності, але й

на укріплення родинних зв'язків і на збереження та посилення традиційного сімейного укладу, що позитивно відобразиться як на кількісному, так і на якісному відтворенні населення. До розробки таких програм і вирішення проблем та питань, пов'язаних з ними, необхідно залучати спеціалістів з різних галузей – психології, економіки, соціології, історії тощо, та сфер людської діяльності духовної, культурної та інших.

СЕКЦІЯ 3 РЕГІОНАЛЬНЕ КРАЄЗНАВСТВО І ТУРИЗМ

УДК 91.001

Брацьо О.В.

*Науковий керівник — д-р ф.-м. наук, проф. Поп С.С.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ТОПОНІМІКА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА КРАЄЗНАВСТВА НА ЗАКАРПАТТІ

Топоніміка як інтегральна дисципліна, крім притаманних їй спеціальнонаукових знань і методів, використовує також знання та методи інших наук: етнології, етногеографії, лінгвістики, історії тощо. Повною мірою взаємозв'язки між цими галузями знань можна розкрити при дослідженні топонімів на території Закарпатської області, яка протягом історичного процесу перебувала під впливом різних народів та культур.

«У тому й полягає значення номенклатури, що вона вводить у саму сутність етнологічних процесів, а при накладанні даних на карту зовсім наочно представляються ступені впливу племінних мас одна на одну, тобто саме те, про що майже зовсім не говорять писемні джерела», — цей вислів

І. П. Філевича, сказаний ним наприкінці ХІХ ст., не полишає своєї актуальності і сьогодні.

Досліджуючи ойконіми Закарпаття, неможливо абстрагуватись від історичних та етнолінгвістичних чинників їх формування. За свідченням істориків, Закарпаття входило до складу чи знаходилось у безпосередньому сусідстві, яке мало визначальний вплив на край, з 20 різними державами та державними утвореннями. Серед них: Гето-дакійська держава, Римська імперія, Київська Русь, Трансільванія, Угорщина, Румунія, Чехословаччина, СРСР та ін.[1]. Як результат, сучасна ойконімія області являє собою складний синтез різних за походженням, словотвірними особливостями та історією вживання назв населених пунктів. Водночас, їх дослідження та встановлення «історичних» назв є дуже актуальним не тільки як реалізація краєзнавчого принципу у географії, а й у контексті етно- та соціокультурних процесів, що відбуваються на теренах області, а також як спосіб підвищення аттрактивності краю як туристичного регіону для відпочиваючих із європейських держав.

Аналізуючи походження назв сіл Скотарське, Котельниця, Ялове, Машкаровиця, Сойми, Жденієво, Чинадієво, смт Воловець та м. Свалява, є підстави вважати, що вони мають «скотарське забарвлення». Ці ойконіми мають старослов'янські, сербо-хорватські, дако-римські чи волосько-румунські корені. Самі ж населені пункти розташовані вздовж старовинного торгового шляху, що проходив тут із заходу на схід [2].

Іноземні коріння прослідковуються у первісних назвах Лампертсас, Лумп-

рехтсас, Берегсас (Берегове), Унгвар (Ужгород), Мункаш, Мункач (Мукачеве), Буштафолу (Буштино), Максемгазо (Іршава), Зеулеус, Севлюш (Виноградів), Укурмезев (Міжгір'я), Тойчау (Тячів), Золява Сент-Міклош (Чинадієво), Слатіна, Акнаслатіна (Солотвино) та ін.

Угорські впливи відчутні у ойконімії всієї області, чеські — найбільш у західній частині, румунські — у Тячівському та Рахівському районах, на Мараморощині, де ще в XIII ст. були засновані румунські села.

Є на Закарпатті і поселення, засновані німцями, незначна частина нащадків яких до сьогодні живе на території краю. Це, насамперед, Німецька Мокра (первісна назва — *Deutschmokra*), Усть-Чорна (*Königsfeld*) та Сусково Нове Село (*Erwindsdorf*). Показово, що після приходу радянської влади назву с. Німецька Мокра замінено на Комсомольськ. До німецьких поселень на Закарпатті відносять 44 населених пункти, найбільшими серед яких є Тячів, Берегове, Хуст, Мукачеве та Свалява.

Впродовж історичного часу ойконіми Закарпаття зазнали значних трансформацій, часто насильницьких. Кожна нова влада намагалась перейменувати населені пункти на свій лад. Наприклад, за часів Австро-Угорщини назву с. Бистрий було змінено на *Sebes* («швидко»), Річка на *Kispatak* («мала річка»), Голубине на *Galambos* («голубине»).

Проте часто вигадувались і нові назви, які не мали нічого спільного з попередніми: *Cserhalom* (колишня Дубрівка), *Csillagfalva* (Княгиня), *Kisszolyva* (Скотарське) та ін. [3].

Тотальне перейменування поселень бачимо і після приєднання Закарпаття до складу Радянської України. Так, замість Андрешівців з'явилася Андріївка, Кідьош змінив назву на Зміївку, Ашвань — на Мінеральне, Яношово — на Іванівку, Шандорово — на Олександрівку, Апшиця — на Водицю, Сюрте — на Струмківку, Тийглаш — на Цеглівку. Подібних прикладів багато.

Проте, як стверджують науковці, ця зміна не завжди була закономірною попри тенденцію про повернення населеним пунктам старих слов'янських назв. Наприклад, назву с. Фогорош (Мукачівський район) пов'язують з тим, що один з його жителів взявся виготовляти дерев'яні гроші, щоб покращити торгівлю. Такий гріш називали «дудкою». Словосполучення «фогорош» угорською мовою означає «дерев'яна дудка». Перейменовували ж село на Зубівку.

Так само с. Родниківка (Свалявський район), яке згадується під назвою Ізвор ще з 1610 р., що означало «яр», «западина», «видолинок» і походило від старого слов'янського слова «зборь». У 1910 р. село було перейменоване на Бергфорраш («джерело»), а 1946 р. перекладено на Родниківку.

Чергову стадію перейменування населених пунктів маємо і на сучасному етапі.

Отже, як бачимо, топонімія Закарпаття акумулює в собі численні етнокультурні шари, дослідження і впорядкування яких потребує великих зусиль і залучення різнопрофільних спеціалістів. Без сумніву, складним залишається і питання історичної справедливості при найменуванні населених пунктів, оскільки при встановленні «історичних» назв виникає багато суперечок між зовсім різними колами людей, що і спостерігаємо на практиці на Закарпатті.

Водночас, саме топоніміка покликана аргументувати і пояснити багате етнічне і культурне розмаїття нашої області для того, щоб повніше розкрити його строкатість і неповторність. При вивченні топоніміки рідного краю досягається зацікавленість у його минулому і сучасному, глибше розуміння спорідненості не тільки географічної, а й історичної, з іншими областями України та сусідніми державами.

Список використаних джерел: 1. Шандор Ф.Ф., Данилюк Д.Д., Ліхтей І.М., Федака С.Ф. Обличчя Закарпаття: Краєзнавча інформація. — Ужгород, 2001. — 75 с. 2. Варваринець М. Ще раз про назви міст і сіл Закарпаття. — Трембіта. — 2007. — 18 серпня. — с.13. 3. Попович О. В. Давні та сучасні назви міст та сіл Закарпаття. — Ужгород, 2009. —112 с.

УДК 911.6; 911.9

Григорян Л.С.

*Научный руководитель – д-р геогр. наук, проф. Чендев Ю.Г.
Национальный исследовательский университет «БелГУ»*

РЕКРЕАЦИОННЫЕ ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ НА ТЕРРИТОРИИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ЧЕРНОЗЕМЬЯ

В настоящее время быстрыми темпами развивается всемирная сеть туризма, которая включает в себя развитие туристической деятельности в Российской Федерации. Социально-экономическое развитие, геополитическое положение и роль России в мировом сообществе в значительной мере определяются и будут определяться ее природно-ресурсным потенциалом, а также государственной стратегией его использования.

Российская Федерация – страна с большим рекреационным потенциалом. Большинство регионов России могут стать базой развития въездного туризма. В их числе Центрально-Черноземный экономический район.

В рекреационном природопользовании в качестве ресурсов могут выступать: красота ландшафта, пейзажное разнообразие местности, материальная и духовная культура страны, экзотичность природы, уникальность архитектуры. В России представлены все указанные виды рекреационных ресурсов.

Среди регионов России Центрально-Черноземный экономический район с точки зрения рекреационных ресурсов по праву можно отнести к территории с благоприятными природными условиями.

Актуальность данной темы в условиях современного общественного развития заключается в исследовании природных рекреационных ресурсов на территории Центрального Черноземья, так как туристическая индустрия в настоящее время – одна из крупнейших, высокодоходных и наиболее динамично развивающихся отраслей мирового хозяйства, создающая около 10% мирового валового национального продукта, а Россия к 2020 г. войдет в десятку самых по популярности туристских направлений мира. Для этого, на наш взгляд, необходимо

развить определенные виды туризма, наиболее подходящие для данного региона, среди которых следует назвать природный и рекреационный туризм. Таким образом, необходимо уделять внимание исследованию природных рекреационных ресурсов [1, 2].

Целью работы является – изучение объектов природных рекреационных ресурсов, а также перспектив их использования в туризме на примере Центрального Черноземья.

Проведенное исследование позволило сделать следующие важные выводы и создать картосхему «Распределение памятников природы по областям Центрально-Черноземного экономического района» (рис. 1), что позволило нам исследовать данный экономический район Российской Федерации с точки зрения пригодности развития въездного и внутреннего туризма.

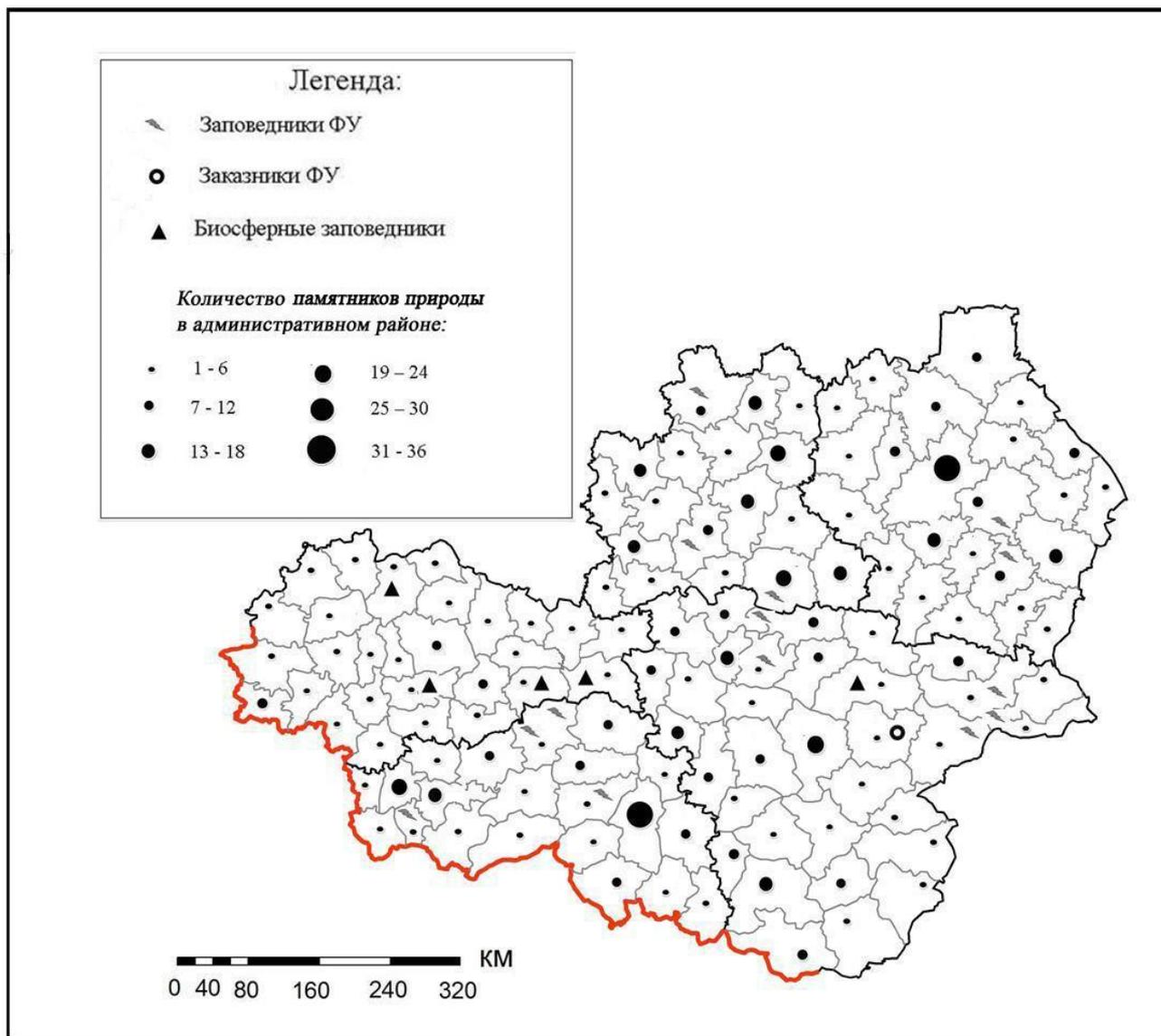

Рис. 1. Распределение памятников природы по областям Центрально-Черноземного экономического района (составлено автором)

В рассматриваемом регионе выявляется три участка с повышенной концентрацией памятников природы. Такими участками являются следующие. Во-первых, - это северо-восточная часть региона и прилегающие к нему участки Воронинского федерального заповедника, расположенного в долине р. Ворона (правый приток р. Хопер), в лесостепной зоне, на территории Кирсановского и Инжавинского районов Тамбовской области. Во-вторых, - это центральная часть региона, а также участки Воронежского и Хоперского государственных заповедников, заказник, расположенный в Таловском районе Воронежской области, на водоразделе бассейнов рек Битюг и Хопер, федеральный заповедник «Галичья гора». В-третьих, - это юго-западный участок рассматриваемой нами территории, включающий федеральный заповедник «Белогорье» (участки заповедника расположены в Борисовском («Лес на Ворскле» и «Острасьевы яры»), Губкинском («Лысые горы» и «Ямская степь») и Новооскольском («Стенки Изгорья») районах Белгородской области и Центрально-Черноземный биосферный заповедник имени профессора В. В. Алёхина на территории Медвенского, Мантуровского и Горшеченского районов Курской области.

Природно-климатические условия Белгородской области очень благоприятны. Удивительная по своей красоте природа создает все условия для экологического туризма. Богат и разнообразен животный мир области. Это идеальные места для любителей охоты и рыбалки и тихого отдыха на природе. Белгородская область – это удивительный регион по своей красоте и чистоте, сюда стремятся путешественники, предпочитающие экологический туризм и полноценный отдых [3].

Природные ресурсы Воронежской области также делают ее привлекательной для любителей охоты и рыбалки. Неслучайно, здесь расположено множество домов отдыха, пансионатов и профилакториев, работающих во все времена года. Туристическая инфраструктура в Воронежской области развита очень широко. Этому способствуют богатые водные и лесные ресурсы, благоприятные климатические условия, а также развитая сеть автомобильных и железных дорог. Воронежская область обладает неповторимым колоритом. Здесь можно найти архитектурные и природные памятники, свойственные только этим местам. Удивительная по своей красоте природа создает все условия для развития в области экологического туризма [4].

Умеренно-континентальный климат Курской области и обилие водных ресурсов привлекают в этот регион любителей охоты и рыбалки, экологического туризма и отдыха. Курская область богата уникальной природой и многообразием культурных памятников, хранящих в себе богатую историю края [5].

Уникальные по своему составу минеральная вода и лечебные грязи Липецкой области и в настоящее время привлекают сюда тысячи россиян. Она обладает немалыми собственными туристскими и культурными ресурсами. На территории области сохранились уникальные природные комплексы. В самых живописных местах по берегам Дона, Красивой Мечи, Воронежа, Матырского водохранилища открыты дома и базы отдыха, пансионаты, детские лагеря. Жемчужиной России называют заповедник «Галичья гора» - родина многих реликтовых растений, ныне характерных для Крыма, Кавказа, Алтая [6].

Структура и состав лесных массивов Тамбовской области создают уникальный микроклимат, а богатство и красота природных пейзажей в совокупно-

сти с другими природными компонентами создают благоприятные условия для создания в области рекреационных объектов [7].

В ходе проведенной нами работы по исследованию рекреационных природных ресурсов Центрального Черноземья нами был сделан вывод о том, что все области изучаемого региона по своему аттрактивны; их можно рассматривать как крупный туристско-рекреационный комплекс, который может послужить объектом въездного и внутреннего туризма со своими мотивациями. Кроме того, Центральное Черноземье является регионом перспективного создания интересных туристических маршрутов и экологических троп, вбирающий в себя все многочисленное разнообразие существующих на территории ООПТ. Это может способствовать привлечению иностранных спонсоров и финансов и превратить регион в центр экологического и оздоровительного туризма.

Список использованных источников: 1. Бурьлова Л.Г. Туристический потенциал регионов Российской Федерации: понятие, структура, оценка/ Л. Г. Бурьлова, Д. П. Голиков, В. Г. Прудский. – Пермь: ПГУ, 2005. – с. 285-300.; 2. Кусков А.С. Туристское ресурсоведение: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений/ А.С. Кусков. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – с. 185-240.; 3. Белгородская область. Режим доступа: <http://www.rostur.ru/russia/belgorodskaya/>; 4. Воронежская область. Режим доступа: <http://www.rostur.ru/russia/voronezhskaya/>; 5. Курская область. Режим доступа: <http://www.rostur.ru/russia/kurskaya/>; 6. Рекреационный потенциал и перспективы развития туризма в Липецкой области. Режим доступа: <http://www.rostur.ru/russia/lipetskaya/>; 7. Тамбовская область База данных ООПТ России. Режим доступа: <http://www.biodat.ru/db/oopt/all/index.htm>

УДК 379.85(477.54)

Діброва Л.В.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Прасул Ю.І.
ХНУ імені В.Н.Каразіна*

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БАЛАКЛІЙСЬКОГО РАЙОНУ

Туристсько-рекреаційні ресурси – об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення, відновлення та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності, що використовуються для прямого й опосередкованого споживання, надання рекреаційно-туристських і курортно-лікувальних послуг та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність. Для рекреаційної географії велике значення має якісна оцінка (комплексна і спеціалізована) рекреаційних ресурсів території. Якісна оцінка в рекреації за всієї її суб'єктивності значно впливає на загальну думку про рівень привабливості тих чи інших рекреаційних об'єктів і територій [1; 3].

Під час дослідження була проведена диференційна якісна оцінка рекреа-

ційних ресурсів Балаклійського району Харківської області за розробленими методиками.

Клімат району – помірно-континентальний. Зима помірно холодна, нестійка. Середня температура січня $-7,2\dots-8,4^{\circ}\text{C}$. Літо жарке. Середня температура липня $+20\dots+23,9^{\circ}\text{C}$. Середньорічна кількість опадів – 468 мм. За наведеними показниками клімат району добрий для літніх видів відпочинку (сприятливі кліматичні умови протягом 7-9 місяців: спекотне і сухе літо та м'яка зима зі стійким сніговим покривом).

Лісами і лісовими насадженнями вкрито 29,3 тис. га. Переважаючі породи – сосна (50 %) та дуб (34 %). Кількісні показники є відносно сприятливими для рекреації. Слід врахувати, що за мірою фітонцидності територія є сприятливою для оздоровлення, бо сосна та дуб найбільше серед представників рослинного світу іонізують повітря. Ростуть також клен, тополя, верба, липа, акація. За мірою фітонцидності ці породи також вважаються цінними. Тож, лісова рослинність Балаклійського району оцінена як найкраща (сухі соснові, широколистяні, хвойно-широколистяні ліси).

Територією Балаклійського району протікають 12 річок. Найбільша з них – Сіверський Донець, що за оцінкою параметрів акваторії для рекреації та туризму придатна для купання, веслування, сплаву на байдарках. Інші річки (Середня Балаклійка, Волоська Балаклійка, Крайня Балаклійка, Теплянка та інші) також придатні для організації відпочинку, купання, риболовлі. Тому, водойми району характеризуються як добрі (теплі озера, водосховища, великі річки і прохолодні моря з температурою води близько 16°C протягом 2-3 місяців).

В орографічному відношенні Балаклійський район розташований у межах південних відрогів Середньоруської височини. Долиною річки Сіверський Донець територія поділяється на правобережжя та лівобережжя. Основними геоморфологічними елементами правобережжя є Берецько-Донецьке вододільне плато та верхня частина долини річки Берека з відмітками висот понад 200 м над рівнем моря. Ця територія має типовий яружно-балковий рельєф, на північному сході плато обривається до долини р. Сіверський Донець крутим уступом. Лівобережжя – рівнина, що слабо розчленована і дренована балками та долинами річок. Отже, рельєф оцінюється як задовільний для розвитку літніх та зимових видів туризму (пагорбовий, слабо пересічний).

Об'єкти, які використовуються в пізнавально-культурній рекреації, поділяються на дві групи – нерухомі (пам'ятки історії, містобудування та архітектури, археології і монументального мистецтва та інші споруди) і рухомі (археологічні знахідки, пам'ятки мистецтва, документальні пам'ятки та інші предмети і документи, які можна легко переміщати). На території Балаклійського району знаходиться недостатня кількість історико-культурних об'єктів (хоча є і нерухомі, і рухомі об'єкти), тому ці ресурси оцінені як задовільні.

Отже, комплексна диференційна якісна оцінка рекреаційних ресурсів Балаклійського району є «добре», що вважається сприятливим для літнього туризму та рекреації і відносно сприятливим для зимових видів відпочинку.

Перспективи розвитку рекреації на основі комплексної оцінки рекреаційних ресурсів району є достатніми. В сучасних умовах чудові природні ресурси Балаклійщини мало використовуються. Хоча тут є можливість створити в перс-

пективі єдиний культурно-спортивно-оздоровчий комплекс, першою спробою якої було відкриття у виробничому об'єднанні «Шебелинкагазвидобування» санаторію-профілакторію з використанням місцевої мінеральної води [2]. В майбутньому можна створити мережу закладів рекреаційного призначення.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія: Монографія – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с. 2. Гошовська В.А., Клочан Д.Ф. Балаклія: [Харк.обл.]: Путівник. – Х.: Прапор, 1991. – С.75. 3. Рекреаційна географія: навч.посіб./ П.О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – С. 78-80. 4. http://ru.wikipedia.org/wiki/Балакле́йский_район

УДК 911.3

Дударчук К.Д.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Мариняк Я.О.
Тернопільський національний педагогічний університет Імені В.Гнатюка*

ДУХОВНІ СВЯТИНИ ЯК ОБ'ЄКТИ САКРАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

В умовах економічної кризи у депресивних регіонах країни великого розвитку набуває туристична діяльність, яка не вимагає великих фінансових затрат, зокрема – сакральний туризм. Основою для розвитку сакрального (паломницького) туризму є релігійні споруди: церкви, каплички, костели тощо.

На Тернопільщині знаходиться велика кількість сакральних споруд: всесвітньо відомі забудови в Зарваниці та Почаєві, давні костьоли в с.Личківці Гусятинського району, с.Козина (дерв'яна церква Св.Параскевії із XVII ст.), с.Сидорів, смт. Микулинці, с.Трибухівці, старі церкви в смт.Гусятин, м.Копичинці (церква Воздвиження Христа 1630р.), с.Гермаківка, с.Товсте. Саме тому актуальним сьогодні ми вважаємо вивчення стану збереження давніх культових споруд з метою залучення їх до дієвих програм розвитку сакрального туризму. Особливої уваги заслуговують давні храми та костели, що зберегли свій первісний вигляд до сьогодні. Найбільш давньою культовою спорудою є церква Святого Миколая в селі Збручанське Борщівського району. Вона збудована в XII-XIII стст. Як усі давні споруди, цей храм будували не лише з культовою, а й із захисною метою. Справжніми раритетами можна вважати церкви оборонного типу, що збереглися з часів Середньовіччя. Це церкви у Касперівцях, Загайцях, Жабині.

Вартим уваги є архітектурний комплекс **Зарваницького** духовного греко-католицького центру (Теребовлянський район). Він є відомим серед прочан завдяки чудотворній іконі Божої Матері, поклонитися якій приїжджають віруючі з усього світу. У 2000 році тут був збудований новий храм, який вважається одним із найбільших в області. Напроти храму відкрита каплиця з мармуровою стелою Божої Матері [9, с.11]. Крім цих споруд, архітектурний комплекс духовного центру складають: 60-метрова дзвіниця, двоповерхова вхідна брама з каплицею, монастир, дерев'яна церква та співоче поле. На сучасному етапі розроб-

ляється проект розширення паломницького центру, а саме – створення готельного та спортивно-оздоровчого комплексу. Планується будівництво чотиризіркового готелю на 200 осіб та двозіркового готелю на 300 осіб. Така програма, на думку організаторів проекту, дасть змогу розширити масштаби проведення відпусків, а також збільшити потік туристів до Зарваниці. Неподалік Зарваниці розташоване село **Заздрість**, де народився митрополит галицький, кардинал Йосип Сліпий (17.02.1892 – 7.09.1984). Сьогодні про видатну постать УГКЦ нагадує Духовний центр та музейно-меморіальний комплекс (від 13.09.1998 року) у обійсті родини Сліпих. Тут можна побачити хату-музей кардинала, та, на жаль, це не оригінальна споруда, а її копія. Старих споруд тут не залишилося.

Окрім греко-католицької святині, на Тернопільщині знаходиться також відома святиня для православних віруючих – **Почаївська лавра**, друга за відвідуваністю після Києво-Печерської лаври. Вона знаходиться в місті Почаїв Кременецького району. До ансамблю Лаври входять: Успенський собор, збудований за проектом Готфріда Гофмана у 1771-1783 рр., Троїцький собор, збудований на початку ХХ століття, Святі Ворота (1835 р.), виконані у класицистичному стилі, друкарня, келії, архієрейський будинок та церква Всіх Святих, зведена наприкінці ХVІІІ століття у стилі бароко. Особливо вражає дзвіниця (1861—1871), висота якої 65 метрів. За цим параметром вона третя в Україні після дзвіниць Києво-Печерської лаври та Софіївського собору. На південному схилі Почаївської гори у 1825 році споруджено Архієрейський будинок. На будинку є меморіальна таблиця на честь Тараса Шевченка, який побував тут у жовтні 1846 року. Найновішою спорудою монастиря є Троїцький собор, зведений у давньоруському стилі за проектом О.Щусєва (1910-1913 рр.). Окраса собору — мозаїчні панно на трьох порталах.

Негативним явищем у розвитку сакрального туризму є неможливість відновлення багатьох старовинних споруд. Це, ймовірно, пов'язано із їх вкрай занепалим станом. Це стосується, в особливості, костелів Тернопільщини. Особливої уваги заслуговує руїна велетенського костелу в селі Біще Бережанського району. Він був збудований у стилі ренесансу в ХVІ ст. З 1950-их років споруда слугувала сільським складом, поволі перетворюючись на руїну. Невідновними руїнами часів ренесансу виступають сьогодні також костели у Залізцях, с. Великий Ходачків Козівського району, с. Козівка Монастирського району [9, с.64]. Не зважаючи на тенденцію до занедбання, в області нараховується ряд костелів, придатних для відвідування. Цікавим в архітектурному плані є геральдичний костел у с. Сидорів (1730) Гусятинського району.

Тернопільська область багата давніми пам'ятками дерев'яної архітектури. Використання об'єктів дерев'яного зодчества необхідне для формування власне національного туристичного продукту. Область досить добре забезпечена дерев'яними храмами, особливо Збаразький, Зборівський, Лановецький, Монастирський та Підгаєцький райони. Варта уваги Церква Святого Миколая (1610 р.) у передмісті Бережан, яка вважається найдавнішою дерев'яною спорудою області. Один із найдавніших дерев'яних храмів на Поділлі знаходиться у Чорткові – це Успенська церква 1635 року зведення. Цей храм з високою дзвіницею є пам'яткою архітектури, що охороняється державою. У м. Підгайці знаходиться дивовижний витвір галицьких майстрів - Преображенська церква (1772 р.); у

Копичинцях Гусятинського району милує око церква Воздвиження Чесного Хреста. Дерев'яна церква Святого Миколая (1777 р.) у с. Сапогів Борщівського району теж дивує своєю архітектурною неповторністю. Цікавою є пам'ятка архітектури національного значення, внесена до реєстру ЮНЕСКО, - дерев'яна церква Іоанна Богослова, зведена в селі Скорики Підволочиського району. Дату зведення науковці визначити не можуть, але припускають, що це середина XVII століття. Тут знаходиться один з найбільш оригінальних шестиярусних іконостасів на Поділлі, виконаний у стилі бароко. Існує легенда, що перед облогою Збаража (1649 р.) у скорицькій церкві сповідалися козаки Богдана Хмельницького.

На території Тернопільської області є споруди єврейського віросповідання: синагоги в м. Кам'янки Гусятинського р-ну, с. Гримайлів (XIX ст.), с. Товсте, смт. Збараж. В смт. Гусятин стоїть меморіал євреям-жертвам Другої Світової війни. Синагога (XVI – XVIIст.) в цьому місті є однією з найстаріших будівель, в інтер'єрі якої збереглися орнаментальні розписи. Спочатку вона була протестантською церквою, але згодом вірмени подарували її євреям.

Таким чином, Тернопільська область є перспективною для розвитку сакрального туризму завдяки великій кількості унікальних старовинних релігійних споруд, які мають велике архітектурне, наукове та історичне значення. На жаль, більшість із них знаходиться в занедбаному стані. Тому актуальним на сучасному етапі є питання про вивчення стану збереження сакральних споруд та внесення об'єктів до державного реєстру пам'яток архітектури. Наступним етапом дослідження є визначення доцільності залучення їх до туристичної діяльності завдяки новим, дієвим програмам.

Список використаних джерел: 1. Заставний Ф.Д. Географія України: навчальний посібник. – Львів. – Світ, 1994. – 472 с.; 2. Земля Тернопільська. Туристичний путівник. – Тернопіль: Джура, 2003. – 368 с.; 3. Печерський В.В. Архітектурна й містобудівна спадщина доби Гетьманщини. Формування, дослідження, охорона. – К.: Головкинвархітектура, 2001. – 350 с.; 4. Підставка Р. Науковий форум у Язловці. // Тернопіль вечірній. – 2010. - № 51.- 17 листопада. – с.6.; 5. Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль: ВАТ ТВПК „Збруч”, 2008. – Т.3. П – Я. - 708с.; 6. Іванунік В.О. Оцінка рекреаційно-туристичної атрактивності території (на прикладі Чернівецької області): Монографія. – Чернівці: ВПЦ „Чернівецький університет”, 2009.; 7. Пустиннікова І. Вісімдесят три святині Тернопілля: путівник. – К.: Грані-Т, 2010. – 72с.

УДК 338.48.- 6:39(447.8)

Кібич А.Д., Гаращук М.М.

Чернівецький Національний університет ім. Ю. Федьковича

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ БУКОВИНСЬКОЇ ГУЦУЛЬЩИНИ

Етнографічний район Гуцульщина – найцікавіша у ландшафтному, біогеографічному і етнографічному відношеннях територія Українських Карпат, наді

лена первісною природою і заселена самобутнім народом, який зберіг свою етнічну автохтонність. У геокультурному просторі України і Карпат Гуцульщина виділяється насамперед оригінальним культурним ландшафтом – поєднанням природних і створених людиною особливостей геопростору [4]. В силу свого географічного, історичного і етнологічного положення Гуцульщина містить у своєму соціо-природному просторі традиції та реалії гармонійних взаємостосунків людини й природи, які є основою збереження етнокультурної спадщини і становлять значний інтерес як для вітчизняного, так і міжнародного туризму [3]. Територія Гуцульщини входить до Івано-Франківської (південь Косівського і Верховинський райони – Галицька Гуцульщина), Закарпатської (Рахівський район) і Чернівецької областей (Путильський район – Буковинська Гуцульщина).

Буковинська Гуцульщина розташована в зоні Буковинських Карпат, займає територію Путильського адміністративного району, тобто південно – західну частину Чернівецької області. Район має пряме сполучення із сусідньою Румунією через два пропускні пункти, один з яких надає можливість переїзду легковим транспортом [2]. Буковинська Гуцульщина поступається в загальному соціально-економічному розвитку та в розвитку туризму іншим частинам краю (Галицькій та Закарпатській Гуцульщині), проте має значний туристичний потенціал. В зв'язку з низьким рівнем просторової доступності туристично-рекреаційні ресурси Буковинської Гуцульщини ще мало використовуються, зокрема такі як етнотуристичні ресурси, проте це дає змогу уникнути такого явища, як масовий туризм (який вже спостерігається в Галицькій Гуцульщині: Черногірський хребет, м. Яремче, тощо). Отже для збалансованого та ефективного соціально-економічного розвитку Буковинської Гуцульщини необхідно акцентувати увагу на розвитку таких видів туризму як, екологічний, сільський (агротуризм) та етнографічний туризм, які останнім часом досить динамічно розвиваються і стають популярними на території Українських Карпат.

Буковинська Гуцульщина багата на природні рекреаційні ресурси, які створюють передумови для розвитку екологічного туризму - подорожі з метою пізнання властивостей природних та культурних ландшафтів за умов збереження цілісності екосистем. Ознайомитися з природними екосистемами можна на всій території району, але найкраще вони збереглися на територіях лісництва. Прикладом слугує Черемошське лісництво - найбільший в районі осередок збереження лісових масивів, який представлений такими видами дерев як ялина звичайна, ялиця, бук. Ялини, які ростуть на цій території, досягають 50-ти метрової висоти і доживають до 300-400 років. Як природні рекреаційні ресурси екотуризму на Буковинській Гуцульщині також можуть використовуватися: заповідне урочище «Товарниця», «Петрашівська стінка» (с. Петраші), урочище «Павлюково» (с. Усть – Путила). На території району є багато природних пам'яток, які включають до екотуристичних маршрутів. Серед них можна виділити такі: «Протяте каміння», скеля «Камінь Довбуша», «Печера Довбуша» (перевал Німчич с. Підзахаричі), «Камінь- Жаб» (с. Мариничі), «Кам'яна багачка» (с. Усть - Путила). Всі вони мають цікаву легенду про своє походження і привертають до себе ще більшу увагу туристів. На Путильщині багато водних об'єктів, які становлять невід'ємну частку екотуристичних ресурсів регіону, зокрема річки (Бі-

лий Черемош, Путилка, Сучава), водоспади («Бісків», «Паркулина» в смт. Путилка та «Сучавський» в с. Шепіт), озеро «Гірське Око». Буковинська Гуцульщина – це гірський регіон, найвищою вершиною якого є гора Яровиця (1574,4 м). Це сприяє організації різноманітних екостежок, які допоможуть краще пізнати край, зокрема багату флору та фауну регіону [2]. Цікавим напрямком є популяризація екоетнотуризму - подорожі, які поєднують зацікавлення навколишнім природним середовищем із зацікавленістю культурою людей, що проживають в тому природному середовищі [1].

Розвиток етнотуризму є одним з перспективних шляхів для збереження етнокультурного ландшафту Буковинської Гуцульщини. Завдяки етнотуризму відроджується матеріальна та духовна культура краю – важлива складова етнокультурного ландшафту: відбувається відродження забутих промислів та ремесел, відроджуються традиції, обряди та звичаї. Такий позитивний вплив етнотуризму дозволяє місцевому населенню, а особливо молодому поколінню, не забувати свої традиції і додатково отримувати матеріальні вигоди. Путильщина володіє значними етнотуристичними ресурсами, зокрема тут збереглися народні традиції та звичаї. Прикладом служать святкування релігійних свят Святвечора, Різдва Христового, св. Василя, Йордана. Туристів приваблюють саме етнографічні особливості святкування цих свят. Це, зокрема, новорічні релігійні свята з традиційними обрядами, колядою, Маланкою, щедрівками. Свято “Андріївські вечорниці”, яке святкують на Путильщині, кожного року приваблює все більше туристів. Великою популярністю серед туристів користується щорічне свято виходу на полонину – «Полонинська ватра», яке проводиться в смт Путилі, в останню неділю травня. На цьому святі влаштовують різноманітні дійства, пов'язані з провадами пастухів на високогірні полонини: розкладання вогнища (ватри), приготування кулеші і частування нею гостей свята. Не менш відоме свято - гуморина «Захарецький гарчик», яке традиційно проводиться в селі Підзахаричах, в третю неділю вересня. У цей день всі забави супроводжує щирий, дотепний, властивий тільки гуцулам гумор. Жарти обов'язково підсилюють гуцульські співанки-коломийки, музичний акомпанемент різних народних інструментів. Декораціями до цих дійств служать гуцульський народний стрій, предмети декоративно-ужиткового побуту. Літературно-мистецьке свято «Шовкова косиця» щорічно проходить у першу неділю серпня в родинній садибі Юрія Федьковича де збираються шанувальники художнього слова, майстри ужитково-прикладного мистецтва та художники.

Самобутність культури жителів краю знаходить своє відображення у народних промислах та ремеслах: вишивка, яка характерна буковинським гуцулам, писанкарство, ліжникарство, різьблення та художнє ткацтво. Вироби народних путильських майстрів відомі за межами району та області. Туристи можуть їх придбати на ярмарках, святкуваннях, які проводяться в районі, а також в музеях краю.

Розвиток сільського зеленого туризму тісно пов'язаний з розвитком екоетнотуризму, оскільки він базується на використанні як природних рекреаційних, так і етнотуристичних ресурсів. Розвитку сільського зеленого туризму на Буковинській Гуцульщині сприяє сільський тип розселення. Сільський зелений туризм передбачає ознайомлення туристів із сільським життям. На Путильщині

власники агроосель пропонують широкі можливості для цього - це, зокрема участь у польових роботах, сінокосах, доглядання за домашніми тваринами, участь у традиційному для гуцулів випасанні худоби, тощо. Варто відмітити, що на Буковинській Гуцульщині сформувалися свої специфічні особливості ведення господарства. Власники приватних садиб забезпечують туристів харчуванням, насамперед, пропонують гуцульську кухню. На сьогодні на Путильщині діє 18 приватних садиб, але ведеться будівництво 24 об'єктів, які орієнтовані на сферу сільського зеленого туризму.

Розвиток таких видів туризму як сільський та екоетнотуризм на Буковинській Гуцульщині сприятиме збалансованому сталому розвитку краю. Несприятливим явищем є відсутність упорядкованої законодавчо-правової бази, відсутність пільг в оподаткуванні, відсутність кредитування та страхування туристичної діяльності для селян. Але не зважаючи на ці причини, туристична галузь могла б стати провідною в регіоні, і тим самим сприяла б зменшенню безробіття, підвищенню життєвого рівня населення краю.

Список використаних джерел: 1. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу. – Навчальний посібник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: «Альтерпрес», 2004. – 192 с. 2. Іванов О., Терен І., Буняк В. Путильщина - Смерекова пісня. – Путила: Наш світ, 2008. – 21 с. 3. Кібич А.Д., Чаплінський П. Проблематика етнокультурного ландшафту Гуцульщини: риси, поділ, збереження. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – 2010. – Вип.21.- Вінниця 2010. – 317 с. (259-265). 4. Лаврук М. М. Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження): Монографія. – Львів: Вид.центр ЛНУ ім.І.Франка, 2005. – 288 с.

УДК 908.91:721

Мельченко К.В.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Прасул Ю.І.
ХНУ імені В.Н.Каразіна*

АРХІТЕКТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ХАРКОВА ЯК ОБ'ЄКТ ТУРИСТСЬКО-ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вивчення пам'ятки архітектури як об'єкту екскурсійної діяльності передбачає комплекс досліджень, що проводяться на основі історико-бібліографічних та архівних джерел, обстеження споруди на місцевості. Аналіз матеріалів історико-бібліографічних та архівних досліджень надає можливість простежити зміни первісної архітектурної форми пам'ятки, документально, аргументовано дослідити історію споруди, виявити історико-культурну та рекреаційно-пізнавальну цінність пам'ятки, визначити її історико-культурний зміст. Архітектурні пам'ятки Харкова як складова культурної спадщини поділяються на компоненти пам'яток історії та культури, суто архітектурних пам'яток, пам'яток мистецтва, етнографічних пам'яток, пам'яток народної творчості. При розробці екскурсійно-туристичних маршрутів необхідно враховувати такі показники, як естетична

привабливість, історична цінність, стан збереженості та наявність туристичної інфраструктури для огляду пам'ятки. Історична, наукова, естетична, художня цінність пам'ятки становлять суть її історико-культурного змісту.

Для оцінки можливостей використання архітектурних пам'яток Харкова було проведено оцінювання за наведеними вище показниками. Для таких показників, як естетична привабливість та історична цінність було використано вже існуючі шкали [1]. Для таких показників як стан збереженості та інфраструктурна доступність ми пропонуємо авторські шкали. Стан збереженості пам'ятки можна оцінити наступними балами: 1 – Незадовільний стан збереженості; 2 – Добре збережені пам'ятки; 3. – Частково (повністю) відновлені або реконструйовані пам'ятки. Показник інфраструктурної доступності пропонуємо оцінювати такими балами: 1 – Неможливість доступу екскурсійного автобусу, незадовільні шляхи підходу; 2 – Задовільний стан дорожньої інфраструктури та можливість пішохідного доступу; 3 – Відмінна можливість доступу, як автобусного, так і пішохідного.

За даними критеріями було оцінено 20 найпопулярніших архітектурних пам'яток Харкова. Наведемо приклад оцінки однієї з пам'яток – Будинку державної промисловості (Держпром). За рівнем естетичної привабливості він оцінюється на 3 бали з п'яти можливих, оскільки деякі складові частини пам'ятки підлягають нагальній реконструкції і ремонтним роботам. За історичною цінністю оцінений нами на 5 балів з п'яти можливих, оскільки пам'ятка є першою будівлею в стилі конструктивізм на території колишнього СРСР. За станом збереженості він підпадає під категорію частково відновлених і реконструйованих пам'яток, які є неаутентичними часу своєї побудови, відповідним технологіям і матеріалам, тому 1 бал. За рівнем інфраструктурної доступності пам'ятка має найвищий показник – відмінну можливість доступу на різних засобах пересування, і, відповідно, огляду. Отже, після проведеної оцінки, будову можна вносити до переліку екскурсійних пам'яток Харкова, і до туристичного каталогу пам'яток архітектури з рекомендаціями щодо використання.

В результаті проведеної оцінки пам'яток за загальним показником атрактивності можна зробити висновок, що не всі пам'ятки доцільно використовувати в екскурсійно-туристичній діяльності і рекомендувати для внесення в туристичний каталог архітектурних пам'яток.

Наступний етап оцінки пов'язаний з об'єднанням балів за кожною групою пам'яток (історії та культури; архітектурних; мистецтва; етнографічних; народної творчості) в інтегральну величину. У результаті дістаємо загальну суму балів, яка і характеризує пізнавальну цінність окремого поселення або місцевості.

Для зручності оцінювання (співставлення і порівняння оціночних параметрів) важливо ввести поняття "коефіцієнт пізнавальної цінності", який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки окремого поселення, місцевості до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок. Виходячи з його значення, можна провести наступне ранжування рівнів пізнавальної цінності території: 0,86-1,00 – унікальні; 0,65-0,85 – високоатрактивні; 0,45-0,64 – середньоатрактивні; 0,25-0,44 – малоатрактивні; менше 0,25 – неатрактивні [2].

Загальна кількість пам'яток історії, археології, містобудування і архітектури, монументального мистецтва в області – 2535, з них 500 – пам'ятки архітек-

тури, 400 – пам'ятки історії та культури, 600 – пам'ятки мистецтва, 500 – етнографічні, 535 – пам'ятки народної творчості [3]. Отже, за методикою, розробленою Бейдиком О.О. [1], туристичну привабливість Харкова можна оцінити таким чином:

$A = 6+4+5+6+3 = 24$, а коефіцієнт пізнавальної цінності $K_p = 24/30 = 0,8$.

Після проведених розрахунків, ми бачимо, що Харків є високоатрактивним за рівнем пізнавальної цінності території.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. - К.:ВПЦ "Київський університет", 2001. -287 с. 2. Вечерський В.В. //Архітектурно-містобудівна спадщина регіонів України /Археометрія та охорона історико-культурної спадщини, № 3.,1999р. 3. http://tourlib.net/books_tourism/babkin_lit.htm (22.10.2010) – сайт «Все про туризм - туристична бібліотека»

УДК 338.48

Остап'юк Н.І.

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

ЕКОНОМІЧНА ДІАГНОСТИКА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ ПРИКАРПАТТЯ

У світовій практиці є чимало прикладів, коли країни, вклавши значні кошти в інфраструктуру туризму і створивши сприятливу законодавчу базу, отримують мільярдні прибутки. Враховуючи туристичний потенціал Івано-Франківщини, такий досвід варто було б перейняти й успішно використовувати і в межах нашої області.

Наразі, говорячи про туризм на Прикарпатті слід зауважити, що роль туризму зростає з кожним роком. Край є одним із перспективних туристичних регіонів й займає одну із найбільших ніш на українському туристичному ринку. До умов, що визначають туристично-рекреаційну привабливість краю слід віднести такі особливості:

1.Вигідне географічне положення – область розташована в географічному центрі Європи, на південному заході України, на стику двох великих природно-географічних підрозділів – Східноєвропейської рівнини та Східних Карпат. Межує із Закарпатською, Львівською, Тернопільською та Чернівецькою областями. На крайньому півдні має державний кордон протяжністю 50 км з Марамуреським повітом Республіки Румунія.

2.Екологічний феномен території. Івано-Франківщина є частиною унікальної Карпатської лісогірської геоекосистеми, яка має важливе рекреаційне значення не тільки для України, але і для всього Європейського континенту. Це своєрідні “легені”, що регенерують повітря в Карпатському регіоні. На карті стану довкілля нашого континенту, виданої у Відні (Австрія) під редакцією Пітера Йордана, Українські Карпати – чи не єдина зелена пляма

серед жовтих і коричнево-червоних забруднених територій.

3. Соціально-економічні. Край має порівняно низький рівень індустріалізації території, що може сприяти розширенню потенційних можливостей розвитку туристичної індустрії.

Міру привабливості доцільно доповнити й динамічною оцінкою, яка характеризує еволюцію потенційного попиту в часі, тому другим кроком вивчення вказаної проблеми є порівняльний аналіз основних фінансово-економічних показників діяльності туристичних підприємств Івано-Франківської області за період 1998-2009 рр.

У 2009 році ліцензованими туристичними підприємствами області було надано послуг 501040 туристам, однак у зіставленні із кількістю внутрішніх туристів 2007 року, ця цифра менша на 14,5 відсоткових пункти. Цей спад відбувся під впливом таких факторів як економічна криза, початок якої припав на жовтень 2008 року, зростання рівня інфляції, зниження платоспроможності громадян, збільшення числа безробітних. Однак, навіть такий стан речей на фоні усіх інших областей можна вважати задовільним. У сегменті “внутрішній туризм” Івано-Франківська область займає одну з основних ніш на українському туристичному ринку. У 2008 році на внутрішні потоки краю припадало 42,1% від загальної кількості внутрішніх туристів України. Такий сплеск внутрішнього туризму пов’язаний перш за все з появою на ринку туристичного комплексу “Буковель”, а також з правильно впровадженою регіональною політикою та використанням кластерних технологій, що полягають у створенні нових можливостей за рахунок нелінійних синергетичних ефектів у процесі об’єднання підприємств, які інтегруючись й акумулюючись в єдине ціле стають більш стійкішими до жорстких правил гри ринкової економіки. Все це має позитивний вплив на економіку нашого краю. Поряд із туризмом розвиваються суміжні галузі, покращується рівень життя населення, поповнюється бюджет .

Відстежуючи динаміку структурних зрушень виїзного туризму останніх десяти років, треба констатувати той факт, що туризм, як такий, почав формуватися лише з 2005 року. До цього часу експорт туристичних послуг слід отождествити з поняттям “батьки на експорт”, адже саме на цей період припадає Однак останніми роками простежуються наступні тенденції – у структурі виїзного туризму частка відпочиваючих починає переважати над заробітчанами. Якщо у 2004 році на такі країни як Туреччина, Болгарія, Єгипет, Угорщина, Хорватія припадало лише 44,28 % від загального обсягу туристів, що виїжджали за кордон, то у 2007, 2008 та 2009 роках на них же (Туреччину, Болгарію, Єгипет, Угорщину, Хорватію) припало 54,95% , 59,75% та 72,8%. Також посилюється інтерес до відвідин екзотичних країн.

В 2009 році за офіційними даними кількість відпочиваючих за кордоном склала 8135 осіб, що на 16,3 відсоткових пункти менше ніж у попередньому році. Ця спадна тенденція викликана нічим іншим, як “захисною” реакцією на економічну кризу плюс курсові стрибки, а також здороження пакету послуг через значний стрибок цін на нафту, і відповідно на авіабілету (зростання на 90\$).

Як свідчить аналіз мотиваційної структури у 2009 році найбільша частина поїздок за кордон, а це 88,85 відсоткових пункти була здійснена з метою дозвілля та відпочинку. Основними цілями решти наших краян були службові ді-

лові поїздки, бізнес та навчання (4,06%), спортивно-оздоровчий туризм (0,07%) та інші цілі 7,02%.

Все це вказує на те, що останніми роками в мотиваційній структурі поїздок за кордон явно відбулись якісні, навіть докорінні зміни – на противагу “туристичній інтервенції” 2000-2004 років з комерційно-торгівельною метою приходять поїздки в яких переважають відпочинок та релаксація. Проте, не зважаючи на ці загалом позитивні зміни на загальному фоні виїзний туризм є слабо вираженим. Це ж саме стосується й іноземного туризму. Навіть при збільшенні кількості іноземних туристів їх частка в загальному турпоточі є доволі малою. Наприклад, у 2005 р., коли кількість іноземних туристів була найбільшою (8699 осіб), їх частка склала лише 5,89 % від загального обсягу, у 2006 – 2,64%, 2007 р. – 0,13 % , 2008 р. – 0,29% і у 2009р. – 0,43%. Також простежується стрімке збільшення туристів з країн, що раніше не вирізнялися прискореним зростанням турпотоків, зокрема з Австрії, Чехії, Великобританії, Італії, Франції. З кожним роком зростає кількість туристів з Росії (8,88% у 2000 році, 25,36% в 2008 році та 33,26% у 2009). Більш привабливою Івано-Франківщина стала й для громадян Молдови та Білорусії, частка цих країн у просторовій структурі поступово наростає, а от поляків та німців, стає все менше.

Змінилась й мотиваційна структура, якщо у 2000 році найбільшу частку становили туристи, що здебільшого подорожували в службових цілях (42,31%), то у 2009 році їх питома вага у структурі поїздок становила лише 1,71%. Натомість збільшилась кількість іноземних туристів основною метою яких є дозвілля та відпочинок – 97,57% у 2009 році проти 39,4% у 2000 році (приріст на 58,17 відсоткових пункти). Щодо подорожей іноземних громадян заради лікування, занять спортом та спеціалізованого туризму, то їх частки настільки мізерні, що у відсотковому співвідношенні вони разом взяті не складають навіть одного відсотка. З огляду на це на території області, слід розвивати такі види туризму як, лікувальний, екологічний, пізнавальний та релігійний.

Висновок. Аналізуючи якісні та кількісні показники рекреаційно-туристичного потенціалу краю, варто зауважити, що, не зважаючи на очевидно високий рівень економічного потенціалу туризму в регіоні, тривалий час на теренах області відбувався розвиток тільки окремих елементів туристичної індустрії. Однак навіть такий стан речей сприяв появі нових підприємств, створенню нових робочих місць, збільшенню податкових надходжень до місцевих бюджетів та ін. На сьогодні край є одним із перспективних туристичних регіонів держави й займає одну із найбільших ніш на українському туристичному ринку, але для виходу на міжнародну арену цього все ще не достатньо. Необхідною умовою є впровадження передового досвіду країн-лідерів туристичного ринку, підсилення “туристичного потягу” Івано-Франківщини, впровадження потужної маркетингової системи.

Список використаних джерел: 1. Програма розвитку туризму в Івано-Франківській області на 2002-2010 рр. // Галичина. – 2002. – № 9. 2. Статистичний моніторинг внеску туризму в економіку території // Статистика України. – 2002. – № 4. – С. 49–52. 3. Статистична звітність по формі № 1-ТУР 2000–2009 рр.

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ЕЛЕКТРОННОГО АТЛАСУ ТРАНСПОРТНОЇ МЕРЕЖІ ХАРКОВА

Нагальною проблемою розвитку транспортної мережі будь-якого великого міста є створення системної моделі, яка дозволить вирішити нагальні питання ефективного пересування в межах міської території. Такою моделлю має стати електронний атлас транспортної системи, який повинен мати певні характеристики.

Основними характеристиками моделі «Електронний атлас транспортної мережі Харкова» є такі:

- електронний атлас має відрізнятися новизною, впровадженням найсучасніших геоінформаційних технологій;
- атлас має бути практичним та зручним у застосуванні, а також компактним та надійним (рис. 1);

Рис 1. Структурно-логічна модель Електронного атласу транспортної мережі Харкова

- електронний атлас має бути створений з використанням технологій WEB-дизайну та програмної мови Visual Basic, а також інших програмних продуктів, які мають аналогічні функції
- атлас повинен включати комплексну карту мережі транспорту з регулювання роботи з шарами за допомогою спеціальних інструментів, а також окремі карти усіх наявних видів транспорту у межах міста;
- найкращим видом представлення атласу є електронний варіант (тобто на дисковому носії) з можливістю встановлення його на будь-який комп'ютер;
- рекомендованими масштабами представлених карт є 1 : 5 000, 1 : 20 000, 1 : 25 000 та інші;

В перспективі планується створити карти, які увійдуть до атласу і будуть відображати різноманітні явища, наприклад, концентрація автотранспорту або обсяги пасажиропотоків, вантажопотоків тощо.

Список використаних джерел: 1. Электронные карты Украины и Крыма [Электрон. ресурс] / ДНВП «Картография (основа), ТОВ «Транснавіком». – Електрон. дані. – [К.], 2006. – 2 електрон. диска (CD-ROM).

УДК 91: 025.179

Симанькова Е.Г.

*Научный руководитель – канд. геогр. наук, доц. Щербакова С.А.
Смоленский Гуманитарный университет*

СОЗДАНИЕ НОВОГО МУЗЕЯ «ПОЧТОВОЙ СЛУЖБЫ СМОЛЕНЩИНЫ»

В 2013 году Смоленск будет отмечать свое 1150-летие, празднование которого должно стать крупным национальным, международным, духовным и политическим событием. Эта дата важна ещё и тем, что подготовка к празднованию юбилея города даёт толчок развитию целого ряда отраслей: от туризма и гостиничного бизнеса до сферы ЖКХ.

Празднование 1150-летия г. Смоленска даёт также прекрасную возможность для формирования привлекательного образа России, осмысления ее национально-исторического пути. При этом основными целями празднования юбилея города являются превращение Смоленска в визитную карточку всей России и повышение качества жизни смолян.

В рамках плана основных мероприятий, связанных с подготовкой и проведением празднования 1150-летия основания г. Смоленска предполагается возвести два памятника: памятник, посвященный 1150-летию основания г. Смоленска и памятник М.К.Тенишевой и В.Н.Тенишеву. Также будут проведены праздничные мероприятия, связанные с юбилеем г. Смоленска и 70-летием освобождения Смоленщины от немецко-фашистских захватчиков; будут созданы документальные фильмы о городе и разработаны интернет – экскурсии, что позволит поближе познакомиться с городом, узнать его культуру

и основные достопримечательности.

Особое внимание в преддверии празднования 1150-летия Смоленска уделяется музеям города. Так, например, будет воссоздан музей княгини М. К. Тенишевой «Русская старина» и обновлена экспозиция музея «Смоленщина в годы Великой Отечественной войны 1941 - 1945 годов».

Именно к празднованию данного события и приурочено создание нашего музея «Почтовой службы Смоленщины», целью создания которого послужил тот факт, что смоленская почта – это первая регулярная почта России и вторая важная международная линия, которая связывала Москву с Польшей через Можайск, Вязьму, Смоленск, Минск на Вильнюс, где тогда находилась резиденция польского короля [1, с. 5]. Музей, с одной стороны, выступает в качестве одного из элементов подготовки к празднованию юбилея города, а, с другой стороны, он сможет привлечь в себя большое количество туристов и жителей города и познакомить их с историей смоленской почты.

Для создания музея «Почтовой службы Смоленщины» нами была изучена история и этапы возникновения смоленской регулярной почты. Получена информация о смоленском филиале «Почта России». Мы связались со смоленским филателистом В. А. Новосёловым, который предоставил информацию о Смоленском обществе филателистов и о том, какую роль на сегодняшний день играет филателія на Смоленщине. Также были найдены материалы о появлении первой российской марки и изучен мировой опыт почтовой службы.

По нашему проекту, экспозиция музея «Почтовой службы Смоленщины» будет включать в себя 5 стендов.

Первый стенд посвящён истории возникновения смоленской регулярной почты. Здесь отражены все этапы становления смоленской почты, начиная с 13 века, когда Русь находилась под монголо-татарским игом, и, заканчивая нашими днями; рассказывается о деятельности первого русского почтмейстера А. А. Виниуса; о возникновении почтовых сообщений с Варшавой и Санкт-Петербургом; а также особое внимание уделяется восстановлению смоленской почты после Отечественной войны 1812 года, так как именно в этот год почтовая связь была полностью нарушена, и её пришлось налаживать заново.

Второй стенд посвящён Смоленскому филиалу ФГУП «Почты России». Здесь отражены все услуги, которые данный филиал оказывает населению, и внутрикорпоративные мероприятия, в которых работники филиала принимают участие.

Третий стенд посвящён Смоленскому обществу филателистов. Он отражает историю его возникновения, основные цели и задачи. Здесь упомянуты имена всех тех людей, благодаря которым возникла данная организация, и которые внесли неоценимый вклад в её развитие с момента возникновения и до наших дней.

Четвёртый стенд посвящен первой марке России и истории её создания. Также он включает в себя фотографию с изображением самой марки и несколько фотографий с другими её вариантами, которые показывают, как могла выглядеть марка по-другому, если бы выбор комиссии был иным.

Пятый стенд является самым необычным. Он отражает мировой опыт почтовой службы. Здесь представлена информация о самых оригинальных марках и почтовых ящиках мира (табл. 1).

Таблица 1

Самые необычные марки мира

Тип марки	Страна	Краткое описание
Марка с изображением футбольного мяча	Австрия	Это первая в мире марка, сделанная из материала футбольного мяча. Она была выпущена в 2008 году в честь европейского турнира по футболу
Марка с ароматом эвкалипта	Великобритания	Марка была выпущена в честь столетия Нобелевской премии в 2001 году. Когда марку царапают, то аромат эвкалипта, спрятанный в крошечные капсулы в верхнем слое марки, освобождается
Марка из стали	Бутан	Эта марка, принадлежащая Бутану, была первой маркой в мире, сделанной из стали
Марки с фонографическими записями	Бутан	Эти марки, выпущенные в 1973 году, содержат традиционные народные песни и устный рассказ о королевстве, как на английском, так и на бутанском языке, и их можно проигрывать на граммофоне
Ароматизированные марки	Бутан	Впервые такие марки были выпущены в 1973 году в Бутане. Они были ароматизированы и пахли розами
Марки с изображением лесных пожаров	Бразилия	Эти марки выпущены с целью ознакомления с опасностью лесных пожаров и пахнут палёным деревом
Марка с ароматом кофе	Бразилия	Эта марка была выпущена в Бразилии, откуда происходит большая часть запасов кофейных бобов планеты, и в которой кофе – один из главных продуктов для экспорта
Марка в виде плитки шоколада	Швейцария	Данная страна знаменита на весь мир своим шоколадом, и именно в ней была выпущена марка, которая продавалась в завернутом в фольгу буклете, напоминающем большинство плиток шоколада
Марка с кристаллами "Swarovski"	Австрия	Эта марка была выпущена в 2004 году. Она покрыта кристаллами Swarovski стоимостью 7,5 евро. Марка сделана из бумаги, кристаллы приклеены особым клеем, их форма и размеры подобраны таким образом, чтобы письмо могло проходить по лоткам автоматических почтовых сортировочных машин, не застревая. А с почтовой службой была достигнута договорённость о легальности применения таких марок при почтовых отправлениях

Источник составлено автором по: [2], [3], [4]

Также данный стенд включает в себя необычные почтовые правила о том, что можно перевозить, а что нельзя в разных странах мира, опубликованные в специальном почтовом справочнике Англии.

В Швейцарии, например, запрещено отправлять по почте гороскопы. В не-

которых латиноамериканских странах нельзя пересылать по почте синтетические елки. В самой Англии нельзя отправлять бандероли с мусором. В 1905 году по английской почте можно было пересылать не только животных, но и людей. Это правило было отменено лишь в 1952 году. Однако до сих пор можно отправить почтой корову или лошадь [3].

Таким образом, 1150-летие г. Смоленска станет крупным международным событием, которое превратит Смоленск в визитную карточку всей России. А создание музея «Почтовой службы Смоленщины», приуроченного к данному событию, является актуальным, поскольку он будет новой достопримечательностью города и сможет привлечь в себя большое количество туристов.

Список использованных источников: 1. Гуров В. А. История смоленской почты. – 150 с. 2. www.mindhobby.com 3. www.mirmarok.ru 4. www.neobychno.com

УДК 796.5 (477.43)

Скабара Р.М.

Львівський державний університет фізичної культури

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПОТЕНЦІАЛ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ

Туристичні ресурси визначають формування туристичного бізнесу в тому чи іншому регіоні. Підсистема туристичних ресурсів є умовою задоволення потреб споживачів турпродукту. Характер цих ресурсів, їх поєднання з культурно-історичними та інфраструктурним забезпеченням території визначають рівень та масштаби територіальних рекреаційних систем, її спеціалізацію.

Природними туристичними ресурсами Хмельниччини є сприятливі кліматичні умови, лісові масиви, джерела мінеральних вод. Наприклад, область може пишатися великою кількістю джерел високоякісної мінеральної води, котрі є базою для чималої кількості курортів. Вже розвідані і досліджені родовища мінеральних вод: Збручанське, Зайчиківське, Маківське типу „Нафтуса”, Теофіпольське типу „Миргородська”, Полонське - родонові води, 10 родовищ столових вод. За запасами мінеральних вод область займає одне з провідних місць в Україні, але використовуються вони недостатньо.

Важливою складовою частиною туристично-ресурсного потенціалу більшості країн є історико-культурні пам'ятки. На території Хмельницької області є три історико-культурні заповідники: Державний історико-культурний музей-заповідник у м.Кам'янці-Подільському на базі Старої фортеці (XVI - XVII ст.) та кількох інших пам'яток міста; Кам'янець-Подільський державний історико-архітектурний заповідник охоплює все середньовічне місто на півострові в петлі річки Смотрич; Державний історико-культурний заповідник „Самчики” на базі палацо-паркового ансамблю садиби Чечелів кінця XVIII ст.

Особливе місце в історії Хмельницької області і Поділля займає стародавній Кам'янець-Подільський. Завдяки унікальному поєднанню історико-архітек-

турної містобудівної спадщини, ландшафту каньйону р.Смотрич, стара частина міста оголошена державним історико-архітектурним заповідником (1977 р.), а 30 квітня 1998 р. Указом Президента України надано статус Національного. На його території одночасно функціонує Державний історичний музей заповідник, а місто знаходиться на території Національного природничого парку „Подільські Товтри”.

До Державного реєстру пам'яток архітектури в м. Кам'янці-Подільському включено 174 об'єкти, в тому числі 145 на території Національного історико-архітектурного заповідника „Кам'янець”.

В Хмельницькій області отримали ліцензії 83 туристичних підприємства, працюють - 64. За 2007 рік надано туристам туристичних послуг на 29128,0 тис. грн. Прибуток підприємств Хмельницької області від туристичної діяльності склав 1237,4 тис. грн.

Вже у 2008 р. на території Хмельницької області суб'єктами туристичної діяльності України обслуговано 69508 туристів, що у 2,5 раза більше у порівнянні з 2000 р. (27750 туристів).

У сфері готельного бізнесу Хмельницької області на початок 2009 р. діяло 29 підприємств, які мали 18 готелів, 8 гуртожитків готельного типу та інші об'єкти, що надавали місця для тимчасового проживання. Серед діючих в Хмельницькій області готелів 5 – тризіркові, 1 – двозірковий, 2 – однозіркові.

Впродовж 2008 року готельними послугами скористалися 111,2 тис. приїжджих (або на 6% більше, ніж у 2007 р.), з них 5,2 тис. – іноземці. Серед іноземців найбільше було громадян з Польщі, Російської Федерації, Білорусі, Сполучених Штатів Америки і Німеччини.

Хмельницька область має великий санаторно-курортний потенціал. Тут працюють 33 оздоровчих заклади на 3823 місця розташування, лікувально-оздоровчих закладів, баз відпочинку, оздоровчих таборів, із них: - санаторіїв – 9; санаторіїв-профілакторіїв – 3; баз відпочинку – 10; оздоровчих таборів для дітей – 11.

Основною ділянкою перспективного формування санаторно-курортної бази Поділля є місцевість вздовж річки Збруч, від міста Волочиська Хмельницької області і до впадання її до річки Дністер. Тут розвідано Збручанське родовище мінеральної води типу „Нафтуся”. Це одне з унікальних родовищ, яке по запасам такого типу води найбільше в світі.

На нашу думку, для створення позитивного туристичного іміджу Хмельниччини і загальної поінформованості про стан на ринку туристичних послуг можна використати, наприклад, рекламно-інформаційні та маркетингові засоби.

Основними напрямками подальшого розвитку туристично-рекреаційної галузі Хмельницької області, на нашу думку, є: - удосконалення системи управління галуззю; - зміцнення матеріальної бази туризму; - підвищення якості обслуговування туристів та розширення асортименту туристичних послуг; - ефективно використання рекреаційних ресурсів, курортної бази та об'єктів культурної спадщини; - поліпшення інформаційного та рекламного забезпечення; - вдосконалення професійних якостей кадрів у галузі туризму.

Список використаних джерел: 1. Лесик О.В. Замки і монастирі України. - Львів: Світ, 1993. - 120 с. 2. Природа Хмельницької області / под ред. К.И. Геренчука. - Львов : Вища шк. Изд-во при Львовском ун-те, 1980. - 152 с. 3. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. - К. : Центр навчальної літератури, 2007. - 312 с.

УДК 911.3

Старорубцев А.С.

Науковий керівник – ст. викл. Скриль І.А.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

РЕКРЕАЦІЙНЕ РАЙОНУВАННЯ

Уся планета Земля поділена на величезну кількість різноманітних регіонів, які знаходяться в ієрархічній підпорядкованості і мають багаторівневу структуру. Районування території також характерне для галузі рекреації і туризму і відбувається дуже інтенсивно в умовах зростаючого значення даної галузі у системі світового господарства. Цей процес породжує нові проблеми і питання, які потребують вивчення та вирішення, розробки нових вдосконалених теоретичних і методологічних концепцій. Проблемами районування та регіоналістики займалися такі зарубіжні економісти-географи як М. Баранський, М. Колосовський, Р. Гартшорн, С. Ниммік, а також вітчизняні вчені С. Рудницький, А. Синявський, В. Садовський, О. Шаблій та інші.

В основу виділення окремих районів, регіонів на певній частині планети, на окремих континентах, у країнах покладено сукупність відмінностей одних територій від інших. Ці відмінності можна об'єднати в такі групи: природні (геологічні, географічні, біологічні), культурно-історичні (історія розвитку суспільства на даній території) та соціально-економічні (економічні умови та трудові ресурси) чинники. Жодна умова не впливає на районування окремо, а діє взаємопов'язано з іншими.

Процес невпинного розвитку рекреаційного господарства породжує географічний або територіальний поділ праці. Наслідком цього є закріплення за певними територіями тих чи інших видів господарської діяльності, зокрема і рекреаційної. Таким чином, поступово виокремлюються рекреаційні райони з особливими характеристиками, які визначають їх господарську оцінку та типізацію. Отже, рекреаційні райони - це території різного таксономічного рангу, набір рекреаційних ресурсів, об'єктів і послуг яких є помітно відмінним від інших територій такого самого таксономічного рангу (за Масляком П. О.). За іншим визначенням (за Панковою Є. В.), рекреаційний район - це група туристичних комплексів, об'єднаних спільною територіальною структурою туристичного господарства.

Рекреаційний район по суті - це вид галузевого району, що виділяється в економічній і соціальній географії. У багатьох країнах із розвитком постіндустріальних суспільних відносин рекреаційні райони перетворюються на рекреаційно переважаючі. Рекреація і туризм стають основною галуззю-організатором

ром соціально-економічних процесів в даному районі, а інші галузі підпорядковуються і забезпечують потреби найперспективнішої галузі цього економічного району.

Рекреаційні райони визначаються за допомогою аналітично-прикладної процедури рекреаційного районування. Сутність операції полягає у поділі певної країни, частини світу чи планети загалом на таксономічні одиниці з особливою спеціалізацією рекреаційного господарства, унікальним поєднанням рекреаційних ресурсів, власною стратегією розвитку рекреації і туризму. Результатом рекреаційного районування є виокремлення і картографування цих районів.

Існує декілька систем типізації рекреаційних районів, але основними є типізація з господарського погляду та з функціонального. З господарського погляду, рекреаційні райони поділяються на рекреаційно переважальні (рекреаційне господарство домінує над усіма іншими галузями) та рекреаційно недостатні (рекреація і туризм є важливою, але не переважною, складовою у структурі валового внутрішнього продукту). З функціонального погляду рекреаційне районування території здійснюється на основі оцінки придатності території для різних видів рекреаційної діяльності. Серед них можна виділити чотири основні види, які, в свою чергу, поділяються на підвиди, а саме:

- санаторно - курортний (кліматолікування, бальнеологія, грязелікування);
- оздоровчий (купально-пляжний і прогулянковий);
- спортивний (туристичний, мисливський, гірськолижний, альпійський, водний тощо);
- пізнавальний.

Варто відзначити, чим більші запаси певних рекреаційних ресурсів, вища їх ефективність, тим вищу цінність мають рекреаційні території.

Процес рекреаційного районування, що приводить до виокремлення рекреаційних районів, є досить суб'єктивним через те, що досі немає конкретних критеріїв оцінки рекреаційних ресурсів території і чітких числових значень для правильного розрахунку основних показників. Тому оцінка кожного ядра районування в основному залежить від кваліфікації дослідника та кількості критеріїв, котрі він обрав для аналізу.

Одним із загальноприйнятих методів є метод професора К. Мезенцева, згідно з яким виділяються три основні етапи даного процесу: 1) визначення центрів (ядер) районування; 2) визначення кордонів районів; 3) аналіз структури регіонів. За цим методом виокремлення ядер районування та позначення територій їхнього впливу має відбуватися на основі математико-картографічного методу, який ґрунтується на побудові карт статистичних поверхонь потенціалу певного явища чи об'єкту. Для визначення взаємовпливу ядер рекреаційного районування (перша стадія районування) придатна формула потенціалу поля:

$$V_i = P_i + \sum \frac{P_j}{d_{ij}}$$

де V_i - потенціал поля певного явища в i -му населеному пункті; P_i і P_j - відповідні значення показника в i -му та j -му населених пунктах; d_{ij} - відстань між i -м та j -м населеними пунктами.

У порівнянні з іншими суспільно-географічними районами, рекреаційні

райони мають декілька особливостей. Головна з них полягає не стільки в сезонності функціонування (вона притаманна, наприклад, і промисловим районам), скільки в масових міграціях людей, іноді з усієї планети, до цих територій. Це приводить до просторово-територіального перерозподілу величезних грошових потоків, а за ними і матеріальних та трудових ресурсів. Ці обсяги постійно зростають.

Для України єдина схема туристичного районування на сьогодні не розроблена, існує багато схем поділу, розробкою яких займалися відомі вчені (В. Стафійчук, О.О. Бейдик, П.О. Масляк, К. Мезенцев). Частина дослідників відокремлює чотири туристичних регіони: Карпатський, Поліський, Дніпровський і Азово-Чорноморський, які, в свою чергу поділяються на 35 туристичних районів. Інші виділяють сім регіонів: Карпатський (західний), Волинсько-Тернопільський (північно-західний, або поліський), Житомирсько-Вінницький (буферний), Київський (центральный), Харківський (північно-східний), Дніпровсько-Донецький (південно-східний), Причорноморський (південний). Треті схильні об'єднувати три приморські райони в один Кримсько-Одесько-Азовський туристичний регіон, виділяючи також Карпатський туристичний район. Автором найвідомішого рекреаційного районування України є професор О. Бейдик, який виокремив п'ять ресурсно-рекреаційних районів нашої держави.

Таким чином, серед основних проблем сучасного рекреаційного районування світу та України можна назвати такі:

- відсутність чітко визначеного механізму виділення рекреаційного району;
- відсутність обґрунтованих універсальних кількісних показників, які можна було б покласти в основу даного процесу;
- відсутність уніфікованого і затвердженого на державному рівні рекреаційного районування України, що може негативно впливати на управлінські процеси у сфері туризму та розробку нових програм з розвитку туризму.

Отже, на сьогоднішній день головними задачами по розробці теорії рекреаційного районування є узагальнення всіх основних кількісних та якісних показників, що характеризують той чи інший рекреаційний район, визначення чітких методів дослідження, уніфікація рекреаційного районування України та використання суто наукових підходів, базованих на формальній логіці, що дасть змогу рекреаційній географії розвиватися на сучасній теоретико-методологічній базі. Вивчення даного виду районування (як і будь-якого іншого соціально-економічного районування) дозволяє розробляти дієві та комплексні програми розвитку певних регіонів нашої держави, правильно розподіляти бюджетні кошти та збільшувати частку сфери туризму у ВВП.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Рекреаційна географія: навч.-метод. комплекс дисциплін / О.О. Бейдик. - К. : Обрії, 2007. - 96 с. 2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України / О.О. Бейдик. - К. : ВЦ КНУ, 2001. - 396 с. 3. Мазур Ф.Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії (на прикладі Карпатського регіону): навч. посіб. / Ф.Ф. Мазур - К.: Центр учбової літератури, 2005. - 96 с. 4. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навч. посіб. / П.О. Масляк. -К.: Знання, 2008.-343 с. 5. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. / Є.В. Панкова. - К.: Альтерпрес, 2003. - 352

ВИДАТНІ УРОДЖЕНЦІ ДУНАЙ-ДНІСТРОВСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ГОСПОДАРСТВА

Дунай-Дністровське межиріччя на протязі багатьох століть було ареною інтенсивних етнонаціональних процесів. За нового часу в регіоні господарювали сотні різних спільнот. Однак колонізація проходила не шляхом збільшення етнічної строкатості населення, а шляхом зміни одних груп іншими. Остання найбільш масштабна колонізація межиріччя почалася після підписання в 1812 році Бухарестського мирного договору. Північно-Західне Причорномор'я увійшло до складу Росії. Керівництво Російської імперії зіштовхнулося з проблемою необхідності облаштування південних кордонів держави. Воно проводило заселення за двома напрямками. З меж імперії сюди переселялися росіяни, українці, білоруси тощо. Зі слов'янських земель Туреччини регіон заселяли болгари, гагаузи, албанці, серби тощо. Окрему групу колоністів склали німці, які з'явилися в регіоні Північного Причорномор'я за особистим запрошенням Катерини II.

В місцях компактного розселення різних етнонаціональних спільнот формуються етногеографічні системи. Кожний етнос, якій мешкає на конкретній території, специфічним чином освоює навколишнє середовище та знаходить для себе найбільш оптимальний спосіб пристосування до умов суспільної життєдіяльності. Середовище життєдіяльності населення опосередковано впливає на особливості матеріальної і духовної культури етнонаціональних спільнот. Окремі індивіди, увібрав усе найкраще від груп з якими вони себе ототожнюють, стають відомими в різних сферах суспільного життя. Поряд з цим специфічне етнічне середовище може слугувати своєрідним притулком для пасіонаріїв, знаходження яких в межах розселення основної частини спільноти неможливе в силу різних обставин.

Особливості заселення межиріччя та геополітична ситуація в Західному Причорномор'ї в першій половині XIX століття значною мірою зумовили концентрацію в Дунай-Дністровському межиріччі пам'яток пов'язаних з життєдіяльністю видатних діячів різних держав. Уродженці регіону залишили вагомий слід в політичній, культурній, науковій та інших сферах суспільного життя держав до складу яких входило межиріччя та держав, які є історичними батьківщинами основних етнонаціональних меншин.

З Дунай-Дністровським межиріччям пов'язана життєдіяльність багатьох видатних суспільних діячів Російської імперії, СРСР, України, Болгарії та Румунії та деяких інших держав. Найбільша їх кількість тим чи іншим чином пов'язана з болгарською спільнотою. Межиріччя дало Болгарії двох прем'єр-міністрів – О. Малинова (народився в селі Горіхівка Болградського району) та Д. Греков (м. Болград); відомих генералів Д. Ніколаєва та Г. Тодорова (обидва м. Болград); видатних наукових та суспільних діячів А. Теодорова-Балана

(с. Червоноармійське), Д. Агуру (с. Криничне) та багато інших видатних діячів різних сфер суспільного життя.

Для того, щоб показати перспективність розвитку цього напрямку туристичної діяльності необхідно зупинитися на ключових сторінках їх біографії. Вони відображають явища та події, завдяки яким та чи інша людина отримала визнання групи людей або всього етносу. Саме прив'язка до визначної події може викликати інтерес туристів до всього що пов'язане з життєдіяльністю окремих людей. Олександр Малинов народився в селі Пандаклія (сучасна Горіхівка Болградського району). Після отримання юридичної освіти в Києві він виїжджає до Болгарії. Там він робить кар'єру в демократичній партії. Він очолював уряд у доленосні для Болгарії моменти. На його прем'єрські каденції припали: проголошення повної незалежності Болгарії (1908 р.) і перемир'я з країнами Антанти. Дмитро Греков уродженець міста Болград отримав юридичну освіту в Парижі, працював адвокатом в Румунії. Після визволення Болгарії в 1878 р. переселився туди. Входить до складу багатьох урядів головним чином як міністр юстиції. З січня по жовтень 1899 р. прем'єр-міністр Болгарії. Д. Греков є одним з авторів першої болгарської конституції. А. Теодоров-Балан – один з засновників та перший ректор Софійського університету “Св. св. Климент Охридски”. Д. Агура – міністр народної освіти Болгарії (1882 – 1883 рр.), ректор Софійського університету “Св. св. Климент Охридски”.

Найбільш відомим суспільно-політичним діячем сусідньої Румунії, мала батьківщина якого в межах Дунай-Дністровського межиріччя є О. Авереску (народився в селі Озерне Ізмаїльського району). Закінчив військову академію в Італії. З 1919 — міністр внутрішніх справ Румунії. Здійснював каральні експедиції проти населення Буковини та Бессарабії. В 1920—1921 і 1926—1927 — прем'єр-міністр. Домігся від держав Антанти визнання румунською територією Бессарабії. Засновник Народної партії, один з ідеологів створення «Великої Румунії».

Найбільш відомим військово-політичним діячем СРСР уродженцем регіону є Семен Костянтинівич Тимошенко. Він народився в 1895 році у селі Фурманка (сучасна Фурманівка Кілійського району). Його кар'єрний зріст почався після закінчення курсів командирів-єдиноначальників при Військово-політичній академії імені М.Г. Толмачева в 1930 році. Після цього командував Білоруським, Київським, Північно-Кавказьким, Харківським та деякими іншими військовими округами. Під його керівництвом за часів радянсько-фінської війни частини Північно-Західного фронту (1940 р.) здійснили прорив “лінії Монергейма”. Багато в чому саме за ці заслуги він отримав першу зірку Героя Радянського Союзу. 7 травня 1940 року С.К. Тимошенко отримав звання Маршал Радянського Союзу та нову посаду – Народний комісар оборони СРСР. З початку Великої Вітчизняної війни призначений керівником Ставки Головного командування. Він був одним з найбільш помітних радянських військових командирів часів Другої світової війни. Другу Зірку Герою Радянського Союзу маршал отримав в день свого сімдесятиріччя. Похований у Москві на Червоній площі біля Кремлівської стіни.

Серед наших сучасників відзначимо тільки одне ім'я, яке не потребує оцінки з боку нащадків. Мова іде про уродженця міста Білгород-Дністровський за-

служеного майстру спорту Василя Ломаченко (1988 р.). Постать відомого боксера, чемпіона Олімпійських ігор у Пекіні та володаря Кубка Вела Баркера (2008 р.) вже зараз викликає значний інтерес.

Вихідці з нашого регіону стали відомими людьми і в деяких інших країнах. В Акермані (Білгород-Дністровський) народилися французький кінопродюсер Ж. Ройтфельд (1889 – 1999 рр.) та ізраїльський політичний діяч, депутат Кнесету Б. Камін (1914 – 1988 рр.). В селище Тарутине народилися Є. Шульман - радянський та ізраїльський письменник та Л. Пентіліє – румунський режисер театру і кіно, письменник, актор.

Наведений перелік відомих уродженців межиріччя Дунаю та Дністра далеко не повний. Це дозволяє зробити висновок, що в регіоні є всі передумови для розвитку туристичної діяльності, яка передбачає відвідування місць пов'язаних з життєдіяльністю відомих людей. Причому основну роль може відігравати міжнародний туризм. Основу туристського потоку в регіон мають скласти громадяни Болгарії, Румунії та деяких інших країн. Однак розвиток цього виду бізнесу лімітується відсутністю інфраструктури. В більшості місць відсутнє будь-яке згадування про те, що тут народилася або працювала відома людина. В найкращому разі є непоказні таблички.

Список використаних джерел: 1. Караиванов Н. Събития и герои от родната ни история: книга втора (статии) / Н. Караиванов. – Одеса : Редакция на вестник «Роден край», 2005. – 212 с.

УДК 911.3:33: [338.48 – 6:502/504]

Федотова Л.В.

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Заволока Ю.Ю.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

РОЗРОБКА ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ У МІСТІ ХАРКОВІ В ПРОГРАМІ ПІДГОТОВКИ ДО ЄВРО-2012

Останнім часом проблемам розвитку туризму в місті приділяється все більше уваги. На особливому рахунку знаходяться міста учасники фінального чемпіонату з футболу Євро-2012, яким є і місто Харків. Ось чому питання розвитку туризму і міста, їх взаємозв'язок та участь у взаєморозвитку зумовлюють актуальність даного дослідження.

Для інтенсивного та якісного розвитку туристичної галузі Харкова, а, враховуючи перспективу проведення в місті матчів фінальної частини чемпіонату Євро-2012 з футболу, цей розвиток набуває ще більшої актуальності, необхідно використовувати комплексний підхід до цього питання.

Харків як важливий центр ділового, фінансового, наукового, духовного і культурного життя України, має можливості розвивати досить перспективні види туризму. Існуючі можливості для розвитку різних видів туризму дозволяють

істотно урізноманітнити пропозицію і підвищують конкурентоспроможність міського туристського продукту.

Одним з головних факторів, що стримує розвиток туризму в місті Харкові, на цей час є дефіцит комплексних інформаційних матеріалів з туристичною символікою міста Харкова єдиної інформаційно-туристичної спрямованості для загальної презентації міста на Всеукраїнських та міжнародних заходах туристичної спрямованості. А також недостатня вивченість та систематизація рекреаційно-туристських ресурсів міста, їх включення до туристичних маршрутів, і ефективне представлення їх на туристичному ринку [1, 8].

Поняття рекреаційно-туристських ресурсів та їх включення до туристичних маршрутів досліджувалися та описувалися такими фахівцями як В. Кифяк, О. Бейдик, О. Любіцева, Н.В. Савіна [1, 4, 5]

Окремо слід звернути увагу на дослідження, що присвячені проектуванню екскурсій (роботи М. Гейнике, Б. Ємельянова), оскільки їх розробки дуже тісно пов'язані саме з методикою розробки туристичних маршрутів і виділення етапів: визначення мети та завдання екскурсії/маршруту, вибір теми, відбір об'єктів туристичного показу, складання траси екскурсії/маршруту. Уперше визначення "етапи підготовки екскурсії" було введено у обіг у 1976 році, тоді ж було названо 15 таких етапів. На сьогоднішній день теоретики екскурсознавства пропонують три основні етапи маршрутизації, які включають підготовчу роботу, процес створення екскурсії та завершальний етап. Маршрутизація – розробка і впровадження нового туристичного маршруту, що є складовою туристичного продукту, туру – є однією з важливих функціональних складових туроперейтингової діяльності. Крім формування траси туристичної подорожі в просторовому аспекті, визначення географічних точок перебування з урахуванням наявних в певній місцевості туристичних ресурсів і умов туристичної діяльності, вона передбачає зведення окремих рейсових операцій певних транспортних засобів в маршрутні [2, 3].

В ході розробки заходів націлених на підтримку рекламно-інформаційної діяльності та промоцію міжнародного туристичного іміджу міста Харкова автором було розроблено туристичні маршрути, які в перспективі могли б бути задіяні в туристичній діяльності під час Євро-2012.

1. «Мій Харків» (оглядова екскурсія)

Даний маршрут дає змогу туристам познайомитись з центральною частиною міста, де знаходяться найвизначніші пам'ятки та символи Харкова. Маршрут пролягає від пам'ятника козакові Харьку до Харківського академічного театру опери і балету ім. М. Лисенка і по мимо цих об'єктів включає огляд: Площі Свободи і комплекс прилеглих будівель (Держпром, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, будівля Харківської обласної державної адміністрації, готель «Харків»), пам'ятник м'ячу, пам'ятник Т.Г. Шевченка, Альтанка-фонтан «Дзеркальний струмінь» [7].

2. «Харків – любителям природи»

Об'єкти, які включені до цього маршруту розташовані досить компактно в центральній частині міста, а саме: Ботанічний сад Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, зоопарк, Музей природи, дельфінарій.

3. Православні храми Харкова

Даний маршрут продемонструє церкви, храми та собори міста (Успенський собор, Благовіщенський храм, Свято-Озерянська церква, Свято-Трьохсвятительський храм) й Покровський чоловічий монастир.

4. Харків театральний

Цей маршрут пропонується для ознайомлення з мистецьким життям міста і включає наступні об'єкти: Театральний майдан, Харківська філармонія, театр «Березіль», інститут мистецтв, інститут культури, Бурсацький спуск, усі театри міста, відвідання галереї мистецтв при Харківському театрі опери та балету ім. М.Лисенка, цирк.

5. Харків літературний

Запропонований маршрут знайомить екскурсантів з особливостями літературного життя міста та літераторами, чия діяльність пов'язана з містом Харків. Запропоновані об'єкти: дім письменників «Слово», Спілка письменників України, Літературний музей, пам'ятники Г. Сковороді, Г. Квітці-Основ'яненку, О. Пушкіну, М. Гоголю, М. Хвильовому, М.Кропивницькому, М. Коцюбинському, Дім Алчевських.

6. Харків архітектурний

Пропонує туристам побачити ряд культурних споруд серед яких Благовіщенський собор, бібліотека ім. Короленка Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Держпром, Хоральна синагога, Будинок архітектора та інші.

Рекомендовані туристично-екскурсійні напрями дають можливість Харкову вийти на широкий інформаційний простір, гідно заявити про себе на міжнародній арені не тільки інформаційно-рекламними засобами, а й конкретними пропозиціями – конкурентоспроможним туристично-екскурсійним продуктом.

Таким чином, розробка та введення в практику діяльності туристичних підприємств і організацій запропонованої системи туристично-екскурсійних маршрутів сприятиме не тільки підвищенню рівня цивілізованості й духовності нашого міста, але й займе вагоме місце у числі пріоритетів України як рівноправного члена світового співтовариства.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. *Географія туризму* / О.О. Бейдик. – Київ: ВПЦ „Київський університет”, 1993. – 56 с. 2. Гейнике Н.А. *Экскурсионное дело и туризм: энциклопедический словарь русского bibliографического института Гранат* / Н.А. Гейнике. – Москва: Изд.УП., 1932. – 450-458 с. 3. Дмитрук О.Ю. – *Навчальний посібник*. – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с. 3. Емельянов Б.В. *Экскурсоведенье* / Б.В. Емельянов. – Москва: «Советский спорт», 2007. 4. Кифяк В.Ф. *Організація туристичної діяльності в Україні* / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. – 300 с. 5. Любіцева О.О. *Методика розробки турів. Навчальний посібник* / О.О. Любіцева – К.: Альтерпрес, 2003. – 104 с. 6. Савина Н.В. *Экскурсоведенье* / Н.В. Савина, З.М. Горбылева – Мн.: БГЭУ, 2004. – 81-83 с. 7. *Харьков и Харьковская область: Путеводитель* / Под ред. Морозова И.Ю. – Х: «Туризм без границ», 2003 – 13-24 с. 8. Явкін В.Г. *Проблеми географії та менеджменту туризму: монографія* / В.Г. Явкін, В.П. Руденко, О.Д. Король. – Чернівці: Рута, 2006. – 153 с.

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ТА ЇЇ ВНЕСОК В КУЛЬТУРУ УКРАЇНИ

Українська Греко-католицька церква (УГКЦ) – одна із 22 самоуправних Східних Католицьких Церков, яка серед них є найбільшою по кількості своїх вірних (понад 5,5 млн.; 8% віруючих) та другою після Латинської Церкви. Первісна назва церкви – уніатська, з 1774 р. – Греко-католицька церква, а з 1960-х р.р. в офіційних документах Ватикану використовується назва Українська католицька церква. УГКЦ була утворена на Берестейському церковному соборі 1596 р. внаслідок відмови Київської митрополії від ієрархічного верховенства Константинопольського патріарха і переходу під протекторат папи Римського. Але на початку свого становлення це була Київська Церква, заснована ще в 988 р. князем Володимиром [1].

Розквіт УГКЦ припадає на ХІХ ст. До цього на її долю випало багато випробувань. Особливо за встановлення радянської влади, коли церква існувала в підпіллі на західноукраїнських землях. І лише з 1989 р. вона почала відбудовуватися і зайняла своє сучасне положення. Відбулася відбудова монастирського життя, процес повернення відібраних святинь, відбудова системи духовної освіти, розгорнулася видавнича діяльність, налагоджено співпрацю зі школою та душпастирство молоді, у війську. За 22-річний період з дня своєї легалізації УГКЦ створила 3765 общин, переважна більшість з яких діє на Заході України; 15 навчальних закладів з 1382 слухачами; вона нараховує 106 монастирів (1250 ченців і черниць), 3581 культових споруд, 2303 священника, 1163 недільні школи і 28 періодичних видань. Для порівняння, перед початком Другої Світової війни УГКЦ нараховувала 2387 приходів з 3,6 млн. віруючих, мала 2352 священника, 31 чоловічий і 121 жіночий монастирі, під опікою церкви діяла Богословська академія і 3 духовні семінарії, де навчалось 480 студентів [2; 3].

Після катакомбного періоду (1946-1989 р.р.) Українська Греко-католицька церква поновила і примножила свою структуру і на сьогодні є найбільшою і найвпливовішою східною католицькою церквою в світі. Структура віруючих греко-католиків по регіонам України наступна: Захід – 93,3%, Центр – 3,5%, Південь – 1,9%, Схід – 1,4% [4].

Треба завдячити виховній праці УГКЦ в останніх десятиліттях літ. Адже її діяльність підвищила культурний рівень українського народу та десятків загальнонаціональних установ. І це здобуток конструктивної праці двох останніх поколінь духовенства. Особливо тут вбачається роль Західної України, як оберігача релігії, не зважаючи на столітні випробування, труднощі на право існування.

За даними офіційного сайту УГКЦ в Україні існує такий адміністративно-територіальний устрій УГКЦ: 2 архієпархії, 7 епархій, 3 екзархата [3].

Проведемо можливу класифікацію по часу виникнення цих структур, яка проілюструє нам історичне становлення УГКЦ по регіонам України:

I. *Найстаріші* (Львівська архієпархія, Івано-Франківська єпархія);

II. *Засновані після легалізації (90-ті р.р.)* (Самбірсько-Дрогобицька, Коломийсько-Чернівецька, Тернопільсько-Зборівська єпархії, Київська архієпархія);

III. *Засновані у XXI ст.* (Стрийська, Сокальсько-Жовківська, Бучацька єпархії та Донецько-Харківський, Одесько-Кримський, Луцький екзархати).

Кожна адміністративно-територіальна одиниця УГКЦ має свою візитну картку – це святині, які є невичерпними джерелами духовності, культури і просвіти. Серед них можна виділити такі національні здобутки історичного і релігійного значення:

Адміністративно-територіальна структура УГКЦ	Сакральні об'єкти, які являють інтерес для релігійного туризму і паломництва
Київська архієпархія	Церква Миколая Чудотворця (Аскольдова Могила) (закладена 1809р.); храм Василя Великого (Львівська площа); Собор Вишгородської Богородиці [4];
Львівська архієпархія	Собор Св.Юра (XVIII ст.); Чудотворна ікона Пречистої Діви Марії XVII ст.
Івано-Франківська єпархія	собор Св.Воскресіння в Івано-Франківську (1753р.)
Коломийсько-Чернівецька єпархія	Собор Св.Архістратиґа Михаїла («Руська Церква») (1855-1871); Цілюще джерело Кляштор
Самбірсько-Дрогобицька єпархія	храм Пресвятої Трійці із комплексом церковних споруд (1690р.)
Стрийська єпархія	францисканський монастир і церква в Городоцькому районі (1419р.), дерев'яні церкви в селах цього району (Вишня, Грімне, Кліцько та ін.); чотири старовинних церкви та дві дзвіниці на території Жидачівського району; в Миколаївському районі – старовинні храми в с.Крупсько (1750), в с.Мала Горожанка (1688), в с.Луб'яна (1809)
Сокальсько-Жовківська єпархія	собор Свв.Апп Петра і Павла; Чудотворні ікони Пресвятої Богородиці у Кристинополі, Маркополі, Підгірцях, Сокалі, Підкамені та ін.; монастир у с.Крехів, де знаходяться дві чудотворні ікони: Пресвятої Богородиці Верхратської і Св.Миколая.
Тернопільсько-Зборівська єпархія	Марійський духовний центр у Зарваниці; собор Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці (1749-1779 р.р.)
Бучацька єпархія	собор Верховних Апостолів Петра і Павла
Донецько-Харківський екзархат	храм Покрови Пресвятої Богородиці
Одесько-Кримський екзархат	-
Луцький екзархат	Василіянські монастирі в Луцьку і Володимир-Волинському

XXI ст. – період широкого процвітання Української Греко-Католицької Церкви. З кожним роком зростає кількість віруючих, зводяться нові храми. Важли-

вим також є те, що в останні роки збільшується роль УГКЦ і на Сході України.

Список використаних джерел: 1. УГКЦ – хронологія мовних подій в Україні. - <http://www.movahistory.org.ua/wiki/>; 2. Минуле церкви. - <http://www.ugkk.de/18.html>; 3. Українська Греко-католицька церква. – <http://www.ugcc.org.ua>; 4. Релігія і влада в Україні. - http://www.uceps.org/upload/prz_2011_Rlg_sml.pdf.

УДК 796.02.(477.54):528

Шишка І.В.

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Пересадько В. А.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

ПОДІЄВИЙ ТУРИЗМ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Подієвий туризм - порівняно молодий і цікавий напрямок міжнародного туризму, сутність якого туризму полягає у тому, що основна мета поїздки приурочена до певної події. Тури, що поєднують в собі традиційний відпочинок та участь в найбільш видовищних заходах планети, поступово завойовують все більшу популярність.

Особливість подієвого туризму в тому, що щороку він поповнюється новими подієвими турами, які з випадкових переходять в розряд регулярних. За аналогією із рівнями пізнавальної цінності суспільних туристичних ресурсів, виділяються подієві ресурси глобального, регіонального і місцевого масштабів.

До глобальних подій належать заходи, які: а) спонукають до подорожі населення багатьох країн і поширюють свій вплив на увесь світ або його окремі частини (Олімпійські Ігри, чемпіонати світу і окремих світових регіонів із різних видів спорту, з'їзди, конференції, фестивалі світового масштабу); б) події регіонального рівня є визначальним мотивом для подорожі населення країн у межах окремих частин світу ; в) події місцевого рівня спонукають до подорожі у межах країни або її окремої частини [1].

Подія, як туристичний ресурс, має яскраво виражений мультиплікаційний ефект – вона "змушує" розвиватися різні сектори туристичної індустрії країни для ефективнішого використання її власного потенціалу. Виразним прикладом є проведення в Україні і Польщі фінальної частини чемпіонату Європи з футболу у 2012 році. В українській туристичній індустрії поступово формується культура відродження, створення, накопичення і використання подієвих ресурсів. Це впливає на формування тимчасових туристичних потоків та їх просторову організацію, урізноманітнює національний туристичний продукт, стимулює розвиток обслуговуючих супутніх виробництв. Прикладами є той же футбол, особливо за участі київського "Динамо", донецького "Шахтаря", харківського "Металіста" і збірної України, пісенні, художні і фольклорні фестивалі у Каховці, Гуляй Полі, Казантипі, Шешорах, Дубному, концерти "зірок" світового рівня, ярмарки, вернісажі, виставки, театралізовані шоу тощо [2]. Проведення таких глобальних

подій потребує масштабної підготовки. Головним аспектом привабливості України для іноземних туристів в 2012 р. буде, без сумніву, чемпіонат Європи з футболу, але туристи зможуть відвідати футбольні матчі не щодня, тому слід розробити і відпрацювати комплекс екскурсійних програм, котрі б поєднували в собі всебічне знайомство з країною та відвідання матчів її національної збірної.

Серед запланованих завдань, які матимуть безпосередній вплив на туризм та формування позитивного туристичного іміджу (бренду) країни є виготовлення інформаційно-рекламної продукції основними європейськими мовами про Україну та області, на території яких проводитиметься фінальна частина чемпіонату, таких як буклети, каталоги, путівники, карти, в яких потрібно відобразити на найвищому рівні всю інформацію, щодо перебування туристів на території України, потрібно представити перспективу одержання рекреаційних потреб, позитивних емоцій та об'єктивної інформації.

Список використаних джерел: 1. Парфіненко А. Ю. Туристичне країнознавство. Харків, 2009. - 288 с. 2. <http://geografica.net.ua>.

СЕКЦІЯ 4

РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

УДК 911.3

Агаркова О.С.

*Научный руководитель – канд. экон. наук, доц. Растворцева С.Н.
Национальный исследовательский Белгородский государственный университет*

РЫНОЧНЫЕ ИНСТИТУТЫ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ НТП

Существует несколько основных проблем, которые призваны решать рыночные институты. Первая из них – ускорение научно-технического прогресса, которое лежит в основе развития экономики вообще. Это одна из тех задач, которые должны решаться на рыночных началах. А это означает, что для развития НТП нужно создавать такие условия и такие институты, которые будут ему способствовать.

Во-первых, это стимулирование капиталовложений на внедрение новых технологий, новых видов продукции на действующих предприятиях. Во-вторых, создание условий для перелива капитала из одной отрасли в другую. В экономике стран Запада давно именно через рыночные отношения осуществляется перелив капитала, в том числе и на базе фондового рынка, что важно для развития новых отраслей. В России такого механизма практически нет. Появились акционерные компании, выпускаются ценные бумаги, но по-настоящему фондовый рынок не работает. Соответственно нет реального межотраслевого перетока капитала, что является одним из реальных препятствий для структурной перестройки и развития наукоемких производств.

Для научно-технического прогресса необходимо нормальное развитие банковской системы и финансовых институтов долгосрочного кредитования. На Западе банки в основном занимаются краткосрочным и среднесрочным кредитованием, а долгосрочное кредитование – удел инвестиционных компаний, пенсионных фондов, страховых компаний и других организаций. Для России это тоже большая проблема, так как финансово-кредитная система слабо развита и практически нет структур долгосрочного кредитования. Отсюда серьезная проблема капиталовложений. Слабость банковской системы и других финансовых учреждений препятствует аккумуляции денег, накопленных в виде сбережений населением, и превращению их в капиталовложения [1].

Вопрос о рыночных институтах также касается развития конкуренции. Конкуренция – мощный двигатель научно-технического прогресса, она предполагает, что предприятия реально соперничают друг с другом на рынке и тем самым они поставлены в положение, при котором вынуждены заниматься научно-техническими нововведениями [2]. В России существует довольно высокая степень монополизации отдельных отраслей, в особенности нефтяной и газовой промышленности. С другой стороны, стоит вопрос о формировании крупных

компаний, без которых невозможно выйти на внешний рынок. Необходим разумный баланс между поддержкой конкуренции и поощрением формирования крупных компаний международного уровня, которые могли бы внедряться в современную мировую экономику [1].

Образование рыночных институтов должно идти на базе нормативных актов, законов. По многим из упомянутых вопросов законы в России приняты, но они не функционируют, отчасти потому, что форсировано принимались, и общество их не очень воспринимает. Есть силы поддерживающие, а есть силы, которые выступают против. Причем баланс между поддерживающими и противостоящими структурами не всегда складывается в пользу тех, кто поддерживает развитие новых рыночных институтов, и поэтому многие принятые законы остаются только на бумаге, в жизни происходит их отторжение.

Создание рыночных институтов должно сопровождаться и становлением организационных структур, которые будут поддерживать рыночные институты. Все формальные решения, касающиеся рыночных институтов – законодательные акты, другие нормативные акты, - формируются государством. Государство призвано следить за их соблюдением, добиваться равных условий ведения бизнеса всеми предпринимательскими структурами, выступающими на рынке. Но и само государство участвует в рыночных отношениях и как весьма важный потребитель, и как инвестор, предприниматель, который вкладывает деньги в экономику [1].

Однако дело не только в этом. Государство призвано корректировать то, что называется «провалами рынка». В нынешней ситуации в России очевидно, что рынок не справляется с развитием научно-технического прогресса. Дело не только в недостаточном выделении средств, необходимых для финансирования научно-технических нововведений. Но нет и необходимых условий, стимулирующих научно-технический прогресс.

В современных условиях место страны в мировой экономике, ее международная конкурентоспособность во многом зависит от состояния национальной науки. Во всех странах возросло государственное финансирование науки, особенно фундаментальных исследований, без развития которых невозможно и развитие прикладных исследований, и опытно-конструкторских разработок. Для результативности НИОКР имеет значение не только доля ВВП, выделяемая на их финансирование, но и их абсолютные масштабы. Можно сказать, что финансирование дорогостоящих исследований, которые не могут быть осуществлены частными компаниями, - новая функция государства в рыночной экономике.

Список использованных источников: 1. Модернизация экономики и выращивание институтов/ Под ред. Е. Г. Ясина; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2005. – 2 кн., с 55-63. 2. Шаститко, А.Е. Новая институциональная экономическая теория.- 4-е издание., переработанное и дополненное. –М. ТЕИС, 2010 – 828 с.

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ЕКОЛОГО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ АГРОТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Сільське господарство — одна з найважливіших галузей матеріального виробництва, що забезпечує людину продуктами харчування рослинного й тваринного походження, а багато галузей промисловості — сировиною [1]. Дослідження окремих еколого-енергетичних характеристик агроєкосистем свідчать про те, що саме антропогенна енергія головним чином визначає здатність агроценозів давати високі урожаї і разом з тим підтримувати і покращувати свій природний стан [2]. Виходячи з цього, саме від ефективності діяльності людини великою мірою залежить стан систем, що нею створені і підтримуються. Часто така діяльність, направлена на збільшення ефективності сільськогосподарського виробництва в найкоротші терміни, призводить до величезних втрат енергії і як наслідок до деградаційних процесів в агроценозі (ерозія ґрунтів, дегуміфікація, зменшення вмісту рухомих форм біогенних елементів та біорізноманіття) та у перспективі до величезних матеріальних втрат на відновлення якості довкілля.

Сільське господарство завжди було єдиною галуззю матеріального виробництва, яка здатна не тільки витратити, але і, завдяки фотосинтезу рослин, накопичувати енергію у врожаї. Однак витрати невідновлюваної енергії на виробництво одиниці продукції постійно зростають. За розрахунками на 100 Дж продукції рослинництва в 1928 р. витрачалося 48 Дж сукупної енергії, в 1950 р. – 57, в 1960 р. – 70, а 1980 р. – 86 і в 1996 р.- 91 Дж [3]. Таким чином, сільське господарство в перспективі може стати, як промисловість чи транспорт, споживачем енергії, що супроводжуватиметься деградацією природних субстратів.

Для розробки заходів щодо переходу до сталого типу землекористування, раціонального використання природних ресурсів та підтримання рентабельності сільськогосподарства необхідно використовувати методи оцінювання агро-технологій, які б у повній мірі та об'єктивно враховували усі найважливіші процеси, що впливають на якість та вартість урожаю. На відміну від вартісних параметрів, що є дуже залежними від інфляції та коливань ринку, головною перевагою енергетичної оцінки є можливість показати всі складові сільськогосподарського виробництва в єдиних постійних величинах у певний проміжок часу [2].

Більшість наукових розробок, що здійснюються у цьому напрямі, стосуються здебільшого окремих технологічних циклів, а отже, не мають системного, комплексного характеру. При цьому не опрацьовувались повні енергетичні баланси агроєкосистем, наприклад з урахуванням змін енергетичного стану ґрунту як енергетичного чинника, який за своїм значенням посідає друге місце після

сонячної енергії.

Для проведення еколого-енергетичної оцінки різних систем землеробства і, в цілому, агроєкосистем з урахуванням динаміки енергетичних параметрів ґрунту використовують наступну методику, що включає в себе визначення:

- надходження ФАР (фотосинтетично-активної радіації) на посіви кожної культури за вегетаційний період;
- витрат ресурсів антропогенного походження на вирощування культур в енергетичному виразі (сюди входить визначення витрат енергії на паливо та електроенергію, насіння, добрива, меліоранти та пестициди, зрошення; сукупні енергозатрати живої праці за год.; енергоємність 1 год. роботи техніки, змінна продуктивність);
- зміни енергоємності й енергопотенціалу ґрунту в результаті застосування різних агротехнологій за ротацію сівозміни (визначаються як сума змін його енергоємності та енергетичних еквівалентів азотних, фосфорних і калійних добрив, вапнякових матеріалів, необхідних для забезпечення бездефіцитного балансу біогенних елементів);
- вихід енергії урожаю окремих культур сівозміни і за ротацію сівозміни в цілому (використовуються такі показники як питомий енерговміст урожаю основної та побічної продукції).

Установивши вищенаведені характеристики, визначають показники енергоефективності агротехнологій, і зокрема ККД ФАР, коефіцієнт енергетичної ефективності ($K_{e\tau}$) з урахуванням змін енергопотенціалу ґрунту, а також показник біологічної акумуляції енергії (БАЕ).

Наведена вище методика є дуже ефективною для оцінки роботи саме окремих сільськогосподарських комплексів. Але, на думку авторів, агреговані на певному рівні (регіону чи області) та відповідно проаналізовані, її результати можуть бути успішно використані для визначення перспективних напрямів розвитку певної території з точки зору раціонального природокористування.

Отже, енергетична оцінка агротехнологій, що має системний характер і враховує зміни енергопотенціалу ґрунту і відкладені витрати або економію енергії на відновлення його родючості, є основою для визначення перспективних напрямків розвитку енергоефективних та ресурсозберігаючих технологій у сільському господарстві, що є важливим кроком у процесі переходу до сталого землекористування.

Список використаних джерел: 1. Основи екології: Підручник / Г.О. Білявський, Р.С. Фурдуй, І.Ю. Костіков. — 2-ге вид. — К.: Либідь, 2005. - 408 с. 2. Біоенергетична оцінка сільськогосподарського виробництва (Науково-методичне забезпечення / За ред. Ю.О. Тараріко. — К.: Аграрна наука, 2005. — 200 с. 3. Агрохімія: Підручник / М.М. Городній та ін. — К.: ТОВ «Алефа», 2003. — 778 с.

РЕГЛАМЕНТАЦИЯ МЕРОПРИЯТИЙ, НАПРАВЛЕННЫХ НА ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ОХРАНОЙ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

Регламентация - совокупность норм, правил, стандартов и процедур, строго устанавливающих и определяющих формы деятельности в обществах с развитым разделением труда. К регламентации относятся не только юридические нормы и правила, т.е. свод государственных законов, подзаконных актов (указов и пр.), но и разнообразные внутриотраслевые инструкции, положения, оргструктуры, регламенты предприятий и организаций, промышленные стандарты (ГОСТы, СНИПы).

Региональная экологическая политика предопределяется спектром базовых экологических проблем региона. Экологическая ситуация и основные экологические проблемы региона – результат отсутствия комплексной и целенаправленной экологической политики и системы мер по рациональному природопользованию.

Для того, что бы дать наиболее полную оценку регламентации мероприятий направленных на повышение эффективности охраны водных ресурсов, необходимо дать краткую обобщающую характеристику основным законодательным актам.

Базис экологических проблем региона – экономическая доминанта общественного сознания. Первична материальная выгода, вторична экологическая культура и воспитание. Максимальное количество проблем рационального водопользования и охраны водных ресурсов прослеживается в тех частях района, где наблюдается самый высокий уровень развития экономической сферы. По мере развития социально-экономической сферы Белгородской области острота экологических проблем не только не снижается, а даже нарастает. На основании изложенного, а также данных комплексного обследования и многочисленных проверок водных источников специалистами экологами - можно сделать однозначный вывод: экологическая ситуация в регионе требует постоянного внимания, но не является критической.

Экологический контроль в Белгородской области - система мер, направленная на предотвращение, выявление и пресечение нарушения законодательства в области охраны окружающей среды и водных ресурсов, обеспечение соблюдения субъектами хозяйственной и иной деятельности требований, в том числе нормативов и нормативных документов, в области рационального водопользования. Закон РФ «Об охране окружающей среды» устанавливает следующие

виды экологического контроля:

- Государственный контроль в области охраны окружающей среды (государственный экологический контроль) - осуществляется федеральными органами исполнительной власти и органами исполнительной власти Белгородской области.

- Производственный контроль - осуществляется в целях обеспечения выполнения в процессе хозяйственной и иной деятельности мероприятий по охране окружающей среды, рациональному использованию и восстановлению водных ресурсов, а также в целях соблюдения требований в области охраны водных ресурсов, установленных законодательством в области охраны окружающей среды.

- Субъекты хозяйственной и иной деятельности обязаны предоставить сведения об организации производственного экологического контроля в органы исполнительной власти и органы местного самоуправления, осуществляющие соответственно государственный и муниципальный контроль в порядке, установленном законодательством Белгородской области и РФ.

- Муниципальный контроль в области охраны окружающей среды (муниципальный экологический контроль) на территории муниципального образования осуществляется органами местного самоуправления или уполномоченными ими органами Белгородской области.

- Общественный контроль в области охраны окружающей среды (общественный экологический контроль) и водных ресурсов в Белгородской области, осуществляется в целях реализации права каждого на благоприятную окружающую среду и предотвращения нарушения законодательства в области охраны окружающей среды.

- Контроль в области охраны окружающей среды проводится в целях обеспечения органами государственной власти РФ, органами государственной власти субъектов РФ, органами местного самоуправления, юридическими и физическими лицами. Для исполнения законодательства в области охраны окружающей среды, соблюдения требований, в том числе нормативов и нормативных документов, в области охраны окружающей среды и рационального водопользования, а также обеспечения экологической безопасности в Белгородской области.

Белгородская область бедна поверхностными водными ресурсами. Все реки области берут начало на территории области и текут в Курскую, Воронежскую области России, а также в Харьковскую, Сумскую, Луганскую области Украины и являются трансграничными водными объектами. Между Правительством Российской Федерации и Правительством Украины заключено Соглашение о совместном использовании и охране трансграничных водных объектов от 19 октября 1992 года подписанное в г. Киеве.

В маловодных районах Черноземья России и Украины питьевая вода всегда относилась к наиболее дефицитному виду природных ресурсов. По экспертным оценкам Белгородская область и приграничные области Восточной Украины располагают лишь 18-20 % водных ресурсов открытых водоисточников по сравнению со среднероссийским показателем водности.

Наиболее водообильными и значимыми источниками водных ресурсов об-

ласти и прилегающих пограничных областей России и Украины являются бассейны рек Северского Донца и Ворсклы, которые в большинстве случаев являются основным источником водообеспечения населения.

Исходя из этого, очевидно, что экологическое здоровье Северского Донца, Ворсклы и их притоков во многом определяет экологическое и экономическое состояние региона в целом.

Материалы заседаний Координационного Совета межрегиональной программы по экологическому оздоровлению бассейнов рек Северского Донца и Ворсклы, проходившем на рубеже тысячелетий в Харькове и Белгороде, свидетельствуют о том, что экологическая обстановка в бассейнах рек остается сложной. Острота рассматриваемой проблемы и трудности ее решения обусловлены тем, что и в России и на Украине Северский Донец и Ворскла и их притоки протекают по густонаселенным территориям промышленно развитых районов.

Проведя более детальный анализ финансирования, необходимо отметить, что количество денежных поступлений на охрану и рациональное использование водных объектов на территории области с каждым годом увеличивается. Это связано, не только с ухудшением экологической ситуации и загрязнением поверхностных водоемов, но с загрязнением и подземных вод, которые являются основным источником питьевого водоснабжения всей Белгородской области.

Федеральные органы государственной власти РФ и Белгородской области в соответствии с законодательством РФ принимают совместимые с принципом устойчивого развития меры по сохранению водных объектов Белгородской области, предотвращению их загрязнения, засорения и истощения, а также по ликвидации последствий указанных явлений.

УДК 911.53

Белоусова Л.И.

*Научный руководитель – д-р геогр. наук, проф. Петин А.Н.
Белгородский национальный исследовательский университет*

ТЕХНОГЕНЕЗ И РАЗВИТИЕ ЭКЗОГЕННЫХ ГЕОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ НА ТЕРРИТОРИИ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

Техногенез – процесс структурных преобразований природных компонентов и ландшафтов под воздействием технических орудий [4]. Вторжение человека посредством технических орудий в окружающую природную среду сопровождается, в первую очередь, коренной перестройкой рельефа и активизацией экзогенных геодинамических процессов (ЭГП). Техногенез на территории Белгородской области представлен весьма широко и его дальнейшее усиление еще более отразится на интенсивности проявления всех типов ЭГП [1, 2, 3].

Широкомасштабное освоение общераспространенных полезных ископаемых (ОПИ) и железных руд с образованием глубоких карьеров на КМА (Лебе-

динский, Стойленский) сопровождается активизацией комплекса экзогенных геологических процессов, многие из которых относятся к категории опасных, оказывающих негативное влияние на хозяйственную деятельность и условия проживания населения горнопромышленных районов.

Последствия техногенеза проявляются как в изменении геологического строения районов добычи железорудного сырья, так и в активизации различных геодинамических процессов, обусловленных техногенным воздействием на литосферу. Геодинамические процессы на интенсивно разрабатываемых железорудных месторождениях весьма разнообразны, среди них различают: геомеханические, геохимические и геобиохимические.

Геомеханические явления на железорудных месторождениях представлены весьма широко. Это: сдвигание горных масс, обрушения, обвалы, осыпи, горные удары, оползни, сели, эрозия, дефляция, суффозия, прорывы плывунов, крип и др.

Образование, характер и интенсивное проявление геомеханических явлений обусловлено тремя основными следствиями горных работ: перемещением горных масс, изменением местного базиса эрозии и разрушением горных массивов, минеральных агрегатов и индивидов с образованием дисперсных обломочных фракций с большой удельной поверхностью.

С перемещением горных масс связано изменение местного базиса эрозии и, как следствие этого, усиление энергии рельефа, от которой зависит скорость и направление геомеханических процессов как в пределах карьерно-отвального комплекса, так и на прилегающих к нему территориях.

Карьер представляет собой потенциальную дренажную емкость, бассейн аккумуляции не только для подземных и поверхностных вод, но и для грунтов, для гравитационных потоков обломочного материала и воздушных суспензий, образующихся в результате горных работ и транспорта.

Формирование карьерно-отвального комплекса сопровождается существенным изменением рельефа, а рельеф, как известно, в геосистеме осуществляет дифференциацию вещества и энергии. С ним связаны и климатические особенности, и ее почвы, и растительность. Рельеф оказывает большое влияние на формирование стока поверхностных и подземных вод. Для экологической оценки окружающей среды это обстоятельство имеет большое значение.

Распространение на относительно ограниченной территории горного отвала техногенного рельефа (отвалы и карьеры) обуславливает здесь широкое распространение активных неравновесных склонов. В техногенной геосистеме они выполняют две основные функции – поставляют обломочный материал и сортируют его по весу, размеру и форме обломков.

Однако в формировании и развитии неравновесных склонов карьеров и отвалов имеются и существенные различия. Если на обычном склоне перенос вещества обычно осуществляется поверхностными потоками, то на насыпных склонах существенную роль играет перераспределение вещества внутри отвала.

Массовая разработка месторождений ОПИ малыми карьерами (более 400 карьеров) хотя и не приводят к появлению крупных форм антропогенного релье-

ефа, но в значительной степени усиливает агрессивность экзогенных и других геодинамических процессов (оползневых, обвально-осыпных, просадочных, эрозионных, дефляционных и т.д.) в их пределах и на прилегающих к ним территориях.

Таким образом, геодинамические процессы на активно разрабатываемых карьерах полезных ископаемых представляют собой естественную реакцию природной системы на техногенное воздействие. Изучение геодинамических процессов на активно разрабатываемых железорудных месторождениях Белгородской области и в местах разработки ОПИ имеет важное научное и практическое значение.

Влияние сельского хозяйства на развитие различных типов ЭГП начало проявляться со времени интенсивного освоения плодородных черноземов и массовых вырубок лесов на территории Белгородской области. Вызванные этим изменения гидрологических и климатических условий сильно повлияли на активизацию эрозионных и оползневых процессов. Этому способствовало также уничтожение почвенно-растительного покрова на склонах и усиление физического выветривания пород.

Линейная эрозия является доминирующим процессом и определяет в целом пораженность территории области ЭГП. Общая расчлененность территории области эрозионными процессами колеблется от 0,2 до 1,9 – 2,0 км/км². Минимальные значения характерны для северной ее части и приурочены к верховьям р. Сейм и его притоков. Здесь рельеф характеризуется сглаженными формами водоразделов шириной 3,0 – 4,0 км, с абсолютными отметками 270-276 м. Глубина эрозионного вреза балок и старых оврагов составляет 10-15 м. Молодые овраги и промоины по бортам балок практически не наблюдаются. Коэффициент густоты эрозионного расчленения не превышает 0,8 км/км² (обычно – 0,6 – 0,7 км/км²), а в верховье р. Сейм – 0,2 – 0,3 км/км². Для северо-западной части территории области свойственна средняя степень эрозионного расчленения – от 1,2 до 1,6 км/км². Левобережная часть бассейна р. Северский Донец и площадь бассейна р. Оскол в среднем ее течении выделяется высокими коэффициентами густоты эрозионного расчленения – от 1,5 до 1,9 км/км². Для этой части территории области характерен и значительный глубинный врез оврагов и балок до 50-60 м. Однако, наибольшими значениями коэффициентов густоты эрозионного расчленения (1,6 – 2,0 км/км²) характеризуются северо-восточная и восточная части области. Здесь, на площади распространения ледниковых отложений и покровных суглинков, территория представляет собой чередование балок и оврагов с узкими (1,5 – 2,0 км) и извилистыми водоразделами, с абсолютными отметками высот 220-240 м. Глубина вреза балок составляет 45-60 м.

На основе анализа топографических карт и аэрофотоснимков и полевых исследований нами выявлены основные ареалы распространения оползней в области. Результаты исследований показали, что наиболее сильно поражена оползнями восточная и центральная части области, несколько меньше – юго-западная. Большинство оползней на территории области вызвано производственной деятельностью человека.

Создание водохранилищ в долинах рек Белгородской области вызвало ин-

тенсивную переработку их берегов. Наиболее сильно пораженными оказались правые берега водохранилищ, отличающиеся значительной высотой и наличием в разрезе неустойчивых основных деформирующихся горизонтов, с которыми связаны образования крупных оползней. На отдельных участках интенсивность переработки берегов достигает 3-4 м в год, что в десятки раз превышает их естественный размыв под действием речной эрозии. При значительных повышениях и постоянных колебаниях уровней воды в водохранилищах начинают активно разрушаться высокие части склонов, что приводит к активизации оползней верхних ярусов и их перемещению вниз по склону.

Под воздействием ветровых волн на водохранилищах интенсифицируются процессы абразии и образуются прибрежные отмели и обрывы-клифы, сопровождаемые обрушениями земляных масс. Подпор грунтовых вод приводит к обводнению склонов и подтоплению низких берегов и застроенных территорий на их берегах. Смачивание лёссовых пород усиливает их просадку.

Со временем процессы переработки берегов водохранилищ несколько замедляются, однако выработка устойчивого профиля равновесия длится многие десятилетия и периодически сопровождается массовой активизацией оползней и обвалов, карста, овражной эрозии и других ЭГП на неустойчивых участках.

Строительство и эксплуатация железнодорожных и автомобильных магистралей, мостовых переходов и других транспортных коммуникаций часто приводят к активизации оползней, овражной и плоскостной эрозии и прочих ЭГП.

Преобразования рельефа в пределах урбанизированных территорий, направленные на благоустройство территории, на создание комфорта проживания, сводятся прежде всего к уничтожению микро- и мезоформ рельефа, переводу некоторых форм (особенно отрицательных) в погребенное состояние, созданию новых форм техногенного рельефа и общему нивелированию поверхности. Все это приводит к изменению направленности и интенсивности естественных экзогенных рельефообразующих процессов и активизации, не свойственных для урбанизированных территорий, новых техногенных процессов.

Список использованных источников: 1. Петин А.Н. Особенности геодинамических процессов на активно разрабатываемых железорудных месторождениях Курской магнитной аномалии / А.Н. Петин, В.И. Петина, Н.И. Гайворонская Л.И. Белоусова // Матер. IX Междунар. науч. Конф.: Мониторинг геологических процессов, Киев: Изд-во Киев. нац. ун-та. – 2009. –С. 240-242. 2. Петина В.И. Эрозионные процессы на территории Белгородской области / В.И.Петина, Н.И. Гайворонская, Л.И. Белоусова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Сер. Естественные науки. № 11(66), 2009, вып. 9/2. – С. 109-117. 3. Петина В.И. Ретроспективный и современный анализ техноморфогенеза староосвоенного региона с использованием материалов дистанционного зондирования земной поверхности. В.И.Петина, Н.И. Гайворонская. Л.И. Белоусова.// Научные ведомости Белгородского государственного университета. Сер. Естественные науки. №15(86), 2010, Выпуск 12,. – С. 161-169. 4. Федотов В.И, Техногенные ландшафты: теория, региональные структуры, практика / В.И. Федотов. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1085. 192 с.

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПРИ ВИРІШЕННІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ (НА МАТЕРІАЛАХ ЯВОРІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Новим фактором вирішення суспільно-географічних проблем розвитку прикордонних регіонів в умовах незалежної України виступило транскордонне співробітництво – спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством [3].

Суспільно-географічні проблеми територій виникають внаслідок дії сукупності чинників: економічних, соціальних, політичних, природних тощо. Прикордонні регіони мають подібний природно-ресурсний потенціал, проте суспільні умови розвитку відмінні по різні боки кордону. Внаслідок цього, проблеми соціально- та політико-географічного розвитку є специфічними, тоді як проблеми, що впливають з господарського використання природних ресурсів, та екологічні є аналогічними у прикордонних територіях. Погоджуємося, що “в умовах транскордонного простору проблем, які виникають та які необхідно вирішувати, є набагато більше, ніж тих, які виникають в стосунках територій (регіонів) різних держав. Часто ці проблеми носять об’єктивний характер – не залежний від людини” [2, с. 13].

Вихідним моментом участі Яворівського району Львівської області у транскордонному співробітництві є прикордонне положення. Інші важливі передумови: 1) транскордонність Розточчя та Надсяння, що зумовлює природно-географічну подібність низових адміністративних одиниць Львівської області та Люблінського і Підкарпатського воєводств; 2) наявність державного кордону, що визначило в минулому формування смуги обмеженого доступу, підвищеного контролю; господарство не розвивалося комплексно, не створювалися у необхідній кількості місця прикладання праці, з погляду економічної ефективності інтенсивно розвивалась лише видобувна (гірничо-хімічна) промисловість; підвищена кількість військових [1]; порушення схеми гексагональної територіальної організації суспільного життя [4, с. 58]; 3) схожість природних умов і ресурсів та окремих суспільних макроумов (прикордонність) зумовили формування аналогічного ресурсо-залежного господарства: розвиток сірко-видобутку, льонарства, лісового господарства; 4) подібність трансформаційних процесів: роздержавлення, впровадження індикативного планування, намагання сформувати економіку ґрунтовану на знаннях, а не викопних ресурсах, зміна кон’юнктури на ринках товарів; 5) випереджуючий розвиток Польщі щодо України у євро-

інтеграційних процесах та в усіх сферах життєдіяльності суспільства: економічній (реструктуризація господарства, впровадження стратегічного планування, використання режиму спеціальної економічної зони для пришвидшеного залучення інвестицій), політичній (проведення адміністративно-територіальної реформи), природоохоронній (формування мережі поліфункціональних природно-заповідних об'єктів), екологічній (загосподарювання земель, порушених сірко-видобутком).

Соціально-економічні процеси, що відбуваються на теренах української частини транскордонного регіону, мають десятирічне відставання від польської сторони, тоді як процеси, пов'язані із природокористуванням – удвічі більше. Таким чином, є реальні підстави для врахування досвіду сусідів щодо локального розвитку, вибору пріоритетів, напрямків та шляхів вирішення проблем Яворівщини. Налагодження транскордонної співпраці дозволяє скоротити часовий лаг відставання.

Юридичний вираз транскордонного співробітництва – це угоди, укладені між Львівською областю та Підкарпатським, Люблінським воєводством, також низовими адміністративно-територіальними одиницями, наприклад між Яворівським районом та Любачувським повітом, смт. Івано-Франкове та містечком Звезинець.

Фактичний вираз транскордонного співробітництва для вирішення суспільно-географічних проблем Яворівського району: 1) відкриття пункту перетину кордону Краковець – Корчова, роботи з облаштування пункту перетину кордону Грушів – Будомиж; 2) розвиток спільного українсько-польського підприємництва, особливо в умовах спеціальної економічної зони “Яворів”: залучення польських інвестицій для реструктуризації господарства, розвиток імпортозамінних (промисловості будівельних матеріалів, хімічної) та експортноорієнтованих (легкої промисловості) виробництв; 3) налагодження особистих зв'язків, відношення родинних зв'язків, посилення міграційного обміну населення прикордонних місцевостей, зокрема внаслідок укладання міждержавної угоди про малий прикордонний рух після приєднання Польщі до Шенгенського простору; 4) покращання наукових зв'язків, зокрема щодо проблематики розвитку регіону; центрами, залученими у співпрацю є академічні установи Львова, Любліна та Жешува, а також природоохоронні установи прикордонних територій; 5) активізація громадської діяльності, реалізація спільних проектів, що спрямовані на вирішення різноманітних проблем території (як екологічних, так і соціально-економічних).

Чинником активного транскордонного співробітництва є і пріоритети регіонального розвитку Європейського Союзу та міждержавних організацій – донорів, які підтримують реалізацію практичних проектів. Гранти міжнародних структур поряд із державними та іноземними інвестиціями є джерелом фінансування змін на території Яворівщини. Спрямування різних джерел можна розподілити за цільовими сферами: держава скеровує діяльність на ліквідацію кризових ситуацій, зняття особливої гостроти соціальних та екологічних проблем; іноземні інвестиції орієнтовані на економічну діяльність, зокрема реіндустріалізацію господарства; кошти міжнародних структур мають на меті гармонізацію комплексного розвитку українсько-польського транскордонного ре-

гіону. Напрямки діяльності фондів: становлення громадянського суспільства; формування потенціалу місцевого населення у різних сферах життєдіяльності: розвиток місцевої економіки через піднесення зеленого та агро-туризму, народних промислів; піднесення місцевої еліти – вироблення навиків самоврядування, планування розвитку громади; створення умов для покращання життєдіяльності населення – модернізація житлово-комунального господарства, налагодження зв'язків молоді, впровадження моделі стійкого розвитку на локальному рівні.

Суспільно-географічні проблеми прикордонних територій визначаються особливостями природокористування, оскільки впродовж тривалого попереднього періоду наявність кордону обмежувала рівень, диверсифікованість та можливості соціально-економічного розвитку. У єдиному фізико-географічному регіоні транскордонне співробітництво як чинник вирішення проблем дозволяє ліквідувати негативний бар'єрний вплив кордону, що порушує територіальну організацію суспільства обох прикордонних частин, використати позитивний випереджуючий досвід функціонально-територіального розвитку.

Список використаних джерел: 1. Анісімова Г.М. Особливості просторової організації прикордонних районів Львівської та Волинської областей / Г.М. Анісімова, Є.М. Максимова // Соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку адміністративних районів : наук. доповіді міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 17–18 квітня 1997 р.) / ІРД НАН України; редкол.: М.І. Долишній [та ін.]. – Ч. 1. – Львів, 1997. – С. 241–245. 2. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів, 2004. – 395 с. 3. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : закон України / Верховна Рада України. – К., 2004. – [Цит. 2010, 23 лютого] . – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua 4. Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym / Red. naukowa R. Szul, A. Mync. – Warszawa, 1999. – 232 s.

УДК 504.75: 616.2-053.2(470.325)

Голозубова О.О.

*Научный руководитель – канд геогр. наук, доц. Чугунова Н.В.
Национальный исследовательский университет «БелГУ». Г. Белгород*

ЗАБОЛЕВАНИЯ ДЕТСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ОРГАНАМИ ДЫХАНИЯ И КАЧЕСТВО СРЕДЫ ОБИТАНИЯ. БЕЛГОРОДСКАЯ ОБЛАСТЬ

В эпоху научно-технической революции деятельность человека приобретает масштаб геоэкологических процессов, приводит к изменению естественных биогеохимических циклов на Земле, нарушению экологического равновесия в биосфере, что затем сказывается на человеке. Последнее обусловило перенос акцента с охраны природных ресурсов на охрану здоровья человека как главного ресурса и двигателя прогресса. Уровень здоровья человека в значительной степени зависит от качества среды обитания, по оценкам многих авторов и ВОЗ, на 18-20% [4].

Согласно российским статистическим данным, общая заболеваемость в

экологически неблагополучных регионах в 1,5-5 раз выше, чем в относительно мало затронутых хозяйственной деятельностью. Повышенный уровень загрязнения атмосферного воздуха или питьевой воды, наличие ксенобиотиков в продуктах питания вызывают рост числа многих заболеваний.

Актуальность исследования вызвана необходимостью выявления зависимости здоровья населения от качества окружающей среды. Наиболее информативны с экологической точки зрения параметры физического развития и здоровья детского населения. Поэтому **предметом исследования** является заболевание детского населения, **целью** - выявление зависимости заболеваемости детей от состояния факторов окружающей среды.

Детский контингент - своеобразная «индикаторная группа», отражающая реакцию коренного населения на вредное воздействие факторов среды. В силу анатомо-физиологических особенностей дети более чувствительны к качеству среды обитания, а сроки проявления у них неблагоприятных эффектов короче. Это повышает достоверность статистических исследований, позволяя делать более объективные выводы об «экологической обусловленности» заболеваний [1].

О неблагополучной ситуации в сфере загрязнения атмосферного воздуха свидетельствует рост болезней органов дыхания. В Белгородской области, как и в целом по стране, отмечается высокий уровень числа людей, страдающих болезнями органов дыхания, и на 2009 год среди детского населения области этот показатель составил 95050,8 человек [5]. Наш анализ структуры первичной заболеваемости детей по основным классам болезней в 2009 году отражает рисунок 1.

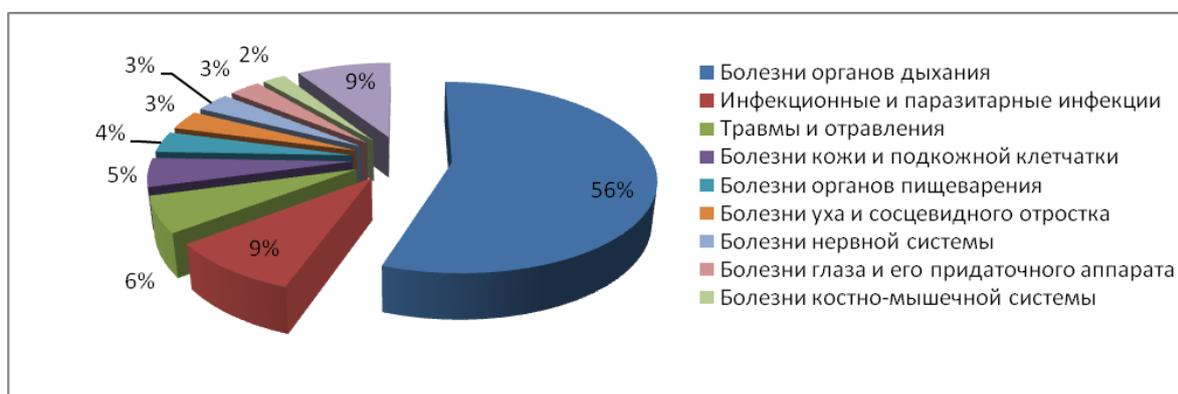

Рис. 1. Структура первичной заболеваемости детского населения Белгородской области в 2009 году (на 100 тыс. населения соответствующего возраста).

В ранжированном ряду административных территорий Белгородской области по уровням первичной заболеваемости детского населения болезнями органов дыхания за 2005-2009 гг. на первом месте стоит г. Старый Оскол. Основной вклад в загрязнение атмосферы выбросами от стационарных источников вносят предприятия горнорудной и металлургической промышленности и производство строительных материалов: ОАО «Оскольский электрометаллургический комбинат», ОАО «Лебединский горно-обогатительный комбинат», ЗАО «Осколцемент». О месте г. Старый Оскол в выбросах вредных веществ в атмосферу (67,2 %) дает представление нижеследующая таблица.

Таблица 1

Выбросы в атмосферу от стационарных источников по Белгородской области по основным городам за 2005-2009 годы.

Основные города области	Выбросы вредных веществ в атмосферу									
	2005 г.		2006 г.		2007 г.		2008 г.		2009 г.	
	тыс. т/год	удельный вес	тыс. т/год	удельный вес	тыс. т/год	удельный вес	тыс. т/год	удельный вес	тыс. т/год	удельный вес
г. Белгород	11,7	12,7	11,77	12,4	26,64	23,6	24,13	23,3	9,11	8,7
г. Старый Оскол	56,3	60,9	61,67	65,2	61,17	54,3	58,46	56,4	70,78	67,2
г. Губкин	23,4	25,3	20,15	21,4	24,03	21,3	20,19	19,5	22,84	21,7
г. Шебекино	1,0	1,1	0,97	1,0	0,92	0,8	0,80	0,8	2,53	2,4

Составлено и рассчитано по источнику: №3

Специальные исследования, проведенные центром Госсанэпиднадзора в г. Старый Оскол и Старооскольском районе, позволили установить, что основными загрязнителями атмосферного воздуха на территории г. Старый Оскол и Старооскольского района являются диоксид азота (до 1,25 ПДК), формальдегид (до 2,2 ПДК) и пыль (до 0,66 ПДК) [3] (см. рис. 2)

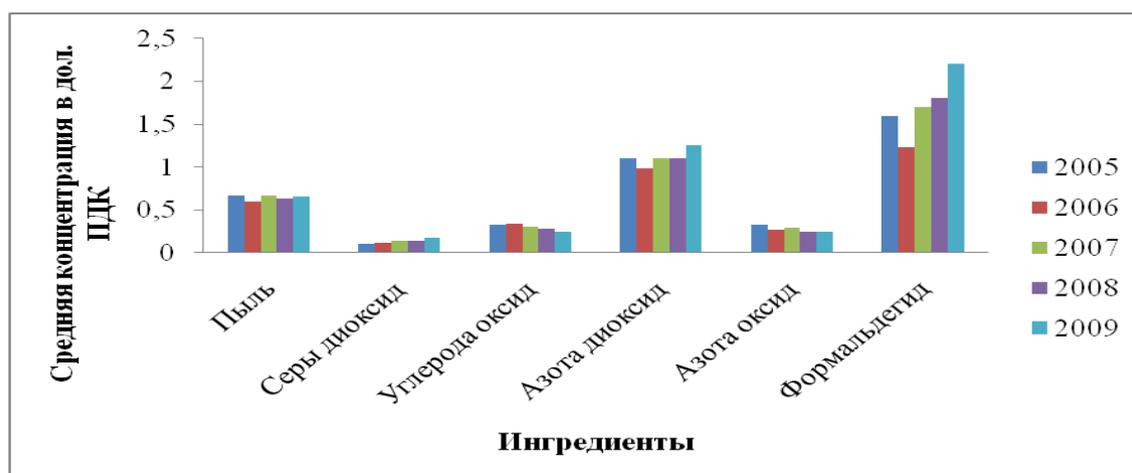

Рис. 2. Динамика загрязнения атмосферы г. Старый Оскол.

Доказано, что вышеперечисленные загрязнители при длительном воздействии в повышенных концентрациях оказывают отрицательное влияние на здоровье человека. Так, при воздействии повышенных концентраций диоксида азота у детей отмечается увеличение заболеваний органов дыхания, а также накопление в крови метгемоглобина. Формальдегид оказывает общетоксическое действие, обладает раздражающим, аллергогенным, мутагенным, сенсибилизирующим и канцерогенным действиями, усиливает канцерогенез, вызываемый другими химическими канцерогенами, в частности бенз(а)пиреном [4].

Установлена причинно-следственная зависимость заболеваемости населения г. Старый Оскол от уровня техногенной нагрузки по районам города и возрастным группам. Болезнями риска являются: для детского населения - аллергический ринит, группа хронических заболеваний верхних дыхательных путей; для взрослого населения - хронический бронхит, группа хронических заболеваний верхних дыхательных путей, болезни миндалин, аллергический ринит.

Центральный и Юго-Западный районы г. Старый Оскол признаны территориями риска [2].

Для минимизации техногенной нагрузки на атмосферный воздух следует провести ряд мероприятий: оптимизацию градостроительной деятельности с обеспечением функционального зонирования территорий и соблюдением необходимых планировочных ограничений при застройке населенных мест; снижение уровня загрязнения атмосферного воздуха за счет выполнения комплекса воздухоохраных мероприятий; мониторинг состояния атмосферы, открытость получаемых данных для широких слоев населения.

Список использованных источников: 1. Воронеж: среда обитания и зоны экологического риска: монография / С.А Куролап, С.А.Еприцев, О.В. Клепиков и др. – Воронеж: издательство «Истоки», 2010.-207 с.; 2. Областной доклад «О санитарно-эпидемиологической обстановке в Белгородской области в 2002 году»; 3. Областной доклад «О санитарно-эпидемиологической обстановке в Белгородской области в 2009 году»; 4. Общая и медицинская экология : учебник / В. П. Иванов, О. В. Васильева, Н. В. Иванова; под общ. ред. В. П. Иванова. — Ростов н/Д: Феникс, 2010. — 508 с.; 5. Социальное положение и уровень жизни населения Белгородской области: Стат.сб./ Белгородстат. 2010. - 278 с.

УДК 574

Закалюжная С.В., Соловьев А.Б.
Научный руководитель – канд. геогр.наук, доц. Соловьев А.Б.
Национальный исследовательский университет «БелГУ»

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ИНТЕНСИВНОГО СВИНОВОДСТВА В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

Анализ тенденций развития Белгородской области свидетельствует, что сегодня здесь созданы все реальные предпосылки для перехода от стратегии выживания к концепции экологически ориентированного, социально-экономического развития общества. Однако устойчивое развитие и высокое качество жизни, и здоровье населения области может быть обеспечено только при условии полного прекращения дальнейшей деградации всех природных систем, снижения негативного влияния хозяйственной деятельности на природу и общего улучшения окружающей среды за счет признания приоритета экологической политики в принятии градостроительных, экономических и хозяйственных решений по текущему и перспективному развитию региона.

Перспективами развития Белгородской области намечены планы по переводу предприятий АПК на промышленную основу с организацией крупных и высококультурных промышленных хозяйств по производству свинины [6]. Это потребует решения вопросов научно-обоснованного использования экскрементов животных в качестве органического удобрения, способствуя воспроизводству плодородия пахотных земель и, как следствие, защите почв от водной и ветровой эрозии. Цель работы заключается в исследовании аспектов

экологической безопасности в процессе хозяйственной деятельности свиноводческих комплексов на территории Белгородской области [1, 3, 5].

Мировой опыт свидетельствует, что необоснованная серьезными научными проработками концентрация животноводческих предприятий на ограниченной территории может привести к загрязнению природной среды. Так по некоторым статистическим данным на свиноводческом комплексе до 100 тысяч голов только за один час образуется и выбрасывается в атмосферу около 1,5 млрд. различного рода микроорганизмов, 159 кг аммиака, 14,5 кг сероводорода, 29,9 кг кормовой пыли и почти 300 т в сутки, или 1млн т в год навоза [3]. Зловонье от ряда таких объектов нередко распространяется на значительное расстояние (до шести и более километров в радиусе), вызывая у населения нарушения физиологических реакций, как: тошноту, головную боль, учащение пульса, повышение артериального давления, нарушение функции органов пищеварения, дыхания, зрения и т.д [7].

Наиболее крупное поголовье свиней, в Белгородской области, имеется в Губкинском, Белгородском, Ракитянском и Прохоровском районах [4]. К крупным свиноводческим комплексам относятся Октябрьский, Томаровский, Скороднянский, Яблоновский (рис. 1).

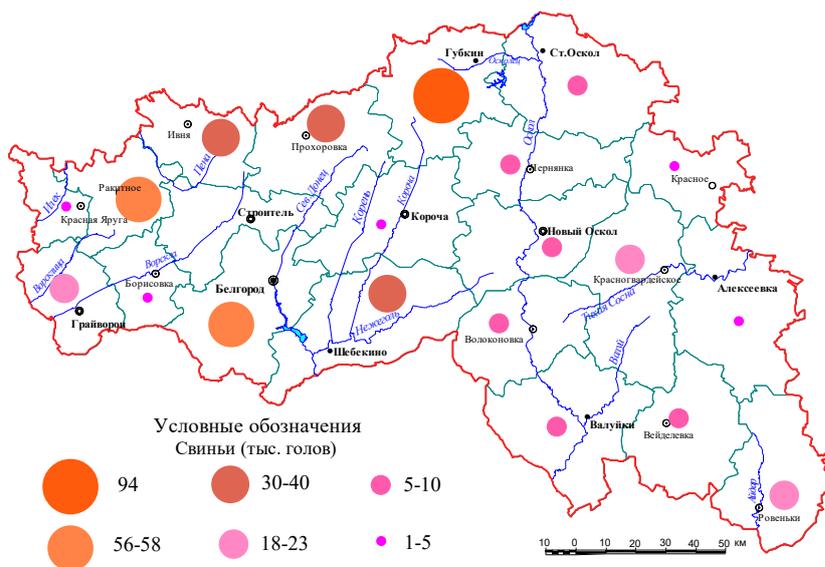

Рис. 1. Поголовье свиней в Белгородской области.

Необходим комплекс мероприятий по сохранению водных ресурсов и плодородных черноземных почв на основе разработки и внедрения современных технологий гидроизоляции технологических линий и узлов, исключая попадание стоков на поверхность почвенного покрова, в подземные водные горизонты и в поверхностные водные объекты; обеспечению экологической безопасности окружающей среды и проживающего населения, жизни и здоровья физических лиц, находящихся вблизи мест производства продукции, обезвреживания и использования образующихся отходов (работающих, проживающих и т.д.) и не участвующих в указанных выше процессах [5].

Для обеспечения снижения уровня загрязнения атмосферного воздуха и других факторов негативного воздействия на окружающую среду в районе будущих свинокомплексов необходимо выделить санитарно-защитные зоны, с

обязательным составлением и утверждением проектов СЗЗ [6]. В каждом случае, в зависимости от местоположения предприятий, проекты СЗЗ должны разрабатываться отдельно. В данную зону исключено попадание объектов природоохранного значения (источники питьевого водоснабжения, поверхностные водные объекты, водоохранные зоны) и селитебной территории, т.е. создается санитарно-защитный и эстетический барьер между территорией предприятия и территорией жилой застройки. Необходима организация дополнительных озелененных площадей, обеспечивающих экранирование, ассимиляцию, фильтрацию загрязнителей атмосферного воздуха и повышение комфортности микроклимата [7].

Поскольку большую потенциальную угрозу для водных объектов представляет внесение на поля навозосодержащих стоков, необходима разработка мероприятий по обеспечению рационального и экологически безопасного использования и внесения навоза. В числе мероприятий стоят следующие:

1) осуществлять контроль за соблюдением технологической дисциплины при проведении погрузки, транспортировки и внесения навоза на поля [1];

2) снабдить сельскохозяйственные предприятия, использующие в качестве удобрения навозосодержащие стоки, современной техникой, обеспечивающей нормативное рассеянное внесение навоза на поля под запашку, с включением условий, обеспечивающих безопасность такого внесения, в типовые договора на поставку указанных навозосодержащих стоков [2];

3) внести в обязанность природоохранных органов проведение систематического выборочного контроля за соблюдением экологически безопасной технологии внесения в почву навозосодержащих стоков, а также деятельностью свиноводческих комплексов [7].

Для охраны почв и окружающей среды от свиноводческих стоков нужна многоступенчатая очистка (с применением гидросмыва) с разделением навоза на твердую и жидкую фракции (первую помещают в штабеля, а вторую в аэротенки и иные установки для очистки, из которых она поступает в лагуны - накопители осветленных стоков и на земельные поля орошения), где происходит обеззараживание; необходимо создание не менее 3 лагунн, исключающих попадание животноводческих стоков в открытые водоемы и рельеф местности [3].

Таким образом, внедрение новых современных технологий, исключающих непосредственное попадание навоза и навозосодержащих стоков в окружающую среду (на территорию предприятий, в подземные воды, поверхностные водные объекты), исключение концентрированного и сверхнормативного внесения навоза, переработанного в органическое удобрение, на поля запахивания, обеспечение строгого соблюдения производственной дисциплины, как на свиноводческих комплексах, так и на территории сельскохозяйственных предприятий, применяющих переработанный навоз в качестве удобрения, соблюдение необходимых разрывов между производственными участками и экологически значимыми территориями, создание защитного лесонасаждения, выполнение других представленных выше природоохранных мероприятий - позволяет минимизировать зону интенсивного воздействия свиноводческих комплексов на окружающую природную среду, а так же на жизнь и здоровье населения [5].

Список использованных источников: 1. Об отходах производства и потребления: Федеральный закон РФ: принят Государственной Думой 24 июня 1998 г. // Российская газета. - 1998. - 30 июнь. 2. Андреев, В.А. Использование навоза свиней на удобрение: учебник / В.А. Андреев, М.Н. Новиков, С.М. Лукин. - М.: Росагропромиздат, 1982. - 40 с. 3. Ворошилов, Ю.И. Очистка, утилизация и влияние на окружающую среду сточных вод животноводческих комплексов (обзорная информация): учеб. пособие. / Ю.И. Ворошилов. - М.: ВНИИТЭИСХ, 1981 г. - 58 с. 4. География Белгородской области / М.А. Польшина, Т.А. Полякова, Н.В. Сазонова, А.Б. Соловьев. - М.: Изд-во МГУ, 2008. - 135 с. 5. Лопатин, В.Н. Экологическая безопасность: Проблемы конституционной законности. / В.Н. Лопатин. - СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. 352 с. 6. Проект «оценка воздействия на состояние окружающей среды» (ОВОС) Областной целевой программы «Развитие свиноводства в Белгородской области на период с 2005 по 2010 годы». - Белгород, 2007. - 99 с. 7. Протасов, В.Ф. Экология, здоровье и охрана окружающей среды в России / В.Ф. Протасов. - М.: «Финансы и статистика», 1999. - 672 с.

УДК 502.175

Кашик О.В.

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Царик Л.П.
Приватний вищий навчальний заклад «Медичний коледж»*

ПРОБЛЕМИ ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У природі, суспільстві, техніці існує значна кількість джерел небезпеки і різноманітних небезпечних факторів, які зумовлюють необхідність їх вирішення органами державної влади [1].

Розглянемо стан природної і техногенної безпеки Тернопільської області, яка розміщена в західній частині правобережного лісостепу. Площа області – 13,8 тис. км², що становить 2,3% від території держави. На 01.03.2010р. її населення становило 1087,8 тис. осіб. За останнє десятиріччя серед природних загроз основну небезпеку становили процеси зсуву, підтоплення, комплексні гідрометеорологічні явища та медико-біологічні надзвичайні ситуації. Серед техногенних загроз головну стурбованість для населення та території області викликали пожежі та вибухи, наявність у навколишньому середовищі шкідливих речовин понад ГДК, транспортні аварії.

Для Тернопільської області характерна дія небезпечних природних і техногенних процесів і явищ. Природна небезпека області представлена гідрометеорологічними, геологічними загрозами та пожежами у екосистемах.

На території області виявлено 117 зсувів загальною площею 12 км². Значною мірою на поширення зсувів впливає господарська діяльність. Безпосередній вплив, пов'язаний з додатковим навантаженням на схили та їх підрізанням під час будівельних робіт, додатковим обводненням зсувонебезпечних територій. Найбільше поширення зсувонебезпечних ділянок в містах Тернополі, Бучачі, Теребовлі, Борщові, а також в смт. Гусятині і Мельниці-Подільській.

Особливості розташування Тернопільської області і атмосферні процеси створюють умови для щорічного виникнення стихійних та небезпечних явищ широкого спектру. Найчастіше спостерігаються на території області як в теплий (сильні вітри, шквали), так і в холодний період року (заметілі, снігопади, ожеледь, складні налипання і відкладання мокрого снігу), які часто закінчуються значними матеріальними збитками. На території області переважають такі стихійні метеорологічні явища: складні відкладення з діаметром 35 мм. і більше, шквали, сильні снігопади (кількість опадів 20 мм. і більше за 12 годин і менше), сильна ожеледь, сильні тумани (видимість менше 100 м. протягом 12 годин і більше), сильні хуртовини (швидкість вітру 15 м/с. і більше протягом 12 годин та більше) [2].

На території області ліси складають 194,1 тис. га (листяні – 84%, хвойні 16%), розташовані невеликими масивами і, головним чином, зосереджені на півночі і південному заході області, де лісистість складає 16-25% від загальної площі. Зони можливих лісових пожеж складають 177 тис. га. і в тому числі: сильних верхових пожеж – 40 тис. га, слабих низових пожеж – 137 тис. га.. Найбільш пожежонебезпечними є Кременецький та Шумський райони, де ростуть штучні та природні насадження хвойних порід. Зони можливих польових пожеж в області складають 408 тис. га, що становить 33 % від площі сільськогосподарських угідь. Масові польові пожежі можуть виникнути при посушливій погоді в період досягання злакових культур і підсихання трави на сінокісних угіддях.

Грунтово-кліматичні умови сприяють поширенню спалахів епідемій, проте значне погіршення санітарно-епідеміологічної та санітарно-профілактичної ситуації призвело до різкого зростання ймовірності виникнення масових інфекційних захворювань.

Як різновиди техногенної небезпеки, для Тернопільської області з різною інтенсивністю характерні пожежовибухова, радіаційна, хімічна небезпека.

Виникає небезпека радіоактивного забруднення території нашої області при виникненні аварії на Хмельницькій або Рівненській атомних електростанціях. Аварія на Хмельницькій АЕС може викликати на території області утворення зони забруднення загальною площею 10 тис. км² з населенням 782 тис. чоловік. При цьому в 50 км зоні опиняться 43 населених пункти Шумського району, а в 100 – кілометровій зоні 201 населений пункт Шумського, Кременецького, Лановецького, Збаразького, Зборівського і Підволочиського районів. При можливій аварії на Рівненській АЕС в зону забруднення може потрапити територія області загальною площею 1,4 тис. км² і населенням 109 тис. чоловік. Для території Тернопільської області небезпеку становить Інгалінська АЕС (Литва) [3]. При аваріях на Інгалінській АЕС з викидом до 10% активності одного реактора РВПК – 1500 у небезпечній зоні (з дозою до 5 бер. за рік) можуть опинитися північні частини Тернопільської області.

Радіаційно небезпечні об'єкти відносяться до потенційно небезпечних виробництв. До таких об'єктів на території області належить 10 підприємств і організацій, які в своїй виробничій діяльності використовують радіоактивні речовини. По маршруту Борщів – Чортків – Тернопіль – Зборів Львівським спецкомбінатом проводиться вивезення радіоактивних відходів (клас 7) із Тернопільського обласного онкодиспансеру та Борщівської (с. Більче-Золоте) міжра-

йонної лікарні реабілітації. Внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС десять населених пунктів постраждали від забруднення радіоактивними речовинами (м. Чортків, м. Заліщики, та вісім населених пунктів Чортківського району [4].

В області класифіковано 18 хімічно-небезпечних об'єктів, які використовують близько 335 тонн небезпечних хімічних речовин (в тому числі: хлору 30 т, аміаку більше 68 т, соляної кислоти – 152т). При аваріях на цих об'єктах глибина зон можливого зараження отруйними речовинами досягатиме від 500 метрів до 4 кілометрів, в цих зонах проживає більше 37 тис. чоловік, а можливі втрати населення складатимуть близько 2,2 тис. чоловік. Крім того, на території області зберігається близько 154 тонн невизначених, заборонених та непридатних до використання агрохімікатів. В цілому в зонах можливого зараження від хімічних отруйних речовин проживає близько 6 % населення області.

По залізничних магістралях області в середньому за добу перевозиться до 10 вагонів із сильно діючими отруйними речовинами. По автомобільному маршруту Бережани – Козова – Тернопіль – Кременець здійснюється транзитне перевезення скрапленого хлору.

У випадку аварії на АТ “Оріана” (м. Калуш, Івано-Франківська область), де використовується 2,5 тис. тонн хлору, максимальна глибина розповсюдження зараженого повітря (згідно прогнозу) досягатиме 73,5 км. В зоні можливого ураження опиняються: території Бережанського, Підгаєцького і Монастирського районів з населенням 110 тис. чоловік; 13 населених пунктів Бучацького району з населенням 13 тис. чол.; 9 населених пунктів Козівського району з населенням 15 тис. чол.; 1 населений пункт Тербовлянського району з населенням біля 500 чоловік [5].

Аналіз природно-екологічної небезпеки Тернопільської області за останні десятиріччя є актуальним, оскільки небезпека стихійних процесів збільшується разом із щільністю населення і зростанням концентрації виробництва в зонах впливу природних явищ.

Список використаної джерел: 1. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування у 2-х т.: Т1. – Природно-техногенна (екологічна) безпека / [Б.М. Данилишин, А.В. Степаненко, О.М. Ральчук, Г.О. Обиход та ін.]. – К.: Науково-виробниче підприємство “Видавництво “Наукова думка” НАН України”, 2008. – 392 с. 2. [Електронний ресурс] //Режим доступу: <http://www.gumnstr.org.ua/index.php> 3. [Електронний ресурс] //Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua> 4. Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту від наслідків Чорнобильської катастрофи НАНУ. Стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2001 році. – К.: 2002. 5. Підведення підсумків роботи за 2006 рік [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.gumnstr.org.ua>

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КАРКАСА БЕЛГОРОДСКОГО РАЙОНА

В статье рассматриваются основные вопросы формирования экологического каркаса территории Белгородского района; проводится анализ природных и социально-экономических предпосылок формирования экологического каркаса Белгородского района; оценивается степень антропогенной преобразованности территории района на основе расчета коэффициентов абсолютной и относительной напряженности эколого-хозяйственного состояния территории.

Актуальность исследования. В настоящее время Белгородский район является одним из самых развитых в Белгородской области: последние годы успешно реализуются федеральные и региональные целевые программы, направленные на повышение качества жизни населения. В рамках данных проектов разрабатываются стратегии развития индивидуального жилищного строительства, агропромышленного комплекса, сельского хозяйства, в частности – животноводства. Однако вот уже несколько столетий распаханность земель продолжает расти, в результате чего природные экосистемы заменяются агроэкосистемами, что в свою очередь ведет к сокращению биоразнообразия и нарушению экологического равновесия на территории Белгородского района. Развитие жилищного строительства и животноводства еще более усиливает дисбаланс, приводя к частичной утрате способности природных систем к самовосстановлению и саморегуляции. Существующие на территории района охраняемые природные объекты не справляются с задачей поддержания экологического равновесия.

Цель исследования - оценка предпосылок формирования экологического каркаса Белгородского района.

Задачи исследования:

- Выявление природных и социально-экономических предпосылок формирования экологического каркаса Белгородского района;

- Оценка воздействия хозяйства на организацию экологического каркаса Белгородского района на основе расчета коэффициентов напряженности эколого-хозяйственного состояния территории.

Объект исследования – географические системы локального уровня и охраняемые территории Белгородского района.

Предмет исследования – элементы экологического каркаса Белгородского района.

Проведенный анализ природных и социально-экономических предпосылок формирования экологического каркаса Белгородского района позволяет утверждать, что давняя хозяйственная освоенность территории района и растущее антропогенное давление на его природные системы дестабилизируют отношения между человеком и природными системами, что в свою очередь обуславливает

частичную или даже полную утрату свойств саморегуляции и самовосстановления последних. В частности, район относится к лесостепной природной зоне, что обуславливает высокое природное разнообразие лесов. Однако территория района давно освоена и продолжает преобразовываться, что говорит о небольшой доле лесов – около 7%, и о значительной распаханности территории – доля сельскохозяйственных земель в структуре земельного фонда района составляет около 79%. Густота овражно-балочной сети района составляет около 1,5 км на 1 км² территории. Около половины площадей сельскохозяйственных угодий подвержены водной эрозии. Доля сильноэродированных сельхозугодий в общей площади сельхозугодий составляет 55%. В структуре сельскохозяйственных угодий Белгородского района естественно преобладает пашня (78%), пастбища имеют удельный вес около 15%, а вот доля сенокосов и многолетних насаждений мала и составляет 3 и 4% соответственно. Следует отметить, что для реализации идеи каркаса территории района желательно увеличение доли пастбищ, сенокосов и многолетних насаждений. Это позволит уменьшить нагрузку на природные системы района.

Анализ социально-экономических предпосылок организации экологического каркаса Белгородского района показывает, что природные системы района испытывают достаточно высокую антропогенную нагрузку. Чтобы оценить воздействие хозяйства на организацию экологического каркаса Белгородского района, был проведен расчет антропогенной преобразованности (АП) территории района. Для этого каждый вид земель получил соответствующий балл от 1 до 5.

Группировка земель по степени АП позволяет оценить антропогенную преобразованность территории в сопоставимых показателях. Ими являются коэффициенты абсолютной (K_A) и относительной (K_O) напряженности эколого-хозяйственного состояния (ЭХС) территории, то есть отношение площади земель с высокой АП к площади с более низкой АП:

$$K_A = AP_5 / AP_1, \quad (1)$$

$$K_O = (AP_4 + AP_5) / (AP_1 + AP_2), \quad (2)$$

В результате расчета данных коэффициентов получены следующие значения:

$$K_A = 0,47; K_O = 4,4.$$

Высокое значение K_O – показатель неблагоприятного эколого-хозяйственного состояния района.

Для комплексной оценки экологического состояния района был использован показатель K_{EZ} - коэффициент естественной защищенности территории, который определяется по формуле:

$$K_{EZ} = P_{CF} / P_O, \quad (3)$$

где P_O - общая площадь исследуемой территории;

P_{CF} - суммарная площадь земель со средо- и ресурсстабилизирующими функциями.

$$P_{CF} = P_1 + 0,8P_2 + 0,6P_3, \quad (4)$$

Где 0,8 и 0,6 – понижающие коэффициенты,

P_1, P_2, P_3 – земли, входящие в экологический фонд с условной оценкой сте-

пени АП в 1,2,3 бала.

$R_{CF}=37169$.

$K_{E3}=0,25$, что говорит о напряженном эколого-хозяйственном состоянии района, т.е. наблюдаются негативные изменения в отдельных компонентах природных систем. Замечено, что спад напряженности происходит в результате проведения природоохранных мероприятий.

Что касается существующих участков ООПТ, то можно с уверенностью заключить, что необходима не только их модернизация, но и качественно новая стратегия отношений к природным объектам и системам. На сегодняшний день в Белгородском районе насчитывается 14 участков особо охраняемых природных территорий. Большинство из них было образовано в 1991 году. Очевидно, что консервация некоторых сохранившихся видов растений и животных не в силах выполнять столь необходимые функции саморегуляции природных систем. Необходима новая концепция взаимоотношений природных экосистем и человеческой деятельности. В качестве таковой мы предлагаем концепцию экологического каркаса, согласно которой одни компоненты системы рассматриваются как узлы, а другие – как ребра, по которым происходит энерго- и массообмен между компонентами системы. Данная концепция реализует системный подход, который так важен в сохранении природных систем и их важнейших свойств – саморегуляции и самовосстановления.

УДК 631.452

Мозговая О.М.

Научный руководитель – асс. Нарожняя А.Г.

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

ОРГАНИЗАЦИЯ ТЕРРИТОРИИ АГРОЛАНДШАФТА С УЧЕТОМ ЭНЕРГОПОТЕНЦИАЛА ОРГАНИЧЕСКОГО ВЕЩЕСТВА ПОЧВЫ

Общей тенденцией развития современного сельского хозяйства должно быть энергосбережение. Обработывая почву, человек изменяет ее структуру, улучшает водо- и воздухопроницаемость, что способствует ускорению процессов минерализации органического вещества. Значительная часть энергии накапливается в растениях, затем изымается с урожаем, часть выводится в нижние горизонты и выводится из системы, часть накапливается и затрачивается на почвообразование. Исследования процессов круговорота энергии в агроэкосистеме привели к возникновению нового научного направления – энергетика агроэкосистем [1], позволяющего с энергетических позиций оценить почвенно-агрохимические, экологические и технологические условия устойчивого функционирования агроэкосистем. Данное направление становится перспективным, поскольку позволяет изучать потоки не только вещества, но и энергии, а так же количественные параметры режимов их трансформации как непосредственно в агроландшафтном контуре, так и в целом агроландшафте [3].

Одним из важнейших объектов энергетической оценки ландшафта является почва, поскольку именно характер и направленность потоков веществ и энергии

формируют плодородие, устойчивость и уровень производительности агроэкосистемы. Основным компонентом оценки энергopotенциала почвы является ее органическое вещество.

Энергopotенциал органического вещества почвы – это количество энергии, заключенное в инертном гумусе, лабильных гумусовых веществах, микробной биомассе и негумифицированном органическом веществе в исследуемом слое почвы на единице площади [3].

Цель нашего исследования – оценка энергopotенциала почв агроландшафта.

Объектом исследования выступило опытно-производственное хозяйство «Белгородское» (общая площадь – 2758 га, распаханность – 43,7%), расположенное в бассейне р. Северский Донец, который находится в пределах Среднерусской возвышенности, что во многом определяет его тектонические и геоморфологические особенности. В ландшафтном плане бассейн размещается в пределах подзоны типичной лесостепи в составе Осколо-Северскодонецкого физико-географического района. Преобладающей почвой на исследуемой территории является чернозем типичный несмытый.

Для расчета энергopotенциала органического вещества почвы был использован метод, предложенный Н.П. Масютенко [3], основывающийся на данных агрохимического обследования по содержанию гумуса, плотности почвы, информации о севооборотах, урожайности сельскохозяйственных культур. Исходными данными послужили: результаты агрохимического обследования [4], цифровая модель рельефа исследуемой территории, созданная по топографической карте М 1:10000 с сечением рельефа 2,5 м.

В качестве программного обеспечения использовали приложение *ArcMap* рабочей среды *ArcGIS*, представляющего широкие возможности анализа растровых и векторных данных. Нами создан векторный слой «Пашня», в атрибутивную таблицу которого для каждого рабочего участка занесены сведения о содержании гумуса по [4]; с использованием инструмента «Зональная статистика» панели инструментов *Spatial Analyst* – данные об экспозиции. Так же были созданы вспомогательные поля, содержащие коэффициенты пересчета запасов энергии в негумифицированном органическом веществе, лабильности гумуса. По зависимостям [3] для каждого рабочего участка с применением инструмента «Калькулятор поля» рассчитали значения запасов энергии в гумусе и инертном гумусе почвы, содержание энергии в лабильных гумусовых веществах и в негумифицированном органическом веществе. Результаты распределения энергopotенциала органического вещества почвы представлены в таблице 1.

Таблица 1

Шкала оценки энергopotенциала органического вещества почвы

№	Энергopotенциал, гДж/га	Оценка уровня значения	Площадь пашни, га
1	<3240	Критический	13,4
2	3240-3820	Низкий	407,7
3	3821-4340	Средний	742,2

4	4341-4860	Оптимальный	41,7
---	-----------	-------------	------

Энергопотенциал большей части территории пашни (61,6 %) имеет среднее значение, значительная часть (33,8 %) – низкое. Для таких территорий может быть рекомендовано введение в севообороты многолетних бобовых трав, сидератов, внесение различных видов органо-минеральных удобрений, минимальная обработка почвы.

Около 3,5 % пашни обладает энергопотенциалом в 4341-4860 гДж/га, что свидетельствует об оптимальном уровне энергетического состояния почвы, и не требует кардинального изменения видов обработки.

Участок пашни (1,1 %), имеющий критическое состояние необходимо отвести под залежь, или залужить.

На основе полученных данных можно утверждать, что энергопотенциал почвы может иметь важную роль при определении вида севооборота и обработки почвы, внесении как минеральных, так и органических удобрений.

Основная доля энергозатрат в агроэкосистеме приходится на минеральные удобрения, их удельный вес составляет более половины совокупных энергозатрат [2]. При оптимальных и высоких значениях энергопотенциала почвы внесение удобрений может быть минимальным, тогда как при средних и низких значениях необходимо вносить дозы, позволяющие восстанавливать и повышать плодородие.

Регулирование агротехногенной нагрузки в агроэкосистеме на основе поддержания оптимального значения энергопотенциала почвы позволит снизить экономические затраты, не ухудшив плодородие, и урожайность сельскохозяйственных культур.

Список использованных источников: 1. Булаткин Г.А. Эколого-энергетические основы воспроизводства плодородия почв и повышения продуктивности агроэкосистем / Г.А. Булаткин. – Москва, 2007. – 41 с.; 2. Булаткин Г.А. Основы энергетической концепции агротехногенной нагрузки / Г.А. Булаткин, В.В. Ларионов. – Пуццоно, 1992. – 15 с.; 3. Масютенко Н.П. Научные основы и методы оценки энергетического состояния почв в агроландшафтах / Н.П. Масютенко. – Курск, 2004. – 59 с.; 4. Паспорт агрохимического обследования почв сельскохозяйственных угодий ОПХ «Белгородское» Белгородского района Белгородской области // ФГУ «Центр агрохимической службы «Белгородский». – Белгород, 2009. – 25 с.

УДК 911.3 : 30 : 502.45 (477.54)

Павлюк М.С.

*Науковий керівник - канд. геогр. наук, доц. Заволока Ю.Ю.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Заповідна справа на Харківщині бере свій початок з ХІХ століття. Сучасна мережа природно-заповідного фонду області започаткована у 1972р. Зі створенням у 1989р. обласного комітету з охорони природи, робота по введенню нових заповідних територій та об'єктів активізувалась.

Природно-заповідний фонд Харківської області складають природні комплекси та об'єкти, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність їх виділення ведеться з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду рослинного і тваринного світу, підтримання загального екологічного балансу, забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища [4].

Розміщення заповідних територій та об'єктів в області нерівномірне. Найвищий відсоток заповідності в Печенізькому – 28,15%, Зміївському – 8,45%, Чугуївському – 3,48% районах. Серед районів області є й такі, де відсоток заповідності низький. Це Сахновщинський – 0,02%, Шевченківський – 0,03%, Золочівський – 0,05%. Але в більшості районів відсоток заповідності становить біля 1% [3].

Національна політика в галузі формування природно-заповідних територій виходить із світової концепції охорони довкілля та включає досвід міжнародних організацій та рішень Стокгольмської, Віденської, Бернської і Боннської конвенцій, в яких передбачається налагодження гармонійних стосунків суспільства з природою, при якому зростання добробуту людства не повинно виходити за межі екологічних можливостей Землі [2].

Базовими законами, що визначають правові засади розвитку і функціонування природно-заповідного фонду України, а отже і Харківської області, є Закони України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991 р.), "Про природно-заповідний фонд України" (1992 р.), "Про тваринний світ" (1993 р.), "Про екологічну мережу України" (2004 р.), "Про рослинний світ" (1999 р.). Крім цього, з метою удосконалення правової бази та системи управління у сфері заповідної справи у 2000 році Кабінетом Міністрів України було прийнято дві постанови: "Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України" (14.07.2000 р., № 1127) та "Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетним установам природно-заповідного фонду" (28.12.2000 р., № 1913). Для вдосконалення системи управління заповідною галуззю у складі Міністерства охорони навколишнього природного середовища України створено урядовий орган – Державну службу заповідної справи (Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2001 року № 239) як спеціально уповноважений орган державного управління у сфері організації, охорони та використання природно-заповідного фонду та виданий Указ Президента України "Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні" (23 травня 2005 року №838) [2].

До основних завдань об'єктів природно-заповідного фонду Харківської області варто віднести: підтримання загального екологічного балансу, охорону та збереження природної різноманітності ландшафтів, відтворення генофонду рослинного і тваринного світу, забезпечення ефективного використання природних ресурсів заповідних територій.

Ефективне функціонування природно-заповідного фонду (ПЗФ) області відповідно до Стратегії розвитку природно-заповідної справи в Україні передбачає виконання цілого ряду екологічних, економічних і соціальних функцій та

підвищення ролі заповідних територій як важливої складової сталого розвитку держави.

Зупинимось детальніше на соціальних функціях об'єктів природно-заповідного фонду. Покращення умов проживання людини, здійснення екологічного виховання і природоохоронної освіти, формування екологічної культури населення, збереження історико-культурної спадщини регіону та регулювання суспільних відносин щодо охорони природного середовища – головні соціальні функції, покладені на природно-заповідні об'єкти України та Харківської області (рис. 1).

Рис. 1. Соціальні функції мережі ПЗФ України та Харківської області [1].

Розглянемо детальніше кожен із напрямів реалізації цих функцій.

Впровадження державних програм збереження та охорони природного середовища в Харківській області:

- комплексна програма захисту від шкідливої дії вод сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь в Харківській області у 2001-2005 роках та прогноз до 2010 року;
- міжрегіональна науково-практична програма “Збереження степу та відтворення східно-європейської популяції дрохви в Україні”;
- регіональна комплексна програма збереження та примноження рослин-

ного і тваринного світу області на період до 2005 року;

- програма розвитку земельних відносин у Харківській області на 2001-2005 роки;

- регіональна програма “Екобізнес Харківщини”;

Поширення екологічних знань та інформованості населення щодо значимості заповідних територій:

- екологічна освіта у формальній (освітній) сфері- в багатьох вищих навчальних закладах організовані кафедри або факультети, що готують фахівців-екологів для різних галузей господарського комплексу, освітньо-виховну роботу в деяких ЗОШ області;

- екологічна освіта у неформальній сфері (неурядові організації) - Харківська обласна президія Українського товариства охорони природи, Харківська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги, екологічна громадська організація школярів та учнівської молоді “Екоцентр”, обласний еколого-просвітницький та учбово-просвітницький центр “Зелений край”;

Створення сприятливих умов для рекреаційного відпочинку та оздоровлення населення:

- створення культурних паспортів кожного району області;

- розробка та оснащення туристичних маршрутів до ЄВРО-2012(садиби Харківської області, Чугуїв – місто Репіна і т.д.);

- створення умов для розвитку сільського зеленого туризму.

Підготовка нових наукових кадрів та створення нових робочих місць:

- природничі наукові напрями ВНЗ;

- проект TEMPUS-TACIS “Створення системи перепідготовки фахівців регіональних і муніципальних екологічних служб в Україні” на базі ХПІ.

Громадські екологічні рухи:

- створення при Держуправлінні екології та природних ресурсів в Харківській області Громадської ради;

- створення за підтримки Харківської обласної організації “Всеукраїнська екологічна ліга” 15-ти організацій Всеукраїнської дитячої спілки “Екологічна варта”;

- Харківська обласна рада Українського товариства охорони природи.

Збереження історико-культурної спадщини:

- інвентаризація пам’яток історії та монументального мистецтва області на базі Харківського обласного науково-методичного центру з охорони культурної спадщини;

- дослідження щодо існування військових поховань і кладовищ на території м. Харкова і Харківської області періоду Першої та Другої світової війни;

- створення інституту громадських інспекторів - залучення фахівців та громадян Харківщини (науковців, співробітників бібліотек, музеїв, будинків культури, журналістів, вчителів, краєзнавців) до охорони культурної спадщини;

- робота археологічних експедицій (археологічні розвідки та вивчення вже відомих об’єктів).

Аналізуючи проведену роботу за напрямками, слід зробити висновок про ціленаправленість впровадження різних державних програм, заходів, створення

сприятливих та оптимальних умов для функціонування природно-заповідних територій, але кожен із напрямів потребує ретельного доопрацювання, враховуючи соціальні аспекти розвитку. Зараз обласна влада головну увагу приділяє інвентаризації об'єктів ПЗФ та їх паспортизації у відповідності до міжнародних стандартів. Також значний акцент робиться на підготовку нових туристичних маршрутів до Євро-2012. Крім того, особливо важливими і болючими є підготовка якісно нових наукових кадрів та розвиток рекреаційної інфраструктури.

Список використаних джерел: 1. Я.В. Генік, О.В. Генік-«Природно-заповідний фонд України-складова сталого розвитку територій». 2. Закон України "Про природно-заповідний фонд України". – К.: Відомості Верховної Ради України, 1992. – С. 1130-1155. 3. Екологічний вісник. Х., 2001. 4. Саппа Н. Н., Харьковщина заповедная. – Х.:Прапор, 1987. 5. Архів офіційного сайту Харківської обласної державної адміністрації – Режим доступу: <http://uwodgeo.org.ua>. 6. Сайт «Культурная столица». – Режим доступу: <http://culture.kharkov.ua>. 7. Офіційний сайт газети «Слобідський край» - Режим доступу: <http://www.slk.kh.ua>.

УДК 379.85

Філюк С.М., Шикеринець В.В.

*Інститут туризму Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника*

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Івано-Франківська область має значні туристичні ресурси для задоволення потреб вітчизняних та іноземних туристів в оздоровленні, відпочинку й пізнанні історії та культури краю.

До природних ресурсів туризму відносять клімат, водні ресурси, мінеральні джерела та лікувальні грязі, рельєф, печери, рослинний і тваринний світ, національні парки й заповідники, мальовничі краєвиди, унікальні природні об'єкти, тощо [10; с. 155].

Природно-рекреаційні ресурси. До природно-рекреаційних туристичних об'єктів Івано-Франківської області відносяться: перший в Україні національний парк – Карпатський (50,3 тис. га), розташований біля верхів'я Пруту, національний парк «Гуцульщина» (30 тис. га) – своєрідний природний комплекс на території Косівського району з гірськими і передгірськими ландшафтами (водоспади: Шешорський, Косівський Гук, Шепітський Гук) та іншими об'єктами; Княздвірський тисовий заповідник, який є найбільшим у Європі та знаходиться в урочищі над Прутом. Його площа – 115 га.

До надзвичайно привабливих туристичних об'єктів Івано-Франківської області можна віднести гірські масиви, а також природні комплекси Чорногори та Горгани, які входять до складу Карпатського національного парку.

Заповідна територія Горган площею 5344,2 га розташована в басейні ріки Бистриця Надвірнянська. Більша частина території заповідника (84,4%) вкрита смерековими, буково-ялицевими, ялицево-смерековими лісами. На цій території

ростуть також гірська сосна-жереп, сосна кедрова європейська – занесена до Червоної книги України.

Однією з найвідоміших серед туристів пам'яток природи є «Скелі Довбуша», розташовані в Горганах біля с. Бубнище в Долинському районі. У скелях видовбані печери, добре відшліфовані, різні за формою та розмірами. Вважають, що печери в скелях використовувались людьми для різних потреб: були місцем для проведення язичницьких обрядів, захищали місцеве населення від набігів татар, служили «притулком» для народних месників – опришків [5, 20].

На території Карпатських Горган розташований ботанічний заказник «Скит Манявський». Один з найбільш мальовничих ландшафтів Прикарпаття з ялицевими, смереково-буково-ялицевими лісами, єдиним місцем зростання в Івано-Франківській області насадженням модрина польської, красивим лісовим озером, унікальними скельними утворами [6].

Зважаючи на значний рекреаційний потенціал та популярність природи області, серед туристів, в останні роки створені заповідні об'єкти поліфункціонального призначення – регіональні ландшафтні парки, які поєднують в собі функції збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів, а також створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах. Найбільш відомим, на території частини Івано-Франківської області, є Дністровський регіональний ландшафтний парк, який займає площу 19 тис. га вздовж р. Дністер. Тут зібрані геологічні, ботанічні, археологічні, гідрологічні пам'ятки природи.

Бальнеологічні ресурси. Івано-Франківської області – найбільш багатий на мінеральні води регіон держави. Тут нараховується понад 800 джерел мінеральних вод усіх типів, крім того територія багата такими рекреаційними ресурсами, як грязі, озокерит, мальовничі ландшафти. На базі цих ресурсів сформувалася санаторно-курортна і рекреаційна система світового значення.

Мінеральні води області різноманітні за своїм хімічним складом: у гірській частині – хлоридно-натрієві (Верховинський, Рожнятівський райони), вуглекислі невисокого рівня мінералізації (верхів'я р. Чорний Черемош), типу «Нафтуся» (район Шешорів), хлоридно-натрієві і кальцієво-натрієві (Долина, Калуш, Космач), йодо-бромні малого рівня мінералізації і сульфідні (Більшівці, Коршів, Городенка, Черче). Джерела сірководневих вод відомі також у смт. Більшівці, с.Коршів, м. Городенка.

Родовища лікувальних грязей відомі в Городенківському, Рогатинському і Долинському районах.

Серед курортів – низькогірні Косів, Татарів, Яремче, Ворохта і бальнеогрязевий передгірний курорт Черче [6].

Серед мінеральних джерел Івано-Франківської області найбільш відоме «Горянка» з водою аналогічною за дією трускавецькій «Нафтусі», в с. Новий Мізунь Долинського району. Для лікування опорно-рухового апарату використовуються торфові грязі і мінеральні води курорту Черче. Перспективними для лікування є води курорту Шешори з високим вмістом органічних речовин в с. Коршів Коломийського району.

У гірській зоні Івано-Франківської області, у верхів'ях Чорного Черемошу

відоме мінеральне джерело «Буркут» з вуглекислою водою.

У Коломийському районі особливу цінність мають середньомінералізовані залізовмісні хлоридно-натрієві води росольної мінералізації в с. Мельничівка. Мінеральні води Косівського, Надвірнянського і Рожнятівського районів придатні для лікування органів кровообігу, нервової системи, хронічних запальних процесів («Перегінська», «Косівська», «Коломийська»).

Верховинський район – єдиний в області, де є вуглекислі води (с. Мокрин, хлоридно-гідрокарбонатно кальцієво-натрієва вода «Буркут»).

У Долинському районі розповсюджені хлоридно-натрієві води від малої до міцної росольної мінералізації. Особливий інтерес представляє собою гідрокарбонатнонатрієва вода слабкої мінералізації з високим вмістом органічних речовин в с. Новий Мізунь (лікування хвороб шлунково-кишкового тракту).

У Долинському районі виявлено Оболонське родовище торфових лікувальних «грязей» сірководневого типу. Подібне торфовище з лікувальними властивостями відкрито також біля м. Болехова (с. Тисів) [2].

Ландшафтні ресурси. Івано-Франківська область розташована в різних за своєю природою ландшафтних зонах. Північно-східна частина території лежить на Подільській височині, а південно-західна частина Івано-Франківської області заходить в Українські Карпати.

Основою ландшафтних туристичних ресурсів є ліси, луки, водні угіддя, рельєф. Висока лісистість і мальовничість ландшафтів, наявність унікальних ділянок незайманої природи, багатство рослинного і тваринного світу, різноманітність форм рельєфу, значна кількість рік, чистота природних вод визначають особливу цінність ландшафтних рекреаційних ресурсів Івано-Франківської області, яка відноситься до найбільш перспективних рекреаційних районів України та Європи. В області сформувались Яремчанський, Косівський, Верховинський, Шешорський, Микуличинський, Ворохтянський, Осмолодський і Болехівський рекреаційні райони [3].

Отже, сприятливі, бальнеологічні і санаторно-гігієнічні умови та розгалужена мережа унікальних природно-заповідних територій забезпечують можливість формування рекреаційного комплексу, розвитку індустрії відпочинку і оздоровлення як провідної галузі виробничої спеціалізації і пріоритетного використання природно-ресурсного потенціалу Івано-Франківської області. Цілющий клімат і широкий спектр лікувальної дії природних вод, розмаїття природи здавна приваблювали відпочиваючих і туристів.

Список використаних джерел: 1. Габорак М.М. Івано-Франківщина: Словник-довідник./М.М. Габорак. – Снятин: Прут Принт, 2003. –284 с. 2. Галюк М.Д. Водні ресурси Івано-Франківської області: інформаційний посібник./ М.Д Галюк. – Яремче, 2001. – 156 с. 3. Геренчук К.І. Природа Івано-Франківської області./К. І. Геренчук. – Львів: Вища школа, 1978. – 250 с. 4. Данильчук В.Ф., Алейникова Г.М., Бовсуновская А.Я., Голубничая С.Н. Методология оценки рекреационных территорий./В.Ф.Данильчук, Г.М.Алейникова, А.Я.Бовсуновская, С.Н.Голубничая.-Донецк:ДИТБ, 2003. – 197 с. 5. Івано-Франківщина туристична/Керівник проекту Я.Шкрібляк – Івано-Франківськ, 2004 – 24 с. 6. Івано-Франківщина туристична/Керівник проекту О.Соколова – Івано-Франківськ, 2004 – 24 с. 7. Природно-заповідний фонд Івано-Франківської області. Реєстр-довідник. – Івано-Франківськ, 1995. – 70 с. 8. Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини. – Івано-Франківськ, 2000. – с.167-188. 9. Пеліпейко І.А. Косів Верховина:Путівник. – Ужгород: Карпати, 1972. – 47 с. 10. Рекреація та туризм // Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини. – Івано-

Франківськ, 2000. – с.155-166.

Наукове видання

«РЕГІОН-2011: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ»
МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ, АСПІРАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ

(14 – 15 квітня 2011 року, м. Харків)

Збірник наукових праць

Українською та російською мовами

Відповідальний за випуск к.геогр.н. Ю.І. Кандиба

Комп'ютерне верстання І.І. Кучер

Підписано до друку 21.03.2011 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк ризографічний.
Умов. друк. арк. 12,0. Обл.-вид. арк. 13,9.
Тираж 110 пр. Ціна договірна.

61022, м. Харків, пл. Свободи, 4
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Надруковано: ФОП «Петрова І.В.»
61144, Харків-144, вул. Гвардійців Широнінців, 79в, к. 137.
тел. 362-01-52
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО № 948011 від 03.01.03.